

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**MÜNİF PAŞA'NIN İLM-İ BELÂGAT-LA
RHÉTORIQUE İSİMLİ ESERİ VE
MEBÂNİ'L-İNŞÂ İLE KARŞILAŞTIRILMASI**

MUSTAFA KILIÇ

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

TEMMUZ 2017

**MÜNİF PAŞA’NIN İLM-İ BELÂGAT-LA RHÉTORIQUE İSİMLİ ESERİ VE MEBÂNİ’L-
İNŞÂ İLE KARŞILAŞTIRILMASI**

Mustafa KILIÇ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ 2017

Mustafa KILIÇ tarafından hazırlanan "Münip Paşa'nın İlm-i Belâgat-La Rhetorique isimli Eseri ve Nebâni'î - inşâ ile Karşılaştırılması" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Unvanı Adı SOYADI Doç. Dr. Ayşe YILDIZ
Anabilim Dalı, Üniversite Adı Türk Dili ve Edebiyatı A.B., Gazi Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan : Unvanı Adı SOYADI Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ
Anabilim Dalı, Üniversite Adı Türk Dili ve Edebiyatı A.B., Hacettepe Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Unvanı Adı SOYADI Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAL
Anabilim Dalı, Üniversite Adı Türk Dili ve Edebiyatı A.B., Gazi Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 13/07/17.

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Hilmi ÜNSAL
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Mustafa KILIÇ
13.07.2017

MÜNİF PAŞA’NIN İLM-İ BELÂGAT-LA RHÉTORIQUE İSİMLİ ESERİ VE MEBÂNİ’L-İNŞÂ İLE**KARŞILAŞTIRILMASI**

(Yüksek Lisans Tezi)

Mustafa Kılıç

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2017

ÖZET

Münif Paşa 19. yüzyılın önde gelen aydınlarından. Hayatı boyunca yaptığı devlet vazifeleri, fikir adamlığı, yenilikçi görüşleri ve kültüre olan katkısıyla uzun süre adından söz ettirmiştir. Genç yaşlarda tanıştığı Batı kültürünü, Türk kültürüyle sentezlemeyi amaç edinmiş ve bu yolda pek çok eser kaleme almıştır. İlm-i Belâgat-La Rhétorique adlı eser de, Münif Paşa’nın Batılı kaynaklardan yararlanarak oluşturduğu ders notlarıdır. Bu eser, Tanzimat’la birlikte değişime uğrayan belâgat anlayışının en önemli örneklerindendir. Bu çalışmayla birlikte daha önce tanıtımı yapıldığı hâlde tam metni ortaya konulmayan, İlm-i Belâgat-La Rhétorique günümüz harflerine aktarılacaktır. Böylece, bugüne kadar belâgata dair eserler içinde ismi pek duyulmayan ve sınırlı sayıda çalışmaya konu olan İlm-i Belâgat-La Rhétorique adlı eser bilim dünyasına sunulacaktır. Ayrıca, bu eserle hemen hemen aynı dönemde yazılmış olan Süleyman Paşa’nın Mebâni’l-İnşâ adlı eseri karşılaştırılıp, Tanzimat’tan sonra edebiyat nazariyatı alanında Batılı kaynaklardan ne ölçüde yararlanıldığı gösterilecektir.

Bilim Kodu : 31402

Anahtar Kelimeler : Münif Paşa, belâgat, İlm-i Belâgat-La Rhétorique, Mebâni’l-İnşâ

Sayfa Adedi : 195

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Ayşe YILDIZ

**MÜNİF PASHA'S WORK CALLED İLM-İ BELÂGAT-LA RHETORIQUE AND ITS COMPARİSON
WITH MEBÂNİ'L-İNŞA**

(M.S. Thesis)

Mustafa KILIÇ

GAZİ UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

July 2017

ABSTRACT

Munif Pasha is a leading intellectual of the 19th century. He has been talked for a long time in his lifetime with his state duties, being idea man, innovative ideas and cultural contributions. When he has met Western Culture at that young age, he has intended to synthesize it with Turkish culture and he has indited many works in this way. The work named İlm-i Belagat-La Rhetorique is the lesson notes that Münif Pasha has made using western sources. This work is one of the most important examples of the understanding of rhetoric that has changed with the Tanzimat. with this work, İlm-i Belagat-La Rhetorique , which has not been revealed in full despite its introduction, will be transposed to today's letters. Thus, until now, the work called İlm-i Belagat-La Rhetorique which is a subject of limited study and not heard in the works related to rhetoric will be presented to the world of science. In addition, this work will be compared with Süleyman Paşha's Mebani'l-insa, which was written in almost the same period and it will be shown how much the western sources in the field of literary theory after Tanzimat have been utilized.

Science Code : 31402

Key Words : Münif Pasha, rhetoric, İlm-i Belâgat-La Rhetorique, Mebâni'l-İnşâ

Page Number : 195

Supervisor : Doç. Dr. Ayşe YILDIZ

TEŞEKKÜR

Tez konumun belirlenmesinden tez yazımı sürecindeki problemlere kadar bilgi ve birikiminden yararlandığım tez danışmanım, değerli hocam Doç. Dr. Ayşe YILDIZ'a, tez yazım sürecinde karşılaştığım güçlüklerde yardımlarını ve manevî desteğini esirgemeyen hocam Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK'a, eserin günümüz harflerine aktarımında ve maddî-manevî her türlü zorlukta büyük desteklerini gördüğüm kıymetli dostum Mehmet YIKILMAZ'a teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ	xi
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

1.BÖLÜM RETORİK VE BELÂGATA GENEL BİR BAKIŞ

1. RETORİĞİN TANIMI VE İÇERİĞİ	5
1.2. Retoriğin Tarihçesi	7
2. BELÂGATİN TANIMI VE İÇERİĞİ	17
2.1. Belâgatin Tarihçesi	19
2.1.2. Arap Edebiyatında Belâgat	19
2.1.3. Fars Edebiyatında Belâgat	25
2.1.4. Türk Edebiyatında Belâgat	26
2.1.4.1. Tanzimattan Önce Belâgata Dair Çalışmalar	27
2.1.4.2. Tanzimat Dönemi Belâgat Anlayışı ve Belâgat Çalışmaları	29
2.1.4.3. Cumhuriyet Dönemi Belâgat Çalışmaları	34

2. BÖLÜM MÜNİF PAŞA

1. Hayatı	37
2. Eserleri	39

3. BÖLÜM MÜNİF PAŞA’NIN İLM-İ BELÂGAT-LA RHÉTORIQUE İSİMLİ ESERİNİN İNCELEMESİ

1. Tertibi ve Muhtevası	41
2. Yararlandığı Kaynaklar	51
3. Türk Edebiyatındaki Yeri	52

4. BÖLÜM İLM-İ BELÂGAT-LA RHÉTORIQUE VE MEBÂNİ’L-İNŞÂ’NIN KARŞILAŞTIRILMASI

1. İki Eser Arasındaki Benzer Hususlar	55
2. İki Eser Arasındaki Farklı Hususlar.....	62
2.1. Sayfa Sayıları.....	63
2.2. Giriş Bölümleri	63
2.3. Konuların Tasnifi.....	64
2.4. Muhteva	64
2.5. Yararlanılan Kaynaklar	67

5.BÖLÜM

İLM-İ BELÂĞAT-LA RHÉTORIQUE

1. Nüsha Tavsifi	79
2. Metnin Kurulmasında İzlenen Yol	81
3. Transkripsiyon Alfabetesi	82
4. Transkripsiyonlu Metin	83
4.1. Fenn-i Belâğatiñ Ta'rif ve Takṣīmi Beyânındadır	83
4.2. Fi'liyyât Beyânındadır	89
4.2.1. Fi'liyyâtıñ Ta'dadı Beyânındadır	90
4.2.1.1. Telemak'taki Bir Mağaranıñ Ta'rifî.....	90
4.2.1.2. Tedmür Hārābesiniñ Ta'rifî	92
4.2.2. Sevābık ve Netā'ic Hakkındadır	94
4.2.3. Sebeb ve Müsebbib Hakkındadır.....	95
4.2.4. Eşbāh ve Neẓā'ir Beyânındadır	97
4.2.5. Ezdād Beyânındadır	98
4.3. Tahrik-i Hevesât Beyânındadır	99
4.4. İstidlāl Hakkındadır	106
4.4.1. Kıyās-ı Muhtaşar Beyânındadır.....	109
4.4.2. Mişāl Hakkındadır	110
4.4.3. Burhān-ı Zü'l-karneyn Beyânındadır	110
4.4.4. Burhān-ı Müselsel Hakkındadır	111
4.5. Tertib Beyânındadır	113
4.5.1. Tertib-i Hutebā Hakkındadır	115
4.5.2. Beyān Beyânındadır.....	116
4.5.3. Cerh ve İbtāl.....	117
4.5.4. Hātime Beyânındadır.....	118

4.5.5. Péroration	119
4.5.6. Her Türlü Mebâhişde İsti‘mâl Olunur Tertîb Kavâ‘idi.....	120
4.6. Kısm-ı Sâliş; Beyân Hakkındadır	122
4.6.1. Efkâr Yâhūd Me‘ânî Beyânındadır	126
4.6.2. Efkârın Beyninde Olan Münâsebât Hakkındadır	129
5.İlm-i Belâgat-La Rhétorique'in Terim Sözlüğü	133
 SONUÇ	 145
KAYNAKLAR.....	149
EKLER	157
EK-1. Fiil Yâhud Belâgat-i Cismâniyye	157
EK-2.İlm-i Belâgat-La Rhétorique'in Tıpkıbasımı	158
DİZİN	191
ÖZGEÇMİŞ.....	195

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 1.1. Bazı Antik Çağ filozoflarının retorik tanımları	7
Çizelge 1.2. Arap edebiyatında yapılan belli başlı belâgat çalışmaları.....	22
Çizelge 1.3. Belâgat yerine kullanılan kelimeler.....	23
Çizelge 1.4. Hicrî 4.-8. yüzyıllar arası Arap edebiyatı belâgat çalışmaları	23
Çizelge 1.5. Hicrî 8.-13. yüzyıllar arası Arap edebiyatı belâgat çalışmaları	24
Çizelge 3.1. Aristo ve Münif Paşa'nın hitabet tasnifleri	44
Çizelge 3.2. Klasik mantık terimlerinin İlm-i Belâgat'taki karşılıkları	48
Çizelge 4.1. Mebâni'l-İnşâ ve İlm-i Belâgat'ın konu tasnifleri.....	56
Çizelge 4.2. Batı retoriğinin bölümleriyle İlm-i Kelâmın bölümlerinin benzerliği	57
Çizelge 4.3. Her iki eserdeki "Tertîb" bahislerinin benzerliği.....	61
Çizelge 4.4. Her iki eserde yer alan bazı terimlerin Batılı kaynaklardaki karşılıkları.....	66
Çizelge 4.5. Belâgat-i Osmaniyye'nin İlm-i Bedî bölümüne ait konular	72
Çizelge 4.6. Mebâni'l-İnşâ'da İlm-i Bedî'ye dair konular	73

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.1. İkna yöntemleri ve söylev türleriyle ilişkisi.....	13
Şekil 3.1. İlm-i Belâgat-La Rhétorique'in Konu Tasnifi	45
Şekil 4.1 İlm-i Belâgat'in kaynak kullanım yüzdesi.....	67
Şekil 4.2. Mebâni'l-İnşâ'nın kaynak kullanım yüzdesi	67

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklama
A.G.E.	Adı Geçen Eser
A.G.M.	Adı Geçen Makale
A.G.S.	Adı Geçen Sözlük
A.G.T.	Adı Geçen Tez
AKM	Atatürk Kültür Merkezi
AÖF	Açık Öğretim Fakültesi
BKZ.	Bakınız
C.	Cilt
ÇEV.	Çeviren
ÇÜ	Çukurova Üniversitesi
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DT	Doktora Tezi
DÜHFD	Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
HAZ.	Hazırlayan
İÜEF	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
S.	Sayfa
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
VB.	Ve Benzeri
VD.	Ve Diğerleri
YAY.	Yayınları
YLT	Yüksek Lisans Tezi
YY.	Yüzyıl

GİRİŞ

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girdiği dönemdir. Bu süreçte ülkeyi ayakta tutabilmek amacıyla çareler aranmıştır. Batılılaşma olarak bilinen ve genel kabule göre Tanzimat'ın ilanıyla başlayan dönem Osmanlı için yeni bir yolun başlangıcı olmuştur.

Batılılaşma, "Batı'nın gelişmişlik seviyesine ulaşma çabaları"¹ olarak tanımlandığı için, toplumsal hayatın her alanında olduğu gibi edebiyatta da kendini hissettirmiştir. Şinasi'yle başlayan Batı dünyasıyla ilk temasın gerçekleştiği yıllarda, Osmanlı aydınlarından bazılarının katkıları daha büyük olmuştur. Nitekim Münif Paşa, "ilk gazetecilik ve tercüme yolu ile olsa bile, ilk felsefî ve ilmî kımıldanıştır".²

Münif Paşa, çocukluk yıllarından itibaren iyi bir eğitim görmüş, Arapça, Farsça, Fransızca ve Almanca gibi dillere hâkim bir şahsiyettir. Ömrü boyunca da yaptığı pek çok devlet hizmeti ve eş zamanlı yürüttüğü edebiyatçılığı ve fikir adamlığı ile Osmanlı'nın çareler aradığı bir dönemde adından söz ettirmiştir. Münif Paşa pek çok ilmî, felsefî, edebî eser kaleme almıştır. Bunların çoğunluğunda Paşa'nın, Avrupaî bakış açısı ve yenilikçi görüşleri hissedilir. Nitekim bu teze konu olan *İlm-i Belâgat-La Rhétorique* adlı eser, Münif Paşa'nın Mekteb-i Hukuk'taki belâgat derslerinin bir mahsulüdür. Ancak, bu eserinde Münif Paşa, eski belâgati değil Batı'nın retoriğini anlatır.

Bu yüzyılda, edebiyatta görülen Batılı tesirin yanında, edebiyat teorisinde de yenilikler gözlemlenir. Tanzimat'a kadar olan süreçte edebiyat nazariyatı alanındaki çalışmalar hep Arapça kitapların birer tercümesidir. Yani uzun yıllar boyunca ders kitabı olarak Arap edebiyatının belâgat kitapları okutulmuştur. Tanzimatla birlikte açılan yeni okullarda Arapça bilmeyen öğrencilerin çoğunlukta olması, belâgat kitaplarının dilinin de değiştirilmesine zemin hazırlamıştır. Bu yüzden, Türkçe belâgat kitaplarının yazılması bir gereklilik olarak görülmüştür.³

Bu dönemde klasik belâgatin meânî, beyân ve bedî bölümlerinden oluşan belâgat kitaplarının yanı sıra, Batı retoriğine ait tasnif ve terimler de kullanılır. Bu bağlamda Batı'ya açılan ilk kitap Süleyman Paşa'nın *Mebânî'l-İnşâ*'sıdır.⁴ Münif Paşa'nın *İlm-i Belâgat-La Rhétorique* adlı eseri de *Mebânî'l-İnşâ*'dan daha fazla Batılı kaynaklara müracaat eden bir eserdir. İşte bu noktadan hareketle bu çalışmada, hangi eserin daha

¹ Hanioglu, M.Ş. (1992). *Batılılaşma*, DİA. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C.5, 148.

² Tanpınar, A.H. (1988). *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. (Yedinci Baskı). İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 159.

³ Yetiş, K. vd. (1992). *Belâgat*, DİA. Ankara: TDV Yay., C. 5, 385.

⁴ Yetiş, K. (2006). *Belâgattan Retoriğe*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kitabevi, 162.

fazla Batı'dan yararlandığı somut örneklerle gösterilecek ve Tanzimat'tan sonraki belâgat anlayışında nasıl ve hangi ölçüde bir değişim/dönüşüm yaşandığı anlatılmaya çalışılacaktır.

İlm-i Belâgat-La Rhétorique üzerinde bu güne kadar pek durulmamıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar, “19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi”nde Münif Paşa'nın eserleri arasında, İnkılap Kütüphanesi'nde belâgat derslerine ait notların bulunduğunu söyler.⁵ Kazım Yetiş ise belâgat ve retorik hakkında yazdığı makalelerin çoğunda Münif Paşa'nın bu eserinden bahseder.⁶ Eser üzerinde yapılan en önemli çalışma Ali Budak'a aittir. Budak, doktora tezinde Münif Paşa'yı tüm yönleriyle ele alıp incelemiştir. Münif Paşa'nın eserlerinin anlatıldığı bölümde de dil ve edebiyata dair telif eserlerin ilki *İlm-i Belâgat-La Rhétorique* olarak verilmiştir.⁷ Burada eser genel hatlarıyla incelenmiştir. Budak, 2005'te yapılan bir sempozyumda *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*'i tanıtmıştır.⁸ Yine, Münif Paşa'yı müstakil bir şahsiyet olarak inceleyen Metin Kayahan Özgül, Paşa'nın eserleri arasında *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*'i verir.⁹ *İlm-i Belâgat*'in yalnızca bölüm başlıklarını verip, örnek metinler bölümünde de ilk iki sayfasını günümüz harflerine aktarır.¹⁰

İlm-i Belâgat-La Rhétorique'ten bahseden kaynaklar bu eserin Münif Paşa'nın ders notları olduğunu ve son kısmının eksik kaldığını söylerler. Batı retorığının “Tasavvur, Tertip ve Beyân” bölümlerinin verilip “Fiil” bölümünün eksik oluşu buna en büyük kanıttır. Bunun haricinde de zaten en son “Beyân” bahsinin kapanışı olağan değildir. Eserdeki diğer bölümlerin bitiminde Münif Paşa mutlaka bahsi sonlandırcağının işaretini verirken, “Beyân” bahsinin en son cümlesi devamının gelmesi gerektiğini hissettirir.

Bu çalışmanın bitimine ve teslimine kısa bir süre kala farkedilen bir bilgi, eserin eksik kalan kısmıyla alakalı bazı ipuçları verir. *İlm-i Belâgat*'in ilk sayfalarında bahsedilen Batı retorığıne ait “Fiil (Action)” ya da eskilerin tabiriyle “Belâgat-i Cismâniyye” adındaki bölüme sonradan, Metin Kayahan Özgül'ün kitabında tesadüf edilmiştir. Özgül kitabında,

⁵ Tanpınar, (1988), a.g.e., 179.

⁶ Yetiş, (2006), a.g.e., 75-76.; Yetiş, K. (1996). *Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler*. (Birinci Baskı). Ankara: AKM Yayınları, 28-31.

⁷ Budak, A. (2004). *Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını: Münif Paşa*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kitabevi Yayınları, 386.

⁸ Budak, A. (2006). “Münif Paşa'nın Bilinmeyen Yazma Bir Eseri: *İlm-i Belâgat - La Rhétorique*”. Cemal Y. ve Latif B. (Editörler). Uluslararası V. Dil, Yazın, Değişibilim Sempozyumu; Edebiyat, Edebiyat Öğretimi ve Değişibilim Yazıları. (Birinci Baskı). Ankara: Pegem A Yay. C.2, 86-92.

⁹ Özgül, M.K. (2014). *XIX. Asrın Benzersiz Bir Politeknisi: Münif Paşa*. (Birinci Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları, 50-51.

¹⁰ Özgül, (2014), a.g.e., 314-316.

Münif Paşa'nın torunu Selim Çınay vasıtasıyla ulaştığı bir çantada birtakım evrakların olduğunu belirtir.¹¹ Bunlardan biri de Paşa'nın Mekteb-i Hukuk'ta yazdığı belâgat notlarının temize geçirilmeyen, "Fiil Yâhûd Belâgat-i Cismâniyye" adındaki –eksik olduğu belirtilen- müsveddelerdir. Ancak bu müsveddelere ulaşma çabaları olumsuz sonuçlanmıştır. Bu yüzden Metin Kayahan Özgül'ün "Fiil (Action)" bölümüne ait müsveddeden günümüz harflerine aktardığı bir sayfalık kısım, tezin sonundaki "Ekler" bölümünde verilecektir.

Bu çalışma toplam 5 bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm "Retorik ve Belâgata Genel Bir Bakış" başlığını taşır. Burada hem retorik hem de belâgatin tanımları yapıp, genel hatlarıyla tarihî gelişimleri verilmiştir. Belâgat bahsinde Tanzimat dönemi ve sonrası belâgat çalışmaları künyeleriyle birlikte verilmiştir. Münif Paşa'nın eseri Batı retorikini anlattığı için, retorik üzerinde belâgata oranla daha fazla durulmuştur.

İkinci Bölüm, Münif Paşa'nın hayatı ve eserlerine ayrılmıştır.

Üçüncü bölüm *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*'in bir incelemesidir. Eserin tertibi, muhtevası ve kaynakları incelenmiş olup, Türk edebiyatındaki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde *İlm-i Belâgat-La Rhétorique* ve *Mebâni'l-İnşâ* adlı eserler çeşitli yönlerden karşılaştırılmıştır.

Beşinci ve son bölümde ise *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*'in transkripsiyonlu metni ve terim sözlüğü verilmiştir.

Çalışmanın asıl amacı bu zamana kadar tam bir metni verilmeyen *İlm-i Belâgat La Rhétorique* adlı eserin transkripsiyonlu metnini ortaya koymaktır. Ayrıca çalışmadaki diğer bir amaç *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*'i, Süleyman Paşa'ya ait *Mebâni'l-İnşâ* adlı eserle mukayese ederek, Türk belâgat anlayışındaki değişimin gösterilmesidir.

¹¹ Özgül,(2014), a.g.e., 19.

1. BÖLÜM

RETORİK VE BELÂGATA GENEL BİR BAKIŞ

1. RETORİĞİN TANIMI VE İÇERİĞİ

İnsanı konu edinen tüm bilimler, felsefeler veya teoriler insanın, evrendeki diğer canlılardan konuşma yetisi sayesinde ayrıldığı gerçeğinde hemfikirdirler. Konuşma, insana toplumsal bir varlık olma statüsü kazandırır. İnsana bu statüyü sağlayan konuşmanın tarihi hakkında kesin bilgiler yoktur.¹² Muhakkak konuşma, insanlık tarihiyle başlayan ve dilin kendi içindeki evrimiyle beraber olgunluk kazanan zihinsel bir eylemdir. Böylesine kıymetli bir özelliğe sahip olan yegâne varlık olarak insan, zaman içerisinde bu yeteneğini geliştirmek, onun özelliklerini, niteliğini ve ne işe yaradığını araştırmak ihtiyacı hissetmiştir. Bu nedenle insan, sahip olduğu bu yetiyi daha güzel kullanmanın yollarını aramaya başlar ve bu süreç konuşmayı bir sanat olarak karşımıza çıkarır.

Her ne kadar konuşma eyleminin ilk olarak ne zaman, hangi şekilde ve kim tarafından gerçekleştirildiği bilinmese de onun bir sanat olarak icrasının köklerini aramak mümkündür. Antik Çağ'daki ismiyle retorik olarak adlandırılan bu terimin tanımı, tarihi ve kapsamı hakkında şunlar söylenebilir:

Retorik, köken olarak Yunanca bir kelimedir. Sözlüklerde retorik hem güzel söz söyleme ve hitabet sanatı hem de bu sanatları inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanmıştır.¹³ Bu sözlüklerin bazılarında retorik tanımları yapılırken parantez içinde belâgat ya da sözbilimi de yazılmıştır. Yani retorik, belâgat ve sözbilimi terimleri mevcut sözlüklerde eş anlamlı olarak kullanılmıştır. "Türkçede sözbilim ve söz sanatı adlarıyla

¹² Evliyaoğlu, G. (1973). *Konuşma Sanatı: Fonetik, Diksiyon, Retorik*. (Birinci Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5.

¹³ Sözlükler için bkz. Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. (On Birinci Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1977 ; İmer, K. vd. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. (Birinci Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yay., 228.; Vardar, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. (İkinci Baskı). İstanbul: Multilingual Yay., 189.; Altınörs, A. (2000). *Dil Felsefesi Sözlüğü*. (Birinci Baskı). İstanbul: Paradigma Yay., 66.; Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. (Birinci Baskı). Ankara: TDK Yay., 185.; Gencan, T. vd. (1974). *Yazın Terimleri Sözlüğü* (Birinci Baskı). Ankara: TDK Yay., 115.; Karataş, T. (2001). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. (Birinci Baskı). İstanbul: Avcı Yay., 345.; Göğüş, B. vd. (1998). *Yazın Terimleri Sözlüğü*. (Birinci Baskı). Ankara: Dil Derneği Yay., 107.

karşılanan belâgat, Batı’da retorik adıyla ele alınmakta ve geçmişi MÖ 5. yüzyıla kadar uzanmaktadır”.¹⁴ Mevcut sözlüklerdeki anlamıyla retorik hem bir bilim dalı hem de bir sanat olarak karşımıza çıkar. Bir sanat dalı olarak retorik, sözü güzel söyleme ve hitabet ile; bilim olarak da söz sanatları ve konuşma-yazma yöntemleri ile ilgilidir.

Retorik, belâgat ve sözbilim terimlerinin kullanım sıklığına bakılırsa kaynaklarda ve araştırmalarda en fazla belâgat ve retoriğin kullanıldığına rastlanır. Sözbilim terimi daha az kullanılmıştır. Bu hususta Bahadır Güneş’in dikkatleri sözbilim teriminin neden daha az rağbet gördüğünü açıklar niteliktedir:

Sözbilim, söz adı ile bil- fiiline fiilden isim yapım eki –m getirilerek oluşturulan ve aslında söz bilimi şeklinde belirtisiz isim tamlaması durumundayken iyelik ekinin düşürülmesiyle sözbilim hâline gelmiştir. Türkçede belâgatin Batı kaynaklı karşılığı olarak rhétorique teriminin yaygınlığı ve dil biliminin Türkçede yeni bir bilim dalı olarak gelişimini sürdürmesi, sözbilim önerisinin zihinlerde yer etmesini geciktirmiş, bu durum da önerilen kelimenin arka planda kalarak terimleşmesini engellemiştir.”¹⁵

Retoriğin günümüz sözlüklerindeki tanımlarının yanısıra, onun ortaya çıktığı dönemdeki anlamını ve mahiyetini öğrenmek için Antik Çağ düşünürlerinin retorik tanımları ve kelimenin etimolojisi hakkında da bilgi vermek gerekir. Bu konuda Theodorakupulos, retoriğin kökeniyle ilgili şunları söyler: “Retorika kelimesi ‘retor’ ve ‘reter’ kelimelerinden türemiştir; bu kelimeler de retoriksel konuşma sanatı anlamına gelen ‘phemi’ (demek), ‘lego’ (söylemek), ‘ero’ (bildirmek) fiillerine dayanmaktadır; oysa retoreia (hitabet) tanımı söz söyleme sanatının gelişiminin tamamını kapsar.”¹⁶ Çiğdem Dürüşken de retoriği “dili ikna edecek biçimde kullanma sanatı” olarak tanımlar ve Eski

¹⁴ Güneş, B. (2009). *Belâgat Ekseninde Retorik/Dil Bilimi Terimleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 25.

¹⁵ Güneş, (2009), *a.g.t.*, 25.

¹⁶ Theodorakupulos, V.T. (2004). *Attika Retoriğine Giriş*. (Çev. S. Sandalcı). İstanbul: Arkeoloji Yay., 63.

Yunanca *rhetorikos* kelimesinden türeyen *rhetorike tekhnē* terimi ile karşılandığını söyler.

17

Tüm bu tanımlar ve köken bilgisinin dışında retorikğin ilk uygulayıcıları olan Antik Çağ filozofları ve sofistlerinden¹⁸ bazılarının retorik tanımları ise şöyledir:¹⁹

Çizelge 1.1. Bazı Antik Çağ filozoflarının retorik tanımları

ISOKRATES	İkna etme işini gören işçi.
GORGİAS	Konuşarak ikna etme yetisi.
THEODEKTES	Konuşmacının konuşma yetisiyle insanları istediği sonuca götürmesi.
ARİSTO	Konuşmak suretiyle bütün ikna etme yöntemlerini keşfetme yetisi.
ARİSTON	İkna edici konuşmayla siyasal sorunları dile getirme bilgisi.
KHRYSİPPUS	Doğru konuşma bilgisi.
PLATON	Kandırma sanatı.
CİCERO	Politikanın bir bölümü.
QUİNTİLİANUS	İyi konuşmak.
CELSUS	Siyasi alanda şüpheli konu üzerinde ikna edici biçimde konuşmak.

1.2. Retorikğin Tarihçesi

Retorikğin doğuşu ve tarihî gelişim seyrini Antik Çağ'a kadar götürmek mümkündür. “Retorik teriminin günümüzdeki içeriği ve yüklendiği anlamları kazanıncaya kadar geçirdiği süreç, Batı kültüründe oldukça uzun bir geçmişe sahiptir”²⁰ Bugün her ne kadar ortaya çıktığı dönemdeki anlamını tam olarak karşılamasa da günümüze kadar gelmiş olan bu sanat ya da bilim dalının, Eski Yunan filozofları ve sofistlerinin düşünce dünyalarında oldukça yer ettiği görülür. Önceleri daha farklı bir kullanıma sahip olan retorik, eski düşünürlerin tartışma konusu olmuş, defalarca kez tanımları yapılmış, ne işe yaradığı ve

¹⁷ Dürüşken, Ç. (1995). *Antik Çağda Bir Eğitim Sistemi: Rhetorica*. (Birinci Baskı). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay., 1.

¹⁸ “Yunanistan'da M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda, kamusal ve özel işlerde gençlere doğru düşünme, konuşma ve eylemeyi öğretme savı ile kent kent dolaşarak para karşılığı dersler veren ve bu yolla başarılı yurttaş, yetiştirmeyi üzerine alan kimselere verilen ad.” Bkz. Akarsu, B. (1975). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. (Birinci Baskı). Ankara: TDK Yay., 151.

¹⁹ Bu tanımlar Çiğdem Dürüşken'in “Antik Çağda Bir Eğitim Sistemi: Rhetorica” adlı eserinden alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dürüşken, (1995), *a.g.e.*, 2-6.

²⁰ Özşarı, R. (2006). *Cumhuriyet Döneminde Kompozisyon Anlayışı ve Batılı Kaynaklarla Mukayesesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

yararlı olup olmadığı konusunda fikirler ileri sürülmüş, bazen reddedilmiş ancak nihayetinde kabul görüp sistemli bir ilim olarak günümüze ulaşmıştır.

Şüphesiz, retorik gelişimini ve ilim dünyasında kabul görmesini sağlayan pek çok düşünür vardır. Ancak bunların en önemlisi ve ilk akla geleni, retorik sistemli bir disipline dönüştüren ve “*Retorik*”²¹ isimli bir de kitap yazan Aristoteles olmuştur. Bu filozofun eseri, retorik hakkında en derli toplu bilgileri veren ilk kaynaktır. Ancak, Aristo’ya gelmeden önce retorik kökleri Eski Yunan ve Roma toplum hayatında aranmalıdır.

“Retorik teriminin ilk kez Platon’un Gorgias diyalogunda sanat anlamında kullandığı, ondan önce (MÖ V.-IV. yy başında) Eski Yunanlıların hatta eski sofistlerin bile metinlerinde bu terime rastlanmadığı iddia edilmektedir.”²²

Sicilya’daki diktatör yöneticiler askerlerine dağıtmak üzere halkın topraklarını elinden almışlardır.²³ Topraklarını kaybetme korkusu içinde olan halk isyan etmeye başlamış ve karışıklıklar baş göstermiştir. Sonraları, toprak sahiplerine kaybettikleri yerleri geri vermek maksadıyla bazı mahkemeler kurulmuş ve bu mahkemelerde böyle sorunlar dile getirilmiştir. Bu mahkemeleri günümüzdeki gibi belli kurallara göre işleyen ve belli dayanakları olan kurumlar olarak düşünmemek gerekir. Haksızlığa uğrayan kişi kendi savunmasını kendi yapmak zorundaydı. Bu nedenle, o dönem halk mahkemelerinde olayların asıl sebebini, gerçekliğini karşı tarafa kabul ettirmek için farklı bir yöntem ihtiyacı duyulmuştur. Mahkemede jüri olarak bulunan kişileri etkilemek, anlatılanların gerçekliğine inandırmak için sözün büyüünden yararlanılmış ve bu inandırma, ikna etmek ihtiyacından retorik doğmuştur.

Görüldüğü üzere retorik, Antik Çağ’da insanların mahkemelerde kendilerini savunması ve karşı tarafı ikna etme uğraşı olarak karşımıza çıkar. Özellikle Pers saldırılarından sonraki dönemde mahkeme önünde özgürce konuşma serbestliği ve diktatör rejimlerin çöküşüyle halkın da kendi haklarını savunmada söz sahibi olması bu alanı daha da genişletmiştir. Yeni yeni söz sahibi olduğunu kavrayan halk kendi gücünün

²¹ Aristoteles (1998). *Retorik*. (Çev. Mehmet H. Dogan). İstanbul: Yapı Kredi Yay.

²² Dürüşken, (2001), *a.g.e.*, 1.

²³ Dürüşken, (2001), *a.g.e.*, 1.

farkına varıp, toplum önünde kendisini kabul ettirmenin yollarını aramış ve bu nedenle konuşma sanatını/retoriği öğrenme ihtiyacı başlamıştır. Bu durum zamanla bir ihtiyaç olmaktan çıkmış, retorik yalnızca mahkeme huzurunda savunma amaçlı değil yaşamın pek çok alanında kullanılabilecek bir sanat formuna evrilmiştir. Retoriğin öğrenilmesi ve öğretilmesi de bu tarihî zemine dayanmaktadır. Retoriğin öğretilmesi konusunda Eski Yunan ve Roma’da sofistlerin rolü büyüktür. Ancak onlar bu işi bir sanat öğretiminden çok bir meslek olarak görüp, para karşılığında retorik öğretmişlerdir.²⁴

Bu ilk sofistlerin ya da retorik hocalarının gayesi doğru bilgileri ortaya çıkarmak değil tamamen karşılarındaki kişiyi ikna etme ve kendi tarafına çekmekten ibaretti. Ayrıca sofistlerin retorika eğitimindeki diğer bir amaç, “öğrencilere bir sorunu iki yönlü bir bakış açısıyla değerlendirmeyi ve çözüme ulaştırmayı öğretmektir. Onlara göre ‘doğruluk ya da gerçek’ bireysel ve geçici olduğundan, herhangi bir insan için doğru, ikna olabileceği şeydi.”²⁵ Bu nedenle dönemin bazı düşünürleri tarafından eleştirilmişlerdir.

Retoriğin doğuşunda etkili olan olan retorlardan (hatip) bazıları şunlardır: Antiphon, Lysias, Andokides, Isokrates, Isaios, Aiskhines, Lykourgos, Hypereides, Demosthenes, Deinarkhos.²⁶

Eski Yunan’da demokratik gelişmelere paralel olarak ilerleyen retorik eğitimi, sofistler sayesinde beden eğitimi ve ahlakî eğitim kadar önemli bir konuma gelmiştir. Bu durum Eski Yunan eğitim sistemi için zihinsel bir aydınlanma olarak görülebilir. Ancak tüm olumlu gelişmelere rağmen sofistlik eğitimin belli bir disipline sahip olmayışı ve düzenli eğitim ideallerinin eksikliği sofistlerin retorik eğitiminin aksayan yönlerindendir.

Sofistlerin yalnızca ikna kabiliyetine dayalı ve gerçeklikten yoksun sofistlik mantığına karşı çıkanların başında Aristo’nun hocası, Sokrates’in öğrencisi Platon yer almaktadır. Ayrıca bu sıraladığımız hoca-öğrenci zincirindeki (Sokrates-Platon-Aristo)

²⁴ “İlk defa para karşılığında hitabet dersi veren ve bu konuda kitap yazan kişinin Sicilyalı Koraks (MÖ 5.yy) olduğu bilinmektedir. Koraks Grekçe’de karga anlamına geldiğinden İslâmî kaynaklar ondan Gurâb el-Hatib diye söz ederler. Öğrencisi Tisias da onun koyduğu ilkeler doğrultusunda hitabetle ilgili bir eser kaleme almış, ayrıca Atina’nın en ünlü hatiplerinden Lusias, Gorgias ve Isokrates’i yetiştirmiştir.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya, M. (1998). *Hitabet*, DİA. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C.18, 57.

²⁵ Dürüşken, (2001), *a.g.e.*,15.

²⁶ Bu sıraladığımız on retor (hatip) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Theodorakopoulos, (2004), *a.g.e.*, 12-60.

düşünürlerin hepsi de gezginci retorik hocaları olan sofistlere karşı retorîği farklı bir zeminde değerlendirmişlerdir. Ancak Platon'un, hocası ve öğrencisinin aksine retorîği sorguladığı ve hatta reddettiği eserleri vardır. "Gorgias", "Protagoras" ve "Phaidros" diyaloglarından hareketle onun retorîğe bakışını belirlemek mümkündür.

"Sokrates'in Sofistler ve onların sanatı olan retorik ile hesaplaşmasını konu alan "Gorgias" diyalogu, Platon'un geçiş dönemi diyalogları arasında tasnif edilir."²⁷

Eser; Sokrates, Gorgias, Polos, Kallikles ve Khirephon arasında geçen konuşmaları içerir. Platon retorik hakkındaki fikirlerini eserde Sokrates aracılığıyla aktarır. İlk olarak Sokrates ile Gorgias arasında bir konuşma geçer ve ardından sırasıyla Sokrates ile Polos ve Kallikles²⁸ retorik hakkında tartışmaya başlarlar. "Temel mesele, sofistlerin retorîği kullanışlarıdır. Bu aynı zamanda retorik yahut hitabet sanatı hakkındaki bir tartışmadır."²⁹ Platon'un asıl amacı sofistlerin retorik hakkındaki düşüncelerini öğrenip, ardından kendi eleştirisini sunmak ve onların sofistlik mantığını çürütmektir.

Platon'un retorîğe karşı tutumunun eleştirel hatta olumsuz olduğu kanısına varabiliriz. Şüphesiz onun bu tutumunda sofistlerin para karşılığında bu sanatı öğretmeleri ve retorîğin aslında yararlı (pragmatik) bir uğraş olmadığı düşüncesi yatmaktadır. Ona göre hekimlik, beden eğitimi ya da sarraflık insanlık için daha faydalıdır.³⁰

Yine Platon'un "Protagoras" ve "Phaidros" diyaloglarından da retorik hakkındaki görüşlerini öğrenmek mümkündür. Platon her ne kadar retorîği faydalı görmeyip reddetme yoluna girse de bu diyalogların bazı bölümlerinde "Gorgias'ın ve sofistlerin göz boyamaya dayalı retorîği karşısında, bilginin hizmetine koşulacak bir retorîğin de mümkün olduğuna işaret eder."³¹ Ancak Platon bunu sadece sözde bırakmış eyleme geçirmemiştir. Retorîğin iyi yönde de kullanılabileceği ve fayda sağlayabileceği fikri öğrencisi Aristoteles tarafından ele alınacak ve geliştirilecektir.

²⁷ Altınörs, A. (2011). "Platon ile Aristoteles'in Retorik Anlayışlarının Karşılaştırılması". **Ekev Akademi Dergisi**, 15(49), 86.

²⁸ Polos ve Kallikles, Gorgias'ın öğrencileridir.

²⁹ Uzun, E. (2015). "Platon'da Retorik'in Peşinde Bir Gorgias Okuması". **Hukuk Kuramı Dergisi**, 2(2), 9.

³⁰ Platon'un retorikle ilgili bu eseri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Platon (1999). **Gorgias ya da Retorik Üzerine**. (Çev. M. Rifat, S. Rifat). İstanbul: Kaf Yay.

³¹ Altınörs, (2011), **a.g.m.**, 87.

Aristoteles'in *Retorik* adlı eseri uzun yıllardır, retorik araştırmacıları için temel başvuru kaynağı olmuştur ve günümüzde de bu önemini korumaktadır. "Aristo, bugüne ulaşan ilk retorik kitabının yazarıdır ve bu eserini M.Ö. 345'te yazmıştır."³² Retorik, sistematik olarak ilk kez Aristo tarafından inceleme konusu olmuştur. O da, tıpkı Sokrates ve Platon gibi sofistlerin kullandığı retorığe eleştirel bakar ama onu tamamen reddetmek yerine olumlu yönlerini ortaya koyup bölümlere ayırır ve retorik sahasına yeni terimler kazandırır.

Aristo eserini birinci, ikinci ve üçüncü kitap başlıklarını taşıyan üç ana bölüme ayırır. Birinci kitapta retorüğün diyalektik³³ ile ilişkisi, retorüğün tanımı ve üç farklı retorik hakkında bilgiler verilir. İkinci kitapta coşku, öfke, küçümseme, dostluk, düşmanlık, korku vb. kavramlar üzerinden retorik kanıtlama tartışılır ve üçüncü kitapta ise ikinci kitabın sonunda da belirttiği üzere *biçem* ve *düzenleme* hakkında bilgiler yer alır.

Retorüğü "belli bir durumda, elde var olan inandırma yollarını kullanma yetisi"³⁴ olarak tanımlayan Aristo bunun herhangi başka bir sanatın işlevi olmadığını söyler. Ayrıca, söylenilen sözde üç inandırma tarzı bulunur. Birincisi konuşan kişinin karakterine, ikincisi dinleyenleri belli bir ruh haline sokmaya ve üçüncüsü de konuşmacının kendi sözlerinin sağladığı tanıtı³⁵ bağlıdır.³⁶ Retorüğün görevi ise, karmaşık bir tartışmayı bir çırpıda anlayamayan ya da uzun bir usavurma³⁷ zincirini izleyemeyen kişilerin karşısında, bize yol gösterecek sanatlar ya da sistemler olmaksızın üzerinde düşündüğümüz konularla uğraşmaktır.³⁸

Aristo retorüğü, konuşmaları dinleyen üç sınıf dinleyiciye göre üç bölüme ayırır. Konuşmacı, konu ve seslenilen kişi.³⁹ Aristo, seslenilen kişi yani dinleyici için konuşmanın

³²Yetiş, K. (1996). *Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler*. (Birinci Baskı). Ankara: AKM Yayınları, XVII.

³³ Diyalektik: Gerçekliği ve onun çelişmelerini incelemeye yarayan ve bu gelişmeleri aşmaya yarayan yolları aramayı öngören akıl yürütme yöntemi. Bkz. Türkçe Sözlük, TDK, (2011), 683.

³⁴ *Retorik*, 1355b 30)

³⁵ Tanıt: Öne sürülen bir şeyin doğruluğunu göstermede izlenen düşünce süreci. Bkz. Türkçe Sözlük, TDK, (2011), 2262.

³⁶ *Retorik*, 1356a.

³⁷ Usavurma: Bilinen veya doğru olarak kabul edilen belirli önermelerden başka önermeler çıkarma, usamlama, muhakeme. Bkz. Türkçe Sözlük, TDK, (2011), 2420.

³⁸ *Retorik* 1357a.

³⁹ *Retorik*, 1358 b.

amacını ve hedefini belirlediğini söyler. Ayrıca dinleyicinin, karar verme sürecinde bir yargıç ya da gözlemci olmasını savunur. Çünkü sadece hatibin ustalığı üzerine karar veren kişiler gözlemcidir.⁴⁰ Buradan hareketle üç tür söylevden bahseder: Politik Söylev, Adlî Söylev ve Törenselle Gösteri Söylevi. Bu üç söylev türü de üç terimle bağlantılıdır. Bunların her birinde bir ikna yolu ağır basar. Politik söylev logos'u, adlî söylev ethos'u, törenselle söylev de pathos'u merkezine alır.

Ethos: "Yunanlılara göre *ethos* ben imgesi, karakter, kişilik davranış özellikleri, yaşam ve amaç tercihidir."⁴¹ Aristo, insan karakterinin konuşmada karşı tarafı ikna için önemli bir unsur olduğunu söyler. Konuşmacının iyiliği, güvenilir olması mutlaka onun inandırma gücüne birşeyler katmaktadır. Zaten, iyi insanlara ötekilerden daha tam ve daha kolay bir şekilde inanırız.⁴²

Pathos: Konuşma, coşkuları harekete geçirmişse, inandırma, dinleyicilerden de gelebilir.⁴³ İnsanın o günkü ruh hâline göre (mutlu ya da üzgün) yargıları da değişmektedir. Konuşmacı, dinleyicinin ruhsal psikolojisini analiz ederek, konuşmasını ona göre devam ettirmelidir. İknâ ancak bu durumda gerçekleşir.

Logos: İnandırma, konuşmanın bizzat kendisi tarafından yapılır.⁴⁴ Bu ikna yolu ne hatibin güvenilir, doğru oluşuna ne de muhatabın ruh haline bağlıdır. Tamamen konuşma metninin mantığı işin içine girer.

Yukarıda incelenen bu üç ikna yolu ve bunların söylev türleriyle ilişkisini aşağıdaki şemada görmek mümkündür:

⁴⁰ *Retorik*, 1358 b 5.

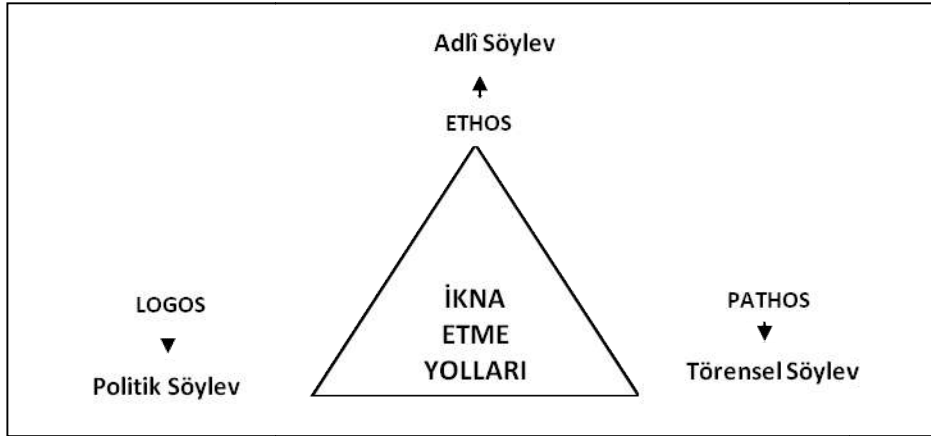
⁴¹ Meyer, M. (2009). *Retorik*. (Çev: İsmail Yerguz). Ankara: Dost Kitabevi, 25.

⁴² *Retorik*, 1356a 5.

⁴³ *Retorik*, 1356a 5.

⁴⁴ *Retorik*, 1356a 20.

Şekil 1.1. İkna yöntemleri ve söylev türleriyle ilişkisi

Aristo eserinin üçüncü bölümünde konuşma yaparken dikkat edilmesi gereken hususları üçe ayırır: 1.İnandırma yolları 2. Kullanılacak biçem ya da dil 3. Konuşmanın çeşitli bölümlerinin uygun düzenlenişi.⁴⁵ Bu bölümde anlatım biçemi üzerinde durulur. Retorik dört bölüme ayrılmıştır:⁴⁶ Yaratma (İcat etme/Invention), Düzenleme (Disposition), İfade Biçimi (Üslûp/Elocution), Eylem (Action) ve Bellek (Memory).

“Bu kategoriler metnin hem çözümleme hem de doğuş amaçlarına hizmet eder. Böylece; söylemin kritiği için bir kalıp sağlar (ve özellikle söylevler) ve retorikal eğitim için bir numune verirler.”⁴⁷

“İ.Ö. IV. yüzyılın ortalarından itibaren sofistler, ardında olumlu ya da çoğu zaman olumsuz eleştiriler bırakarak yavaş yavaş tarih sahnesinden silinmeye başladılar.”⁴⁸ Böylelikle, Antik Yunan tüm kültürel birikimini Roma’ya devreder.

Helenistik dönem “eğitimde edebiyat, retorik ve gramer gibi konuların ön plana çıktığı, mahkeme ve siyasal konuşmalardan çok gösteri türü konuşmaların geliştiği ve retorik alanının genişleyip şiire, tarihe ve felsefeye uygulandığı dönemdir.”⁴⁹ Helenistik dönemde retorik daha da popüler hale gelmiş ve okullarda bir ders olarak okutulmaya başlanmıştır.

⁴⁵ *Retorik*, 1403b 10.

⁴⁶ Retorik düzenlemenin bu bölümleri hakkında inceleme bölümünde ve terim sözlüğünde geniş bilgi yer aldığı için burada sadece isimleri verilmiştir.

⁴⁷ Sönmez, A. (2008). *Batı Retoriğinin Genel Terimleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış DT, Ege Üniversitesi, İzmir, 123.

⁴⁸ Dürüşken, (2001), *a.g.e.*, 23.

⁴⁹ Dürüşken, (2001), *a.g.e.*, 26.

Bu dönemde de Antik Yunan'da olduğu gibi sofist mantığın karşısında duran felsefeciler ortaya çıkmıştır. Bir anlamda Platon ile Isokrates'in tartışması tekrar gündeme gelmiş denilebilir. Dönemin felseficileri, Romalıların üzerine titrediği retorığı küçümseyip felsefeyi yüceltmeye çalışmışlardır. Tıpkı eski sofist-aristokrat tartışmasında olduğu gibi retorığın bir sanat olarak görülmediği de açıktır. Böyle bir sürecin yaşandığı Roma'da felsefe ile retorik arasındaki bağı kuvvetlendirmeye çalışan isimler de olmuştur.

Eski Yunan'ı ele geçiren Roma, bünyesine kültürel anlamda çok şey katmıştır. Eski Yunan'ın ileri kültür yapısı ve eğitim sistemi Roma'nın geleneği savunan kültür yapısıyla karşılaşmış ve Roma karşılaştığı bu kültürün yeniliklerine adapte olmada birtakım sıkıntılar yaşamıştır. Pek çok resmî kararlar gençler bu kültürel etkilenmeden uzak tutulmaya çalışılsa da zamanla Roma eğitime retorik etki etmeye başlamıştır.

Roma'nın Cumhuriyet çağında retorik alanında en önemli isimlerden biri Marcus Tullius Cicero'dur. Cicero, Roma'ya gelen Yunan filozoflarından aldığı derslerle retorik, felsefe ve hukuk alanında kendisini geliştirmiş bir düşünürdür. *De Oratore* (Orator Üzerine) adlı eseri Roma retorik eğitimi hakkında önemli bilgileri içeren bir kaynaktır.

İmparatorluk dönemi retorığının değişen sosyal ve siyasal koşullara bağlı olarak Cumhuriyet dönemindeki özgür hâlden çok şey yitirdiğini söyleyen Çiğdem Dürüşken, retorik eğitiminin açık konuşma ve tartışmalarının yapıldığı forumlardan, kapalı okul sıralarına çekildiğini söylemektedir.⁵⁰ Özgür tartışmaların yeni rejimde pek yeri yoktu. Ancak yine de retorik unutulmayıp öğretim programlarında yer almaya devam etmiştir.⁵¹

Roma'nın ilerleyen dönemlerinde retorığın poetikayı da içine alacak şekilde genişlemesine katkı sağlayan aydınlar arasında, Cicero'nun dışında ona büyük hayranlık duyan Quintilianus da yer alır. Quintilianus, "uçarı gençlerin yüksek yöneticisi, Roma togasının halesi" olarak bilinir.⁵² Sunduğu farklı, yenilikçi eğitim modelleri ve sınırlarını genişlettiği retorik anlayışına rağmen, yaşadığı dönemin siyasî tutumundan dolayı Quintilianus da başarı sağlayamamıştır.

⁵⁰ Dürüşken, (2001), **a.g.e.**, 78.

⁵¹ Bayrav, S. (1998). *Filolojinin Oluşumu*. (Birinci Baskı). İstanbul: Multilingual Yay., 26.

⁵² Davidson, T. (2008). *Greklerde Eğitim Düşüncesi*. (Çev.: A. Aydoğan). İstanbul: Say Yay., 27.

Batı Roma'nın çöküşünden (476), İstanbul'un fethine (1453) kadar olan döneme Orta Çağ denilir. Hristiyanlık'tan önceki tüm eğitim ideallerinde insan ön plandadır. Eğitim sistemleri de dahil olmak üzere tüm alanlarda kurallar insanın iyiliğine ve yararına olacak şekilde düzenlenmekteydi. Ancak ilk defa Hristiyanlık ile birlikte insan, Tanrı ile olan ilişkisiyle beraber ele alınmaya başlanmış ve dolayısıyla hümanist (merkezine insanı alan görüş) dünya görüşü yerini teosantrik (merkezine Tanrı'yı alan görüş) görüşe bırakmıştır. İnsan geri plana itilmiş ve esas varlık evreni olarak 'öbür dünya' görülmüştür.⁵³ Bu durumda "Antik Çağ'ın çok yönlü eğitim idealinin yerini dinî bir eğitim ideali almıştır."⁵⁴

Retorik, "*Tirivium*" adı verilen üçlü eğitim modelinin (gramer-retorik-mantık) bir parçası olduğu için Orta Çağ eğitim sisteminde varlığını muhafaza etmiştir. Ancak önceki dönemlere kıyasla adından daha az söz ettirmiştir. Bu durum, inanç değişikliğinin Antik eğitime ve düşünce dünyasına etkisidir.

Dönemin en ünlü retorik hocası Aurelius Augustinus'tur. "Retoriği Hristiyan amaçlarına yaradığı için yeniden yoruma açmıştır. Augustine sayesinde retorik'in klasik çağdan kalan mirasına yeni bir biçim verilmiş ve retorik politik amaçlardan dinsel amaçlara yönlendirilmiştir."⁵⁵

Orta Çağ, Rönesansın doğuşuyla sona ermiştir. Rönesans, İtalya'da 15. yüzyılda ortaya çıkan, sanat ve kültür alanında yaşanan canlanma dönemidir. Orta Çağ'ın insanı geri plana iten, Tanrı ve inanç merkezli anlayışı bu dönemde bir değişim yaşayacaktır. Aslında bu bir değişim değil, eskiye, Antik Çağ'a dönüştür. Antik Çağ düşünce yapısı ve insanı merkeze alan dünya görüşü yeniden gündeme gelir. Bu sebeple, Rönesans dinî değerlerden çok estetik değerlerin ön plana çıktığı bir dönemdir.

Rönesans denilince akla ilk gelen *Hümanizm*⁵⁶ akımıdır. "Rönesans ile hümanizm birbirinden ayrılmazlar."⁵⁷ Antik dönem eğitim modellerinde ve literatüründe yer alan

⁵³ Aytaç, K. (2009). *Avrupa Eğitim Tarihi*. (Birinci Baskı). Ankara : Doğubatı Yay., 76.

⁵⁴ Özsarı, (2006), *a.g.t.*, 16.

⁵⁵ Özsarı, (2006), *a.g.t.*, 16-17.

⁵⁶ Hümanizm: Avrupa'da ortaya çıkan, oradan dünyanın dört bir yanına yayılan soyut bir insanlık sevgisini esas alan, insanı yüceltmeyi amaçlayan görüş. Bkz. Karataş, (2001), *a.g.s.*, 188

⁵⁷ Aytaç, (2009), *a.g.e.*, 94

retorik yeniden önem kazanır. Cicero ve eserleri klasik yazarların merkezinde yer almaya başlar.⁵⁸

Rönesans döneminde retorik ile ilgili çalışmalar yapan isimler, başta biçimsel retoriğin temellerini atan Erasmus olmak üzere Juan Luis Vives, Leonard Cox, Thomas Wilson, George Puttenham, Peter Ramus'tur.⁵⁹

Retorik çalışmaları Rönesans'tan sonra⁶⁰ eski Yunan ve Roma modellerinden farklı olarak İngiliz etkisinde modern bir tarz geliştirmiştir. Edinburglu retorisyenler, retoriği psikolojiyle birleştirmişlerdir. Dolayısıyla retorik yalnızca seçkinlere mahsus bir alan olmaktan çıkıp geniş halk kitleleri arasında yaygınlık kazanmıştır. Bu yeni yaklaşımlar kısa sürede Amerikalı retorik araştırmacılarının dikkatini çekmiştir ve Amerikan retorik anlayışı da değişim yaşamıştır.

18. yüzyıl İngiliz retorisyenleri Aristo'nun retorik sanatına yönelik kuramsal anlayışından büyük ölçüde sıyrılıp retoriği uygulamalı bir sanat olarak değerlendirmişlerdir. Bu yüzyılda sadece retorik alanında elliden fazla eser yayımlanmıştır. Yüzyılın bitimine doğru retorik araştırmaları Amerika'ya doğru yönelmiştir.

19. yüzyılda Amerika'da Harvard Üniversitesi'nde 'Retorik kürsüsü' kurulmuştur. Bu kürsüye başkanlık eden Edward T. Channing'in retorik anlayışında İskoç geleneği etkisi görülür. Channing'in ardından aynı kürsünün başkanlığında bulunan A.S.Hill, Channing'in başlattığı kurallara uyar ve bu dönemde retorikte Harvard etkisi görülür.

20. yüzyılın başlarında retoriğe olan ilgi azalmaya başlar. Ancak 1930'lu yıllarda Yeni Eleştiri akımıyla beraber yeniden retoriğe bir dönüş sağlanır. Bu tarihten sonra yazma dersleri üzerine araştırmalar yapılmış, konferanslar düzenlenmiş, dergiler yayımlanmıştır. Ayrıca açılan lisansüstü programlara retorik dersleri eklenmiştir. 1960'lı yıllarda klasik retorik eserleri basılmaya başlanmış ve modern araştırmalar da devam etmiştir. Yani bu dönemde klasik üslup ile modern üslubun bir sentezi söz konusudur. 1980'li yıllarda

⁵⁸ Aytaç, (2009), **a.g.e.**, 94-95.

⁵⁹ Özsarı, (2006), **a.g.t.**, 17-20.

⁶⁰ Retoriğin 17. Yüzyıldan sonraki gelişim tarihi Reyhan Özsarı'nın doktora tezinden özetlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özsarı, (2006), **a.g.t.**, 20-24.

araştırmalar yetkinlik kazanmıştır. Dünyanın önde gelen üniversiteleri de lisansüstü derslerine retorik ve kompozisyonu eklemişlerdir. 1990'lı yıllarda ise retorik tarihinin yazılmasıyla ilgili çalışmalar yer almaktadır.

2. BELÂGATİN TANIMI VE İÇERİĞİ

Belâgat kelimesi 'beleğa' (بلغ) kökünden “ulaştı, nihayete erdi, idrâk etti” anlamlarına gelip bir şeyin son noktasına erişmek, olgunlaşmaktır.⁶¹ Bir edebiyat terimi olarak da sözün yerinde ve zamanında ifade edilmesi, söz hünerlerini kullanma sanatı veya fikirlerin muhataba düzgün bir şekilde aktarılmasını sağlama bilgisi olarak tanımlanır.⁶²

Belâgatin en kabul gören ve tekrarlanan tanımı “*kelâmın fasîh olmak kaydıyla muktezâ-yı hâle mutabık olması*”⁶³ dır. Yani sözün yerinde ve zamanında, muhataba uygun şekilde kullanılmasıdır.

Belâgatin tarihten bu yana Yunan, Fars, Hint ve Rum gibi çok farklı kültürlerde yer aldığı bilinmektedir. Elbette bu kültürlerin her birinin belâgata bakışları ve onu adlandırmaları farklıdır. Yunanlılara göre belâgat, sözün düzgün olması ve sözcüklerin iyi seçilmesi; Hintlilere göre sözün anlamının belirgin, yerli yerinde ve anlatımın güzel olması ve İranlılara göre ise sözün amacının belirlenmesi yönünde işlev gören bir bilim dalıdır.⁶⁴

Belâgat eski Yunan ve Araplar tarafından kapsamlı olarak ele alınıp, sistemleştirilmiştir.⁶⁵

⁶¹ Bilgegil, K. (1980). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri –Belâgat-*. (Birinci Baskı). İstanbul: Enderun Kitabevi, 21; Saraç, Y. (2004). *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*. (Birinci Baskı). İstanbul: Bilimevi Yay., 33.

⁶² Belâgat için bkz. Olgun, T. (1994). *Edebiyat Lügatı*. (Birinci Baskı). Haz. Kemâl Edib Kürkçüoğlu. İstanbul: Enderun Kitabevi, 25.; Karataş, (2001), a.g.s., 78; Karaalioğlu S. (1975). *Edebiyat Terimleri Kılavuzu*. (Birinci Baskı). İstanbul: İnkılâp Yay., 107; Püsküllüoğlu, A. (1996). *Edebiyat Sözlüğü* (Birinci Baskı). İstanbul: Özgür Yay., 232.; Kestelli R. (2000). *Resimli Türkçe Kamus*. (Birinci Baskı). Ankara: TDK Yay., 41; Tietze, A. (2002). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatı*, 2 Cilt. İstanbul: Simurg Yay., 308.

⁶³ Karabey, T., Atalay, M.(2000). *Ahmet Cevdet Paşa Belâgat-ı Osmâniyye* (Birinci Baskı). Ankara: Akçağ Yay., 4.

⁶⁴ Kızıklı, Z. (1997). *Arap Belâgatinde Teşbih ve Mecaz*. Yayımlanmamış YLT. Ankara Üniversitesi, Ankara, 3.

⁶⁵ Yılmaz, Kadriye (2009). *Ahmed Hamdî'nin Belâgat-i Lisân-ı Osmânî'sindeki Terimlerin Tanımları ve Tasnifleri Üzerinde Bir Araştırma*, Yayımlanmamış DT. Ege Üniversitesi, İzmir, XII.

Belâgat, terim olarak “meleke” ve “ilim” olmak üzere iki anlamda kullanılmıştır. Batı’da meleke anlamında belâgata karşılık *éloquence*, ilim anlamında *rhétorique* kullanılmıştır.⁶⁶ Meleke olarak belâgat, “sözün konuşulduğu yere, duruma ve muhatabına uygun olması yanısıra, ifade edilmek istenenin doğru, açık bir biçimde ve yeterli sözcüklerle dile getirilmesidir”.⁶⁷ Bilim olarak ise düzgün ve yerinde söz söylemenin kurallarının incelenmesidir.

Bir bilim dalı olarak incelendiğinde belâgatin üç ayrı disipline ayrıldığını görüyoruz. Bunlar; beyân, meânî ve bedî’dir. Belâgat ilmi, Sekkâkî’ye kadar bu bölümlerin hepsini kapsamıyordu. O döneme kadar yapılan çalışmalarda belâgat, bu üç daldan yalnız biri veya ikisini kapsayacak şekilde ele alınmaktaydı. Sekkâkî bu ilmin tasnifini yaptıktan sonra ufak tefek değişiklikler olsa da, klâsik bir görünüme kavuşarak günümüze kadar bu şekilde gelmiştir.

Me’ânî: Sözün yerinde kullanımı (*muktezâ-yı hâle uygunluk*) ve muhataba veya duruma uygun olarak ifadesini sağlayan ilimdir. Belâgatin cümle ile alakalı konularından bahseder ve klâsik belâgat kitaplarında sekiz bölüme ayrılır. Bunlar; inşâ, kasr, fasıl ve vasıl, müsnedün ileyhin halleri, isnadın halleri, müsnedin halleri, müsnedle ilgili öğelerin halleri, îcâz-ıtnâb-müsâvattır.⁶⁸

Beyân: Maksudı açık bir şekilde ve değişik yollarla ifade etme usûllerini inceleyen ilim dalıdır. Dört temel konusu vardır: Hakikat, Mecaz/İstiare, Teşbih ve Kinâye. Beyân, anlatmak istediğimizi farklı söz ve usullerle karşı tarafa iletmemizi sağlar.

Beyânın ilk insanın yaratılmasıyla ortaya çıktığı söylenebilir. Kur’ân-ı Kerîm’de, “Allah insanı yarattı, ona beyânı öğretti.”⁶⁹ buyrulmaktadır. Beyânı terim anlamına yakın

⁶⁶ Kılıç, H. vd. (1992). *Belâgat*, DİA. Ankara: TDV Yay., C. 5, 380.

⁶⁷ Kızıklı, (1997), *a.g.t.*, 1.

⁶⁸ Meânî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Saraç, (2004), *a.g.e.*, 53-86; Bilgegil, (1989), *a.g.e.*, 44-123; Durmuş, İ. (2003). *Meânî*, DİA. Ankara: TDV Yay., C. 28, 204-206; Shareef, M.A. (2015). *El-Hatîb el Kazvînî’nin Telhîsü’l-miftâh Eseri Işığında Klasik Türk Edebiyatı Belâgat Terimlerinin Tasnîfi*. Yayımlanmamış DT., Ankara Üniversitesi, Ankara, 149-278.; Akdemir, H. (1999). *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi* (Birinci Baskı). İzmir: Nil Yay., 227-229; Bulut, A. (2015). *Belâgat-i Müyessera, el-Meânî – el-Beyân – el-Bedî*. (Birinci Baskı). İstanbul: İfav Yay., 34-121.

⁶⁹ er-Rahman 55/3-4.

olarak ilk ele alan kişinin Câhiz olduğu söylenmektedir. Beyânı ilk kez müstakil bir ilim olarak ele alan Ebû Mansûr es-Seâlibî'dir.⁷⁰

Bedî: Sözü lafız ve mana bakımından güzelleştirme yollarını içeren ve bu konudaki kuralları inceleyen ilimdir. Câhiz tarafından temelleri atılmış olup, İbnü'l-Mutez tarafından da tedvin edilmiştir. Edebî sanatlar bedî ilminin konusudur.⁷¹

2.1. Belâğatin Tarihçesi

2.1.2. Arap Edebiyatında Belâgat

Belâğatin, Arap dili ve edebiyatıyla alakalı ilimler arasında bağımsızlığına en geç kavuşan ilim dalı olduğu bilinmektedir. Müslümanların Kur'ân'ın icazını anlayabilmeleri için bu konu üzerinde çalışıp, uzunca bir süre belâğatin metot ve terminolojisini ortaya koymaları beklendiği için belâğatin müstakil bir ilim olarak ortaya çıkması gecikmiştir.⁷²

Arap edebiyatında belâğatin tarihî gelişim seyri İslâmiyet öncesi dönemden başlar ve Sekkâkî'nin bu ilme klasik şeklini vermesine kadar devam eder.⁷³ İslâmiyetten önce temelleri atılan belâgat, Kur'ân-ı Kerim'in nâzil olduğu dönemden, Hicrî sekizinci yüzyıla kadar büyük gelişme kaydeder. Belâğatin Arap edebiyatında geçirdiği evreleri kaynakların çoğu üçe ya da dörde ayırmaktadır. Bazı çalışmalar belâğatin ilk evresi olarak Kur'ân'ın gönderildiği dönemi esas alır.⁷⁴

İslâmiyetten önce yaklaşık bir asırlık süreyi kapsayan Cahiliye Dönemi edebî yönden oldukça ileri bir düzeydedir. Şüphesiz, bu edebî servet bir anda orataya

⁷⁰ Beyân hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bilgegil, (1989), **a.g.e.**, 125-179; Saraç, (2004), **a.g.e.**, 89-137; Hacımüftüoğlu, N. (1992). **Beyân**, DİA. İstanbul:TDV Yay., C.6, 22-23.; Akdemir, (1999), **a.g.s.**, 15-17; Shareef, (2005), **a.g.t.**, 280-353.

⁷¹ Bedî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bilgegil, (1989), **a.g.e.**, 181-360; Saraç, (2004), **a.g.e.**, 141-285; Hacımüftüoğlu, (1992), **a.g.m.**, 320-322; Akdemir, (1999), **a.g.s.**, 8; Shareef, (2005), **a.g.t.**, 354-436.

⁷² Kılıç, (1992), **a.g.m.**, 380.

⁷³ Arap belâğati Sekkâkî ile son bulmamıştır ancak ondan sonra belâgat pek gelişme göstermeyip, Sekkâkî'nin tasarladığı şekilde günümüze ulaşmıştır.

⁷⁴ Mustafa Kırkız'ın "*Arap Belâgat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları*" isimli çalışmasında da Arap belâğati dört dönemde incelenmiş ve ilk dönem olarak Cahiliye devri verilmiştir. Kırkız, Arap belâgat tarihini: 1. Cahiliye dönemi 2. Diğer ilimler arasında dağınık olarak bulunduğu dönem. 3. Kuran merkezli ilimler içinde yer aldığı dönem. 4. Bağımsız bir ilim dalı olduğu dönem şeklinde sınıflandırır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kırkız, M. (2014). **Arap Belâgat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları**. (Birinci Baskı). İstanbul: Beyan Yay.

çıkmamıştır. Arapların dillerine verdiği önem ve onu yüceltmeyi amaç edinen uğraşları uzun yıllar almıştır.

Kabileler halinde yaşayan Arap toplumunda, bir kabilenin diğerine karşı üstünlük kurmasının şartlarından biri iyi bir şair veya hatibe sahip olmasıydı. Şair veya hatibi olmayan bir kabile ünlenemez ve bölgede söz sahibi olamazdı. Cahiliye devrinde “kılıç savaşlarından daha çok şiir ve kasidelerle karşı karşıya gelinerek sözlü savaşlar yapılıyordu”.⁷⁵

Dönemin hatip veya şair olan belâgatçileri akıllarına ilk gelen düşünceyi hemen benimsemezler, önce onu zihin süzgecinden geçirir ve kaliteli hale getirirlerdi. Hitabette ise secili konuşmaya özen gösterirlerdi. Cahiliye şairlerinin bazıları şiirlerini hemen tamamlamazlar, uzun süre şiire son şeklini vermek için üzerinde kafa yorarlardı ve ondan sonra şiirlerine son noktayı koyarlardı. Bu sebeple bu şiirler *havliyyât*, *mukalledât*, *munakkahât*, *muhâkemât* gibi isimler alırlardı.⁷⁶

Genç şairler şiirlerini, panayırlarda hakemlik yapan en-Nâbigâ ez-Zubyânî'ye sunarlar, o da yaptığı değerlendirmeler sonucu bu şiirleri sıraya koyardı.⁷⁷ Eğer hakemler şiirleri beğenirlerse bu şiirler dillerden düşmezdi. Beğenilmeyip eleştiren şiirlerin olması da o dönemde edebî tenkitin olduğuna bir işarettir. Zaten Cahiliye döneminde temelleri atılan belâgat, tenkit ile başlamıştır. Bu tenkit anlayışı henüz kesin sınırları çizilen ve kaideleri olan bir yapıda değildir, doğaldır ve zevke dayalıdır. Hassan b. Sâbit'in sunduğu bir şiirin Nâbigâ tarafından eleştirilip, birinci seçilmemesi bu tenkit anlayışına örnek olarak gösterilebilir.⁷⁸

Belâgat, Kur'ân'ın gönderilmesine kadar olan süreçte bir geçiş evresi yaşamıştır. Yine herhangi bir kuralı ya da metodu olmaksızın, özellikle dil alanında yazılan kitaplarda

⁷⁵ Kırkız, (2014), a.g.e., 29.

⁷⁶ Kızıklı, (1997), a.g.t., 6.

⁷⁷ Yalar, M. (1997). *el-Hatîbu'l-Kazvînî ve Belâgat İlmindeki Yeri* .Yayımlanmamış YLT. Uludağ Üniversitesi, Bursa, 38.

⁷⁸ Kırkız,(2014), a.g.e., 32-33.

istidradî (arada söylenen söz) olarak, küçük küçük notlar şeklinde yer almaktaydı. Kitap kenarlarında, sarf, nahiv ve tecvid gibi ilimlerle birlikte yer almıştır.⁷⁹

Araplar aslında farkında olmadan, uzun yıllar ilim dünyasında adından söz ettirecek bir ilmin de temelini atmışlardır. Belâgat adındaki bu ilim, Kur'ân'ın nüzuluyla birlikte adından tam anlamıyla bahsettirecek, kuralları oluşmaya başlayacak ve tüm bu süreçten sonra müstakil bir ilim olarak yerini alacaktır.

Kur'ân'ın belâgati, mucizevî sözleri ve üslubu Cahiliye Araplarını derinden etkilemiştir. O döneme gelinceye kadar şiirde, hitabette edebî anlamda bir zirve yaşayan Arap toplumu, Kur'ân'ın fesahat ve belâgati karşısında şaşkınlıklarını gizleyememişlerdir. Bir kısmı bunun Hz. Muhammed'in uydurduğu sözler olduğunu söylemişler, bir kısmı da bu sözlerin bir insana ait olamayacağı gerçeğini kabullenmişlerdir.

Kur'ân'ın üslubu ve içeriği, belâgatin kurallarının oluşması için hazır bir kaynak olmuştur ve uzun bir süre sadece Kur'ân'ı anlama çabaları etrafında eserler verilmiştir. Kur'ân temel kaynak olmak üzere, Hz. Muhammed'in sözleri de yine belâgat için örnek teşkil eder. Bu süreçte kelimciler, müfessirler büyük bir rol üstlenmişler ve Arap olmayan müslüman toplulukların Kur'ân'ı anlayamama endişesiyle, tek bir ayet üzerine bile eserler yazmışlardır. Bunların herbiri belâgatin gelişim sürecinde önemli çalışmalardır.

Kur'ân'ın, Cahiliye toplumunda nazil olup, icazının da dil ile alakalı olmasının sebebi Arapların dil ve belâgatinin ileri bir seviyede olmasındandır. Zira, peygamberlerin mucizeleri kavimlerin durumuna göredir.⁸⁰

Belâgatin kurallarının belirlenmesi Câhiz ile olmuştur. Hicrî üçüncü yılın ilk yarısında yazdığı *el-Beyân ve't-Tebyîn* ve *el-Hayevân* adlı eserinde dağınık bir metotla

⁷⁹ Kırkız, (2014), a.g.e., 25.

⁸⁰ Shareef, (2015), a.g.t., 10.

beyân ilminden bahseder. Bu döneme ait belâgat çalışmaları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁸¹

Çizelge 1.2. Arap edebiyatında yapılan belli başlı belâgat çalışmaları

YAZAR	ESER
Sibeveyh	<i>el-Kitâb</i>
el-Câhiz	<i>el-Beyân ve't-Tebyîn ve el-Hayevân</i>
Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ	<i>Meâni'l-Kur'ân</i>
Mamer b. Müsennâ	<i>Mecazü'l-Kur'ân, İrabü'l-Kur'ân ve Meâni'l-Kur'ân</i>
İbn Kuteybe	<i>Tevilü Müşkili'l-Kur'ân</i>
Ebu İshâk ez-Zeccâc	<i>İrabü'l-Kur'ân, Meâni'l-Kur'ân</i>
İbn Fâris	<i>es-Sâhibî</i>
Şerif er-Râdî	<i>Telhisü'l-Beyân, Mecâzatü'l-Âsârî'n-Nebeviyye</i>
Rummânî	<i>en-Nüket fî icâzi'l-Kur'ân</i>
Hattâbî	<i>Beyânü İcâzi'l-Kur'ân</i>
Ebu Bekir el-Bâkılânî	<i>İcâzü'l-Kur'ân</i>
Kadı Abdülcebbâr	<i>el-Mugni fî Ebvâbi't-Tevhid ve'l-adl</i>
İbn Sellam el-Cümahî	<i>Tabakatü'l-Fühûli's-Şuarâ</i>
Ebü Zeyd el-Kureşî	<i>Cemheretü Eşâri'l-Arab</i>
İbn Kuteybe	<i>eş-Şir ve's-Şuarâ</i>
İbnü'l-Mu'tezz	<i>Tabakatü's-Şuarâ, el-Bedî</i>
Ebü'l-Ferec el-İsfâhânî	<i>el-Egânî</i>
Hasan b. Bîşr el-Amidî	<i>el-Muvâzene beyne Ebî Temmâm ve'l-Buhtürî</i>
Ebü'l-Hasan el-Cürcanî	<i>el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve husûmihî</i>
Ebü'l-Abbas Saleb	<i>Kavâidü's-şir</i>
İbn Tabâtâbâ el-Alevî	<i>İyârü's-şir</i>
Kudame b. Ca'fer	<i>Nakdû's-şir, Nakdû'n-nesr</i>
Ebü Saîd es-Sîrâfi	<i>Sanatü's-şir ve'l-belâga</i>
Merzubânî	<i>el-muvaşşah</i>
İbn Münkiz	<i>el-Bedî fî nakdi's-şir</i>

İlk âlimlerden olan Sibeveyh'in aynı zamanda belâgat konusunda da aynı önceliğe sahip olduğu kabul edilir. *el-Kitâb* adlı eserinde, belâgatin tanımı ve isminden bahsetmeden ona ait bazı anlamları dile getirmektedir.⁸²

Belâgat kendi ismiyle anılmadan önce çeşitli eserlerde farklı isimlerle anılmıştır. Aşağıdaki tabloda belâgat yerine kullanılan isimler gösterilmiştir.⁸³

⁸¹ Belâgat çalışmalarının yer aldığı bu tablo büyük ölçüde Hulusi Kılıç'ın İslâm Ansiklopedisi'nde yazdığı "Belâgat" yazısından alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kılıç, (1992), **a.g.m.** 380-383. Ayrıca yararlanılan diğer kaynaklar şunlardır: Kızıllı, (1997), **a.g.t.**, 1-16.; Kızıllı, Z. (2013). "Arap Dili ve Belâgatine Kuramsal Bir Yaklaşım". *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 24(1), 17-24.

⁸² Kırkız, (2014), **a.g.e.**, 101.

Çizelge 1.3. Belâgat yerine kullanılan kelimeler

BELÂGAT ADLANDIRMALARI	
Câhiz	beyân
İbnü'l-Mutez	bedî
Kudame b. Câfer	nakdü's-şir
Ebû Hilâl el-Askerî	es-sınâateyn
İbn Sinan el-Hafâcî	fesâhat
Abdülkâhir el-Cürcânî	belâgat ve delâilü'l-i'câz
Zemahşerî	meânî ve beyân
Bedreddin b. Mâlik	meânî, beyân ve bedî
Hatip el-Kazvinî	ulûmü'l-belâga

Hicrî 4. ve 8. yüzyıllar arasında belâgat artık kelâm, tefsir ya da dilbilgisi çalışmalarının içinde yer almayıp kendi başına bir ilim dalı olarak etkisini göstermiştir. Dönemin sonlarına doğru da belâgatin bölümleri olan beyân, meanî ve bedî'den oluşan eserler verilmiştir. Dönemin belli başlı belâgat çalışmaları ve müellifleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Çizelge 1.4. Hicrî 4.-8. yüzyıllar arası Arap edebiyatı belâgat çalışmaları

YAZAR	ESER
Ebû Hilâl el-Askerî	<i>Kitâbü's-Sınâ'ateyn</i>
İbn Sinân el-Hafâcî	<i>Sırrü'l-Fesâha</i>
Haydar el- Bağdâdî	<i>Kânûnü'l-Belâga</i>
Abdülkâhir el-Cürcânî	<i>Delâ'ilü'l-İcâz ve Esrârü'l-belâga</i>
Fahreddin er-Razî	<i>Nihâyetü'l-İcâz fî Dirâyeti'l-İcâz</i>
Ebû Yakub es-Sekkakî	<i>Miftâhü'l-Ulûm</i>
Ziyâeddin İbnü'l-Esîr	<i>el-Meselü's-Sâir fî Edebi'l Kâtib ve's-Şâir</i>
İbn Ebû'l-İsba el-Mısırî	<i>Bedîü'l-Kur'ân, et-Tahrîrü't-Tahbîr fî İlmi'l-Bedî</i>
Yahya b. Hamza el-Alevî	<i>et-Tirâzü'l-Mütazammin li-Esrâri'l-Belâga</i>
İbn Reşîk	<i>el-Umde</i>

Hicrî 8. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar olan dönemde ise belâgat diğer ilimler gibi bir duraklama dönemine girmiştir. Daha çok bu dönemde, önceden yazılmış belâgat kitaplarına (özellikle Hatîb el-Kazvînî'nin *Telhîsü'l-Miftâh* adlı eserine) talikat, şerh ve haşiyeler yapılmıştır. Bu dönemde belâgatla ilgili eserlerde beyân, meanî ve bedî

⁸³ Tablonun oluşturulması ve belâgatin bundan sonraki tarihî gelişim seyrin için Hulusi Kılıç'ın "Belâgat" adlı yazısından yararlanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kılıç,(1992), **a.g.m.**, 382-383.

şeklindeki üçlü tasnif aynen devam etmiştir. Dönemin belli başlı çalışmaları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Çizelge 1.5. Hicrî 8.-13. yüzyıllar arası Arap edebiyatı belâgat çalışmaları

YAZAR	ESER
Adudüddin el-Îcî	<i>el-Fevâidü'l-Gıyâsiyye</i>
Teftazânî	<i>el-Mutavvel ale't-Telhîs</i>
Seyyid Şerif el-Cürcânî	<i>Havâşî's-Seyyid ale'l-Mutavvel</i>
Hasan Çelebi	<i>Hâşiye alâ Şerhi'l-Mutavvel</i>
Semerkindî	<i>Hâşiyetü Ebi'l-Kâsım el-Leysî es-Semerkindî ale'l-Mutavvel</i>
Abdülhakîm es-Siyâlkûtî	<i>Hâşiye ale'l-Mutavvel</i>

Hicrî 13. yüzyıldan günümüze kadar olan dönem belâgat çalışmalarının modern dönemidir. Müslümanların Avrupa ile temaslarının olduğu ve birtakım yeniliklerin, arayışların yaşandığı dönemdir. Bu dönem çalışmaları ya klasik tarzı devam ettirmişler ya da modern bir arayış içine girmişlerdir.

Klasik tarzı devam ettirenler ve çalışmaları şunlardır: Hüseyin b. Ahmed el-Mersafî'nin *el-Vesîletü'l-Edebiyye ile'l-Ulumi'l-Arabiyye*; Ahmed el-Haşimî'nin *Cevahirü'l-Belâga fi'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî*; Ahmed Mustafa el-Merâgî'nin *Ulumü'l-Belâga*.

Modern tarzda yazarlar ve çalışmaları ise şunlardır: Emin el-Hûlî'nin *Fennü 'l-Kavl, el-Belâga* ve *İlmü'n-Nefs*; Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın *Difâani'l-Belâga*; Ali el-Carim Mustafa Emîn'in *el-Belâgatü'l-Vazıha*, Abdülaziz Atik'in *İlmü'l-Beyân, İlmü'l-Meânî, İlmü'l-Bedî*; Bekrî Şeyh Emin'in *el-Belâgatü'l-Arabiyye fî Sevhibe'l-Cedîd*; Mâzin el-Mübârek'in *el-Mucez fî Tarîhi'l-Belâga*; Berekât Hamdî Ebû Ali'nin *Mefhûmu'l-Mana beyne'l-Edebi ve'l-Belâga*; Ahmed Cemâl el-Umerî'nin *el-Mebâhisü'l-Belâgiyye*.

Belâgat Ekolleri

Daha önce de belirtildiği gibi Kur'ân ve hadisler başta olmak üzere, kelimcilerin, müfessirlerin belâgatin gelişimine etkisi büyüktür. Bunun dışında katipler, şairler, felsefeciler, mantıkçılar da belâgat çalışmalarına yön vermişlerdir. Bu sebeple belâgat, belli ekoller etrafında gelişimini sürdürmüştür. Bunlardan biri “edebî ekol” diğeri “kelâmî ekol”dur. “İbn Haldun'un ortaya koyduğu "Bedîciler" ekolü ile bu sayı üçe çıkmıştır. Bu

durumda, mantık ve felsefenin ağırlıklı olduğu kelâm üslubuna "Meşârika", edebiyatın ağırlıklı olduğu üsluba "Arap ve Bülegâ" bedî sanatların ağırlıklı olduğu üsluba da "Megâribe" ekolü denilmiştir.⁸⁴ İbn Haldun coğrafi bölgeleri göz önüne alarak bir tasnif yapmıştır.

Kelâm-Felsefe (Meşârika) Ekolü: Şekilden çok öze ve manaya önem verirler. Edebî örnekler azdır. Bu ekolü benimseyen âlimlerin Aristo etkisinde kaldığı düşünülmektedir.

Edebî (Arap ve Bülegâ) Ekol: Şairler ve yazarların meydana getirdikleri ekoldür. Üslupları sade ve anlaşılırdır. Meşârika ekolüne karşı bunlarda edebî örnekler fazladır.

Bediiler (Megâribe) Ekolü: Megâribe teriminin ilk defa İbn Haldun tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. "İbn Haldun, manaya daha çok önem veren Horasan ve Mâveraü'n-Nehr bölgesi âlimlerine "Meşârika", manadan ziyade lafızların süsüne önem veren Endülüs ve K. Afrika bölgesi âlimlerine ise "Megâribe" adını vermiştir."⁸⁵ Bu ekolün çalışmalarında Yunan felsefesinin etkisi hissedilir. Felsefe ve mantık üzerine yoğunlaşarak Arap usûlünden uzaklaşmıştır.

2.1.3. Fars Edebiyatında Belâgat⁸⁶

Fars edebiyatı oldukça zengin ve köklü bir geçmişe sahiptir. Şiir anlamında başta Türk edebiyatı olmak üzere dünya edebiyatlarına da etki etmiştir. Ancak Fars edebiyatının teori kısmı buna rağmen daha zayıftır. Şairler bir şekilde belâgatın bazı kurallarını şiirlerinde uygulasa da bu uygulamalarda tam bir bilinçten söz etmek zordur. Bu durum belâgatın meleke yönüyle ilgilidir.⁸⁷

Hint-Avrupa dillerinden olan Farsça, belâgat için Arapça'nın taşıdığı niteliklere sahip değildir. Bu yüzden İran şairleri Arap belâgatini model alarak eserler vermişlerdir.

⁸⁴ Hacımüftüoğlu, N. (1988). "Belâgat Ekolleri ve Anadolu Belâgat Çalışmaları". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 8, Erzurum, 16.

⁸⁵ Hacımüftüoğlu, (1988), *a.g.m.*, 17.

⁸⁶ Fars edebiyatında belâgat ve belâgata dair çalışmalar için büyük ölçüde Tahsin Yazıcı'nın İslâm Ansiklopedisi'ndeki "Belâgat" yazısından yararlanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yazıcı, T. vd. (1992). *Belâgat*, DİA. Ankara: TDV Yay., C.5, 383-384.

⁸⁷ Aytekin, M. (2006). *Vak'anüvis Halîl Nûrî'nin "Matla'u'n-nûr" Adlı Telhîs Tercümesi*. Yayımlanmamış YLT, Ankara Üniversitesi, Ankara, 20.

Neredeyse tamamen Arap edebiyatının etkisinde olan Fars şairler, Arap edebî sanatlarından büyük ölçüde yaralanmışlardır. Özellikle bedî ilmiyle ilgili eserler yazılmasına önem vermişlerdir. Belâgatle ilgili bilinen Farsça ilk eser Muhammed b. Ömer er-Radüyanî'nin *Tercümânü'l-Belâga* adlı eseridir. Bu eser uzun yıllar Ferruhî-yi Sistânî'ye ait kabul edilmiştir. Ömer er-Radüyânî bu eserini yazarken, Ebü'l-Hasan Nasr b. Hasan el-Mergînânî'nin *Kitâbü'l-Mehâsin fi'n-Nazm ve'n-Nesr* adlı eserini model almıştır. *Tercümânü'l-Belâga*'dan sonra bu sahada yazılan diğer eser Reşîdüddin Vatvat'ın *Hadâikü's-sihr fî Dekâiki's-Şir* adlı eseridir. Vatvat'ın bu eseri kendinden sonra başka eserlere de kaynak olmuştur. Fars edebiyatında belâgata dair çalışmalar şunlardır: Şems-i Kays'ın *el-Mucem fî Meâiri Eşâri'l-Acem*; Hasan'ın *Bahrü's-Sanâyî*; Muhammed b. Sâid-i Fahr-i İsfahânî'nin *Mîyâr-i Cemâlî*; Şerefeddin Hasan b. Muhammed Râmî'nin *Hadâikü'l-Hakâik*; Ali b. Muhammed'nin *Dekâikü's-Şir*; Ataullah b. Mahmûd-ı Meşhedî'nin *Kitâbü Bedâyi's-Sanâyî*; Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin *Bedâyi'u'l-efkâr fî Sanâyii'l-eşâr* ve Vahid-i Tebrîzî'nin *Miftâhü'l-Bedâyî ve Camî-i Muhtasar*.

2.1.4. Türk Edebiyatında Belâgat

Türk edebiyatında belâgat çalışmalarını İslâmiyet'ten önceki devirlere indirmek eldeki verilere göre olanaksızdır. Ancak müslüman Türklerin İslâm uygarlığının oluşmasına katkıları olduğu gibi Arap dili, edebiyatı ve belâgatine de katkıları büyüktür.⁸⁸ Arap belâgatiyle ilgili çalışmaları olan Zemahşerî, Teftâzânî gibi büyük âlimlerin Türk olması bu görüşü kanıtlar niteliktedir. Arapça'nın o dönemde ilim dili olması sebebiyle Türk âlimlerin bu yöndeki çalışmaları da Arapça olmuştur.⁸⁹ Bundan dolayı Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları döneminde belâgat alanında Türkçe yazılmış bir eserden söz edemeyiz.⁹⁰

⁸⁸ Türk-Osmanlı âlimlerinin Arap belâgatine yaptığı katkılar ve çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şaban, İ. (2011). *Osmanlı Âlimlerinin Arap Belâgatine Dâir Eserleri*. Şarkiyat Mecmuası, İstanbul, 107-132. Bu çalışma toplamda yüz yirmi üç (123) müellif ve eserini ihtiva etmektedir. Zikredilen bu eserlerin, Kazvinî'nin *Telhisu'l-Miftâh*'ına, Teftâzânî'nin *el-Mutavvel*'ine ve Cürcânî'nin *Haşiye ale'l-Mutavvel* adlı eserine ya da bunların şerh ve haşiyeleri olan *el-Misbah*, *el-İzah*, *el-Muhtasar* üzerine yoğunlaşarak bu eserler üzerine şerh, haşiye ve talik türünde çalışmalar olduğu görülür.

⁸⁹ Osmanlı'da belâgat çalışmalarını klasik dönem ve yenileşme dönemi diye ikiye ayıran Yekta Saraç, klasik dönem belâgat çalışmalarını da medrese çizgisinde ve medrese dışı çalışmalar olarak ayırmıştır. Saraç, medrese çizgisinde telif edilen seksen beş (85) eserden hareketle bazı tespitlerde bulunmuştur. 19. yüzyıla kadar yazılan belâgata dair eserlerin genelde Cürcânî'nin *Miftâh* şerhine yapılan haşiyeler olduğunu ve çoğunun Arapça olduğunu belirtir. Bunun da belâgatin Türk edebiyatına tatbikinde olumsuz bir etkisi olduğunu söyler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Saraç, Y. (2004). *"Osmanlı Döneminde Belâgat Çalışmaları"*. *Journal Of Turkish Studies*, Harvard University, C. XXVII, 311-344.

⁹⁰ Yetiş, K. vd. (1992). *Belâgat*, DİA. Ankara: TDV Yay., C. 5, 384.

2.1.4.1. Tanzimattan Önce Belâgata Dair Çalışmalar

Türklerin belâgat çalışmaları tercüme faaliyetleriyle başlamıştır. Ancak bu tercümelere rağmen Türkler asırlarca belâgat konusundaki kitapları Arapça asıllarından okumuşlardır. Medreselerde ders kitabı olarak Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-Ulûm*, Kazvî'nin *Telhisü'l-Miftâh*, Teftâzânî'nin *Mutavvel*'i okutulmuştur.⁹¹

Tanzimattan önce yapılan belâgatla ilgili belli başlı çalışmalar aşağıda sıralanmıştır. Bahsedilen bu eserler; tezler, makaleler ya da ansiklopedi maddelerinin çoğunda birer belâgat kitabı olarak gösterilmiştir. Ancak bazı araştırmacılar bu eserlerin bir kısmının belâgat kitabı niteliği taşımadığı kanaatindedirler.⁹²

Altıparmak Mehmed Efendi'nin *Tercüme-i Telhîs*⁹³ adlı eseri: Eserin tam ismi *Kâşifü'l-Ulûm ve Fâtihü'l-Fünûn*'dur. Bu eserde önce Arapça ibareler verilip daha sonra bunların tercümesi yapılır.⁹⁴ Bu eser Osmanlı medreselerinde asırlarca temel ders kitabı olarak okutulan *Telhîs-i Miftâh*'a yapılmış ilk şerhlerden biridir.⁹⁵

Molla Lütî'nin *Risâle-i Mevlânâ Lütî*⁹⁶ adlı eseri: Belâgata dair yazılan ilk müstakil Türkçe eserdir.⁹⁷ Mustafa Aksoy, *Risâle-i Mevlânâ Lütî* hakkında yaptığı çalışmasında Molla Lütî'nin bu eseri dışında o döneme ait Türkçe müstakil bir eser olmadığını söyler.⁹⁸

⁹¹ Yetiş, (1992), **a.g.m.**, 384.

⁹² Belâgat üzerine önemli çalışmaları bulunan Yekta Saraç bu görüştedir. Saraç; Bardahî, Müstakimzâde ve Muidî'nin eserlerinin iddia edilen aksine birer belâgat kitabı olmadıklarını söyler. İlk iki kitabın aruz için gerekli bilgileri verdiğini diğerinin de şiir yazmak isteyenlere benzetmelerde yardımcı olmak için kaleme alındığını belirtir. Bu eserlerin doğrudan belâgat kitabı mumelesi görmesi yerine belâgat ekseninde yazılan eserler olarak nitelendirilmesinin daha doğru olduğunu vurgular. Ayrıntılı bilgi için bkz. Saraç, (2004), **a.g.m.**, 334.

⁹³ Şanlı İ. (2010). *Muhammed bin Muhammed Altıparmak Telhîs Tercümesi [Tenkitli Metin]*. Ankara: Ürün Yay.

⁹⁴ Saraç, (2004), **a.g.m.**, 328.

⁹⁵ Kılıç, A. (2007). "Altıparmak Mehmed Efendi ve Şerh-i Telhîs-i Miftâh'ında Şerh Metodu". *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(2), 332-339.

⁹⁶ Aksoy, M. (1991). *Molla Lütî'nin Risâle-i Mevlânâ Lütî'si*, Yayınlanmamış YLT, Ege Üniversitesi, İzmir.

⁹⁷ Yılmaz, (2009), **a.g.t.**, XIX.

⁹⁸ Aksoy, (1991), **a.g.t.**, 14

Taşköprüzâde Ahmed Efendi'nin *Mevzû'âtü'l-ulûm*⁹⁹ adlı eseri: Belâgatin meânî, beyân ve bedî bölümlerinin üçünü de ihtiva eden bu eser, Taşköprüzâde'nin oğlu Kemâleddin Mehmed Efendi (ö. 1621) tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.¹⁰⁰

İsmâil Ankaravî'nin *Miftâhü'l-Belâga ve Misbâhü'l-Fesâha*¹⁰¹ adlı eseri: Bu eserin *Telhis'i* okumak isteyen öğrencilere kolaylık sağlama düşüncesiyle yazıldığı bilinmektedir.¹⁰² Eserde beyân ve bedî, başlığı ve kadrosu ile beraber söz konusu edilmiş, inşa, hutbe ve mekatible ilgili bilgiler verilmiştir.¹⁰³

Şeyh Ahmed el-Bardahî'nin *Kitabü Câmii Envâi'l-Edebi'l-Fârisi*¹⁰⁴ adlı eseri: Sözlük niteliğindedir ve örnekleri Arapça, Farsça ve Türkçe metinlerden derlenmiştir. Eserin, beşinci "*El-hâmis fi's-Sanâyi'i'l-Edebiyye mine'l-Arûz ve't-Ta'miye*" faslı "*Der Kavâid-i Şiir ü Tecnîsât ü Teşbihât-ı Gazeliyyât ve Mecâz-ı Mürsel ve Arûz ve Asl-ı Ta'miye*" başlığını taşıyan kısmı belâgatla alakalıdır.¹⁰⁵ Kitabın neşri yapılan bölümünde en az yer tutan ve üzerinde durulmayan kısmı belâgat ile ilgili maddelerdir.¹⁰⁶

Muslihiddin Mustafa Sürurî'nin *Bahrü'l-Maârif*¹⁰⁷ adlı eseri: Eser, bir mukaddime, üç bölüm, bir hatimeden meydana gelir.¹⁰⁸ Bu eserde verilen örneklerin çoğu Farsça ve Arapça'dır. Benzetmelerin yer aldığı üçüncü bölüm Divan edebiyatı için önemlidir.¹⁰⁹

Muidî'nin *Miftâhu't-Teşbih*¹¹⁰ adlı eseri: Sevgiliye ait benzetmelerin konu edildiği bu risale Şerefeddin-i Ramî'nin *Enisü'l-Uşşak* adlı eseri örnek alınarak yazılmıştır.¹¹¹

⁹⁹ Çaldak, S. (2005). "*Taşköprüzâde'nin Mevzû'âtü'l-ulûm'ındaki İlimler Tasnifi Üzerine*". **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 15(2), 115-146.

¹⁰⁰ Yılmaz, 2009, **a.g.t.**, XIX.

¹⁰¹ Ülken F. (1990). *Şeyh İsmail Ankaravî'nin Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâha'sı*. Yayımlanmamış YLT, Ege Üniversitesi, İzmir.; Summak, A. (1999). *Miftâhü'l-Belâga ve Misbâhü'l-Fesâha*. Yayımlanmamış YLT, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.

¹⁰² Yılmaz, (2009), **a.g.t.**, XIX.

¹⁰³ Yetiş, (1992), **a.g.m.**, 384.

¹⁰⁴ Eraslan, K. (1986). *Eski Bir Belâgat Kitabı*. 1. Milli Türkoloji Kongresi Tebliğler, İstanbul, 3-8.

¹⁰⁵ Yetiş, (1992), **a.g.m.**, 384.

¹⁰⁶ Saraç, (2004), **a.g.m.**, 331.

¹⁰⁷ Okatan, H.İ. (1986). *Sürurî'nin Bahrü'l-Ma'ârif'i İnceleme ve Mukaddime Metni*. Yayımlanmamış YLT, Ege Üniversitesi, İzmir.

¹⁰⁸ Yetiş, (1992), **a.g.m.**, 384.

¹⁰⁹ Saraç, (2004), **a.g.m.**, 331.

¹¹⁰ Erünsal, İ. (1988). *Muidî'nin Miftâhu't-Teşbih'i*. Osmanlı Araştırmaları, VII-VIII, İstanbul, 215-272.

Müstakimzâde Sadeddin 'in *Istilahât-ı Şi'riyye*¹¹² adlı eseri: İsminden de anlaşıldığı üzere şiirle alakalı bazı terimler ve edebî sanatlardan oluşur.¹¹³ Bu risalede belâgat ile ilgili 18, nazım şekilleri ile ilgili 26, vezin ve kafiye ile ilgili ise 8 terim bulunur.¹¹⁴

Tanzimattan önceki çalışmalar muhakkak çok daha fazladır. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi bunlar Arapça yazılan eserlerdir. Türkçe teliflerin sayısı bu evrede çok azdır.¹¹⁵

2.1.4.2. Tanzimat Dönemi Belâgat Anlayışı ve Belâgat Çalışmaları

Türk edebiyatında belâgat Tanzimat'la beraber bir dönüm noktası yaşamıştır. Batılı tarzdaki gelişmelere paralel olarak belâgat de kendine yeni bir rota çizmiş, Avrupaî tarzda okulların açılıp, öğretim programlarına belâgatin dahil olması bu hususta birtakım yeni arayışların kapısını aralamıştır. O döneme kadar eğitimde medreselerin üstlendiği rolü artık açılan yeni okullar devralmıştır.¹¹⁶ Zaten Tanzimat dönemi başlı başına yenilikler dönemidir. Belâgatin de bundan nasibini alması doğaldır.

Yeni açılan okullardaki öğrencilerin Arapça'ya hâkim olmamaları, önceden Arapça asıllarından okutulan belâgat kitaplarının bu dönemde okutulmasını zorlaştırmıştır. Böylece Türkçe belâgat kitaplarının yazılmasına ihtiyaç duyulmuştur.¹¹⁷ Bu dönemde Arapça'nın etkisi büyük ölçüde azalırken, Fransızca bir ilim dili olarak ortaya çıkmaya başlar.

Tanzimat'la beraber belâgat anlayışında iki yönlü bir durum söz konusudur. Bunların ilki klâsik belâgat anlayışını devam ettirenler; ikincisi ise Batı retoriğini

¹¹¹ Saraç, (2004), **a.g.m.**, 331.

¹¹² Tolasa, H. (1981). "18. Yüzyılda Yazılmış Bir Divan Edebiyatı Terimleri Sözlüğü Müstakimzâde'nin *Istilahâtü's-Şi'riyyesi*". **İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 24(1), 363-380.

¹¹³ Yetiş, (1992), **a.g.m.**, 384.

¹¹⁴ Saraç, (2004), **a.g.m.** 332.

¹¹⁵ Anadolu belâgat çalışmaları hakkında genel bir değerlendirme için bkz. Shareef, (2015), **a.g.t.**, 51-60.

¹¹⁶ Dönemin medreseleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Baltacı, C. (2005). **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**. (İkinci Baskı). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. ; Saraç, (2004), **a.g.m.**, 311-329.

¹¹⁷ Yetiş, (1992), **a.g.m.**, 385.

benimseyenlerdir. Bu ikili anlayışın bir sentezi durumunda eski belâgat anlayışından hareketle yeni, millî bir belâgat oluşturmaya çalışanlar da olmuştur.

Bu dönemde Türkçe yazılmış belâgat ve edebiyat nazariyesi hakkındaki çalışmaların önceki dönemlere göre hayli arttığını görülmektedir. Bu çalışmaların ortak tarafı pek çoğunun bir ders kitabı olarak okullarda okutulması ve eksik olmalarıdır.

Tanzimat döneminde edebiyat nazariyâtı sahasında yapılan çalışmalar aşağıda sırasıyla gösterilmiştir. Bu eserler Tanzimat öncesi döneme göre fazla olduğu için içerikleri hakkında bilgi verilmeyip, dipnotlarda sadece onlarla ilgili yapılan çalışmalar gösterilecektir.¹¹⁸ Ancak hakkında yapılan müstakil bir çalışma olmayan eserler için dipnotta kısa bilgiler verilecektir.

Mehmet Tâhir Selâm'ın *Tercüme-i Mîzânü'l-Edeb*¹¹⁹

Mehmet Nüzhet Efendi'nin *Mugni'l-Küttâb*¹²⁰

Selim Sâbit'in *Mi'yârü'l-Kelâm*¹²¹

Mehmet Mihrî'nin *Fenn-i Bedî*¹²²

Ahmed Hamdi *Teshîlü'l-Arûz ve'l-Kavâfi ve'l-Bedâyî*¹²³

Süleyman Paşa *Mebâni'l-İnşâ*¹²⁴

¹¹⁸ Tanzimat sonrası edebiyat nazariyâtı ile ilgili çalışmalar hakkında bilgi verilirken Kazım Yetiş'in "Belâgat, Rhétorique ve Edebiyat Nazariyesi Sahasında Türkçe Neşredilmiş Kitapların Açıklamalı Bibliyografyası" adlı yazısı esas alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş, (2006), *a.g.e.*, 57-115.

¹¹⁹ Mevlânâ İsmâüddin'in Arapça olarak yazdığı *Mîzânü'l-Edeb*'in Mehmet Tâhir Selâm tarafından Türkçe'ye tercümesidir. İstanbul'da 1841'de Takvimhâne-i Âmire Matbaası'nda basılmıştır. Sarf, nahiv, meânî, beyân ve bedî ilimlerinden bahseder. Özellikle son üç kısmı belâgat kitabı özelliği taşır. Arapların ulûm-ı edebîyye dedikleri ilimlerin beşini kapsar. Önce asıl metin verilir daha sonra tercümesi yapılır. Bu tercüme eserin dilinin anlaşılır olmasına rağmen pek tanınmış değildir. Türk okuyucusuna hitap eden kısmı 35 sayfadan oluşan son kısımdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş, (2006), *a.g.e.*, 62. Eser hakkında yapılan müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır.

¹²⁰ Belen, M. (2010). *Mehmet Nüzhet Efendi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış DT, Ege Üniversitesi, İzmir.

¹²¹ Uyar F. (2014). *İlk Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitapları Üzerine İnceleme 1870-1910 (Mi'yârü'l-Kelâm - Tedrisât-ı Edebiye - Târih-i Edebiyât-ı Osmâniye)*. Yayınlanmamış YLT, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.; Gökçe, H. (2007). *Selim Sâbit (ölümü 1911) Mi'yârü'l-Kelâm (metin-inceleme-sözlük)*. Yayınlanmamış YLT, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

¹²² Eserin kapağında *Fenn-i Bedî*'den sonra "El-Eserü'l-Celîl Fî Medh Alâ İsmâîl" ibaresi de bulunmaktadır. Akdağ, A. (2016). "Kerküklü Mehmed Mihrî ve "El-Eserü'l-Celîl Fî Medh Alâ İsmâîl" Adlı Eseri". *Journal of Turkish Language and Literature*, 2(3), 51-70.

¹²³ Ahmed Hamdi tarafından yazılan bu eserin birinci mukaddimesinde şiir üzerinde durulur ve şiir tarihi verilir. İkinci mukaddime şiir söylemek için gereken bilgileri ele alan Ahmed Hamdi, aruz, kafiye ve edebî sanatlar ile ilgili ayrı ayrı başlıklar açar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş, (2006), *a.g.e.* 66. Eser üzerinde yapılan müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Abdünnâfi İffet Efendi: *Tercemeti't-Telhîs ve'l-Mutavvel*¹²⁵

Hâlet'in *Enmüzece*¹²⁶

Ali Cemâleddin'in *Arûz-ı Türki*¹²⁷

Ahmet Hamdi'nin *Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî*¹²⁸

Mihâlicî Mustafa Efendi'nin *Zübdetü'l-Beyân*¹²⁹

El-Hac İbrahim'in *Hadikatü'l-Beyân*¹³⁰

Ahmet Cevdet Paşa'nın *Belâgat-ı Osmaniyye*¹³¹

Münif Paşa'nın *İlm-i Belâgat*¹³²

Recâizâde Mahmut Ekrem'in *Talîm-i Edebiyat*¹³³

Hacı İbrahim Efendi'nin *Şerh-i Belâgat*¹³⁴

Abdurrahman Fehmi'nin *Tedrisât-ı Edebiyye*¹³⁵

¹²⁴ Yıldız F. (2016). *Mebânî'l-İnşâ-Cild-i Evvel*. Yayımlanmamış YLT, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 2016.; Benzer, N. (2016). *Mebânî'l-İnşâ-Cild-i Sâni*. Yayımlanmamış YLT, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.; Yetiş, (2006), a.g.e. 162-175.

¹²⁵ Kazvî'nin *Telhîsu'l-Miftâh*'ı ile Taftazânî'nin *Mutavvel* adlı eserlerinin tercümesidir. Eser, hem tercüme hem de şerh mahiyetindedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaçar, M. (2015). "Muhtasar Bir Belâgat Metni: *Mefhûmu't-Telhîs*". *Journal of Turkish Language and Literature*, 1(2), 45-64. Ayrıca eser hakkında bilgi için bkz. Yetiş, (2006), a.g.e. 68-69.

¹²⁶ Türkçe edebî ilimlere ait mükemmel bir kitabın olmadığını söyleyen müellif, bir mahallî gazetede yazdığı fesahat ve belâgatle ilgili bir makalesini kitap haline getirir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş, (2006), a.g.e. 70. Eser hakkında yapılan müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır.

¹²⁷ Öztürk, E. (2010). *Alî Cemâleddin Arûz-ı Türki, İlm-i Kavâfi, Sanâyi'-i Şi'riyye ve İlm-i Bedî (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*. Yayımlanmamış YLT, Bozok Üniversitesi, Yozgat.

¹²⁸ Yılmaz, K. (2009). *Ahmed Hamdî'nin Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî'sindeki Terimlerin Tanımları ve Tasnifi Üzerinde Bir Araştırma*. Yayımlanmamış DT, Ege Üniversitesi, İzmir.; Yılmaz Orak, K. (2013). *Belâgat Geleneğimiz ve Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî*. İstanbul: Kitabevi Yay.; Kılıç, A. (2007). *Ahmed Hamdî, Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî (İnceleme-Metin-Dizin)*. Kayseri: Laçın Yay.

¹²⁹ Kara, N. (2001). *Zübdetü'l-Beyân (inceleme-metin-dizin)*. Yayımlanmamış YLT, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.; Korkmaz, M. (2001). *Zübdetü'l-Beyân*. Yayımlanmamış YLT. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

¹³⁰ Belâgat'a dair olan bu eser sadece fesahati ve meânînin başta gelen konularını kapsamaktadır. Ancak müellif eserin ilerleyen sayfalarında bu çalışmada beyân ilminin tamamını tercüme etmeye niyet ettiğini söyler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdem, İ. (2012). "Hacı İbrahim Efendi, Eserleri ve Arapça Öğretimine Dair Görüşleri". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(1), 137. Ayrıca eser hakkında bilgi için bkz. Yetiş, a.g.e., 72.

¹³¹ Turgut, K., Atalay, M. (2000). *Ahmed Cevdet Paşa Belâgat-ı Osmâniyye* (Birinci Baskı). Ankara: Akçağ Yay.; Gümüşkılıç, M. (2016). *Belâgat-ı Osmaniyye* (Birinci Baskı). İstanbul: Kapı Yay.; Çandır, H. (1996). *Ahmed Cevdet'in "Belâgat-ı Osmâniyye" İsimli Eserinin Günümüz Alfabetiyle Yazılması*. Yayımlanmamış YLT, Trakya Üniversitesi, Edirne.; Kalyon, A. (1998). *Ahmed Cevdet Paşa'nın Belâgat-ı Osmâniyyesi (s. 1-101) Transkripsiyonlu Metin-İndeks*. Yayımlanmamış YLT, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.; Kalyon, F. (1998). *Ahmed Cevdet Paşa'nın Belâgat-ı Osmaniyyesi Transkripsiyonlu Metin - İndeks (s. 101 - 203)*. Yayımlanmamış YLT, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.

¹³² Bu eser hakkında ayrıntılı bilgi inceleme bölümünde verilecektir.

¹³³ Ekrem, R.M. (2010). *Talîm-i Edebiyat* (Birinci Baskı). Haz.: Murat Kacıroğlu. Sivas: Asitan Yay.; Yetiş, (1996), a.g.e.

¹³⁴ Dağlar, A. (2007). *Hacı İbrâhim Efendi'nin 'Şerh-i Belâgat': metin*. Türkoloji Araştırmaları: Tunca Kortantamer Özel Sayısı 2, 321-370.

¹³⁵ Çalık, G. (2008). *Yeni Bir Edebiyat Nazariyesi Getirme Çabası: Tedrisât-ı Edebiyye*. Yayımlanmamış YLT, Trakya Üniversitesi, Edirne.

Abdurrahman Süreyya'nın *Mîzânü'l-Belâga*¹³⁶

Abdurrahman Süreyya'nın *Sefîne-i Belâgat*¹³⁷

El-Hac İbrahim'in *Edebiyat-ı Osmâniyye*¹³⁸

Diyarbakırlı Sait Paşa'nın *Mîzânü'l-Edeb*¹³⁹

Ali Nazîf'in *Zînetü'l-Kelâm*¹⁴⁰

Muallim Naci'nin *Istîlâhât-ı Edebiyye*¹⁴¹

Ali Nazîma'nın *Muhtıra-i Belâgat*¹⁴²

Ruşuklu M. Hayri'nin *Belâgat*¹⁴³

Mehmet Rifat'ın *Mecâmîü'l-edeb*¹⁴⁴

Mehmet Abdurrahman'ın *(Tertîb-i Cedîd) Belâgat-i Osmâniyye*¹⁴⁵

Menemenlizâde Mehmet Tahir'in *Osmanlı Edebiyatı*¹⁴⁶

Mehmet Celâl'in *Osmanlı Edebiyatı Numuneleri*¹⁴⁷

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Bir Kavâid-i Şi'riyye Risalesi*¹⁴⁸

İsmail Hakkı'nın *Esrâr-ı Belâgat*¹⁴⁹

İbradali Mehmet Şükrü'nün *İlm-i Belâgat*¹⁵⁰

¹³⁶ Baranoğlu, Ş. (1999). *Abdurrahman Süreyya Mizanü'l-Belaga*. Yayımlanmamış DT, Ege Üniversitesi, İzmir.

¹³⁷ Başkal, Z. (2011). *Sözün Gemisi: Sefîne-i Belâgat İnceleme-Metin*. (Birinci Baskı). Ankara: Taşhan Kitap Yay.

¹³⁸ Recâizâde'nin Mülkiye Mektebi'ndeki görevi sona erdikten sonra onun yerine tayin edilen Hacı İbrahim Efendi'nin oradaki derslerinin kitap haline getirilmiş şeklidir. Eksik bir kitaptır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş, (2006), *a.g.e.*, 81. Eser hakkında yapılan müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır.

¹³⁹ Aydoğan, S. (2007). *Sa'id Paşa'nın Mizânü'l-Edeb İnceleme-Metin-Dizin*. YLT, Ankara Üniversitesi, Ankara.; Aydoğan, S. (2009). *Diýârbakırlı Sâ'id Paşa, Mîzânü'l-edeb*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kitabevi Yay.

¹⁴⁰ Polat, K. (2016). *Ali Nazîf'in Zînetü'l-Kelâm'ı ve Türk Belagatindeki Yeri*. Yayımlanmamış YLT, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

¹⁴¹ Naci, M. (1996). *Istîlâhât-ı Edebiyye*. (Birinci Baskı). Haz.: Yekta Saraç. İstanbul: Risale Yay.

¹⁴² Zülfe, Ö. (2012). *Ali Nazîmâ Muhtıra-i Belâgat*. (Birinci Baskı). İstanbul: İz Yay.

¹⁴³ Akın, M. (2016). *Ruşuklu M. Hayri'nin Belagat'ı: inceleme-metin-terimler dizini*. Yayımlanmamış YLT, İnönü Üniversitesi, Malatya.

¹⁴⁴ Güneş, H. (2009). *Mehmet Rifat, Mecâmîü'l-Edeb Birinci Cilt (İnceleme-Metin)*. Yayımlanmamış YLT, Trakya Üniversitesi, Edirne.

¹⁴⁵ Bu küçük risale 52 derse bölünmüş ve arada fasıllara ayrılmıştır. Bu ders ve fasıllar bir tarafa bırakılırsa belâgatın tüm konularının kısa kısa verildiği görülür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş, (2006), *a.g.e.*, 85. Eser hakkında yapılan müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır.

¹⁴⁶ Köksal, M.F. , Tok, V.A. (2013). *Osmanlı Edebiyatı-Belâgat Menemenlizâde Mehmet Tâhir*. (Birinci Baskı). Ankara: Kurgan Edebiyat Yay.

¹⁴⁷ Mehmet Celal tarafından yazılan hacimli bir kitaptır. Alanında herhangi bir yenilik getirmemekle beraber geniş anlamda bir edebiyat bilgileri kitabıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş, (2006), *a.g.e.*, 87. Eser hakkında yapılan müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır.

¹⁴⁸ Yetiş, (2006), *a.g.e.*, 336-478.

¹⁴⁹ Akyürek, Ö. (1997). *İzmirli İsmâil Hakkı Esrâr-ı Belâgat (Transkripsiyonlu Metin)*. Yayımlanmamış Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

¹⁵⁰ Paksoy, K. (2016). "Son dönem belâgat kitaplarından İbradili Mehmed Şükrî'nin İlm-i Belâgat adlı eseri (metin)". *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, 2(4), 32-52.

M. İzzet İbni Ahmet'in *Def'ü'l-Mesâlib fi Âdâbi's-Şâir ve'l-Kâtib*¹⁵¹

Süleyman Fehmi'nin *Edebiyat*¹⁵²

Midhat Cemal'in *Edebiyat Dersleri*¹⁵³

Ahmet Reşit'in *Nazariyyât-ı Edebiyye*¹⁵⁴

Şehabettin Süleyman'ın *Sanat-ı Tahrîr ve Edebiyat*¹⁵⁵

Tahirü'l-Mevlevî'in *Tedrisât-ı Edebiyyeden Nazım ve Eşkâl-i Nazım*¹⁵⁶

Muhyiddin'in *Yeni Edebiyat*¹⁵⁷

M. Fuad Köprülü ve Şahabettin Süleyman'ın *Malûmât-ı Edebiyye*¹⁵⁸

Ali Ekrem'in *Lisân-ı Edebiyat*¹⁵⁹

Ferit Kam'ın *Asâr-ı Edebiyye Tedkîkatı Dersleri*¹⁶⁰

Süleyman Şevket'in *Güzel Yazılar*¹⁶¹

Ali Canip'in *Edebiyat*¹⁶²

¹⁵¹ Demirciler, A.Z. (2014). *Mustafa İzzet, Def'ü'l-Mesâlib fi Edebi's-Şâir ve'l-Kâtib: inceleme-metin-dizin*, Yayımlanmamış YLT, Ankara Üniversitesi, Ankara.

¹⁵² Fehmi, S. (2004). *Edebiyat*. (Haz. Ali Yıldırım). Elazığ: Fırat Üniversitesi Yay.

¹⁵³ Mithat Cemal, Mekteb-i İdadî'de Süleyman Fehmi'nin "Edebiyat" adlı kitabını okuturken, öğrencilerine, nazım şekilleri ile edebiyat tarihi konusunda verdiği bilgileri sonradan kitap haline getirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş, (2006), *a.g.e.*, 92.

¹⁵⁴ Şaş, N. (2005). *Ahmet Reşit Bey'in Nazariyyât-ı Edebiyyesi Üzerine Bir İnceleme*. Yayımlanmamış YLT, Gazi Üniversitesi, Ankara.

¹⁵⁵ Gündoğan, H. (2005). *Şahabettin Süleyman'ın "Sanat-ı Tahrîr ve Edebiyat"ı ve Tanzimat Sonrası Edebiyat Teorileri*. Yayımlanmamış YLT, Gazi Üniversitesi, Ankara.

¹⁵⁶ Turan, M. (2016). *Tâhirü'l-Mevlevî, Tedrîsât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kesit Yay.

¹⁵⁷ Meşhur, S.E. (2013). *Muhittin Birgen'in Yeni Edebiyat Adlı Eseri*. Yayımlanmamış YLT. Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

¹⁵⁸ Aksaraylı, İsmail (1997). *Şahabettin Süleyman ve Mehmet Fuat Köprülü'nün Malûmât-ı Edebiyyesi Üzerinde Bir Araştırma*. Yayımlanmamış YLT, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.

¹⁵⁹ Eserde nazım-nesir, ahenk, hece ve aruz vezinleri, nazım şekilleri, şiirin mevzuları, romantizm vb. konular Batı'daki ve bizdeki temsilcileriyle beraber anlatılır. Ayrıca yine Ali Ekrem'in öğrencileri tarafından tutulan ders notlarından oluşan "Darülfünûnda Edebiyat Dersleri", "Nazariyyât-ı Edebiyye Dersleri", "Nazariyyât-ı Edebiyye Dersleri Nesir Kısmı" ve "Nazariyyât-ı Edebiyye Dersleri Mesâlik-i Edebiyye" gibi kitaplar da vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş, (2006), *a.g.e.*, 101-107. Bu kitaplar hakkında yapılan çalışmalara rastlanmamıştır.

¹⁶⁰ Çeltik, H. (2008). *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş Âsâr-ı Edebiye Tedkikâtı*. (Birinci Baskı). İstanbul: Birleşik Dağıtım Kitabevi.

¹⁶¹ Antoloji niteliğindeki bu eser daha önceki ders kitaplarından biraz farklıdır. Öğrenciye belirli edebî kuralları seçtiği metinlerden hareketle kazandırmayı hedefler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş, (2006), *a.g.e.*, 108-109. Eser hakkında yapılan müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır.

¹⁶² Liseler için hazırlanmış ve sonraki dönemlerde de defalarca kez basılmış bir kitaptır. Eserde, "Eski Divan Edebiyatında Nazım Şekilleri", "Divan ve Divan Edebiyatının Hususiyetleri", "Eski Nesir", "Millî Nazım Şekilleri", "Yeni Edebiyatta Nazım Nevileri" gibi başlıklar yer alır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş, (2006), *a.g.e.*, 109-110. Eser hakkında yapılan müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır.

2.1.4.3. Cumhuriyet Dönemi Belâgat Çalışmaları

Cumhuriyet döneminde de belâgat çalışmaları devam etmiştir ancak Tanzimat’a oranla sayıca çok azdır. Ayrıca bu döneme ait belâgat çalışmalarından yalnızca birkaçı belâgati tam kadrosuyla birlikte verir. Diğer çalışmaların çoğu belâgatin belli bölümleri üzerinde durmuşlardır. Tıpkı belâgatin ortaya çıktığı ilk dönemlerde yalnızca beyân, meânî ve bedî bölümlerinden birini konu edinen eserler olduğu gibi, bu dönemde de edebî sanatlar, şiir teorisi veya tahlilleri, nazım şekilleri ve aruz gibi belli konular üzerine eserler verilmiştir. Bu eserlerin çoğu bugün Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde ders kitabı olarak okutulmaktadır.¹⁶³

Mehmet Kaya Bilgegil’in *Edebiyat Bilgi ve Teorileri* (Belâgat)¹⁶⁴

M.A. Yekta Saraç’ın *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*¹⁶⁵

Ali Nihad Tarlan’ın *Edebî Sanatlara Dâir*¹⁶⁶

Haluk İpekten’in *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*¹⁶⁷

Cem Dilçin’in *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*¹⁶⁸

¹⁶³ Cumhuriyetten sonra aruz, şekil bilgisi, şiir tahlilleri gibi konularda yazılan tüm eserlerin açıklamalı bibliyografyasını burada vermeyip, yalnızca en çok öne çıkan birkaç çalışma hakkında dipnotlarda bilgiler verilecektir. Cumhuriyet sonrası belâgat çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kaçar, M. (2007). “Cumhuriyet Dönemi (1923-2007) Türk Edebiyatında “Belâgat” Çalışmaları”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5(10), 315-330.

¹⁶⁴ Belâgatin fesâhat (éloquence), meânî, beyân ve bedî bölümlerini ayrı ayrı ele alan, klâsik belâgat anlayışı doğrultusunda yazılmış bir eserdir. Cumhuriyet döneminde belâgati tam kadrosuyla veren en önemli iki çalışmadan ilkidir. Eserin giriş kısmında Bilgegil, “Edebiyat Kelimesi ve Türkçe’de Aldığı Manalara Umûmî Bir Bakış” başlığı altında ahlâk, dil ve edebiyat ilişkisi üzerinde durur. Birinci kitap belâgat, fesâhat; ikinci kitap meânî ve üçüncü kitap da beyân bölümlerini verir. Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bilgegil, (1989), **a.g.e.**

¹⁶⁵ Bu eser, Türk edebiyatında belâgat üzerine çalışma yapmak isteyen bir araştırmacının temel başvuru kaynakları arasında yer alır. Yukarıda belirtildiği gibi bu dönemde belâgati tam kadrosuyla veren iki çalışmadan ikincisidir. Eserin başlığındaki “klâsik edebiyat” ibaresinden de anlaşıldığı üzere klâsik belâgat anlayışıyla kaleme alınmıştır. Giriş kısmında belâgatin İslâmî edebiyatlardaki gelişim seyri üzerinde durulur. Özellikle belâgatin menşei olan Arap edebiyatındaki tarihsel gelişimi üzerinde fazlaca durulur. Ardından belâgatin Batı’daki ismi retorik üzerine de kısa bir değerlendirme yer alır. Belâgatin günümüz insanına çağrıştırdığı anlamlar ve belâgatin her dönemde önemli olduğu ve önemini koruması gerektiği düşünceleriyle giriş kısmı son bulur. Belâgat-fesâhat; meânî, beyân ve bedî ayrı ayrı başlıklarla ele alınıp incelenir. Bu çalışmanın en mühim özelliği dilinin oldukça sade ve anlaşılır olmasıdır. Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Saraç, (2004), **a.g.e.**

¹⁶⁶ Belâgatin daha çok bedî bölümüyle alakalı olan ve “edebî sanatlar” hakkında bilgi veren çalışmalar arasındadır. Edebî sanatları insan üzerindeki psikolojik etkilerine göre “Heyecana Merbut Sanatlar” ve “Fikre Merbut Sanatlar” gibi iki temel başlıkla bunlara bağlı alt başlıklar halinde incelemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaçar, (2007), **a.g.m.**, 318. Ayrıca, eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bkz. Tarlan, A.N. (1947). *Edebî Sanatlar*. (Birinci Baskı). İstanbul: Yüksel Yay.

¹⁶⁷ Klâsik Türk edebiyatı nazım biçimleri ve aruz hakkında teorik bilgilerin yanı sıra örnekler üzerinden her bir konu pekiştirilmiştir. Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İpekten, H. (2001). *Eski Türk Edebiyatı: Nazım Şekilleri ve Aruz*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Dergâh Yay.

Cumhuriyet dönemi belâgat çalışmalarında da Tanzimat'taki gibi bir ikilem olduğunu söyleyen Reyhan Özsarı; Ali Nihat Tarlan, Kaya Bilgegil ve Yekta Saraç gibi İstanbul Üniversitesi etrafında yetişen akademisyenlerin Türk-İslâm belâgatini öne çıkardığını, üniversitelerin filoloji bölümlerinde çalışan öğretim üyelerinin ise metin analiz yöntemleri ile ilgili çalışmalarla daha çok Batı eleştiri geleneğini öne çıkardığını belirtir.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Bu eserde Türk şiirinin hem şekil bilgisi (kafiye, nazım şekli, vezin) hem de söz sanatlarıyla ilgili bilgiler verilir. Üç bölüme ayrılan kitabın ilk bölümünde "Ölçüler ve Uyak", ikinci bölümünde "Nazım Biçimleri ve Türleri", üçüncü bölümünde de "Söz Sanatları" açıklanmıştır. Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dilçin, C. (1983). **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**. (Birinci Baskı). Ankara: TDK Yay.

¹⁶⁹ Özsarı, (2006), **a.g.t.**, 44.

2. BÖLÜM

MÜNİF PAŞA

1. HAYATI¹⁷⁰

Asıl adı Mehmed Tahir'dir. Bu ismin sonuna Münif adının ne zaman eklendiği bilinmemektedir. Gaziantep'te (eski adıyla Ayıntab) dünyaya gelen Mehmed Tahir'in doğum yılıyla ilgili çeşitli görüşler vardır. Bu görüşler daha çok 1828-1830 yılları arasında yoğunlaşır.

Babası, bir âlim ve şair olan Hoca Abdünnâfi Efendi'dir. İlköğrenimini Ayıntab'ta Nûr-ı Osmânî Medresesi'nde yapar. Babası Abdünnâfi Efendi, İbrahim Paşa'nın oğullarına Farsça öğretmek amacıyla Mısır'a gider ve Mehmed Tahir'i de yanında götürür. Bu sebeple, Mehmed Tahir öğrenim hayatına Mısır'da devam eder. Burada Farsça ve Arapçasını ilerletir.¹⁷¹ Hatta o devirde moda sayılan Fransızca'yı da öğrenmeye başlar. Daha sonraki yıllarda ise Almanca ve İngilizce de öğrenir.

Mısır'daki yönetim değişikliğinden sonra oradaki Türkler hor görülür ve Mehmet Tahir'in ailesi Ayıntab'a geri dönerken o, eğitimini tamamlamak için burada kalır. Kültürel anlamda oldukça ileride olan Kahire, Mehmet Tahir'in kendini yetiştirmesinde önemli bir etkindir.

İlk memuriyet görevine 1850'de, Şam Eyaleti Meclis-i Kebîr Kalemî'nde başlar. Bu esnada babası Abdünnâfi Efendi de vefat eder. Daha sonra bu görevinden istifa eder ve İstanbul'a gelir. Fransızcası oldukça iyi olduğu için İstanbul'da da hemen göreve başlama imkânı bulur ve Bâb-ı Âlî Tercüme Odası'na girer. Mektepler Nâzırı Kemal Efendi ile tanışması hayatında önemli bir dönüm noktasıdır. Münif Efendi tanıştığı bu adamın yanında Berlin Sefareti'ne gider. Berlin, Mehmed Tahir'in düşünce dünyasının geliştiği ve fikirlerinin yön bulduğu bir şehir olmuştur.

¹⁷⁰ Münif Paşa'nın hayatı hakkında bilgi verilirken büyük ölçüde Ali Budak'ın, müstakil bir şahsiyet olarak tüm yönleriyle Münif Paşa'yı ele aldığı çalışmasından yararlanılmıştır. Bkz. Budak, (2004), **a.g.e.**

¹⁷¹ Özgül, (2014), **a.g.e.**, 27.

İstanbul'a döndükten sonra eski görev yeri olan Tercüme Odası'na tekrar girer. Kemal Efendi, ölen oğlunun yerine koyduğu Münif'i burada da kollar ve ilerlemesi için ona yardımcı olur.

Münif Efendi hayatı boyunca pek çok görevlerde bulunmuştur. İlk memurluk dönemi ve Berlin Sefareti'nden sonra yavaş yavaş devletin üst kademelerinde görev almaya başlar. Bir süre Cerîde-i Havâdis'te yazarlık yapar. Münif Paşa'nın bulunduğu görevler kronolojik olarak şöyledir: 1860/1861'de Ticaret Mahkemesi Reisliği, 1862'de Tercüme Odası Birinci Mütercimliği (burada Cemiyet-i İlmiyye-i Osmâniyye'yi yönetir ve Mecmua-i Fünûn'u çıkarır), 1867'de Zabtiye Nezareti Müsteşarlığı, 1868'de Divân-ı Temyiz Reisliği, 1869'da Meclis-i Kebir-i Maarif Reisliği, 1871'de Tahran Sefirliği, 1877'da Birinci Maarif Nazırlığı (aynı yıl kısa bir süreliğine Ticaret Nazırlığı yapar), 1878'de İkinci Maarif Nazırlığı (bu dönemde vezir olarak "Paşa" ünvanını alır), 1881'de Meclis-i Fevkalâde-i Sıhhiye Reisliği, 1885'te Üçüncü Maarif Nazırlığı, 1895'te İkinci Tahran Sefirliği.

Münif Paşa tüm bu vazifelerini sürdürürken aynı zamanda öğrenim hayatını devam ettirir. O,ufkunu genişletecek her türlü bilgiye ve yeniliğe açıktır. Uzun ömrüne pek çok devlet hizmeti sığdıran Paşa, devlet zirvesinde bulunduğu sıralarda muhalifleri tarafından hedef gösterilmiş ve itibarsız hâle getirilmeye çalışılmıştır. Korkusuzluğu, doğruları söylemekten çekinmeyişi ve yeniliklere açık olan aydın duruşu bir süre sonra sarayın ve dolayısıyla padişahın da hoşuna gitmemeye başlar. Münif Paşa'nın ülkeden ayrılıp, dış güçlerle ittifak edeceği endişesiyle saray onu hep bir makama tayin edip, muhtemel tehlikeyi bastırmaya çalışmıştır. Devlet zirvesindeki son dönemlerinde nazırlık görevine son verilen Paşa, eskiden gördüğü itibarı kaybetmeye başlar. Padişahtan Viyana Sefareti'ni ister ancak teklifi reddedilir. Pek çok suçlamaya maruz kalan Paşa'yı, II. Abdülhamit cezalandırmak suretiyle Tahran'a gönderir. Burası onun en son görev yeridir ve ikinci kez Tahran Sefiri olmuştur. Bu durum Münif Paşa'yı oldukça üzmüştür ve kızının ölüm haberini alması üzerine de yurda döner. İstanbul'a döndükten sonra hiçbir devlet hizmetinde bulunmayıp inzivaya çekilir. Yılların ve yoğun çalışma hayatının vermiş olduğu yorgunluk, itibarı sarsılan bir insanın psikolojik çalkantıları ve en önemlisi yaşının ilerlemiş olması onu, bu münzevi hayata iten sebeplerdir. Münif Paşa'nın son yılları hastalıklarla doludur ve yatalak kalır. Bir süre bu durumda kalan Paşa, 6 Şubat 1910'da hayatını kaybetmiştir.

Paşa'nın naaşı Erenköy'deki Sahrâ-yı Cedîd Mezarlığı'ndadır. Münif Paşa dört kez evlenmiştir. Fransız, Türk, Acem ve Çerkez asıllı olan bu eşlerinden 5 erkek, 4 kız çocuğu vardır.

Münif Paşa'nın kültüre olan katkısı saydığımız tüm bu resmî devlet vazifelerinin daha ilerisindedir. Tercüme faaliyetleri, yayıncılık hayatı, gazeteciliği, sivil toplum önderliği gibi pek çok alanda da etkin bir şahsiyettir. "Münif Paşa'nın öncülüğünde yayım hayatına başlayan Mecmûa-i Fünûn onun en önemli kültürel ve fikrî başarılarındanıdır."¹⁷² Edebiyat, tarih, coğrafya, hukuk, mantık, politika vb. alanlarda onlarca eseri mevcut olan Münif Paşa, "XIX. asrın benzersiz bir politekniği"¹⁷³dir.

2. ESERLERİ

Münif Paşa'nın eserlerinin tam bir dökümünü Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*'nde vermiştir.¹⁷⁴ Bunlar:

Matbu Eserleri: 1. Destân-ı Âlî Osmânî, 2. Telhîs-i Hikmet-i Hukuk, 3. Medhal-i İlm-i Hukuk, 4. İlm-i Servet, 5. Hikmet-i Hukuk'tur.

Basılmamış Eserleri: 1. Edebiyat, 2. İlm-i Ahlâk, 3. İlm-i Rûh, 4. Belâgat-ı Türkiye, 5. Türkçe Mantık, 6. Arapça Kelâm-ı Kibar, 7. Mecmûa-i Eş'ârım, 8. Mantık Dersleri, 9. Fârisî Istilâhat, 10. Müştakkat-ı Türkiye, 11. Fuad ve Ali Paşa'larla Kâmil Bey'in Sözleri, 12. Mülâhazât-ı Hikemiyye, 13. Muhâverât-ı Hikemiyye, 14. İştikâk-ı Lugât-ı Osmânî, 15. İran Hâtîrâtı, 16. İbni Batuta Seyehatnâmesinden Çıkarılmış Türkçe Bir Kısım, 17. Türk, Arap ve Fars Dillerinde Mevcûd Lugât-ı Yunaniyye, 18. Istilâhât-ı Türkiye, 19. İngiltere Tarihi 20. Makâmât-ı Harîrî'den Yirminci Mâkâme-i Fârûkiyye'nin Tercemesi, 21. Belâgat-ı Fiil yâhut Belâgat-ı Cismâniyye, 22. Avrupa Seyehati Esnasında İstanbul'a Yazılan Bazı Tahrîrât.¹⁷⁵

¹⁷² Doğan, İ. (2006). *Münif Paşa*, DİA. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C.32, 9.

¹⁷³ M. Kayahan Özgül'ün adı geçen eserinin başlığı.

¹⁷⁴ Bursalı Mehmed Tâhir (1972). *Osmanlı Müellifleri*. (Haz.: Fikri Yavuz Ve İsmail Özen). İstanbul: Yayıncı Matbaası, 240-241.

¹⁷⁵ Eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Budak, (2004), *a.g.e.* , 289-502.; Özgül, (2014), *a.g.e.*, 48-59.

3. BÖLÜM

MÜNİF PAŞA'NIN *İLM-İ BELÂGAT-LA RHÉTORIQUE* İSİMLİ ESERİNİ İNCELEME

1. Tertibi ve Muhtevası

İlm-i Belâgat-La Rhétorique, yarım kalmış bir eserdir. Tanzimat döneminde yazılan belâgata dair kitapların çoğu ders kitabı olmalarının yanı sıra eksiktirler. *İlm-i Belâgat*'in konu tasnifi yapılırken “*Tasavvur, Tertib, Beyân ve Fiil*”¹⁷⁶ ayrı ayrı tanımlanmış ve ilk üç bölüm eser boyunca ele alınıp örneklendirilirken “*Fiil*” (Batı retoriğinde “*Action*”) bölümü notlarda yoktur. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*’nde Münif Paşa’nın basılmamış eserleri arasında *Belâgat-ı Fiil yâhut Belâgat-ı Cismâniyye*¹⁷⁷ adında bir eserden söz eder. Münif Paşa, *İlm-i Belâgat*’ta: “*Bu üç kısma bazı kere bir de dördüncüsü ilâve olunur ki ona da Fiil “Action”denilir. (...) Fiil, mezkûr üç kısmın mükemmelidir. Bu fenn-i belâgatin bir şekl-i hâricîsidir ki buna kudemâ belâgat-i cismâniyye derler.*”¹⁷⁸ diye bahseder. İşte, Bursalı Mehmed Tahir’in ayrı bir eser olarak verdiği *Belâgat-ı Fiil yâhut Belâgat-ı Cismâniyye*, belâgat notlarının yer aldığı kitaptaki eksik bölümdür. Metin Kayahan Özgül’ün, Münif Paşa’nın hayatı ve eserlerini ele aldığı bir kitabında, adı geçen eksik bölümden izler yer almaktadır:

*Akünel ailesi vasıtasıyla ulaştığım Selim Çınay Bey de paşadan ve araştırmacılardan ortakaldığı kadarıyla artık bir çantaya sığan evrak, belge ve fotoğrafları –biraz ümitsiz, biraz bıkkın- bir kere de bana çıkardı. Elinizdeki çalışmada paşanın kaleminden çıkmış ve künyesi verilmemiş bütün iktibasların kaynağı o çantadır.*¹⁷⁹

Metin Kayahan Özgül’ün, Münif Paşa’nın torunu olan Selim Çınay’dan aldığı çantada, *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*’in eksik olan “*Fiil (Action)*” bölümüne ait müsveddeler de vardır. Özgül, Münif Paşa’nın eserlerini değerlendirdiği bölümde *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*’in ana başlıklarını verir ve şöyle söyler:

¹⁷⁶ İnceleme bölümünde bahsedilecek olan bütün terimler, tezin sonundaki terim sözlüğünde ele alındığı için burada yalnızca isimleri verilecektir.

¹⁷⁷ Bursalı Mehmed Tâhir (1972). *Osmanlı Müellifleri*. (Haz.: Fikri Yavuz Ve İsmail Özen). İstanbul: Yayıncı Matbaası, 240-241.

¹⁷⁸ *İlm-i Belâgat*, 5.

¹⁷⁹ Özgül, (2014), a.g.e., 19.

Bu plana göre, eserin yarım kaldığı söylenebilir. Fiil Yahud Belâgat-i Osmâniyye¹⁸⁰,nin eksik bir müsveddesi ise, Selim Çınay'dadır. Eser, hitabetin desteği olan jest, mimik ve telaffuz şekillerinin üzerinde durur.¹⁸¹

Münif Paşa eserin birinci sayfasına “İlm-i Belâgat” başlığını yazmış, hemen bu başlığın altına kırmızı mürekkeple ve Latin harfleriyle “*La Rhétorique*” ibaresini eklemiştir. Yalnızca başlığa eklenen bu ibare bile, eserin farklılığını yansıtacak düzeydedir. “*La Rhétorique*” Fransızca bir kelimedir. Dolayısıyla Münif Paşa tartışmasız şekilde Batı retorikinden bahsedeceğinin işaretini verir.

Eserin ilk sayfasında belâgatin, edebiyattan daha mükemmel olduğu söylenmiş ve o dönemde her alanda gelişmeler olduğu gibi belâgat ilminin de geliştiği belirtilmiştir: “*Belâgat edebiyâtın daha mükemmelidir. Zamânımızda her şey terakki ettiği gibi fenn-i belâgat de hayli terakki etmiştir.*”¹⁸²

Yukarıdaki “cümlede zamanımızda kelimesine de özel bir anlam yüklenmiştir. Zaman kelimesiyle terakki kavramı, o günlerde daha çok Avrupa’daki Sanayi Devrimi’ne yönelik çalışmalara ilişkin olarak kullanılmaktadır (...) Böylece Paşa, *İlm-i Belâgat*’i, klasik değil Avrupaî bir bakış açısıyla”¹⁸³ anlatacağını belirtir.

“*Fenn-i Belâgatin Tarîf ve Taksîmi Beyânındadır*” başlığı altında belâgat ilminin ne zaman ve hangi durumlarda gerekli olduğu sıralanmıştır:

1. Zevât-ı kirâm (büyük şahsiyetler) ile birlikteyken onların fikirlerine etki etmek ve onları ikna etmek,
2. Bir mahkeme veya cemiyet huzurunda bir iddiayı ispat yahut müdafaa etmek,
3. Mukavele-nâme (sözleşme) yazmak ya da bir kitap telif etmek,

¹⁸⁰ Bu tamlama hatalı okunmuştur. “Belâgat-i Osmâniyye” değil “Belâgat-i Cismâniyye” olması gerekir.

¹⁸¹ Özgül, (2014), a.g.e., 50-51. Ayrıca *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*’in ana başlıklarından bazıları da hatalı okunmuştur. “Sîl ü Müseyyeb” olarak okunan yer “Sebeb ve Müsebbib”; “Tertîb-i Hatâ” olarak okunan yer de Tertîb-i Hutebâ olmalıdır.

¹⁸² *İlm-i Belâgat*, 1.

¹⁸³ Budak, (2014), a.g.e., 340.

4. Herhangi bir mecliste ifâde-i merâm (dilek ve maksadı dile getirmek) etmek ve dinleyicileri etkilemek amacıyla *İlm-i Belâgat*'a başvurulması gerektiği söylenir.¹⁸⁴

İlm-i Belâgat için "*Fenn-i İknâ*" denilmiş ve Fransızların da buna "*L'art De Convaincre*" dedikleri belirtilmiştir. İnsanların ilim haline getirdikleri her şeyin doğuştan ortaya çıktığını söyleyen Münif Paşa, "*Fenn-i Hüsn-i Beyân*"ın da belâgat ilminden önce ortaya çıktığını söyler. Bu sebeple bu ilimle uğraşmayan insanların bile farkında olmadan bu ilme ait kuralları kullanabildiğini ancak bunun mükemmel olmadığını belirtir.¹⁸⁵ Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de "O insanı yarattı ve ona beyânı (düşündüğünü açıklamayı) öğretti" (er-Rahman 55/3-4) buyrulmaktadır.¹⁸⁶

Ardından "*Beliğ*" ve "*Tabir-i Beliğ*" ifadelerinin tanımları yapıp, örnekler verilir. "*Tabir-i Beliğ*" için verilen üç örnek de savaş esnasında yenilmek üzere olan orduya, komutanlarının söylediği cesaret verici sözlerdir. Bu örnekler doğrudan bir eserden nakledilmeyip, Münif Paşa'nın hatırında kaldığı şekliyle verilmiştir.

Tüm bu örneklerden hareketle belâgatin insanda cibillî yani doğuştan olduğunu söyleyen Münif Paşa, bunun dışında beliğ söz söyleme yollarını öğrenmenin de mümkün olduğundan bahseder. Talim yoluyla beliğ olanlara "*Hatib*" veya "*Bülegâ*" denildiğini belirtir. Münif Paşa "*Bülegâ*"yı, hitabet biliminin öğrenilmesi için gereken usulleri ve kuralları bir araya getirenler olarak tanımlar. Dolayısıyla, belâgat ilminin de "*Bülegâ*" tarafından oluşturulan bir fen olduğunu söyler.¹⁸⁷

Münif Paşa, Aristo'nun "*Retorik*" isimli eserinden de bazı alıntılar yapar. Aristo bu eserinde hitabet sanatını üçe ayırmıştır.¹⁸⁸ Münif Paşa da Aristo'nun hitabet türleri tasnifini eserine nakleder.¹⁸⁹ Aşağıdaki tabloda Münif Paşa ve Aristo'nun hitabet türleri tasnifi gösterilmiştir:

¹⁸⁴ *İlm-i Belâgat*, 1-2.

¹⁸⁵ *İlm-i Belâgat*, 2.

¹⁸⁶ Kılıç, H. vd. (1992). *Belâgat*, DİA. Ankara: TDV Yay. C. 5, 380.

¹⁸⁷ *İlm-i Belâgat*, 3-4.

¹⁸⁸ Aristoteles (1998). *Retorik*. (Çev. Mehmet H. Dogan). İstanbul: YKY, 43-47

¹⁸⁹ *İlm-i Belâgat*, 4.

ARİSTO'DA HİTABET TÜRLERİ	MÜNİF PAŞA'DA HİTABET TÜRLERİ
Politik Hitabet	Nutk-ı Tezkire/ Nutk-ı Cedelî/ Deliberatif
Adlî Hitabet	Hitabet-i Adliyye/ Judicaire ¹⁹⁰
Törenselsel Gösteri Hitabeti	Hitabet-i İsbâtiyye/Demonstratif

Bunların dışında belâgat ilminin yalnız meclis ve mahkemede meram anlatma bilimi olmayıp, her durumda kullanıma uygun bir “*hüsn-i beyân fenni*” olduğu söylenir.¹⁹¹

Münif Paşa, belâgatın insanı etkisi altına alan, karşı konulmaz bir güce sahip olduğunu belirtir. Adeta insanı sihirleyen bu sanat dalı için Kur’ân’da “*İnne mine’l-beyânı sihra*” buyrulduğunu söyler.¹⁹² Ancak bu ifade ayet değil, bir hadistir.¹⁹³ Bu “*hüsn-i beyân*”a sahip olmak için üç şart sıralanır. Sıralanan bu şartlar Batı retorikine ait bölümlerdir. Münif Paşa bunları hem Fransızca asıllarıyla hem de Türkçe karşılıklarıyla beraber verir. Bunlar; *Tasavvur (invention)*, *Tertîb (Disposition)*, *Beyân (Élocution)* ve *Fiil (Action)*’dir.¹⁹⁴

Eserin genel tertibi aşağıda gösterilmiştir. Bu tasniften de anlaşılacağı üzere eserde anlatımın en yoğun olduğu bölüm “*Tasavvur*” bahsine aittir. İlk 43 sayfa “*Tasavvur*”a, 13 sayfa “*Tertîb*”e ve 11 sayfa da “*Beyân*”a ayrılmıştır.

Eserin tamamı, aşağıdaki tasnife göre -“*Fiil*” bölümü hariç- oluşturulmuştur. “*Tasavvur*”, “*Tertîb*” ve “*Beyân*” bahisleri de kendi içlerinde altbaşlıklara ayrılmıştır. “*Tertîb*” ve “*Beyân*” için kırmızı mürekkeple ayrı bir başlık atıldığı halde, ilk bölüm olan “*Tasavvur*” için bir başlık verilmemiştir. Tertîb bahsine geçmeden önce Münif Paşa’nın:

¹⁹⁰ Bu kısım metinde boş bırakılmıştır. Kazım Yetiş’e göre burası “Judicaire” olmalıdır. Yetiş, bu kelimenin müsveddeden temize geçirilirken okunamadığı veya o anda hatırlanamayıp sonradan doldurulmak üzere boş bırakıldığı kanaatindedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş K. (1996). *Talîm-i Edebiyat’ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler*, Ankara: AKM Yayınları, 30.

¹⁹¹ *İlm-i Belâgat*, 4.

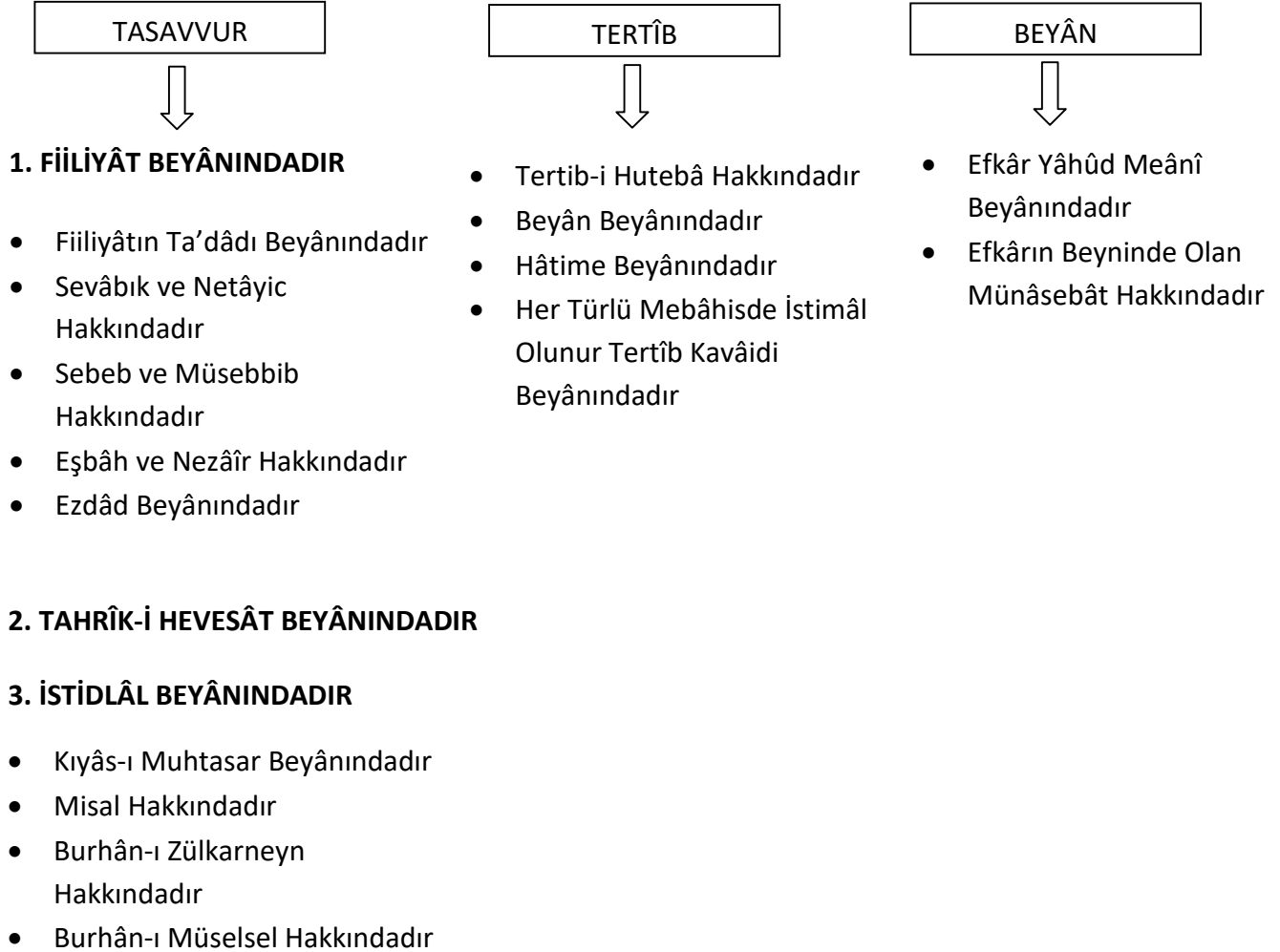
¹⁹² *İlm-i Belâgat*, 5.

¹⁹³ *İnne mine’l-beyânı sihran ve inne mine’s-şî’ri hikemen* : Beyân ve ifadeden bir kısmı, sihir etkisi yapar. Şiirlerden bir kısmında da hikmetler vardır. (Buhârî, Edebü’l-Müfred, 301, 302, 303 ; Buhârî, Tıp, 51; Muvatta, Kelâm, 3.)

¹⁹⁴ *İlm-i Belâgat*, s.5. “*Fiil*”in Fransızca karşılığı metinde boş bırakılmıştır. Kazım Yetiş’e göre burası “*Action*” olmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş, (1996), a.g.e., 30.

“İşte şimdiye kadar söylediğimiz şeyler hep tasavvura dâir idi.”¹⁹⁵ sözleri ilk bölümün tasavvur olduğunu doğrular.

Şekil 3.1. *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*’in konu tasnifi

“Tasavvur” bahsinde Cicero’nun hatip veya münşiyi bir avcıya benzettiği söylenmiş ve Cicero’nun münşi olmak için sıraladığı şartlar (*Mevhibe, Dikkat, Usul*) verilmiştir.¹⁹⁶ Bu şartlar sırasıyla tanımlanır ve örneklendirilir. “Dikkat” için de Quintilianus dan bir örnek metin verilir.¹⁹⁷

“Tasavvur”un bölümlerine geçilmeden önce de Fenelon’un belâgat tanımı verilir ve ardından “bahsi nazar-ı mütâlâya almanın üç muhtelif ciheti vardır” denilerek

¹⁹⁵ *İlm-i Belâgat*, 42.

¹⁹⁶ *İlm-i Belâgat*, 6-7.

¹⁹⁷ *İlm-i Belâgat*, 7-8.

“*Tasavvur*”un üç altbaşığı sıralanır. Bunlar: Hayal gücüne hitap eden “*Filliyât*”; Hevesleri tahrik edip, kalbe hitap eden “*Tahrîk-i Hevesât*”; Bir iddianın ispatı için olup akla hitap eden “*İstidlâl*” dir.¹⁹⁸

“*Filliyât*”, “hakikatte mevcûd olan bir şeyi tarîf etmek yâhûd bir vakayı beyân etmek” olarak tanımlanır.¹⁹⁹ “*Fiiliyâtın Tadâdı*” bölümünde “*Tarîf-i Muhtasar*” ve “*Tarîf-i Mufasssal*” açıklanmıştır ve “*Tarîf-i Mufasssal*” için Fenelon’un *Telemak* adlı eserinden bir mağaranın tarifi ve Volney’in *The Ruins* adlı eserinden de Tedmür Harabeleri örnek olarak verilmiştir.²⁰⁰

Tedmür Harabeleri’nin tarifi verilmeden önce konuyla alakası olmayan, ceza hukukuna ait bazı terimlerin tanımları yapılmıştır. Mahkemede sunulan bir makalede iki tür ahvâl olduğu söylenmiş; birincisine “*Ahvâl-i Muhaffefe*”, diğerine “*Ahvâl-i Müşeddede*” denilmiştir. Bunların Türk mahkemelerindeki karşılığının “*Esbâb-ı Muhaffefe*” ve “*Esbâb-ı Müşeddede*” olduğunu söyleyen Münif Paşa, bu terimlerin doğru tercih edilmediğini söyler.²⁰¹

“*Sevâbık ve Netâic*” de “*Filliyât*” türlerindendir. Bunlar, bir eylemin önceki ve sonraki halleriyle ilgilidir. Bu bölümde de Racine’nin, Fransız tiyatrolarının Corneille’den önceki ve sonraki durumunu değerlendirdiği sözlerine yer verilir.²⁰²

“*Sebeb ve Müsebbib*” de “*Filliyât*” türlerindendir. Burada da Montesquieu’nun, Büyük İskender’in yaptığı fetihlerle ilgili söyledikleri nakledilir.²⁰³

Yine “*Filliyât*” türlerinden olan “*Eşbâh ve Nezâir*”in doğrudan olaylara bir etkisi olmadığı söylenir. Bunlar kutsal kitaplardan, filozoflardan ya da eskilerin rivayetlerinden

¹⁹⁸ İlm-i Belâgat, 8-9.

¹⁹⁹ İlm-i Belâgat, 12.

²⁰⁰ İlm-i Belâgat, 11-15.

²⁰¹ İlm-i Belâgat, 12.

²⁰² İlm-i Belâgat, 15-17.

²⁰³ İlm-i Belâgat, 17-20.

yapılan alıntılardır ve yalnızca anlamı güçlendirmek içindir.²⁰⁴ “Ezdâd” ise “Filliyât”ın son türüdür ve bir şeyi zıddıyla tarif etmek olarak tanımlanır.²⁰⁵

“Tasavvur” bahsinin ikinci bölümü kalbe tesir eden “Tahrîk-i Hevesât” olarak verilmiştir. Bir bahisde tarif, tasvir ve hikaye edilecek şeyler bulunduktan sonra hatip veya münşinin hevesleri harekete geçirmesi gerekir. Burada “Heves” kelimesi Fransızca “Passion” olarak verilmiştir. “Passion” insanın elinde olmayan bir heyecandır ve ruha tesir eder.²⁰⁶ “Heves” hakkında bilgiler verildikten sonra, Roma’da zalim bir adamın günahsız birine nasıl zulmettiği örnek olarak verilir. Bu zulmü sıradan biri anlatınca, dinleyenler üzerinde bir etkisi olmaz ancak usta bir hatip veya münşi aynı olayı “tevcîh-i hevesât yolunda tarîf etse sûret-i hâli öyle tasvîr eder ki o vakayı gözümüzün önüne getirir ve derûnumuzda bir infiâl ve gayz ve gazab hâsıl olur. O vaka gûyâ gözümüz önünde oluyor gibi gelir ve kulaklarımız o bî-günâhın hazin hazin âh ve enînlerini işitiyor gibi gelir.”²⁰⁷ Münif Paşa, “tevcîh-i hevesât” (heveslerin coşturulması) için Cicero’dan bir hikâyeyi, Nâbî’nin *Tuhfetü’l-Harameyn*’inden ve Fuzulî’nin *Hadîkatü’s-Süedâ*’sından birer bölümü nakleder.²⁰⁸

Münif Paşa, Nâbî’nin bu eserinden nesir kısımları olduğu gibi almış, arada geçen bir Farsça beyti ise Türkçe’ye tercüme etmiştir:

“Revâk-i manzar-i çeşm-i men âşiyâne-i tûst
Kerem-nümâ fîrûd-â ki hân hâne-i tûst (Yani, benim gözümün akacak yeri senin yuvandır, kerem et ve aşağı inen ev senin evindir.)”²⁰⁹

“Tasavvur”un üçüncü ve son bölümü ise “İstidlâl” (Çıkarım)’dır. Münif Paşa’ya göre “İstidlâl”, ne dinleyiciye etki eder ne de onların heveslerini tahrik eder. Bu yalnızca bir iddianın ispatı ve muhatabı ikna etmek için gereklidir: “Bu o kadar mühimdir ki (Aristo)

²⁰⁴ İlm-i Belâgat, 20-21.

²⁰⁵ İlm-i Belâgat, 21-22.

²⁰⁶ İlm-i Belâgat, 22.

²⁰⁷ İlm-i Belâgat, 26.

²⁰⁸ İlm-i Belâgat, 26-33.

²⁰⁹ İlm-i Belâgat, 29.

*ilm-i belâgata dâir kitâbında*²¹⁰ *fenn-i münâzarayı ilm-i iknânın yanî belâgatin esâsı itibar etmiştir.*²¹¹

“İstidlâl” bahsinde Münif Paşa klasik mantığa ait pek çok terim verir ve bunları örneklendirir. “Kıyâs, Kıyâs-ı Mantikî, Kıyâs-ı Muhtasar, Kıyâs-ı Mutavvel, İstidlâl-i Hatîbâne, Burhân-ı Mutavvel” gibi terimler tanımlanır ve “Burhân-ı Mutavvel” için Masillon’un bir yazısı örnek gösterilir.²¹² Ardından altbaşlıklarda “İstidlâl” yolunda kullanılacak kıyas türleri sıralanır. “Kıyâs-ı Muhtasar” için Racine’den²¹³; “Cüzden Külle İstidlâl” için Buffon’dan²¹⁴; “Misâl” için Jean Jacques Rousseau’dan²¹⁵; “Burhân-ı Müselsel” için Sokrates’ten²¹⁶ örnekler verir. “Burhân-ı Zülkarneyn” için ise iki örnek verilir ancak bunların kimden alındığı belirtilmez.²¹⁷ Aşağıdaki tabloda Münif Paşa’nın “İstidlâl” bahsinde verdiği mantık terimleri ve bunların klasik mantıktaki karşılıkları gösterilmiştir.²¹⁸

Çizelge 3.2. Klasik mantık terimlerinin *İlm-i Belâgat*’taki karşılıkları

İLM-İ BELÂGAT’TAKİ MANTİK TERİMLERİ	KLASİK MANTIĞA AİT TERİMLER
Kıyâs-ı Tâmm	Basit Kıyas
Burhan-ı Zülkarneyn	Kıyas-ı Mukassem/Bölünmüş Kıyas/Dilemler
Kıyas-ı Nâkıs	Matvî Kıyas/Kısaltılmış Kıyas
Misâl	Anoloji/Temsil
Cüzden Külle İstidlâl	Tümevarım/Endüksiyon
Burhan-ı Müselsel	Zincirleme Kıyas

Münif Paşa, “Burhân-ı Müselsel”de, klasik mantıktaki zincirleme kıyas için verilen en bilindik örneği nakleder ve bunu Sokrates’in kullandığını söyler.²¹⁹ Klasik mantıkta en

²¹⁰ Ali Budak, Aristo’nun *İlm-i Belâgat*’a dair kitabının “Poetika” olduğunu söylemiştir. Bkz. Budak, (2014), a.g.e., 344. Ancak, Aristo’nun “fenn-i münâzara” ile “ilm-i iknâ” arasında kurduğu ilişki “Retorik” adlı kitabında yer alır. “Retorik diyalektiğin eşdeşidir” cümlesi Aristo’nun bu kitabının ilk satırlarıdır. Bkz. Aristo, (1998), a.g.e., 33. Buradaki diyalektiğin bizdeki karşılığı “fenn-i münazarâ”dır, retorik ise “ilm-i iknâ”dır.

²¹¹ *İlm-i Belâgat*, 33.

²¹² *İlm-i Belâgat*, 33-36.

²¹³ *İlm-i Belâgat*, 36-38.

²¹⁴ *İlm-i Belâgat*, 37-38.

²¹⁵ *İlm-i Belâgat*, 38-39.

²¹⁶ *İlm-i Belâgat*, 40-42.

²¹⁷ *İlm-i Belâgat*, 39-40.

²¹⁸ Klasik mantık terimleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Emiroğlu, İ. (2009). *Klasik Mantığa Giriş*. (Beşinci Baskı). İstanbul: Elis Yay., 135-198.

²¹⁹ *İlm-i Belâgat*, 41.

yaygın bilinen örnek şudur: “Bu ırmak gürültü yapıyor. Gürültü eden hareket eder. Hareket eden donmamıştır. Donmamış olan beni taşıyamaz. O halde bu ırmak beni taşıyamaz.”²²⁰

Yukarıdaki bilgilerden sonra *İlm-i Belâgat*’in “*Tasavvur*” bahsi tamamlanır. Münif Paşa, *İlm-i Belâgat*’in ikinci bölümü olarak verdiği “*Tertîb*” için bir başlık atar. Belâgattaki tertibi şu örnekle açıklar:

“Meselâ bir hâne inşâ olunacağı vakit yalnız onun için lâzım olan enkâzın tedârikiyle iktifâ etmeyip iktizâyâ göre kapısı, nerdubânı, matbahı el-hâsıl her ne lâzım ise kâffe-i müştêmilâtı yerli yerinde tertîb ve tanzîm olunmalıdır. İçinde ne makûle adam oturursa ona göre yapıldığı gibi bir kimse yazacağı adamların hâline göre ifâde-i merâm etmeli. İşte belâgat dahi aynıyle öyledir.”²²¹

“*Tertîb*” bahsinde, Hz. Peygamber dönemine ait bir savaş örneği verilir.²²² Ayrıca tiyatrodaki bu tertibe riayet olunması gerektiği belirtilir ve tiyatrodaki bu tertip kuralları sıralanır. Bunlar; *Bast-ı Makal/ Medhal-i Kelâm (Exposition)*, *Akd (Noeud)*, *Hâtime (Peripetie)*, *Netîce (Denouement)*’dir.²²³

“*Tertîb-i Hutebâ*” bahsinde hatiplere ait tertip kuralları verilir. Bir makalenin beş bölümü olduğu söylenir. Bunlar; “*Mukaddime/Medhal (Exorde)*, *Beyân/Bast-ı Makal*, *Cerh ve İbtâl (Refutation)*, *Takviyyet ve Te’yîd (Confirmation)*, *Hâtime (Conclusion)*” olarak verilir. “*Mukaddime*” için Bossuet’ten ve Cicero’dan²²⁴; “*Beyân*” için Masillon’dan²²⁵; “*Cerh ve İbtâl*” için ise Quintilianus’dan²²⁶ alıntılar yapılır. “*Takviyyet ve Te’yîd*” sadece isim olarak geçer, herhangi bir tanım yapılmaz ya da örnek verilmez. “*Hâtime*” üzerinde diğerlerine göre daha fazla durulur. Bir makalenin üç şekilde sonlandırıldığı söylenip, bunlar “*Conclusion, Recapitulation, Péroration*” olarak verilir.²²⁷ Bunlardan sonra, Münif Paşa

²²⁰ Emiroğlu, (2009), a.g.e., 173.

²²¹ *İlm-i Belâgat*, 43.

²²² *İlm-i Belâgat*, 44.

²²³ *İlm-i Belâgat*, 44-45.

²²⁴ *İlm-i Belâgat*, 46-47.

²²⁵ *İlm-i Belâgat*, 48-49.

²²⁶ *İlm-i Belâgat*, 49-50.

²²⁷ *İlm-i Belâgat*, 50-52.

konuyla alakası olmayan bir mezar taşı yazısını nakleder ve Mısır’da rastladığı bu taştaki sözlerin hoşuna gittiğini söyler.²²⁸

Münif Paşa “*Tertîb*” bahsini burada sonlandırmaz. Yukarıdaki anlatılanların yalnızca hatiplere özgü tertip kuralları olduğunu söyler. Ona göre, tertibin sadece hatiplerle sınırlandırılması doğru değildir ve “*Her Türlü Mebâhisde İstimâl Olunur Tertîb Kavâidi*” başlığı altında tertip kurallarının alanını genişletir. Tertip kuralları olarak: “Evvelâ, mevzû-ı bahsin vahdeti; Sâniyâ, cüzlerin mütemâyiz olması; Sâlisâ, tedricî olması.” verilmiştir. Hangi türden bir yazı olursa olsun bu kurallara uymak gerektiğini söyleyen Münif Paşa, şarkı, türkü ve mani gibi “*en dûn addolunan âsâr*” da bile bu kuralların geçerli olduğunu belirtir.²²⁹ Daha sonra bir mektup yazarken nasıl bir tertibe ihtiyaç duyulduğu anlatılır ve tertibin önemi tekrar vurgulanarak “*Tertîb*” bahsi kapatılır.²³⁰

İlm-i Belâgat’in üçüncü bölümü “*Beyân*” dır. “*Mevzû-ı bahs gereği gibi tasavvur olunup eczâsı dahi münâsibi vechiyle tertîb olunduktan sonra tarz-ı ifâde ile iştigâl olunmalıdır ki buna beyân denilir.*” Münif Paşa’ya göre “*tarz-ı ifade*” çok önemli bir husustur. İfade tarzı yani beyân, “*en âdî manâlara garâbet verir en zaîf manâlara kuvvet ve tesîr verir ve en sâde manâlara revnâk ve azamet verir.*” Hatta kötü tesir bırakacak manayı, güzel tesire dönüştürür.²³¹ Münif Paşa, hüsn-i beyânın önemini vurgulamak için üst üste örnekler vermiştir. Jean Jacques Rousseau’nun bir eserinden çocuklarla ilgili bir bölümü tercüme eder. Namık Kemal’in *İntibah* adlı eserinden de bir bölümü nakleder.²³²

“*Efkâr Yâhûd Meânî Beyânındadır*” başlığı altında “*Beyân*” için gerekli olan fikirler ve anlamlar incelenir. Buradaki “*Meânî*” , “*Efkâr*” kelimesiyle karşılanmıştır. Yani bu, klasik belâgattaki “*Meânî*” değildir. “*Efkâr*” da dikkate alınacak iki husus vardır. Bunlardan ilki “*Efkâr*” a ait genel sıfatlar ve diğeri de “*Efkâr*”ın kendi içindeki münasebetidir.²³³

²²⁸ *İlm-i Belâgat*, 50-52.

²²⁹ *İlm-i Belâgat*, 53-55.

²³⁰ *İlm-i Belâgat*, 55-56.

²³¹ *İlm-i Belâgat*, 56.

²³² *İlm-i Belâgat*, 58-62.

²³³ *İlm-i Belâgat*, 62.

Bir fikrin ilk sıfatı nekâhet ve ikincisi sıdk ya da sıhhat olarak verilmiştir. “*Efkâr*”ın kendi arasındaki münasebeti bahsinde de, bir konunun beyânı için fikirlerin vahdetinin ve muhatabın zihninde yalnız bir manada etki etmesinin önemi vurgulanmıştır. Ayrıca ifâde-i merâm için dil, belâgat ve mantık kurallarına uyulması gerektiği belirtilir. Fikirlerin birbiriyle bağlantılı olması için bir vasıtaya ihtiyaç duyulduğunu söyleyen Münif Paşa, ehl-i belâgatin buna “*Girîz*” ya da “*İntikâl*” dediğini söyler. “*Girîz*” hakkında birkaç cümle daha söyledikten sonra eser burada sonlanır.²³⁴ Böylece bu ders notlarının yarım kaldığı eserin genel özelliklerinden açıkça anlaşılmaktadır. “Ancak eksik bile olsa yazarının bütünüyle farklı olan tarzını ve sade üslubunu yansıtabilmektedir.”²³⁵

2. Yararlandığı Kaynaklar

Yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü üzere Münif Paşa, *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*’i yazarken çok büyük ölçüde Batılı kaynaklara başvurmuştur. Hem eserin tertibi ve muhtevası Batılı anlayışa bağlıdır hem de verilen örnekler Batılı müelliflerdendir. Türk edebiyatından verdiği örnekler çok azdır.

Münif Paşa verdiği terimlerin Fransızca karşılıklarını da belirterek, Batılı müelliflerden yararlandığı kaynaklara bir gönderme yapmış olur. Bu gönderme bazen, doğrudan müellifin adı ve eserini söyleyerek, bazen de yalnızca müellifin ismini vererek olur. Münif Paşa’nın yararlandığı Fransız, Yunan ve Romalı müellifler şunlardır: Aristoteles, Sokrates, Racine, Cicero, Volney, Jean Jacques Rousseau, François Fénelon, Quintilianus, Pierre Corneille, Montesquieu.

Türk edebiyatından ise başta Nâbî olmak üzere Fuzûlî ve Namık Kemal’e ait metin örnekleri vardır. Münif Paşa’nın asıl amacı Batı retoriği ve hitabetini anlatmak olduğu için, eserinde vereceği örnekleri de Batı edebiyatından almıştır. “Hukukta hitabetin önemi hatırlanırsa Paşa’nın tercihinin isabetliliği anlaşılır.”²³⁶ Örneğin Süleyman Paşa *Mebâni’l-İnşâ*’da Batılı kaynaklara yönelmiştir ancak konu seçimi yabancı kaynaklı da olsa verilen örnekler Türk edebiyatına aittir.

²³⁴ *İlm-i Belâgat*, 62-67.

²³⁵ Budak, (2014), a.g.e., 344.

²³⁶ Yetiş, (2006), a.g.e., 20.

3. Türk Edebiyatındaki Yeri

Belâgata dair yapılan çalışmalarda, Münif Paşa'nın bu eserinden neredeyse hiç söz edilmez. Bu eser yalnızca, daha önce de dipnotlarda verilen, birkaç çalışmaya konu olmuştur. Belki eserin tamamı günümüz harflerine aktarılmadığı için farkedilmemiş belki de bir belâgat kitabı olarak değerlendirilmeyip, önemine rağmen bugüne kadarki çalışmalarda ismi yer almamıştır.

İlm-i Belâgat-La Rhétorique belâgata dair eserler içinde en farklı olanıdır. Konuları, tasnifi, kaynakları, terimleri ve müellifinin yenilikçi bakış açısıyla diğer belâgat kitaplarından pek çok yönden ayrılır. Kazım Yetiş bu konuyla ilgili şunları söyler:

*Yarım kaldığı belli olan İlm-i Belâgat'in münderecâtı, konuları ele alışı, örnekleri hatta ismi bile bizde neşredilmiş kitaplardan, Arap ve İran belâgatinin meşhur eserlerinden tamamen farklıdır.*²³⁷

İlm-i Belâgat'in ele aldığı konu, Batı retoriği ve genel olarak hitabet sanatıdır. Bu eserin en önemli özelliklerinden biri de Türk edebiyatında hitabetle ilgili ilk çalışmalardan biri olmasıdır.²³⁸ Yazma yöntemleri ve edebî metin oluşturma gibi husular değil daha çok muhatabı ikna etme, güzel ve tesirli konuşmanın kuralları anlatılır.

Eserin giriş cümlesi şudur: “*Belâgat, edebiyatın daha mükemmelidir. Zamanımızda her şey terakki ettiği gibi fenn-i belâgatta hayli terakki etmiştir.*”²³⁹ O güne kadar yazılan belâgat kitaplarının hiç birinde bu fikre rastlanmaz. Ancak bu düşünce eserde geliştirilmemiştir.²⁴⁰ Yine belâgatin ikna fenni olarak değerlendirildiği yerler Batı'daki “*eloquence*”i hatırlatır. Türk edebiyatında Süleyman Paşa da dahil olmak üzere böyle bir değerlendirme görülmemiştir.²⁴¹

²³⁷ Yetiş, (1996), a.g.e., 28.

²³⁸ Yetiş, (2006), a.g.e., 20.

²³⁹ *İlm-i Belâgat*, 1.

²⁴⁰ Yetiş, (1996), a.g.e., 29.

²⁴¹ Yetiş, (1996), a.g.e., 29.

Kazım Yetiş'e göre *İlm-i Belâgat*, 19. yüzyılın ikinci yarısında belâgat ve edebiyat nazariyâtında klasik anlayıştaki değişimi, *Mebâni'l-İnşâ*'dan daha ileride anlatacak bir eserdir.²⁴² Tanzimat'tan sonra oluşmaya başlayan yeni edebiyatın özellikleri bu eserde net bir şekilde görülür. Özellikle eserin en sonunda yer alan "*Efkâr yâhût Meânî*"²⁴³ başlığı altında, edebî eserle ilgili bazı hususlara değinilmiştir. "Edebî eser artık, sadece geleneksel meânî, beyân ve bedî gibi unsurlar ve aruz-kafiye kalıplarıyla değerlendirilmemektedir. Gerçek bir fikir faaliyeti mahsülü olarak kabul edilmekte, bu yüzden şekil ile muhteva arasında bir ölçü aranmaktadır."²⁴⁴

Münif Paşa'nın bu eseri matbu olarak yayınlanmış olsaydı, bu yeni yolu takip edenler de olabilirdi. Batı'da retorik anlayışı yavaş yavaş terk edilmeye başlandığı için tek olarak kalması da mümkündü.²⁴⁵ Ancak maalesef yazma olarak kalmış ve hatta eksik olan bölümü de müsvedde kağıtlardan temize geçirilmemiştir.

²⁴² Yetiş, (1996), **a.g.e.**, 31.

²⁴³ *İlm-i Belâgat*, 62.

²⁴⁴ Budak, (2004), **a.g.e.**, 399.

²⁴⁵ Yetiş, (2006), **a.g.e.**, 19.

4. BÖLÜM

İLM-İ BELÂGAT-LA RHÉTORIQUE VE MEBÂNİ'L-İNŞÂ'NIN KARŞILAŞTIRILMASI²⁴⁶

Münif Paşa ve Süleyman Paşa'nın belâgata dair eserleri klâsik belâgat anlayışının dışında yazılmıştır. Süleyman Paşa, *Mebâni'l-İnşâ* adlı eseriyle Türk edebiyatında, edebiyat nazariyâtı ve belâgat alanında batıdan yararlanan ilk müellif olarak kabul edilir.²⁴⁷ Münif Paşa da *İlm-i Belâgat-La Rhétorique* adlı eseriyle Batı retoriğini Süleyman Paşa'dan daha ileri bir düzeyde Türk edebiyat nazariyesine taşımıştır.²⁴⁸ Münif Paşa eserinin ismine "*İlm-i Belâgat*" demiştir ancak hemen bu başlığın altına kırmızı mürekkeple "*La Rhétorique*" ibaresini eklemiş ve böylece farklı birşeyler söyleceğini önceden sezdirmiştir. Süleyman Paşa'nın eserinin başlığında belâgat kelimesi yoktur. "*Mebâni'l-İnşâ*" yani "İnşanın Temelleri" adındaki bu eser de henüz içeriğine bakılmaksızın farklı bir konuda yazıldığını hissettirmektedir. Her iki eserin de en belirgin ortak yönü, o güne kadarki belâgat kitaplarında olmayan bilgileri içermeleridir. Hem konuların tertibi bakımından hem de muhteva bakımından öncekilere göre farklılık arz eden bu iki eseri, mukayese ederek dönemin belâgat anlayışındaki değişimin ne ölçüde olduğu belirlenmeye çalışılacaktır.

1. İki Eser Arasındaki Benzer Hususlar

İlm-i Belâgat ve *Mebâni'l-İnşâ* arasında büyük benzerlikler yoktur. Yukarıda da söylediğimiz gibi en büyük benzerlik her iki eserin de Batılı kaynaklardan bir ölçüde yararlanmış olmasıdır. Ancak bu eserlerin içeriğinde ayrıntılı bir inceleme yapılırken ortak olan bazı hususların olduğu göze çarpar. Özellikle verilen örnekler bu konuda aydınlatıcıdır. İki müellif de farklı başlıklar altında bazen aynı konuyu işlemişlerdir. Ancak hem bu konuların eserdeki konumu hem de kullanılan terimler farklıdır. Terimlerin birbirinden farklı olmasının yanı sıra bu eserlerde -özellikle *Mebâni'l-İnşâ*'da- terimlerin tam anlamıyla yerleşmediği söylenebilir. Süleyman Paşa Batılı kaynaklardan derlediği

²⁴⁶ Karşılaştırma yapılırken, *İlm-i Belâgat*'tan verilen örneklerde parantez içinde, asıl metindeki sayfa numaraları gösterilmiştir. *Mebâni'l-İnşâ*'dan verilen örnekler için ise parantezde yer alan ilk numara, esas metnin sayfa numarası; diğeri bu eser üzerinde yapılan çalışmanın sayfa numarasıdır. *Mebâni'l-İnşâ* hakkında yapılan çalışmalar kaynakça bölümünde gösterilmiştir.

²⁴⁷ Yetiş, (1996), a.g.e., 24.

²⁴⁸ Budak, (2014), a.g.e., 337.

terimleri, Türk edebiyatı nazariyât çalışmalarına tatbik eden ilk müellif olduğu için bu konuda terim sıkıntısı yaşaması oldukça doğaldır. Ayrıca bu iki eserde muhteva yönünden de bir dağınıklık söz konusudur. Kazım Yetiş'e göre, okullarda ders kitabı olarak okutulmak üzere yazılan bu eserlerin “*belâgat kitabı*” olmak gibi endişeleri yoktur. Bu sebeple de bu eserleri birtakım edebî bilgileri içeren kitaplar olarak değerlendirmek mümkündür.²⁴⁹ Terimlerinin tam anlamıyla oturmamış olması ve içeriklerinin dağınık olması da bu gerekçelerle açıklanabilir.

Klâsik belâgat kitaplarında çoğunlukla giriş niteliğindeki mukaddime bölümünde fesâhat ve belâgatin tanımları yapılır, ardından İlm-i Meânî, İlm-i Beyân ve İlm-i Bedî bölümleri için ayrı birer başlık açılır ve altbaşlıklarda da konuyla alakalı bilgiler verilir, bunlar örneklendirilir. *İlm-i Belâgat* ve *Mebânî'l-İnşâ*'da böyle bir tasnife rastlanmaz. Her iki eserin muhtevaya dair genel bölümleri aşağıdaki gibidir:

Çizelge 4.1. *Mebânî'l-İnşâ* ve *İlm-i Belâgat*'in konu tasnifleri

MEBÂNÎ'L-İNŞÂ	İLM-İ BELÂGAT
1. Kelime ve Kelâm	1. Tasavvur (Invention)
2- Havâss-ı Kelâm	2. Tertip (Disposition)
3- Şerâ'it-i Kelâm	3. Beyân (Élocution)
4- Hakikat ve Mecâz	4. Fiil (Action)
5-Fesâhat-Belâgat-İlm-i Kelâm	
6. Terkîb	
7- Erkân-ı Kitâbet	

Mebânî'l-İnşâ'nın yukarıdaki tabloda verilen bölümlerinden beşincisi olan “*Fesâhat-Belâgat-İlm-i Kelâm*” bölümünde anlatılanlar aslında Münif Paşa'nın eser boyunca anlattıklarının bir özeti mahiyetindedir. Şöyle ki Münif Paşa'nın eseri zaten tümüyle Batı retoriğini anlatan bir eserdir. Üstteki tabloda belirtilen tasnif de Batılı retorik anlayışına ait bir tasniftir. Süleyman Paşa'nın eserinde de Batı retoriğine ait bölüm “*Fasl-ı Hâmis*”de “*İlm-i Kelâm*” bölümünde anlatılmıştır. Süleyman Paşa'nın “*İlm-i Kelâm*” dediği

²⁴⁹ Yetiş, (1996), a.g.e., 26.

“La Rhétorique”ın karşılığıdır.²⁵⁰ Yani *İlm-i Kelâm*’ın bölümlerini sayarak, retoriğin tasavvur, tertib, beyân ve fiil bölümlerini sıralamış olur:

“Hatîb söyleceği şeyi bulmak ve ne madde üzerine takrîr edeceğini tasarlamak iktiza eder ki işte bu buluşa vicdân u kârihâ denir. Bادهu söyleceği kelâma bir nizâm vermek lâzım gelir ki buna da hüsn-i tertîb tâbîr olunur. Sonra o denilecek lakırtıya bir tarz ve üslûb ittihâzı lâzımdır ki ana da sûret-i takrîr itlâk edilir ve nihâyet bir nev sıra ve hareket ile ifâde-i kelâm iktizâ eder ki ana da hâl ve tarz tesmiye kılınır.”²⁵¹

Aşağıdaki tabloda bu anlatılanlar özet olarak verilmiştir. Görüldüğü üzere *Mebâni’l-İnşâ*’daki kelâm ilminin bölümleriyle Batı retoriğinin bölümleri, dolayısıyla Münif Paşa’nın *İlm-i Belâgat* adlı eserinin tasnifi aynıdır.

Çizelge 4.2. Batı retoriğinin bölümleriyle *İlm-i Kelâm*’ın bölümlerinin benzerliği

<i>Mebâni’l-İnşâ</i>’da <i>İlm-i Kelâm</i>’ın Aksâmı	Batı Retoriğinin Genel Bölümleri
Vicdân ve Kârihâ	Tasavvur (Invention)
Hüsn-i Tertîb	Tertîb (Disposition)
Sûret-i Takrîr	Beyân (Élocution)
Hâl ve Tarz	Fiil (Action)

İlm-i Belâgat ve *Mebâni’l-İnşâ*’da verilen bazı örnekler birbirine benzemektedir. Hatta *Tercüme-i Telemak*’tan nakledilen bir bölüm her ikisinde de aynıdır. *İlm-i Belâgat*’ta “Tasavvur” bölümünün bir alt başlığı olan “Fiiliyat” kısmında “Fiiliyâtın Tadâdı” açıklandıktan sonra “Târif-i Mufasssal” örneği olarak *Tercüme-i Telemak*’tan bir bölüm verilir. *Mebâni’l-İnşâ*’da ise “Fasl-ı Sâdis” başlığı altında “Terkîb” anlatılır ve terkinin ilk bölümü olarak “Tavsîf” gösterilir. *İlm-i Belâgat*’ta “Tarîf”, *Mebâni’l-İnşâ*’da “Tavsîf” olarak tanımlanan bu iki kelimenin anlamları birbirine yakındır. Tarif ya da tavsif; bir durumu ya da nesneyi ayrıntılarıyla, niteleyerek anlatmadır.

***İlm-i Belâgat*’ta verilen örneğin bir kısmı:** “Bu mağara bir büyük kayanın bağrında oyulmuş, ve sim ü zerden direkler ve heykeller yerine derûnuna envâ-ı asdâf (.....) mahsûl-

²⁵⁰ Yetiş, (2006), a.g.e., 167.

²⁵¹ *Mebâni’l-İnşâ*, C.1, 74.

dâr ağaçlar ile müzeyyen ü mamûr olup erbâb-ı temâşâyâ bir bağ-ı cesîm-i sabâ-mukîm görünür idi."²⁵²

Mebânî'l-İnşâ'da verilen örneğin bir kısmı: "Bu gâr bir büyük kayanın bağrında oyulmuş ve zeheb ü fudda ve amûd u heykel ve mermer yerine derûnu sade f ve emsâli (.....) dîde-i erbâb-ı temâşâyâ bir bâğ-ı cesîm-i sabâ-mukîm görünürdü"²⁵³

Yukarıda görüldüğü üzere *Terceme-i Telemak*'tan alıntılanan bölümün giriş cümlesi de bitiş cümlesi de her iki eserde aynıdır. Sadece ufak tefek tercüme farkları vardır.

Bunun dışında nazım örnekleri ve eserlerinden alıntı yapılan şairler birebir uyuşmasa da Nâbî'yi her iki müellifin de ortak olarak kullandığını görüyoruz. Zaten Münif Paşa'nın çok az kullandığı nazım örneklerinin çoğunluğu Nâbî'ye aittir.²⁵⁴ Süleyman Paşa en çok Nefî'den örnekler verse de Nâbî'den verdiği örneklerin sayısı da az değildir.²⁵⁵

Belâgat, konu tasnifi ve terimlerinin tanımlanması hususunda klâsik mantık ilkelerine bağlıdır.²⁵⁶ *İlm-i Belâgat* ve *Mebânî'l-İnşâ*'nın da bazı bölümleri mantık bilimine ait konulara ayrılmıştır. *İlm-i Belâgat*'in ilk bölümü olan "Tasavvur"un "İstidlâl" bahsinde kıyas hakkında yapılan değerlendirmeler ile *Mebânî'l-İnşâ*'daki "Fesâhat ve Belâgat" başlığı altında "Akyise ve Edille" bölümü ele aldığı konular bakımından benzerlik gösterir. Her ikisinde de belâgat ya da retoriğin kullanımında önemli bir yere sahip olan 'ikna' ve bir ikna vasıtası olan 'kıyas' hakkında bazı düşüncelere yer verilir. Münif Paşa, "İstidlâl"i belâgat ilminin üçüncü bölümü olarak verir:

"İlm-i belâgatın üçüncü kısmı istidlâldir ki müsteimin ne hüsn-i nazarını isticlâb ve ne de heveslerini tevcîh daiyyesindedir. Bunun maksadı mücerred isbât-ı müddeâ ve iknâ-ı müsteimdir. Bu o kadar mühimdir ki (Aristo) ilm-i belâgata dâir kitâbında fenn-i münâzarayı ilm-i iknâ'nın yanî belâgatın esâsı itibâr etmiştir. Bu feylesofun

²⁵² *İlm-i Belâgat*, 10-11.

²⁵³ *Mebânî'l-İnşâ*, C.1, 140-141/161-162.

²⁵⁴ Nâbî'ye ait toplam 5 beyit vardır.

²⁵⁵ Birinci ciltte Nâbî'ye ait toplam 23 beyit, ikinci ciltte ise 11 beyit vardır.

²⁵⁶ Yılmaz Orak K., Orak B. (2011). *Belâgatın Felsefî Temeli Mantık*. Prof.Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri, Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi, 224-227.

reyine göre belîğ olmak isbât-ı müddeâ tarîkini bilmektir. Tabîr-i diğerle belâgat mücerred isbât-ı müddeâdan ibârettir.”²⁵⁷

Münif Paşa’ya göre istidlâlin tek amacı iddia edilen hususun ispatı ve dinleyenlerin ikna edilmesidir. İstidlâlin daima kıyas yoluyla olduğunu söyleyen Münif Paşa; *Kıyas-ı Mantıkî, Kıyas-ı Muhtasar, Kıyas-ı Tam, Kıyas-ı Nâkıs, Misal, Burhân-ı Zülkarneyn, Burhân-ı Müselsel* gibi kıyasla ilgili terimleri açıklar ve örneklendirir. Süleyman Paşa’da da kıyas konusundaki bu hususlar benzerdir. “*Aksiye ve Edille*” (Kıyaslar ve Deliller) başlığı altında kıyas, hususî ve umûmî olarak ikiye ayrılır ve husûsî kıyas da kendi arasında üç bölümdür: *Kıyas-ı Hamlî, Kıyas-ı Matvî ve Kıyas-ı Mukassem*’dir.²⁵⁸

Her iki eserde de mantık terimleri olan *kübrâ, suğrâ ve netîceden* bahsedilmiştir ve örnekler üzerinden bu üç kaziye (önerme) açıklanmıştır. Münif Paşa’ya göre eylemi başlatan önermeye *kübrâ*, vasıta olana *suğrâ* ve sonuca ise *netîce* denir. “*İşte bu üç kaziyyeden mübtedâ-i hareket olan birincisine “kübrâ” denilir. Vâsıta olana da “suğrâ” üçüncüsüne dahi “netîce” tesmiye olunur ve bunların mecmûna kıyâs itlâk olunur.*” Bu üç önerme için şu örnek verilir: “*İlim insana fâidelidir*” önermesi *kübrâ*, “*İnsan kendi hakkında fâideli olan şeyi aramalıdır*” önermesi *suğrâ* ve “*İnsan tâlib-i ilm olmalıdır*” ise *netîcedir*. Bunun tamamına ise kıyas adı verilir.”²⁵⁹

Süleyman Paşa’da da aynı mantıkla bu üç önerme açıklanır. “*Bizi tesîd eden husûsâtı sevmelidir*” önermesi *kübrâ*, “*mâdem ki fazîlet bizi tesîd eder*” önermesi *suğrâ*, “*İmdi fazîleti sevmelidir.*” önermesi ise *netîcedir*.²⁶⁰ Süleyman Paşa bu üç önermenin (*kübrâ, suğrâ ve netîce*) bulunduğu kıyasa *Kıyas-ı Hamlî*; Münif Paşa ise *Kıyas-ı Mantıkî* ya da *Kıyas-ı Tâmm* adını verir.

İlm-i Belâgat’ta “*Burhân-ı Zülkarneyn*” adındaki bölümle; *Mebânî’l-İnşâ*’daki “*Kıyas-ı Mukassem*” bölümü birbirine benzer. Münif Paşa, *Burhân-ı Zülkarneyn*’i “*başka başka iki delîl*” olarak tanımlar ve bunu çift taraflı bir baltaya benzetir: “*Bu gûyâ iki ağızlı*

²⁵⁷ *İlm-i Belâgat*, 33.

²⁵⁸ *Mebânî’l-İnşâ*, C.1, 75-77/122-124.

²⁵⁹ *İlm-i Belâgat*, 34.

²⁶⁰ *Mebânî’l-İnşâ*, 75/122.

bir baltadır ki iki tarafından darb eder".²⁶¹ Süleyman Paşa'nın *Kıyas-ı Mukassem*'i de buna benzemektedir: *"birinci nev kıyasdan iki tanesinin ittihâdıdır"*²⁶² diye tanımladığı bu kıyas türünün, *İlm-i Belâgat*'teki *"Burhân-ı Zülkarneyn"* ile asıl benzerliği verilen örneklerden anlaşılır.

İlm-i Belâgat'taki örnekte, yabancıların girmesini engellemek için sınırda bekleyen bir asker ya dikkatsizlikle ya da bilerek (sınırı aşan kişinin yaşlı olduğunu görüp) girmesine müsaade ettiği için mahkemede *"Burhân-ı Zülkarneyn"* ile yargılanır. Bu iki durumda da asker bir kabahat işlediği gerekçesiyle cezaya mahkum olur.²⁶³ *Mebâni'l-İnşâ*'daki örnekte de, savaş esnasında kendi mevkisine düşmanın geçtiğini gören bir komutan, askere dönüp *"sen mevkinde değildin bu durumda hainlik ettin, eğer mevkindeysen de nizamı uymadın"* diyerek onu iki taraflı bir delille cezaya mahkum eder.²⁶⁴ Örneklerdeki benzerlikten görüldüğü üzere her iki eserde de bahsedilen kıyas türü aslında aynıdır ancak bunlara verilen isimler farklıdır.

İlm-i Belâgat'in ikinci bölümü olarak verilen *"Tertîb"* bahsiyle *Mebâni'l-İnşâ*'daki *"Hüsn-i Tertîb"* bahsi birebir örtüşmektedir. *İlm-i Belâgat*'te tertîb için: *"Efkâr ve tasavvurât hazırlandıkda onlar ne nizâm ve ne tertîb üzere beyân olunmak lâzım ise ona karar verilmek iktizâ eder. Bu nizâm ve tertîb her şey için lâbüdd olan anâsırdan birisidir"*²⁶⁵ denir.

Mebâni'l-İnşâ'da ise tertîb: *"nutkun hâvî oldığı eczâ ile sûret-i tanzîminden ve sâniyen usûl ve havâss-ı mühimmesinden bahseder."*²⁶⁶ diye tanımlanır. Burada asıl benzerlik tertibin bölümlerini sıralarken görülür. Münif Paşa, tertibin şairlerden çok hatiplerin işine yaradığını söyler ve makalenin tesirli olmasını fikirlerin tertibiyle olacağını belirtir.²⁶⁷

²⁶¹ *İlm-i Belâgat*, 39.

²⁶² *Mebâni'l-İnşâ*, C.1, 76/123.

²⁶³ *İlm-i Belâgat*, 39.

²⁶⁴ *Mebâni'l-İnşâ*, C.1, 76/123.

²⁶⁵ *İlm-i Belâgat*, 43.

²⁶⁶ *Mebâni'l-İnşâ*, C.1, 86/129.

²⁶⁷ *İlm-i Belâgat*, 43.

Süleyman Paşa da *İlm-i Kelâm*'ın bölümleri arasında saydığı *Hüsn-i Tertîb*'i hatipler açısından ele alır. *Mebâni'l-İnşâ*'daki *Hüsn-i Tertîb* ve *İlm-i Belâgat*'taki *Tertîb* bahislerinin bölümleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Çizelge 4.3. Her iki eserdeki “Tertîb” bahislerinin benzerliği

MEBÂNİ'L-İNŞÂ (Hüsn-i Tertîb)	İLM-İ BELÂGAT (Tertîb)
1. Mukaddime	1. Mukaddime/Medhal (Exorde)
2. Beyân/Sûret-i İfâde	2. Beyân/Bast-ı Makal
3. Kabul veya İsbât	3. Takviyyet ve Te'yîd (Confirmation)
4. Redd	4. Cerh ve İbtâl (Refutation)
5. Netîce	5. Hâtime (Conclusion)

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere tertibin bölümleri her iki eserde de hemen hemen aynıdır. Süleyman Paşa 6 başlıkta, Münif Paşa ise 5 başlıkta ele alır. İlk iki ve son bölümleri tamamen aynıdır.

Her iki eserde de yine “*Tertîb*” bahsinin devamı niteliğinde, bir makalede ya da nutukta olması gereken tertip kuralları sıralanmıştır. *İlm-i Belâgat*'ta “*Her Türlü Mebâhisde İstimâl Olunur Tertîb Kavâidi*”²⁶⁸ (Her türlü konuda kullanılan tertip kuralları); *Mebâni'l-İnşâ*'da da “*Nutkun Usûl ve Havâss-ı Mühimmes*”²⁶⁹ (Konuşma usulü ve önemli özellikleri) başlığı altında bir konuşma metninde olması gerek tertip özelliklerinden bahsedilir. *İlm-i Belâgat*'ta tertip konusunda anlatılan önceki konular hatiplere ait tertip kurallarıdır. Münif Paşa bu kuralların alanını daha da genişletip, sadece hatiplerin nutuklarında değil her türlü bahiste kullanılabileceğini söyler. “*Tertîb-i makbûl olmak ve müsteimin rağbetini celb etmek için üç şart lâzımdır.*” diyen Münif Paşa bunları “*Evvelâ, mevzû-ı bahsin vahdeti (yanî öyle karışık şey söylememek)*”, “*Sâniyâ, cüzlerin mütemâyiz olması*” ve “*Sâlisâ, tederîcî olmasıdır.*” diye üçe ayırır. Hangi tür metin olursa olsun bu şartlara uymanın zorunlu olduğu belirtilir.²⁷⁰ *Mebâni'l-İnşâ*'da “*Nutkun usûl ve vâdisinde hüsn ü tarâvet bulunmak için hakikat, açıklık, âdilîk, ibzâr ve basitlik bulunmalıdır.*”²⁷¹

²⁶⁸ *İlm-i Belâgat*, 53.

²⁶⁹ *Mebâni'l-İnşâ*, C.1, 101/138.

²⁷⁰ *İlm-i Belâgat*, 53.

²⁷¹ *Mebâni'l-İnşâ*, C.1, 101/138.

denir. Yani Süleyman Paşa da bir konuşmada bulunması gereken nitelikleri gerçeklik, açıklık, sıradanlık, basitlik, olarak sıralar.

İlm-i Belâgat'in "*Tertîb*" bahsinde Münif Paşa tertibin nerelerde olması gerektiğini açıklar ve örnek olarak tiyatro oyunlarında da tertibin yer aldığını söyler: "*Kezâlik tiyatro oyunlarında bir fâcia yâhûd bir komedyâ telîf olunmak istenildiği hâlde dahi bu kabîlden bazı nizâm ve tertîbe riâyât olunmak iktizâ eder*"²⁷² Daha sonra bir trajedi ya da komedide bulunması gereken dört tertip kuralı önce Fransızca isimleriyle sonra da Türkçe karşılıklarıyla verilir. Bunlar; *Exposition* (*Bast-ı Makal veya Medhal-i Kelâm*); *Noeud* (*Akd*); *Peripetie* (*Hâtîme*) ve *Denouement* (*Netîce*).

Mebâni'l-İnşâ'nın da "*Rivâyet*" bahsinde hikâyenin tertibi için buna benzer bir sıralama yapılmıştır: *Siyâk-ı İfâde*, "*Exposition*"; *Sebk u Rabt*, "*Noeud*"; *Netîce* ise "*Denouement*"tir.²⁷³

Mebâni'l-İnşâ'da sözün fesâhati akla, kalbe ve irâdeye etki etmesi bakımından üçe ayrılmıştır. Kalbe tesir eden *Sanat-ı Tehyîc*, iradeye tesir eden *Sanat-ı Cezb* ve akla tesir eden de *Sanat-ı Ta'lîm* olarak sıralanmıştır.²⁷⁴ *İlm-i Belâgat*'ta da buna benzer bir tasnifle, bir sözün ya da bahsin muhatabı etkilemesi için üç özelliği olduğu söylenmiştir. Birincisi olayların anlatımıdır ve bu hayal gücüne hitap eder, ikincisi hevesleri tahrik edip kalbe hitap eder ve üçüncüsü ise öne sürülen bir iddianın ispatı içindir ve akla hitap eder.²⁷⁵

2. İki Eser Arasındaki Farklı Hususlar

İlm-i Belâgat ve *Mebâni'l-İnşâ* arasındaki farklılıklar, benzerliklere oranla çok daha fazladır. Bu iki eserin hacimleri, genel yapıları, konu tasnifleri, içerikleri, kullandıkları kaynaklar, konuları ele alışları vb. hususlar yönüyle farklılık arz eder.

²⁷² *İlm-i Belâgat*, 44.

²⁷³ Kazım Yetiş, *Mebâni'l-İnşâ*'nın "*Rivâyet*" bahsini, Emile Lefranc'ın eserindeki bir bölümün Türkçe'ye aktarımı olarak değerlendirir. Emile Lefranc'ın "*Narration*" diye bahsettiği "*Rivâyet*"tir. Yetiş, Türkçe'ye çevrilen bu kelimelerin, edebî terim olma olasılıklarının zor olduğunu söyler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş, (2006), a.g.e., 170-171. Ayrıca *Mebâni'l-İnşâ*'daki bu terimlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. *Mebâni'l-İnşâ*, C.1, 155-158/172-173.

²⁷⁴ *Mebâni'l-İnşâ*, C.1, 73/121.

²⁷⁵ *İlm-i Belâgat*, 8.

2.1. Sayfa Sayıları: Öncelikle iki eseri sayfa sayıları bakımından karşılaştırsak; Münif Paşa'nın *İlm-i Belâgat*'inin Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l-İnşâ*'sına göre oldukça küçük bir risale olduğu görülür. *İlm-i Belâgat* 68 sayfa; *Mebâni'l-İnşâ* ise iki ciltten oluşur ve 290 sayfadır. *İlm-i Belâgat*'in sayfa sayısının az oluşu son kısmının eksik olmasıyla da açıklanabilir. İki eseri sayfa sayısı olarak karşılaştırmamızın sebebi, eserlerin hacimlerinin anlatılan konuya ve verilen örneklerle de yansması sebebiyledir. Hacimli bir eser daha fazla bilgi ve örnek içerirken, küçük ve eksik bir eser az bilgi ve örneğe sahiptir.

2.2. Giriş Bölümleri: *İlm-i Belâgat*'ta, yukarıdaki tabloda yer alan dört bölümden (Tasavvur, Tertîb, Beyân, Fiil) önce, Münif Paşa eserine doğrudan belâgatin öneminden bahsederek giriş yapar. Belâgatin edebiyattan daha mükemmel olduğunu ve o dönemde her alanda ilerlemeler yaşandığı gibi belâgat ilminin de geliştiğini söyler. Bu iki hazırlık cümlesinden sonra "*Fenn-i Belâgatin Tarîf ve Taksîmi Beyânındadır*" başlığı altında belâgat ilminin tanımını yapıp, bölümlerini verir.²⁷⁶ Genel olarak belâgatin tanımı ve ne amaçla kullanıldığı, hitabet türleri gibi bilgiler yer alır. Ancak eserin tamamı yukarıdaki tabloda belirtilen dört başlık üzerine kuruludur ve bunlar da kendi içerisinde altbaşlıklara ayrılmıştır. Ancak sonuncu bölüm yani Fiil (Action) bölümü notlarda eksiktir.

Mebâni'l-İnşâ ise hacimli bir eser olduğu için bölümleri *İlm-i Belâgat*'e göre daha fazladır ve karışıktır. Çok fazla ana başlık ve altbaşlıklar içerir. Eserin birinci cildinin girişinde "*Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şâhâne Münşeat Hâcesi Miralay Süleymân Beyin Eseridir*" ibaresi yer almaktadır. Bu ibareden hemen sonra bir dibace gelir. Önsöz niteliğindeki bu bölümde Süleyman Paşa "*Fenn-i Kitâbet*" (Kitabet İlmî) konusunda Arap, Fars ve Efrenciye (Frenk, Avrupalı) dillerinin çalışmaları olduğunu ancak Osmanlı dili üzerine bu konuda önceki edebiyatçıların bir eser vermediğini belirtir. Edebiyatımızda bu bölümün yani kitabet ilminin "meskütü'n-'anh" (hakkında konuşulmamış) bırakıldığını söyleyip böyle bir eserin bu ihtiyacı gidermek amacıyla yazıldığını dile getirir. Hemen ardından eserini oluştururken yararlandığı kaynakları sıralar. Bu kaynaklar arasında Arapça *Meseli's-Sâ'ir* ve *İzâhü'l-Ma'ânî*, Farsça *Menâzirü'l-İnşâ* ve Emil Lefrank'ın Fransızca *Littérature* adlı eserini sayar. Bunun dışında ismini belirtmeksizin çeşitli eserlerden de yararlanarak *Mebâni'l-İnşâ* isimli bu kitabı oluşturduğunu ve Hüseyin Avni Paşa'ya takdim

²⁷⁶ *İlm-i Belâgat*, 1.

ettiğini söyler. Dibace bölümünün sonunda da eseri okuyanlardan hatalarını düzeltmelerini ve kendisini mazur görmelerini temenni edip, asıl maksadının bu alanda bir çığır açmak olduğunu belirtir. “...asıl maksad-ı âcizânem şu vâdide bir çığır açmak olduğundan artık ikmâl-i nekâyisini ashâb-ı bizâ’ının tehzîz-i hâme-i edîbânesine terk ve ihâle eylerim.”²⁷⁷

Münif Paşa’nın eserinde bir dibace bölümü yoktur. Bu sebeple bu eserin niçin yazıldığı, kaynaklarının neler olduğu gibi bilgilere ancak eserin ilerleyen bölümlerinde, konu anlatımları ve örneklerden yola çıkarak nispeten ulaşılabilir. Münif Paşa daha çok Yunan, Latin ve Fransız müelliflerin eserlerini kaynak olarak kullanmıştır. Özellikle Aristo ve onun Retorik adlı kitabı temel kaynak olmak üzere Sokrates, Cicero, Fenelon, Voltaire, Volney gibi yazarların eserleri ve görüşlerinden de yararlanmıştır.

2.3. Konuların Tasnifi: Her iki eserin konu tasnifine bakılırsa, Münif Paşa’nın eserinin klâsik belâgat tasnifini hiç yansıtmadığı görülür. Tasavvur, tertip, beyan ve fiil tamamen Batı retoriğine ait bir sınıflandırmadır. Süleyman Paşa’nın eserinin de tasnif olarak klasik belâgata bağlı olmadığı ortadadır ancak bu başlıkların altında klâsik anlayışın izlerine de önemli ölçüde rastlanır. Üçüncü bölüm “Şerâit-i Kelâm” bahsi klâsik belâgata aittir. Dördüncü bölüm “Hakikat ve Mecâz” eski belâgatin “Beyân” bölümü;²⁷⁸ birinci cildin sonları ve ikinci cildin neredeyse tamamı edebî sanatlara ayrıldığı için de bu kısmı da klasik anlayışın “Bedî” bölümü olarak nitelendirmek mümkündür.

2.4. Muhteva: *İlm-i Belâgat*’ta mukaddime hakkında genel bilgiler verilir ancak bölümlere ayrılmaz. Hatibin gerektiği zaman mukaddimeyi uzatabileceği, gerek görmediği yerde de kısa tutabileceği söylenir.²⁷⁹ *Mebânî’l-İnşâ*’da ise mukaddime genel olarak açıklandığı gibi bölümlerine de ayrılmıştır: *Mukaddime-i Âdiyye*, *Mukaddime-i Hâdi’a*, *Mukaddime-i Muhteşeme* ve *Mukaddime-i Müheyvice* bölümleri tek tek ele alınıp her birine örnekler verilir.²⁸⁰ *Mebânî’l-İnşâ*’daki “Sûret-i İfâde” bölümü ise *İlm-i Belâgat*’ta yoktur. *İlm-i Belâgat*’taki “Takviyyet ve Te’yîd (Confirmation)” bölümü sadece isim olarak

²⁷⁷ *Mebânî’l-İnşâ*, C.1, 2/64.

²⁷⁸ Yetiş, (2006), a.g.e., 167.

²⁷⁹ *İlm-i Belâgat*, s.46.

²⁸⁰ *Mebânî’l-İnşâ*, C.1, 88-96/130-135.

geçer, herhangi bir tanım ya da açıklama yoktur. *İlm-i Belâgat*'ta "*Hâtîme*" kısmı açıklanıp, üç bölüme ayrılırken; *Mebâni'l-İnşâ*'da "*Netîce*" kısmı çok kısa anlatılmıştır. *İlm-i Belâgat*'ta "*Hâtîme*" çeşitleri olarak hepsi Fransızca olan *Conclusion*, *Recapitulation*, *Péroration* verilmiştir.²⁸¹

Mebâni'l-İnşâ'nın beşinci bölümü "*Fesâhat ve Belâgat ve İlm-i Kelâm*" dır. Ancak bu başlık altında da eserin tamamında da doğrudan belâgat tanımı yer almaz. Daha çok fesâhat üzerinden belâgat anlatılmaya çalışılır: "*belki fesâhat demek muhâtabı iknâ ve ilhâm ve ihsâs demektir*" diyen Süleyman Paşa sadece sözde değil, sessizlikte, harekette ve bakışta bile fesâhat olabileceğini söyler. Ancak burada sadece fesâhati söz ile ilişkisi bağlamında ele alır. Sözün fesahatini akla, kalbe ve iradeye tesir eden bir kuvvet olarak görür. Kalbe tesir eden *Sanat-ı Tehyîc* (heyecanlandırma sanatı), iradeye tesir eden *Sanat-ı Cezb* (cezbetme sanatı) ve akla tesir eden de *Sanat-ı Ta'îlîm* (öğretme sanatı-kurallar ve kıyaslar) olarak sıralanır ve bunların toplamına *Sanat-ı İknâ* ya da *Fesâhat* denilir.²⁸² Münif Paşa'nın eserinde ise "*Fesâhat*" terimi yer almaz. Klâsik belâgat kitaplarında yer alan bu husus Münif Paşa'da farklı terimlerle anlatılmıştır. *Mebâni'l-İnşâ*'da ikna etme sanatı olarak "*Fesâhat*" (dolaylı yoldan belâgat) kabul edilirken, Münif Paşa hemen eserinin girişinde belâgatin tanımı yapar ve onu ikna sanatı olarak nitelendirir. Belâgati çeşitli amaçlar için kullanılan bir vasıta olarak tanımlar: "*o vasıta dahi mevzû-ı bahsimiz olan ilm-i belâgat yâhûd (fenn-i iknâdır)*" Hatta Fransızların bu ikna fennine yani belâgata *L'art de Convaincre* dediğini belirtir.²⁸³

İlm-i Belâgat'ta anlatılan konularla ilgili örnekler fazla değildir ve bu örneklerin büyük bir kısmı Batı kaynaklı olup nesirdir. Nazım örnekleri yok denecek kadar azdır. Bütün kitapta toplam 10 beyit vardır. Verilen örnek metinlerin sayısının az olmasına rağmen özellikle nesir örnekleri bazen konu anlatımından da uzundur. *Telemak*'taki bir mağaranın tarifi²⁸⁴ ya da Tedmür Harabeleri'nin tarifi²⁸⁵ bölümleri eserin toplam hacmine oranla fazladır.

²⁸¹ *İlm-i Belâgat*, 49.

²⁸² *Mebâni'l-İnşâ*, C.1, 73/121.

²⁸³ *İlm-i Belâgat*, 1-2.

²⁸⁴ *İlm-i Belâgat*, 10-11.

²⁸⁵ *İlm-i Belâgat*, 13-14.

Mebâni'l-İnşâ'da ise verilen her tanıma ve anlatılan her konuya uygun bolca örnekler verilmiştir. Bazen çok kısa bir açıklama yapıp, üst üste 5-6 örnek verilmiştir. Genel anlamda bu eserde de nesir örnekler fazla olmasına rağmen, şiir örnekleri de büyük orandadır. Her iki eserin de nesir kısmını uzatıp, nazmı ikinci plana atması belâgat için bir yeniliktir. Çünkü o güne kadarki belâgata dair eserlerde nazım örnekleri daha fazladır.

İlm-i Belâgat'ta kıyasın genel bir tanımı yapılmadan doğrudan bölümleri verilmiş ve istidlâl için ön koşul olduğu söylenmiştir. *Mebâni'l-İnşâ*'da ise kıyas için bir tanım yapılmıştır: “*Hatîbin hakîkâti isbât için isnât etdiği noktalara kıyâs ve delîl denir.*”²⁸⁶

Münif Paşa kıyas türlerini sıralarken farklı bir tasnife yer vermiştir. Hem kıyas, hem misal hem de burhan terimlerini aynı konuyu anlatırken kullanmıştır. Süleyman Paşa'nın kıyas tasnifi ise klasik mantıktaki tasnife daha yakındır.

İlm-i Belâgat'ta Batılı kaynaklardan aktarılan terimlerin hem Türkçe karşılıkları verilmiş hem de çoğunun Fransızcası, Latin harfleriyle ve kırmızı mürekkeple yazılmıştır. *Mebâni'l-İnşâ*'da ise Batılı kaynaklardan alıntılanan hiçbir terimin yabancı dildeki karşılığı verilmemiştir. Süleyman Paşa'nın Emile Lefranc'ın eserlerinden alıntılacağı terimler, bu iki müellifin eserlerinin mukayesesıyla ortaya çıkar.²⁸⁷

Çizelge 4.4. Her iki eserde yer alan bazı terimlerin Batılı kaynaklardaki karşılıkları

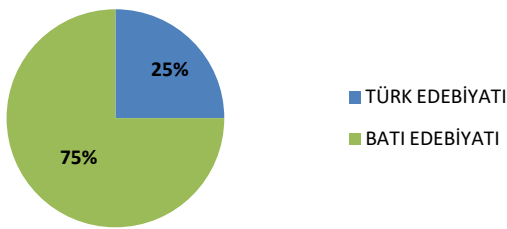
<i>İlm-i Belâgat</i>'taki Bazı Terimler ve Fransızca Karşılıkları		<i>Mebâni'l-İnşâ</i>'daki Bazı Terimler ve Fransızca Karşılıkları	
Fenn-i İkna	<i>L'art De Convaincre</i>	Kelâm	<i>Style</i>
Nutk-ı Tezkire	<i>Deliberatif</i>	Havâss-ı Umûmiyye	<i>Qualités Générales</i>
Hitâbet-i İsbâtiyye	<i>Demonstratif</i>	Havâss-ı Hususiyye	<i>Qualités Particulière</i>
Tasavvur	<i>Invention</i>	Vuzuh	<i>Clarté</i>
Tertîb	<i>Disposition</i>	Hâliset	<i>Pureté</i>
Beyân	<i>Élocution</i>	Husûsiyet-i Kelâm	<i>Propriété</i>
Bast-ı Makal	<i>Exposition</i>	İnsicâm	<i>Harmonie</i>
Akd	<i>Noeud</i>	Kelâm-ı Basit	<i>Du Style Simple</i>
Hâtime	<i>Conclusion</i>	Kelâm-ı Mutedil	<i>Du Style Tempéré</i>
Tekrâr-ı Telhis	<i>Recapitulation</i>	Kelâm-ı Âli	<i>Du Style Sublime</i>

²⁸⁶ *Mebâni'l-İnşâ*, C.1, 75/122.

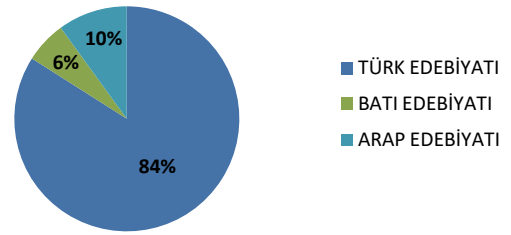
²⁸⁷ *Mebâni'l-İnşâ*'daki terimlerin, Emile Lefranc'ın *Litterature* adlı eserindeki terimlerle benzerliği konusuna Kazım Yetiş dikkat çeker. *Mebâni'l-İnşâ* ile ilgili yukarıdaki tablo oluşturulurken de Yetiş'in çalışmasından yararlanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş, (2006), a.g.e., 164-167.

2.5. Yararlanılan Kaynaklar: *İlm-i Belâgat* ve *Mebâni'l-İnşâ*'nın kaynakları da birbirinden oldukça farklıdır. *İlm-i Belâgat*'in kaynaklarının çoğu Batı'ya aittir. Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l-İnşâ*'sı "edebiyat nazariyesi sahasında Batı'ya açılan ilk kitap"²⁸⁸ olsa da Münif Paşa kadar Batı'yı yansıtmaz. Hatta yalnızca, iki ciltlik bu eserin ilk cildinin bazı hususları Batı edebiyatından alınmıştır. İkinci cilt ise tamamen eski belâgat anlayışla kaleme alınmıştır. Bu bağlamda *Mebâni'l-İnşâ* hem Doğu belâgati hem de Batı retoriğinin senteziyken; *İlm-i Belâgat* ise tam anlamıyla Batı retoriğini yansıtan bir eserdir.

Bu iki eserin konu anlatımlarından ziyade verdikleri nazım veya nesir örneklerine bakarak da kaynakları hakkında fikir sahibi olabiliriz. Münif Paşa, *İlm-i Belâgat*'inde Türk edebiyatından sadece Nâbî, Fuzûlî ve Nâmîk Kemal'e ait metin örnekleri vermiş; diğer tüm örnekleri Batı müelliflerinden almıştır. Bu müellifler; Aristoteles, Sokrates, Racine, Cicero, Volney, Jean Jacques Rousseau, François Fénelon, Quintilianus, Pierre Corneille, Montesquieu'dur. Süleyman Paşa ise *Mebâni'l-İnşâ*'da her ne kadar tasniflerde ve tanımlarda Emile Lefranc'tan istifade etse de, verdiği örneklerin büyük çoğunluğu Türk edebiyatındandır. Süleyman Paşa ve Münif Paşa'nın hangi edebiyattan ne ölçüde yararlandıklarının yüzdeleri, eserlerinde verdikleri örneklerden hareketle aşağıda gösterilmiştir.²⁸⁹

Şekil 4.1. *İlm-i Belâgat*'in kaynak kullanım yüzdesi

Şekil 4.2. *Mebâni'l-İnşâ*'nın kaynak kullanım yüzdesi

²⁸⁸ Yetiş, 2006, a.g.e.,162.

²⁸⁹ Mebâni'l-İnşâ için yalnızca birinci cildin yüzdeler tablosu çıkarılmıştır. Çünkü Batı'dan yararlanılan kısımlar ilk cilttedir ve ikinci ciltte sadece Türk edebiyatından örnekler yer almaktadır. Bu eserde verilen şahıs ve eserlerin ayrıntılı bir dökümü için bkz. Yıldız, F. (2016). *Mebâni'l-İnşâ-Cild-i Evvel*. Yayımlanmamış YLT, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.; Benzer, N. (2016). *Mebâni'l-İnşâ-Cild-i Sâni*. Yayımlanmamış YLT, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Yukarıdaki karşılaştırmalar klâsik belâgattan belli ölçülerde uzaklaşan iki esere aittir. Tüm bu karşılaştırmalardan hareketle *Mebânî'l-İnşâ, İlm-i Belâgat*'a göre Batı'dan daha az etkilenmiş denilebilir. Bu iki eserin klâsik anlayışın dışına çıkıp, eski belâgat çizgisinden uzaklaşmalarını daha net görebilmek için bir karşılaştırmaya daha ihtiyaç duyulur. Ahmet Cevdet Paşa'nın *Belâgat-ı Osmâniyye*²⁹⁰ adlı eseri bu değişimi gösterecek en somut örneklerden biridir.

Ahmet Cevdet Paşa, Münif Paşa gibi Mekteb-i Hukuk'un hocasıdır. *Belâgat-i Osmâniyye* de bu derslere ait notların bir ürünüdür. Cevdet Paşa, Münif Paşa ve Süleyman Paşa'nın devlet zirvesindeki rolleri, ülkelerine hizmetleri, kültürel çalışmaları ve hocalıkları bile benzerlik gösterir. Aynı dönemde yaşayan bu aydınların belâgata dair eserleri ise belli ölçülerde birbirinden ayrılır.

Ahmet Cevdet Paşa'nın *Belâgat-i Osmâniyye*'si yayımlandığı dönemde büyük yankı uyandıran ve defalarca kez basılan bir eserdir. Cevdet Paşa bu ders notlarını 1881'de yayımlamaya başlar ve 1882'de fasiküllerin basımı sonlanır.²⁹¹ Böylece klâsik anlayışı tüm bölümleriyle ve tam kadrosuyla veren bir belâgat kitabı teşekkül etmiş olur.

Belâgat-i Osmâniyye, Mebânî'l-İnşâ gibi besmele takdimiyle başlar ve her ikisinde de bir dibace yer alır. *İlm-i Belâgat*'ta besmele ve dibace bulunmaz. Henüz bu ilk giriş bölümlerinde bile Münif Paşa'nın *İlm-i Belâgat*'i, klâsik anlayışın kalıplarını zorlar. Çünkü besmele takdimi ve dibace, sadece belâgat kitaplarının değil, eski edebiyat eserlerinin çoğunda klasikleşmiş bir bölümdür.

Belâgat-i Osmâniyye'nin dibace kısmı *Mebânî'l-İnşâ*'ya oranla daha uzundur. Burada Cevdet Paşa Arap belâgatının teşekkülünden bahseder. Ardından *İlm-i Sarf* ve *İlm-i Nahv*'i tanımlar.²⁹² "Cevdet Paşa'nın bu sözleri, Türkçe hakkındaki değerlendirmelerine zemin teşkil etmek içindir. Yoksa o Arap ve Fars dillerinin kaidelerinin zabtı tarihini vermek

²⁹⁰ *Belâgat-i Osmâniyye*'den verilen örnekler için parantezde yer alan ilk numara, esas metnin sayfa numarası; diğeri bu eser üzerinde yapılan çalışmanın sayfa numarasıdır. *Belâgat-i Osmâniyye* hakkında yapılan çalışmalar kaynakça bölümünde gösterilmiştir.

²⁹¹ Yetiş, (2006), a.g.e., 247.

²⁹² *Belâgat-i Osmâniyye*, 2-3/1-2

düşüncesinde değildir.”²⁹³ Cevdet Paşa, bu eserini daha önce yazacağını ancak bir türlü fırsat bulamadığını söyler. Daha sonra Arap bilginlerinin belâgat için iki fen icat ettiklerini, bunların da *İlm-i Meânî* ve *İlm-i Beyân* olduklarını belirtip, tanımlarını yapar. Ayrıca, bunlara ek olarak bir de *İlm-i Bedî*’nin olduğunu söyler. Üçünün toplamına *İlm-i Belâgat* adını verir ve *İlm-i Belâgat*’i tarif eder:

*“İlm-i Belâgat, kelâmın mezâyâsını bildiren bir fendir. Kelâmın mezâyâsı, muktezâyı hâle tatbîkî ve teşbîh ü mecâz ü kinâyelerinin hakkıyla edâsı ve sanâyî-i bedîyye ile tezyîni husûslarıdır.”*²⁹⁴

Yukarıdaki tanım (*kelâmın muktezâyı hâle uygunluğu*) belâgatin bugün dahi en çok tercih edilen tanımıdır. *Mebânî’l-İnşâ*’da daha önce de belirtildiği gibi doğrudan bir belâgat tanımı yoktur. Belâgat, fesâhat üzerinden açıklanır. *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*’te ise belâgat, Batı’daki karşılığı olan retorik şeklinde tanımlanır ve bir ikna fenni olarak görülür.

Belâgat-i Osmâniyye’nin münderecâtı dağınık değildir ve önceden beri bilinen belâgata dair terimleri ihtiva ettiği için bir terim karmaşası yoktur. Daha dibace bölümünde eserin hangi bölümlere ayrılacağını bilgisi verilir:

*“Lisân-ı Osmânî üzre işbu ilm-i belâgati beyân için bu risâleyi bir mukaddime ile üç bâba taksîm ve bi-mennihi teâlâ bab-ı evvelde, fenn-i meânîyi; bâb-ı sâniye, fenn-i beyân ve bâb-ı sâlisde, fenn-i bedîyi beyân edeceğiz.”*²⁹⁵

Cevdet Paşa, kendisinden önce başlamış olan yeni Batılı ölçüler ve modellere başvurmak yerine, klâsik kaynağa bağlı kalacağını dibacede belirtir.²⁹⁶ *Belâgat-i Osmâniyye*’nin dibaceden sonraki kısmı “*Mukaddime*”²⁹⁷ dir ve burada *Fesâhat*, *Belâgat*, *Kelimenin Fesâhati*, *Tenâfür-i Hurûf*, *Garâbet*, *Kıyâsa Muhâlefet*, *Kelâmın Fesâhati*, *Tenâfür-i Kelimât*, *Tetâbu-ı İzâfat*, *Zaf-ı Telîf*, *Takîd*, *Mütekellimin Fesâhati*, *Selâset*, *Kelâm-*

²⁹³ Yetiş, (2006), a.g.e., 248.

²⁹⁴ *Belâgat-i Osmâniyye*, 5/3

²⁹⁵ *Belâgat-i Osmâniyye*, 6/3.

²⁹⁶ Yetiş, (2006), a.g.e., 249.

²⁹⁷ *Belâgat-i Osmâniyye*, 7-28/4-17.

ı *Metîn*, *Kelâm-ı Latîf* konuları yer alır. Bunlar klâsik belâgata ait konulardır. *Mebânî'l-İnşâ*'nın girişinde *İlm-i İnşâ*'ya uzunca bir bölüm ayrıldığı daha önce belirtilmişti. Yine de klâsik belâgata dair bu hususların çoğu *Mebânî'l-İnşâ*'da da vardır ancak ilerleyen bölümlerde anlatılmıştır. *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*'in giriş kısmında da eserin tamamında da bu konular yer almaz.

Belâgat-i Osmâniyye'de "Mukaddime" den sonra "Lâhika"²⁹⁸ bölümü vardır. Burada klasik mantığa ait bazı bilgiler yer alır. *Mebânî'l-İnşâ* ve *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*'te de klasik mantığa ait bilgilere yer verildiğine, bu iki eserin benzerlikleri bahsinde değinilmişti. *Belâgat-i Osmâniyye*'nin bu bölümde hareket noktası mantık yani "garp rhétorique'indeki logique"²⁹⁹ olsa da , *Mebânî'l-İnşâ* ve *İlm-i Belâgat*'ta yer alan klasik mantığa ait bölümler (Kıyas-ı Mukassem, Kıyas-ı Matvî vb.) burada yer almaz.

Cevdet Paşa, "Mukaddime" ve "Lâhika"dan sonra eserini üç bâba ayırır: Bâb-ı Evvel: Kelâmın muktezâ-yı hâle tatbîkî keyfiyyetini bildirir (Meânî); Bâb-ı Sâni: Teşbîh, mecâz ve kinâyeden bahseder (Beyân); Bâb-ı Sâlis: Sanâyi-i bedîiyyeyi tarîf eyler (Bedî).³⁰⁰ İşte *Mebânî'l-İnşâ* ve *İlm-i Belâgat-La Rhétorique* bu noktada eski belâgat tasnifinden ayrılırlar. Bu iki eserde de klasik belâgata dair bu üç bölüm ayrı başlıklar altında verilmediği gibi, özellikle *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*'te belâgatin bu bölümlerine hiç değinilmez.

Belâgat-i Osmâniyye'nin "Bâb-ı Evvel" bölümü 7 başlık altında *İlm-i Meânî*'ye ait konuları ihtiva eder. Bir mukaddime ile giriş yapılır ve sırasıyla şu bölümler yer alır: "Ahvâl-i Müsnedün-İleyh Beyânındadır, Ahvâl-i Müsned Beyânındadır, Mütemmimât-ı Cümle Beyânındadır, İsnâd-ı Haberî Beyânındadır, İnşâ Beyânındadır, Elfâzın Atf ü Rabtına Dâirdir, İcâz ve İtnâb Hakkındadır." *Mebânî'l-İnşâ*'da *İlm-i Meânî*'ye ait bu bölümlerden çoğu yoktur. *Belâgat-i Osmâniyye* ve *Mebânî'l-İnşâ*'da "Kelâm" hakkında ayrıntılı bilgiler mevcuttur ve bunlar benzerlik gösterir. *İlm-i Belâgat*'ta ise "Kelâm" yalnızca isim olarak geçer. Üç eserde de kelâmın *sâdık* (doğru) yahut *kâzib* (yalan) oluşuyla ilgi verilen bilginin aynı oluşu dikkat çeker. *Belâgat-i Osmâniyye* ve *Mebânî'l-İnşâ*'nın sözle ilgili bölümlerinde

²⁹⁸ *Belâgat-i Osmâniyye*, 28-41/17-24.

²⁹⁹ Yetiş, (2006), a.g.e., 256.

³⁰⁰ *Belâgat-i Osmâniyye*, 40/24.

yer alan bu bilgi neredeyse aynı olmakla birlikte, *İlm-i Belâgat*'ta “Efkâr” bahsinde fikirlerin sâdık oluşu ile ilgili anlatılanlar kısmen buna benzemektedir.

Belâgat-i Osmaniyye'de: “(...) nisbet-i hâriciyyeye mutâbık ise, **sâdık ve değil ise kâzib** denilir.”³⁰¹

Mebâni'l-İnşâ'da: “(...) nisbet-i hâriciyyeye mutâbık olur ise kelâm **sâdık** ve eger mutâbık gelmez ise **kâzib** olur.”³⁰²

İlm-i Belâgat-La Rhétorique'de: “Bir fikrin birinci sıfatı nekâhettir. (...) Efkârda nekâhet gibi lâbüdd olan bir sıfat dahi sıddıktır. Bir fikr vukû'-ı hâle ve nefsü'l-emre muvâfık olur ise ona **sâdık** denilir. Meselâ ben ıssızım, ben düşünüyorum, ben hoşlanıyorum, ben rahatsız oluyorum dedigim vakit şu hâller hakikaten bize vaki olur ise işte bu fikirler **sâdık** olur.”³⁰³

Belâgat-i Osmaniyye'de yer alan *İlm-i Meânî*'ye ait *İsnâd-ı Haberî*, *İnşâ*, *Îcâz* ve *İtnâb* gibi bilgiler ise sadece *Mebâni'l-İnşâ*'da mevcuttur.

“Kelâm iki kısımdır birine inşâî ve diğerine ihbârî derler.”³⁰⁴ (...) *Îcâz-ı Kelâm*: *Tezyînât-ı bedîiyyeden ârî olarak mücez birâz kelimât ile bast ü temhîd-i efkâr etmekdir ve az kelime ile olan ifâde-i merâm ile lâzım olan kelime ile ifâde-i merâm bir degildir.*³⁰⁵

Bunların dışında *Belâgat-i Osmaniyye*'de yer alan *Müsnedün-İleyh*, *Müsned*, *Mütemmimât-ı Cümle* gibi bahisler *Mebâni'l-İnşâ* ve *İlm-i Belâgat*'ta yoktur. Böylelikle klasik belâgatın bölümlerinden biri olan “Meânî”ye ait hususların, Batılı kaynaklardan yararlanan bu iki eserde hangi tasarruflara uğradığı somut olarak gösterilmiş olur.

Belâgat-i Osmaniyye'nin “*Bâb-ı Sâni*” bölümü de 5 başlık altında ele alınmıştır. Yine bir mukaddimeyle giriş yapılır ve sırasıyla şu bölümler yer alır: “*Mecâz-i Aklî Beyânındadır*,

³⁰¹ *Belâgat-i Osmâniyye*, 29/18.

³⁰² *Mebâni'l-İnşâ*, C.1, 10/71.

³⁰³ *İlm-i Belâgat*, 62.

³⁰⁴ *Mebâni'l-İnşâ*, C.1, 9/70.

³⁰⁵ *Mebâni'l-İnşâ*, C.1, 25/81.

Mecâz-ı Mürsel Beyânındadır, Teşbîh Beyânındadır, İstiâre Beyânındadır, Kinâye Beyânındadır". Bunlar klasik belâğatin "Beyân" bölümüne ait bahislerdir.

Mebânî'l-İnşâ'nın "*Fasl-ı Râbi*" bölümünde "*Hakikat ve Mecâz ve Kinâye ve Teşbîh*"³⁰⁶ başlığı altında klasik belâğatin "Beyân" bahsi ele alınır. Daha önce de belirtildiği üzere *Mebânî'l-İnşâ*'nın özellikle girişi ve ilk bölümünde Batılı kaynaklara ait bilgiler yer alır. Diğer bölümlerde büyük ölçüde Doğu belâğatine bağlı kalınmıştır. Ancak *İlm-i Belâgat* bu bahislerin de hiçbirini içermez. *Mebânî'l-İnşâ*'nın bu bölümlerinde, *yalnızca Belâgat-i Osmaniyye*'de bulunan "*Mecâz-i Aklî*" bahsi yoktur. Diğer tüm bölümler ortaktır. Süleyman Paşa'nın verdiği örnekler, Cevdet Paşa'nın verdiği örneklerden çok daha fazladır. Ayrıca Cevdet Paşa pek çok konu hakkında örnek verirken kendisi cümle kurar. Süleyman Paşa ise konular hakkında verdiği örneklerde doğrudan bir esere müracaat eder. Münif Paşa'da ise hem başka eserlerden iktibaslar olduğu gibi hem de kendi cümleleriyle anlattığı yerler de vardır.

Çizelge 4.5. *Belâgat-i Osmaniyye*'nin İlm-i Bedî bölümüne ait konular

Fasl-ı Evvel	Fasl-ı Sâni	Fasl-ı Sâlis	Fasl-ı Râbi
<i>Muhâssenât-ı Maneviyye</i>	<i>Muhâssenât-ı Lafziyye</i>	<i>Sanâyi-i Bedîyenin Levâhıkı</i>	<i>Sanat-ı Târihe Dâirdir</i>
Tıbâk	Cinâs	Telmih	İstitrâd
Mürâ'âtü'n-Nazîr	İştikâk	İktibâs	
Îhâm-ı Tenâsüb	Şibh-i İştikâk	Mezheb-i Kelâmî	
Teşâbüh-i Etrâf	Muvâzene	Hüsn-i Ta'lîl	
İrsâd (Teshîm)	Seci	Mübâlağa	
Müşâkale	Teşdîd (İltizâm)	Tecâhül-i Ârif	
Aks		İdmâc	
Rücû		Tevcîh	
Cem		Tevriye (Îhâm)	
Tefrîk		Tazmîn	
Leff ü Neşr		Mülemmâ	

³⁰⁶ *Mebânî'l-İnşâ*, C.1, 53/103.

Belâgat-i Osmaniyye'nin son bölümü olan, “*Bâb-ı Sâlis*”³⁰⁷, kendi içinde dörde ayrılır ve burası da klâsik belâgatin edebî sanatlarla ilgili bölümü olan “*İlm-i Bedî*”ye aittir.

Mebâni’l-İnşâ’nın birinci cildinin sonları ve ikinci cildinin tamamı “*İlm-i Bedî*”ye ait konulara hasredilmiştir. *İlm-i Belâgat*’ta ise edebî sanatlara dair hiçbir bilgi yer almaz. *Mebâni’l-İnşâ*’da, bedî bahsine ait konular *Belâgat-i Osmâniyye*’ye göre daha kapsamlıdır. “*Sanâyi-i Maneviyye*”³⁰⁸ ve “*Sanâyi-i Lafziyye*”³⁰⁹ olarak ikiye ayrılan edebî sanatların bir kısmı birinci cildin sonunda, devamı da ikinci cilttedir.

Çizelge 4.6. Mebâni’l-İnşâ’da İlm-i Bedî’ye dair konular

Sanâyi-i Maneviyye		Sanâyi-i Lafziyye
Mutâbakat	İrşâd	Seci ve Tarsi
Mürâ’ât-ı Nazîr	Müşâkele	Tecnîs
Îhâm-ı Tenâsüb	Müzâvece	Terdîd
Teşâbüh-i Etrâf	Rücû	İştikâk ve Şibh-i İştikâk
Leff ü Neşr	İfrât-Tefrît-İktisâd	Kalb
Mugâlata-i Maneviyye	Muammâ	Aks ve Tebdîl
Tevriye ve Îhâm	İstitrâd	Reddû’l-acüz ale’s-sadr
İstihdâm	Hüsn-i Talîl	Lüzûm Mâ lâ yelzem
Tevcîh	Tecâhül-i Ârif	Muvâzene
Kinâye ve Tarîz	İrsâl-i Mesel	Teşrî veyâ Tevşîh
Tecrîd	Tensîku's-sıfat	İhtilâf-ı Sıyag-i Elfâz
İltifât	Cem	Muâzala-i Lafziyye
Tevkîd-i Zamîreyn	Tefrîk	Münâferet-i Elfâz
Tefsîr-i bade'l-ibhâm	Taksîm	
Îcâz	İktibâs	
İtnâb	Tazmîn	
Tekrîr	Telmîh	
İtirâz	Akd ü Hall	
Takdîm ü Tehîr	Ahz u Sirka	
Elgâz		

Bu karşılaştırmalarla ulaşılmak istenen asıl hedef, Tanzimattan sonra Türk edebiyatı nazariyât çalışmalarındaki değişimin gösterilmesi olduğu için *Mebâni’l-İnşâ* ile *İlm-i Belâgat-La Rhetorique*’in birbirleriyle mukayesesinin yanı sıra, klasik belâgat

³⁰⁷ *Belâgat-i Osmâniyye*, 155/101.

³⁰⁸ *Mebâni’l-İnşâ*, C.1, 170/181.

³⁰⁹ *Mebâni’l-İnşâ*, C.2, 2/71.

anlayışını yansıtan bir esere de müracaat edilmiştir. Bu sebeple klasik belâgat çizgisinde yazılmış olan *Belâgat-i Osmaniyye* tercih edilip, adı geçen eserlerle belli yönlerden karşılaştırılmıştır. Tüm bu karşılaştırmalar, benzerlik ve farklılık gibi hususlardan elde edilen sonuçlar şu şekilde listelenebilir:

1. Tanzimat'tan sonra yazılan Süleyman Paşa'ya ait *Mebâni'l-İnşâ* ve Münif Paşa'ya ait *İlm-i Belâgat-La Rhétorique* adlı eserler, klâsik belâgat anlayışındaki değişimi yansıtan ilk kitaplardır. Her iki kitap da yeni bir edebî anlayışa kapı araladıkları için bu alanda öncü olarak kabul edilebilirler. Nitekim, Batı retoriğindeki pek çok konu bu iki eserle birlikte Türk edebiyatı nazariyesine kazandırılır.³¹⁰

2. Bu eserler okullarda okutulmak üzere kaleme alınmış olup, ders notları şeklindedir. Yani salt belâgat kitabı özelliği yansıtmak gibi bir amaçları yoktur.

3. Bunları klâsik belâgat kitaplarından farklı kılan en büyük özellikleri, doğrudan meânî, beyân ve bedî bölümlerine ayrılmamış olmalarıdır. Konu tertipleri dağınıktır ve Batı'dan alıntılanan terimlerin Türkçe karşılıkları ve anlamları tam anlamıyla oturmamıştır.

4. *Mebâni'l-İnşâ*'nın "*İlm-i Kelâm*" bahsinde anlatılanlar, Batı retoriğinin ve dolayısıyla *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*'in "*Tasavvur, Tertib, Beyân ve Fiil*" bölümleridir.

5. Konu anlatımlarından sonra verilen bazı örnekler birebir aynıdır. Örneğin *Terceme-i Telemak*'taki bir mağarının tarifi her iki eserde de vardır. Hatta *Terceme-i Telemak*'tan alınan bu bölümde tercüme farklarının dışında giriş ve bitiş bölümleri de aynıdır.

6. Her iki eserde de ortak olarak bahsedilen tek şair Nâbî'dir. *İlm-i Belâgat*'ta zaten çok az olan nazım örneklerinin birkaçı Nâbî'ye aittir. *Mebâni'l-İnşâ*'da ise en çok Nefî'den nazım örnekleri verilse de Nâbî'den alınan beyitlerin sayısı da fazladır.

³¹⁰ Yetiş, (1992), a.g.m.,385.

7. Klâsik mantığa ait bazı hususlar da ortaktır. Bir ikna vasıtası olarak görülen kıyas için iki müellifin de birbirine benzer tasnifler yaptığı görülür. Ancak *Mebâni'l-İnşâ*'daki tasnif klâsik matığa daha yakındır.

8. Yine klasik mantıkla ilgili olan kübrâ, suğrâ ve netîce bahisleri her iki eserde de tanımlanır ve bunlara örnekler verilir.

9. *İlm-i Belâgat*'in ikinci bölümü olarak verilen "*Tertîb*" bahsiyle *Mebâni'l-İnşâ*'daki "*Hüsn-i Tertîb*" büyük ölçüde aynıdır. Bu bölümlerin hem konu anlatımları hem de metin örnekleri de birbirine çok yakındır.

10. Akla, kalbe ve iradeye etki etmesi bakımından ele alınan sözün fesâhati bahisleri de yine bu iki kitapta benzer olarak işlenmiş konulardandır.

11. İki eser arasındaki en belirgin farklılık sayfa sayılarıdır. *İlm-i Belâgat* 68 sayfa; *Mebâni'l-İnşâ* ise iki ciltten oluşur ve 290 sayfadır.

12. *İlm-i Belâgat*'in giriş bölümünde belâgatin tanımı ve ne amaçla kullanıldığı gibi bilgiler yer alırken, *Mebâni'l-İnşâ*'da bir dibaceyle giriş yapılır ve ilk konu *İlm-i İnşâ*'ya ayrılmıştır.

13. *Mebâni'l-İnşâ*'daki dibaceden eserin kaynakları hakkında bilgi edinilebilir ancak *İlm-i Belâgat*'ta verilen örnekler vasıtasıyla kullanılan kaynaklar anlaşılır.

14. Konu tasnifi bakımından *İlm-i Belâgat*'ta klâsik belâgat tasnifine ait hiçbir ize rastlanmaz. *Mebâni'l-İnşâ*'da ise doğrudan klâsik tasnife ait bölümler verilmesine de, eserin içeriğinden eski anlayışa bağlı olan yerler görülebilir. Hatta ikinci cilt tamamen klâsik belâgatin bedî bölümüdür.

15. İki eserin içeriğinde de pek çok farklı hususlar vardır. Mukaddime için yapılan tasnifler ya da tanımlar farklıdır. Bunun dışında *Mebâni'l-İnşâ*'da belâgatin tanımı fesâhatle birlikte yapılmış ve fesâhat ikna olarak ele alınmıştır. *İlm-i Belâgat*'te ise fesâhat tanımı yapılmamakla birlikte, belâgat için ikna bilimi denilmiştir.

16. *Mebâni'l-İnşâ*'da verilen örnekler *İlm-i Belâgat*'e göre çok fazladır. Bu durum iki eserin hacimlerinin farklı olmasıyla da açıklanabilir.

17. *İlm-i Belâgat*'ta Batılı kaynaklardan aktarılan terimlerin hem Türkçe karşılıkları verilmiş hem de çoğunun Fransızcası, Latin harfleriyle ve kırmızı mürekkeple yazılmıştır. *Mebâni'l-İnşâ*'da ise Batılı kaynaklardan alıntılanan hiçbir terimin yabancı dildeki karşılığı verilmemiştir. Ayrıca *Mebâni'l-İnşâ*'nın hiçbir yerinde Latin harfli bir kelime yer almaz.

18. *İlm-i Belâgat*'in kaynaklarının büyük çoğunluğu Batı'ya aitken, *Mebâni'l-İnşâ*'da Arap, Fars ve Batı kaynaklarının dışında çok büyük oranda Türk edebiyatından da istifade edilmiştir.

Tüm bu sonuçların ortak noktası *Mebâni'l-İnşâ* ve *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*'in belli ölçülerde Batı edebiyatını model alıp, eski belâgat anlayışından uzaklaştıklarıdır. Bu iki eserden en çok Münif Paşa'nın *İlm-i Belâgat*'i Batı'yı yansıtır. Eserin genel tasnifi, konuları ele alışı, örnekleri gibi pek çok husus bu sonuca ulaşmak için yeterlidir. Elbette bu eserde de eski belâgata dair hususlar yok değildir. Şahsî yaşamında ve düşünce dünyasında, Tanpınar'ın ifadesiyle *eklektik*³¹¹ bir şahsiyet olan Münif Paşa, hem Batı retoriği hem Doğu belâgatının bir sentezini de yapar. “Münif Paşa, eserin daha başında, ilm-i belâgati tanımlarken Aristo'dan yaptığı iktibasın ardından Eski Yunan'a oradan da Kur'an-ı Kerîm'e uzanmıştır ki, bu, sentez arzusunun daha açık bir göstergesidir.”³¹² Ancak bu sentez eserin genel havasında kendisini hemen hissettirmez. Daha ince bir dikkatle Doğu belâgatine dair hususlar gözlemlenebilir. Ali Budak bu hususta şöyle diyor:

“Kavramları açıklarken yaptığı atıflar ve iktibaslar; aslında onun klâsik belâgat anlayışı zemininden hareket ettiğini, çabasının farklı bakışlarla konuya derinlik kazandırmak olduğu izlenimini vermektedir. Sanki, ‘bizim şimdiye kadar böyle diyegeldiğimizi onlar da şöyle diyorlar’ demektedir.”³¹³

³¹¹ Tanpınar, (1988), a.g.e.,179.

³¹² Budak,(2014), a.g.e., 344.

³¹³ Budak, (2014), a.g.e.,344.

Yine belâgata ait bazı ögelerin değerlendirilmesi de gelenekseldir. *İlm-i Belâgat*'ta geçen aşağıdaki cümleler Doğu belâgatindeki 'muktezâ-yı hâl ve makâma mutâbık söz söylemek' anlayışına benzer.³¹⁴

*“Fenn-i belâgat bazı mecâlis ve mahkemede ifâde-i merâm etmek olmayıp her nerede ve her ne münasebetle olur ise olsun esnâ-yı ifâdede istimâli câiz şifâhen veyâ tahriren hüsn-i beyân fennidir.”*³¹⁵

Yine Münif Paşa'nın tertip bahsinde anlattıkları ve tertibi bir evin yapımına benzetmesi de klasik edebiyatta nesre inşa denilmesinden hareketle yapılan bir değerlendirmedir. Beyân bahsinde ise Voltaire'den iktibaslarla anlatılan ifade şekli konusunda, 'ne söylendiğinden çok nasıl söylendiği önemlidir' cümlesine dikkat çekilir ve bu da Doğu edebiyatında niçin yüzlerce Leylâ ve Mecnûn ya da Yusuf u Züleyhâ mesnevisinin olduğu sorusuna dolaylı yoldan bir cevaptır.³¹⁶

Karşılaştığımız bu iki eserle birlikte Tanzimat'tan sonra Türk edebiyatında belâgat sahasında eser veren müelliflerin yavaş yavaş Batı edebiyatına yöneldikleri görülmektedir. Bu yönelme yalnızca belâgatla sınırlı kalmayıp edebiyatın ve genel olarak toplumsal hayatın her alanında hissedilmiştir. Daha önce de söylediğimiz gibi Süleyman Paşa, *Mebâni'l-İnşâ* ile “sanat alanındaki bu yönelişi nazariyeye de uygular. *Mebâni'l-İnşâ* ile dokuz asırlık bir gelenek kırılır ve Arapça, Farsça belâgat kitaplarının yanında Fransızca “rhétorique” kitapları ve daha sonra diğer kitaplar yazarlara örneklik etmeye başlar.”³¹⁷ Münif Paşa'nın *İlm-i Belâgat-la Rhétorique* adlı eseriye belâgat anlayışındaki bu değişimi daha büyük ölçüde göstermektedir. Bu eserin tamamında Batı retoriği işlenmiştir ve verilen metin örneklerinin de çok büyük çoğunluğu yine Batılı müelliflere aittir.

³¹⁴ Yetiş, (1996), a.g.e., 30.

³¹⁵ *İlm-i Belâgat*, s. 1.

³¹⁶ Budak, (2014), a.g.e., 345.

³¹⁷ Yetiş, (1992), a.g.m. s. 385.

5. BÖLÜM

İLM-İ BELÂGAT-LA RHÉTORIQUE

1. Nüsha Tavsifi

Münif Paşa'nın *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*³¹⁸ adlı eserinin tek yazma nüshası mevcuttur ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları arasında "K219" numaraya kayıtlıdır. Bu yazma nüsha, *Osmanlı Dönemi Nadir Eserlerin Kataloglanması, Dijital Ortama Aktarılması ve Elektronik Ortamda Kullanıma Sunulması* projesi kapsamında, Atatürk Kitaplığı'na ait internet sayfasından, Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar bölümü Muallim Cevdet Yazmaları "K_29_01" numaralı demirbaştan temin edilmiştir.

Kahverengi kaplı büyük bir kitabın içinde yer alan *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*'in haricinde aynı kitap içinde yine Münif Paşa'ya ait *Hikmet-i Hukuk*³¹⁹ ve *İlm-i Servet*³²⁰ derslerinin notları da yer alır. *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*, *Hikmet-i Hukuk* ve *İlm-i Servet* Münif Paşa'nın Mekteb-i Hukuk'taki (günümüzde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi) ders notlarından oluşur.

200x140 ve 150x100 mm ölçülerinde 288 sayfalık bu kitabın ilk 68 sayfası belâgata ait ders notlarıdır ve her sayfasında 17 satır vardır. Eserin ilk sayfasında Arap harfleriyle ve siyah mürekkeple İlm-i Belâgat, hemen altında ise kırmızı mürekkeple ve Latin harfleriyle

³¹⁸ Münif Paşa'nın bu eseri üzerine ilk dikkat çeken isim Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi'nde Münif Paşa'nın eserleri arasında "Belâgat dersleri" adında bir kitap olduğunu ve yazma olarak İnkılâp Kütüphanesi'nde bulunduğunu söyler. Bkz. Tanpınar, (1988), *a.g.e.*, 179. Bu eserden ayrıntılı olarak ilk bahseden ise Kazım Yetiş'tir. Bkz. Yetiş, (2006), *a.g.e.*, 57-115. Daha sonra bu eser, 2005'te Marmara Üniversitesi'ndeki bir sempozyumda Ali Budak tarafından tanıtılmıştır. Bkz. Budak, A. (2006). *"Münif Paşa'nın Bilinmeyen Yazma Bir Eseri: İlm-i Belâgat - La Rhétorique"*. Cemal Y. ve Latif B. (Editörler). Uluslararası V. Dil, Yazın, Değişibilim Sempozyumu; Edebiyat, Edebiyat Öğretimi ve Değişibilim Yazıları. (Birinci Baskı). Ankara: Pegem A Yay. C.2, 86-92.

³¹⁹ Hem yazma hem de matbu nüshası olan bu eser Münif Paşa'nın öğrencisi Sabit Efendi tarafından yayımlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Budak, (2004), *a.g.e.*, 419.

³²⁰ Bu eserin de hem yazma hem de matbu nüshası mevcuttur ve Münif Paşa'nın öğrencisi Mahmud Esad tarafından yayımlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Budak, (2004), *a.g.e.*, 428.

La Rhétorique yazmaktadır. Belâgata ait olan kısım; *“Belâgat edebiyâtın daha mükemmeliştir.”* cümlesiyle başlar ve *“Bir makâle yâhûd bir risâlenin bi’l-cümle eczâsını iki belli olacak sûrette yek-digere râbıta etmek için beynlerinde en ziyâde münâsabet ve müşâbehet olan eczâsını biri birinin yanı başına koymaya itinâ olunmalıdır.”* cümlesiyle son bulur.

Belâgata ait notlardan sonra 44 sayfa boş bırakılmış ve 114. sayfaya Hikmet-i Hukuk başlığı atılmıştır ve ardından yine 44 sayfalık bir boşluk vardır. 228. sayfaya İlm-i Servet başlığı atılmış ve *“şimdi meskûnâtın lâzım olan evsâfı hakkında bahs edeceğiz. Şöyle ki:”* cümlesi kitaptaki son cümledir. *İlm-i Belâgat ve Hikmet-i Hukuk* gibi bu notlar da eksik kalmıştır.

Rika hattıyla yazılan bu eserde başlıklar ve Fransızca kelimeler kırmızı mürekkeple, diğer tüm bölümler siyah mürekkeple yazılmıştır. Eser, Arap harfleriyle yazılmasına rağmen, terimlerin Fransızca karşılıkları Latin harfleriyle verilmiştir.

Kitapta eserin ne zaman yazıldığına dair hiçbir kayıt yoktur. Ancak “Münif Paşa, Mekteb-i Hukuk’ta ikinci maarif nazırlığı döneminde (18 Nisan 1878-12 Eylül 1880) dersler vermiştir. Eser bu derslerin notu olduğuna göre, 1870’li yılların sonlarında yazılmış olabilir.”³²¹

³²¹ Budak, (2014), **a.g.e.**, s. 339.

2. Metnin Kurulmasında İzlenen Yol

- 1) Metnin transkripsiyonu yapılırken büyük ölçüde, İsmail Ünver'in "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler" adlı makalesine uyulmuştur.
- 2) Metnin yazıldığı tarih çok eski olmadığı için, günümüze yakın bir imla kullanılmıştır. Yani eserde Osmanlıca imlaya göre "di-, it- " okunabilecek kelimeler "de-, et-" şeklinde okunmuştur. Bunun dışındaki yerlerde müellif imlasına bağlı kalınmıştır.
- 3) Yazma metinde kırmızı mürekkeple yazılan tüm bölümler (bölüm başlıkları ve terimlerin Fransızca karşılıkları) koyu renkle yazılmıştır.
- 4) Köşeli ayraç "[]" içindeki sayfa numaraları asıl metne ait sayfa numaralarıdır.
- 5) Yazma metinde boş bırakılan bazı Fransızca kelimeler dipnotlarda gösterilmiştir.
- 6) Örnek olarak verilen metinlerin sonunda bazen "الح" yazılmıştır. Esas metne bağlı kalarak bu ibare "ilh" diye okunmuştur ve bu kelimenin uzun hâli dipnotta gösterilmiştir.
- 7) Yazma metinde bazı terimlerin altı kırmızı kalemle çizilmiştir. Transkripsiyonlu metinde de buna sadık kalınarak bu terimlerin altına siyah çizgi çekilmiştir.
- 8) Yazma metinde bir sıralama yapılırken, "evvelâ, saniyâ, salisâ" vb. denmiş ve karşısına eşittir "=" işareti konulmuştur. Transkripsiyonlu metinde bu, iki nokta ":" işaretiyle karşılanmıştır.
- 9) Metinde geçen ayet ya da hadisler dipnotta anlamlarıyla birlikte gösterilmiştir.

3. Transkripsiyon Alfabeti

Latin kökenli Türk alfabesinde bulunan harfler dışında kullanılan transkripsiyon işaretleri şu şekildedir:

ء	د
ث	s
ح	h
خ	ḥ
ذ	z
ص	ṣ
ض	ẓ
ط	ṭ
ظ	ẓ
ع	ʿ
غ	ġ
ق	ḳ
ك	ñ
آ	ā
و	ū
ي	ī

4. Transkripsiyonlu Metin

[1]

‘İLM-İ BELĀĠAT

LA RHĒTORIQUE

Belāġat edebiyyatıñ daha mükemmelidir. Zamānımızda her şey terakķī ettiġi gibi fenn-i belāġat de ħaylī terakķī etmiştir.

4.1. Fenn-i Belāġatıñ Ta‘rīf ve Takśimi Beyānındadır

Kelāmı akrān ve emśāllerle ve mücerred ba‘zı efkār-ı ‘ādiyyeyi mübādele etmek için isti‘māl eder isek lisān kavā‘idine ri‘āyet etmek kifāyet eder. Lakin ekseriyā vāķı‘ olduğu gibi dīġer ba‘zı zevāt-ı kirām ile birlikte bulunduġumuzda ve bā-ħuşuş onlarıñ efkārına bir te’sīr ħāşıl etmek ya’nī onları iķnā‘ ve ilzām eylemek istediġimizde [2] yāħud bir maħkeme ya bir cem‘iyyet ħużūrunda bir müdde‘āyı isbāt, yāħud müdāfa‘a etmek lāzım geldikte ya bir mukāvele-nāmeyi taħrīr, yāħud bir kitābı te’līf ve tertīb etmek istediġimizde yāħud bir meclisde muşāħabet için ifāde-i merām etmek ve müstemi‘iñ meyil ve raġbetini celb eylemek istediġimizde yalnız lisān kavā‘idine muţābıķ söz söylemek kāfī olamaz. O ħālde başka bir vāsıtaya mürāca‘at etmek iķtizā eder. İşte o vāsıta daħi mevzū‘-ı baħşimiz olan ‘ilm-i belāġat yāħud (fenn-i iķnā‘dır.)

Bu fenn-i iķnā‘a Fransızlar (**L'art de convaincre**) derler. İnsānlarıñ fenn şekline vaz‘ ettikleri şeyleriñ hepsi evvel emrde cibillī olarak zuhūra gelmiştir. İşte fenn-i ħüsn-i beyān daħi ‘ilm-i belāġattan evvel zuhūra gelmiştir ve fī-zemāninā ‘ilm-i belāġattan bī-behre olanlardan daħi ba‘zan belāġat ‘ilmi kavā‘idine ri‘āyet olunduġu görölüyor ise de mükemmel değildir.

Lisânlar yek-dîğerine merbûṭ birkaç fikri ifâde edecek derecede teşekkül ve tevessü‘ ettikte bu âlete vüs‘atı dîğer eşḥâşdan daha ziyâde ḥüsn-i isti‘mâl etmeğe muktedir ya‘nî mü‘essir ve muḵni‘ ve hoş-âyende ta‘bîrât bulacak adamlar zuhûra gelmiştir ki bunlara (belîğ) denilir. Bir his ya hırş-ı müfrit, yâhud bir ḥâtır-ı âcil, derḥâl kuvve-i ḥayâliyyeyi tahrîk edip bir ta‘bîr-i belîğ vücûda getirir. Meselâ şadr-ı İslâm’da Şâm’ın fethi eşnâsında vuḵû‘ bulan muḥârebede ‘asâkir-i muvaḥḥidîn münhezim olarak [3] firâra başladıklarında ser-dârları olan zât hemân “Amân arkadaşlar amân kardaşlar nereye gidiyorsunuz düşman o tarafta değildir” diye arkalarından çağırmağa başladı. İşte bu bir ta‘bîr-i belîğdir ki burada kaçmaḳlığı onlara ‘azv etmiyor ve bu ta‘bîr-i belîğ ‘asâkir-i İslâmiyye’niñ ‘ırq-ı ḥamiyyetlerini o kadar tahrîk etti ki hemân cümlesi ‘avdet edip düşmanlarına gâlib oldular.

Misâl-i Dîğer: Yunanistân-ı kadîmde bir meydân-ı muḥârebede bir tarafıñ ‘askeri münhezim olup kaçmağa başladı. Faḳaṭ re’isi bulunan zât sebât edip arkalarından bağıır ki

“Arkadaşlar siz gidiyorsunuz, pekâlâ eğer re’isiñiz nerede diye şorarlara ise meydân-ı muḥârebede yalnız bıraktık deyiñiz”

Dîğer misâl: Bir def‘a vakt-i sa‘âdetde ehl-i İslâm’ın bir tâ‘ife-i bâğiyye ile muḥârebeleri eşnâsında ser-dârları şehîd olur. Şu hâlde bi’t-ṭabi‘ ‘askere ḥavf u dehşet müstevlî olur ve inhizâmen firâra yüz tutar. O hâlde erbâb-ı şoḥbetten bir zâbiṭ ‘askeri teşci‘ için “Arkadaşlar ser-dârıñız şehîd oldu ise ne ye’s var. Cenâb-ı ḥayy u kayyûm ḥâzır u nâzır ve her hâlde mu‘ayyen ü zahîrdır” diye şavt-ı bülend ile bağıır ve der-ḥâl bunun te’şîri görölüyor.

İşte bu cihetle insânda belâğat cibillîdir faḳaṭ fevḳa’l-‘âde ba‘zı ahvâlde zuhûr eder. Böyle sâ’ika-i ṭabî’iyye ile belîğ olan adamlardan sonra ta‘lîm ü taḥşîl [4] ile belîğ

adamlar zuhūra gelmiştir ki bunlara haṭīb veyā büleḡā ta‘bīr olunur. Bu haṭīblerden sonra fenn-i ḥiṭābet taḥṣīline vāsiṭa olan uṣūl ve ḡavā‘idi cem‘ ü tedvīn edenler zuhūra gelmiştir ki bunlar da büleḡā ‘unvānı ile tesmiye olunurlar ve bunların vücūda getirdikleri fenne de ‘ilm-i belāḡat tesmiye olunur.

Fenn-i ḥiṭābet ‘ale’l-‘umūm üç muḡtelif maḡāmda isti‘māl olunur ve maḡall-i isti‘māle göre de ismi deḡiṣiyor.

1: Hükūmete müte‘allik mecālisde meṣelā meb‘ūṣān meclisi gibi memleketiñ menāfi‘-i ‘umūmiyyesi müzākere olduḡu vaḡt isti‘māl olunur ise ḥiṭābet edenleriñ nuṭuḡlarına (nuṭḡ-ı tezḡire) yāḡud (nuṭḡ-ı cedelī) **“Deliberatif”** derler.

Sāniyen: İnsānlar kendi menāfi‘-i ḡuṣūṣiyyelerince beynlerinde iḡtilāf tekevvün ederek faṣl-ı da‘vālarına me’mūr olan diḡer adamlar ḡuzūrunda ḡaḡlarını iḡḡāḡ ettirmek maḡṣadıyla olur ise onlarıñ nuṭuḡlarına (ḥiṭābet-i ‘adliyye) “...”³²² derler.

Sāliṣen: Bunlarıñ ḡāricinde ya‘nī müzākerāt-ı siyāsiyye ve muḡākemāt-ı ‘adliyyeye müte‘allik olmayan maḡālāta daḡı ḥiṭābet-i işbātiyye **“Demonstratif”** tesmiye olunur.

Hulāṣa fenn-i belāḡat yalnız mecālis ve meḡākimde ifāde-i merām etmek fenni olmayıp her nerede ve her ne münāsebetle olur ise olsun eṣnā-yı ifādede isti‘māli cā‘iz ṣifāhen veyā taḡrīren ḡüsn-i beyān fennidir.

³²² Bu kısım metinde boş bırakılmıştır. Kazım Yetiş’e göre burası “Judicaire” olmalıdır. Yetiş, bu kelimenin müsveddeden temize geçirilirken okunamadığı veya o anda hatırlanamayıp sonradan doldurulmak üzere boş bırakıldığı kanaatindedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş, (1996), **a.g.e.**, 30.

Hükemā-yı Yunāniyye'den “Aristo” taʿrīfine göre ḥüsn-i beyān yāḥud ʿilm-i belāḡat [5] mevzūʿ-ı baḥs neye dāʿir olur ise olsun müstemiʿiñ iʿtimādını celb edecek her türlü vesāʾi keşf etmektir.

Eski zamānda Yunānlılar insānları bir altun tel ile çekip getirir bir pehlevān resmedip bunu fenn-i belāḡat ʿalāmeti ittiḥāz etmişlerdi.

Fi'l-haḳīka belāḡat muḳavemet olunamayacak bir kuvvettir ki insānları gūyā sihirleyerek ḳabza-i teshīrine alır. Ḥattā Ḳurʾān-ı Kerīm'de “İnne mine'l-beyānı siḥrā”³²³ diye zıkr olunmuştur. Bu ḥüsn-i beyāna muḳtedir olmak için üç muʿāmele lâzımdır:

Birincisi Taşavvur “**Invention**”,

İkincisi Tertīb “**Disposition**”,

Üçüncüsü Beyān “**Élocution**” dur.

Taşavvur: Bir baḥsiñ tamām-ı müʿeddāsını istiḥzār ve ihāṭa etmektir.

Tertīb: Onuñ muhtelif eczāsını uşul üzere zihinde taḳsīm ve tertīb etmektir.

Beyān: Onları ifāde ve tezyīn edecek elfāzı bulmaḳtır.

İşte bu vechile ʿilm-i belāḡat üç ḳısma taḳsīm olunur. Bu üç ḳısma baʿzı kere bir de dördüncüsü ʿilāve olunur ki o da fiʿl “...”³²⁴ denilir.

³²³ Bu ifade Münif Paşa'nın zikrettiği gibi Kurʾān-ı Kerīm'de yer almaz. Bu bir hadistir. İnne mine'l-beyānı sihran ve inne mine'ş-şiri hikemen” : Beyān ve ifadeden bir kısmı, sihir etkisi yapar. Şiirlerden bir kısmında da hikmetler vardır. Bkz. Buhārî, Edebü'l-Müfred, 301, 302, 303 ; Buhārî, Tıp, 51; Muvatta, Kelām, 3.

³²⁴ Bu kısım metinde boş bırakılmıştır. Yine Kazım Yetiş'e göre burası “Action” olmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş, (1996), a.g.e., 30.

Fî'l, mezkûr üç kısmıñ mükemmelidir. Bu fenn-i belâğatiñ bir şekl-i hâricîsidir ki buña kudemâ belâgat-i cismâniyye derler.

Belâgat-ı cismâniyye yâhud fi'l elimiziñ, vücûdumuzuñ, başımızıñ, gözümüzüñ işaretleri [6] lisanımız ile ittiḥād etmesinden 'ibârettir.

Şā'ir Nābī'niñ;

“ Engüşt-i ḥaṭā uzatma öyle
Beş beytine bir nazîre söyle ”

İşte bu beyti işâretle söylemek pek münāsib ve gāyet laṭîf olur.

Taşavvur: Söz söylemege yâhud yazmağa başlamazdan evvel mevzû'-ı baḥş edilecek maddeyi iyice taşavvur ve ta'ayyün etmek ve şāmil olabileceği her türlü metā'ı bilmek iktizā eder. İşte inşā demek bundan 'ibârettir.

Roma meşāhîr ḥuṭebāsından “Çiçeron” bir ḥaṭîb yâhud bir münşîyi bir avcıya teşbîh eder ve der ki avcı evvel emrde av arayacağı mevki'î kararlaştırmak lâzımdır. Ba'dehu zihninde onuñ vüs'at ve ḥudûdunu ta'yîn eder. İşte bir avcı böyle yapar ise artık onuñ elinden hiçbir şey' kurtulmaz. Kezâlik bir ḥaṭîb yâhud bir münşî daḥi baḥşedeceği maddeyi ve müte'allikâtını evvel emrde ḥazırladıktan soñra söyler ve öylece yapar ise tamām-ı maṭlûb vechiyle yazabilir ve her bir fıkranıñ ve her maddenin taḥṭında muḥtefî ve müstetir olan şeyler gūyâ kendiliğinden gelmiş gibi ibrâz-ı vücûd ederler ve hepsi tertîb üzere zihne tevārüd eder.

İlm-i belâgat kavā'idiniñ vāzı'ı olan bu ḥaṭîb-i meşhûr münşî olmak için üç şey lâzımdır ta'bir-i diğlerle münşî olmak üç şeye mütevaḥḥıftır der idi.

[7] Evvelen: Mevhibe yâhud isti'dād-ı mâder-zād.

Sāniyen: Dik̄kat.

Sāliṣen: Uṣūldur.

Mevhibe demek bir bahṣiñ vehleten kaʿrına vāṣıl olup onuñ şāmil olduğu ḥaḳāʾik ve nikātı keşf ve icrāḥ etmek ḥāṣṣa-i fıtrıyyesidir.

İşte bu meziyyet nādiren insānlarda bulunur ve bu imtiyāza nāʾil olanlar belāḡat mektebine gitmege ḥācet yoktur.

Taʿlīm-i ādāb-ı ū rā ʿe ḥācet

Ū ḳuds-āvāz āmed müʾeddeb³²⁵

Mevlānā Cāmī

Maʿmafih eñ ziyāde mevhibe şāḥibi olanlar bile saʿy u iḳdāma ḥaḳāret nazarıyla aṣlā bakmamalıdır. Dik̄kat, ḥaṭīb yāḥud münṣīyi ʿacz u fütürdan muḥāfaẓa eder. Uṣūl daḥi yolunu şaşırmaktan vikāye eder.

Dik̄kat bir bahṣe ʿaḳlımızıñ var ḳuvvetini vermek ḥāṣṣasıdır. Gerek edebiyāta müteʿallik mevādda ve gerek sâʿir her türlü maḳāşıdda müntehā-yı iḳtidārı idāre etmek lāzımdır. Faḳaṭ onuñ mā-fevḳinde olan dereceye deḡil. Zīrā öyle bir ḥālde ʿacze ve fütūra dūḳār olur.

Hatta büleḡādan “Kuintiliyon” naḳl eder ki bir maḳāle ḳaleme almak için şākirdlerimden birine bir bahṣ vermiş idim. Birḳaç sâʿat düşündükten soñra kelime-i vāḥide yazamayıp kemāl-i yeʾs ve fütürundan nāṣī elleriyle başına urur idi. [8] Nihāyet bir şeyʾ yazamayacağını iḳrār eder. Ol vaḳt oña dedim ki oğlum şaḳın sen muḳtedir olduđuñ derecenin mā-fevḳinde bir şeyʾ yazmaḡı murād etmiş olmayasıñ. Bu söz şākirde bāriḳa-i irṣād olup hemān yazmaḡa başladı ve evvel zihninden ürküp ḳaçan efḳārı aḡz u

³²⁵ Ona ādābı öğretmeye ne ḥācet. O kutsal ses terbiye almışların en sonuncusudur.

zabt eyledi ve kendisine ‘azīm ü ‘asīr görünen bir bahşīñ feyz ü bereketinden müte‘accib oldu. Nihāyet taḥsīn ü āferīne şāyān bir maḳāle taḥrīr eyledi. İşte bu da dikkattir.

Uşūl daḥi bir bahşī temāmiyle ihāṭa edip hiçbir mühim cüz’i ḥāricde kalmamak için ne vechile ḥareket olmasını bize ta‘līm ü ta‘yīn eder.

Telemāk muḥarriri meşhūr “Fenelon” der ki belāḡat üç şeyden ‘ibārettir.

Birincisi: Efkārı taşvīr etmek, İkincisi tecessüm ettirmektir. Üçüncüsü de işbāt eylemektir. İşte bu üç şeyden hiçbirine ḥādīm olmayan elfāz ve ta‘bīrāt her ne kadar parlak ve tūmtūraklı olur ise olsun büleḡā ‘indinde maḳbūl ve mu‘teber olamaz. Bu hep şu‘bede-i ‘aḳliyye ḳabīlindendir.

İşte demek olur ki bir bahşī naẓar-ı müṭāla‘ya almanıñ ve müştemilātını tafşīl ü tevsī‘ etmeniñ üç muḥtelif ciheti vardır.

Evvelen: Fi‘liyyātı beyāndır ki bunda ḳuvve-i ḥayāliyye ḥiṭāb olunur.

Sanīyen: Heveslerimizi taḥrīk eder ki bu daḥi ḳalbe ḥiṭāb eder.

[9] Salisā: İşbāt-ı müdde‘āya maḥşūştur ki bu daḥi insānıñ eñ şerīf olan cüz’üne ya‘nī aḳlına ḥiṭāb eder.

İşte şu taḳsīme naẓaran ‘ilm-i belāḡat li-zātihi bu üç cüz’ü tafşīlden ‘ibārettir.

4.2 Fi‘liyyāt Beyānındadır

Fi‘liyyāt beyānıñ yāḥud ifāde-i merāmıñ ḳısm-ı evveli mevzū‘-ı bahş olan maddenıñ esās-ı haḳīḳisini aramaktan ‘ibārettir. Ya‘nī onu teşkīl ve terkīb eden madde, keyfiyyet ve oña müte‘allik olan fi‘liyyāttır. Ḥaṭīb bu fi‘liyyātı mücerred vesā’iṭ-i

istidlâliyye olmak üzere beyân eder. Ya'nî fi'liyyâtıñ irādından maqşad-ı aşliyyesi işbât-ı müdde'adır. Müverrih ve feylosof fi'liyyâtı li-zâtihi irād eder. Ya'nî onları haqîqati vech üzere ve nefsi'l-emre muvâfık olarak beyâna sa'y eder.

Bu fi'liyyâtıñ beyânında her şeyden evvel mebhûsun-‘anh olacak maddenin ya'nî isti'mâl edeceği kelimâtıñ müsemmaları neden ‘ibâret olacağını ta'yîn etmek lâzımdır. Ta'bîr-i diğerle o fi'l iyi ta'rîf olunmalıdır ve oña mahşûş olan evşâf ve elfâz müfid ve muhtaşar olarak teşrih olunmak iktizâ eder. Meselâ hûkûkuñ ta'rîfinde “Hey’et-i ictimâ’iyye efrâdının harekât-i hâriciyyelerinde ri‘âyete icbâr olunabilecek [10] kavâ’idiñ hey’et-i mecmû‘asıdır” ve insânıñ ta'rîfinde “İnsân bir hayvân-ı zî-‘ağıldır ki mevcûdât-ı ‘ûzviyye beyinde birinci mertebeyi ha’izdir” demeli.

4.2.1. Fi'liyyâtıñ Ta‘dâdı Beyânındadır

Mevzû-ı bahş basîṭ ve sâde olur ise onuñ haqqında bir ‘ilm-i icmâlî vermek için müfid ve muhtaşar bir ta'rîf kifâyet edebilir. (Meselâ bir insân ya hayvân yâhud nebâtâtı ta'rîf ettiğimizde vâkı‘ olduğu gibi) Faqat ba‘zı kere mevzû-ı bahş mürekkebi olduğu hâlde öyle ta'rîf kifâyet etmez. Bunu bi'l-eṭrâf ta'rîf etmek için mürekkebi eczâsı ta‘dâd olunmak iktizâ eder. Ya'nî oña mahşûş olan evşâf yegân yegân ta‘dâd ve beyân olunmak iktizâ eder. Bunuñ birisi ta'rîf-i muhtaşar diğerine ta'rîf-i mufaşşal derler. Bunlardan kaç-ı nazar bir de ta'rîf-i hakîmâne olur, ta'rîf-i şâ‘irâne olur. Kezâlik ta'rîf ya maddiyâta yâhud ma‘neviyâta te‘alluk eder: İşte ta'rîf-i mufaşşala bir mişâl:

4.2.1.1. Telemek'taki Bir Mağaranıñ Ta'rîfi

Bu mağara bir büyük kayanın bağrında oyulmuş, ve sîm ü zerden direkler ve heykeller yerine derûnuna envâ‘-ı aşdâf ile müzeyyen bulunmuş ve mefruşâtı eṭrâfa [11] uzanmış ve şarılmış aşma dallarından ‘ibâret olup harâret-i şemse muqâbil hûbûb-ı bād-ı

şabādan teceddüd eden tarāvet üzerine cevāniden nebe‘ān eyleyen tatlı şadālî pîñārlar suyunuñ eṭrāf-ı hiyābān ve çemen-zārda cā-be-cā teşekkül eylediği şāf ve berrāk havuzlarıñ havālisinde kalem-i minā-kārī-yi kudretle tezyīn-i çemenistān eyleyen envā‘-ı ezhar-ı bahārdan revāyīh-i ṭayyībe münteşir ve ṭāk-ber-ṭāk eşcār-ı mülteffetü’s-sākīñ sāyesinde derūnuna şu‘ā-ı şems-i münīr ḥulūl edemeyip nağamāt-ı ecnās-ı tuiyūr hayret-bahş-ı zevāyā-yı şu‘ūr ve bā-ḥuşūş bālā-yı cebelden kef-efşān seri‘ü’l-cereyān ve çayır içinde nihān olan enhārīñ seyr ü temāşāsı bādī-i izdiyāt-ı sürūr olmasıyla berāber vākı‘ olduğu tepeden her ne cānibe nazar olursa başka bir türlü görünerek şöyle ki ba‘zan rūy-ı deryā āyine gibi şāf ve hem-vār ve ba‘zan dağlar gibi dalgalar taşlara çarpar görünür. Taraf-ı dīgerden ser-be-seḥāb çınar ve kavaḵ ve gülnār ve emşālî eşcārdan müteşekkil tarḥlar içindeki ırmaqlar birbiri ardınca cereyān u deverān ederek ba‘zısı kemāl-i sür‘atle da‘ir ve ba‘zısı yavaş yavaş dolaşa dolaşa şanki tārik u fāriğ olamadığı menba‘-ı kadīmi semtine sāl ü sāl olup cihet-i āḥardan görünen cibāl ü tilāl nazarında ārzū eylediği bir ḥalāvetli ufuk irāyesiyle cibāl-i qarībe şalkımları yaprakları aralarında numāyān olur bağlar ve sāl incīr ve zeytin ve fıstık gibi maḥşūl-dār ağaçlarla müzeyyen u ma‘mūr olup erbāb-ı temāşāya bir bağ-ı cesīm-i şabā-muḵīm görünür idi.

[12] İşte bālādaki mağaranıñ ta‘rīfini Telemaḵ’tan tercüme etmişler faḵaṭ aşlı gibi leṭāfetli değildir. Mezḵūr mişāl bir mevḵi‘i ta‘rīf içündür. Ba‘zı kere bir ḥal-i vākı‘a ta‘rīf olunur.

Fi‘liyyāt demek ḥaḳıḳatte mevcūd olan bir şey’i ta‘rīf etmek yāḥud bir vaḵ‘ayı beyān etmektir. Hattā eğer ḥikāye olunacak şey eğer fi‘l yāḥud bir vaḵ‘a ise oña müte‘allik olan aḥvāl kemāhī naḳl olunmak iḳtizā eder. Şöyle ki mebhūsun-‘anh olan fi‘l kimden şudūr etmiş yāḥud ne üzerine vāki‘ olmuş ne sebebe mebnī imiş ne şüretle vāki‘ olmuş ne vaḳit ve nerede vākı‘ olmuş beyān olunur ki bunlara bir maddenīñ aḥvālī denilir.

Bu münasebetle şurası da ihtâr olur ki bir mahkeme huzûrunda îrâd olunan bir maqâlede iki nev‘ ahvâl vardır. Bir nev‘i, ahvâl-i muhaffefe dîgeri ahvâl-i müşeddede denilir ve müdde‘î taraf-dârı yâhud müdde‘î-yi ‘umûmî ahvâl-i müşeddede, müdde‘î-‘aleyh taraf-dârı ahvâl-i muhaffefeyi beyân eder ya‘nî müttehime isnâd olunan fi‘liñ ağırlığını yâhud hafifliğini artırır. Bizde ahvâl-i müşeddede ya muhaffefe yerine esbâb-ı müşeddede yâhud muhaffefe deriz ve kânûna bu ıstılâh meşhûr olmuştur. Fakat pek doğru tercih olunmamış.

Misâl-i Dîger: Bir de Tedmür ve Ba‘albek Harâbeleri olacağı ma‘lûmdur. İşte bunlardan Tedmür harâbesini mösyo “Volney” görmüş ve “Ruyin” nâm kitâbında bu harâbeyi şu vechile ta‘rîf etmiştir:

[13] 4.2.1.2. Tedmür Harâbesiniñ Ta‘rîfi

Âfitâb-ı cihân-tâb henüz gurûb edip daha aşârı ‘ışâbe-i gülgün şeklinde uzak Suriye dağları ufğunda görünüyordu ve bedr-i tâbân cânib-i şarkîde Fırat sâhil-i musatthâhında bir zemîn-i nil-gün üzerinde ‘arz-ı didâr-ı pür-envâr eder idi.

Gökyüzü şâf ve berrâk ve hava sâkin ve laţîf idi. Gündüzüñ revnak âyinesini dehşet-i zâlâmı ta‘dîl ve geceniñ tarâvet-i nev-zuhûru harâret-i zemîni teskîn ederdi. Hayme-nişân-ı ‘Arab, bâdiye-i çobân ra‘y olan develerini cem‘ etmişlerdi. Artık dîde-i nezâret-gâh şahrâ-i melsâ-yı sincâbî reng üzerinde hiçbir hareket göremeyip ol rengistân-ı bî-pâyânı bir sükûn ser-â-ser isti‘âb etmiş idi. Yalnız gâh u bî-gâh gece kuşlarınıñ eşvât-ı müdhîşeleri samî‘a-i harâş olur idi. Gölgeleleri gittikçe uzanıp çok geçmeden karanlık bastı. Artık gözlerim beyâz direkler ve dîvârlardan başka bir şey’ fark etmez idi. Bu ışıksız yer, bu sessiz ahşâm ve temâşâ-gâh-ı pür-ihtîşâm baña bâ‘is-i hayret ve istiğrâk olurdu. Hâk ile yeksân olmuş bir sevâd-ı a‘zam müşâhedesi ve ezmine-i sâbîka mülâhazası ve şimdiki hâliñ oña mukâyasesi nice efkâr-ı ‘amîkayı dâ‘î oldu. Şu hâlde bir

direk kürsisi üzerine oturdum ve dirseğini dizime ve başımı elime dayayarak gâh çöl tarafına ve gâh harâbelere ihâle-i nazar ederek [14] derîn derîn hayallere daldım. Der idim ki burası vaktiyle ma‘mûr bir şehir idi. Bir kavî devletiñ pây-ı tahtı idi. Şimdi böyle ferd-i efrîdeden hâlî olan yerlerde bir zamân nice biñ ahâlî vardı. Şu tenhâ yollarda izdiḥâm üzere âmed-şud ederlerdi. Maḥalle-i hāmūşāndan nişān veren bu maḥallelerde şadā-yı şarf u şanāyi‘ ve na‘ra-i nāle-i şevḳ u şādī ‘ayyūka çıkardı.

Bu yığın yığın duran mermerler ‘ālî sarāylar teşkîl ederlerdi, bu ser-nigûn olan satvetler ma‘âbid ve heyākile ziynet ve ihtişām verir idi, bu yıkılmış olan eyvānlar mecmû‘-ı nās olan meydānlarıñ baḳıyyesidir, biri de kimisi vezāif-i muḥtereme-i dīneleriniñ ifāsı için kimisi esbāb-ı ma‘işetleriniñ tedārîki için bir çok halk aḳın aḳın giderlerdi.

Ötede esyāb-i temettü‘-i kām-rāniden olan şanāyi‘ her iklîmiñ maḥsûlâtını cem‘ edip firfirî, kırmızı boya, Çîn ipliğiyle, keşmîr şalları, Kürdistān balık kehrübāsı, ‘Arabistān incü ve ‘ıtriyātiyla mübādele ederlerdi. Şimdiki hâlde bu belde-i cesîmeden bâḳî kalan, bu virāne-i vahşet-hîz ve bu salṭanat-ı kavî şirketin baḳıyyesi bir hayāl-i melāl-engîzdir.

Bu kemerleriñ altında hāy hūlarla olan tekebbürler emvāta münḳalib olmuş mezāristāna olan sükûn ve sükût izdiḥāmgāh-ı enām olan meydānlarıñ gürültüleri maḳāmına kā’im [15] olmuş ticāret-gāh-ı ‘ālem olan bu şehir, şehriñ servet ü sāmānı bir fakr-ı dehşet-fermāya taḥavvül etmiş kibār ve aḡniyā serāyları hayvānāt-ı vahşiyye yatağı olmuş, çār-pā sürüleri ibādet-hāne tutmuş ve ḥaşerāt-ı mekrûha miḥrāb ve minberleri zabṭ etmiş ve ilḥ.³²⁶

Bu vechile devām eder ki bu mişâller bir mevḳi‘i ta‘rîf eder.

³²⁶ İlâ-âhirihi: Diğerleri de böyledir, sonuna kadar böyledir.

4.2.2. Sevābık ve Netā'ic Hakkındadır

Fi'liyatıñ cüz'lerinden ve envā'ından biri de sevābık ve netā'icdir. Ya'nı bir fi'liñ evveli ne imiş ve ondan ne neticeler çıkmış beyān olunmak iktizā eder ise ta'bır-i diğerle bir fi'liñ müte'allikātı olan ahvālden başka olarak fi'l bi'l-eṭrāf añlaşılmağ için ba'zı kere ondan evvel ve soñra olan fi'liyyāt ve vuḡū'āt zıkr ü beyān olunmak iktizā eder. Bunlara da sevābık ve netā'ic denilir.

Misāl: Fransa meşhūr şā'irlerinden “Rasin” kezālİK onlardan “Korne'il”iñ mehāret-i şī'riyesini beyān etmek için onuñ zuhūrundan evvel Fransız tiyatrolarınıñ ne hālde olduğunu nakl u hikāye edip der ki “Korne'il” ıslāha başladığı vakit Fransız tiyatroları ġāyet intizāmsız [16] bir hāldeydi. Onda hıç hüsni-ṭabī'at eseri yok idi. Tiyatronuñ hüsni-ḥaḳıḳati ne olduğunu kimse bilmez idi. Mü'ellifler seyirciler kadar cāhil idiler. Mevzu'atıñ ekserisi nā-maḳūl ve belki hezeyāna maḥḳūm idi. Hüsni-aḥlāk ḳavā'idine külliyyen muḡayyir bir meslek-i maḥşūşdan 'ārī idi. İsti'māl olunan elfāz daḡi gösterilen ef'ālden müstecin olup iyice nikāt u muḡsinātı 'avāma maḥşūş mübtezel cināslardan 'ibāret idi. Hūlāşā her türlü ḳavā'id ve ḳānūn ḡattā ḳavā'id-i 'arz-ı avābid külliyyen hetk ü ihlāl olunurdu.

İşte Fransa tiyatrosunuñ şī'r ve inşāca tufūliyyeti esnāsında o zāt-ı ālī-ḳadr biraz vakit tiyatroya münāsib olan ṭarīḳ-i müstaḳımi teḡarrī ettikten ve aşlınıñ sū-i mizācıyla pençeleastikten soñra (bir mevhibe-yi sübhāniyye olarak) ḡā'iz olduğu meziyyet-i fevḳa'l-'ādesi ve üdebā-yı müteḳaddimin asārınıñ müṭāla'sı semeresi olarak şüret-i zībā-yı 'aḳl u edebi şaḡne-i temāşāya vāz' eyledi. Ama ne şüretle vāz' eyledi? Muḡtemelāt ve 'acā'ibi şüret-i müstaḡsenede beyān ve bi'l-cümle ruḳbāsını geride bırakarak ġāyet maḳbūl u maḳūl bir ḳalbe-i ifrāḡ edip lisānımızda (Fransız lisānında) lafzī ve ma'nevī rāyḡān olan her türlü nikāt u muḡsināt ile berāber vāz' eyledi.

[17] Bu sevābık beyānında ḥadd-i i‘tidāl tecāvüz olunmamalıdır. Buña diḳḳat olunacak olur ise sözüñ ḥadd ü pāyānı olmaz. Ma‘lūmdur ki bizim mü’ellifler her nereden bahş edecek olsalar hemān söze insānıñ nuṭḳ ile mümtāz olamadığından bahş ederler.

Şu ḥalde ne yapmalı, maṭlūb olan ḥadd-i i‘tidālīñ derecesi nedir?

Bir vaḳ‘anıñ ma-sebākını yāḥud netīcesi beyānında o vaḳ‘anıñ añlaşılması içün ḥaḳıḳatte lāzım olan aḥvālın beyānı kifāyet eder. Başka bir şey’ beyān etmek lāzım değildir. İşte sevābık ve netā’ic yāḥud levāḥık budur.

4.2.3. Sebeb ve Müsebbib Hakkındadır

Fi‘liyyātıñ envā‘ından bir de sebep ile müsebbib vardır. Gerek mevzū‘-ı bahş olan fi‘liyyātı yāḥud vaḳ‘ayı vücuda getiren sebep üzerine ve gerek bizzāt vaḳ‘anıñ sebep olduğu müsebbib üzerine ba‘zı tafşīlāt vermek ‘uṣūl-i belāḡat iḳtizāsındandır. Meşelā meşhūr “Monteskiyo” Büyük İskender denilen İskender-i Rūmī fütūḥātınıñ ne maḳūle esbāba isnād olunması iḳtizā edeceğini ve ba‘dehu bu fütūḥātıñ başlıca müsebbib ve āṣārını ber-vech-i ātī beyān eder.

“İskender Makedonya’yı hem-civārı bulunan ṭavā’if-i vaḥşıyye tasalluṭundan te’mīn etmeksizin [18] ve kendisiniñ ve memleketiniñ düşmanları olan Yunānlıları yıldırmaqsızın hareket etti. Bu yıldırmadan kendi teşebbüsünüñ icrāsından başka bir sūretle istifāde edemedi. Evvel emrde sāḥil-i baḥirde vāḳı‘ memālik üzerine hücum etti ve donanmasından ayrılmamak içün ‘asākir-i beriyyesini sāḥil üzerinden sevḳ etti ve refāḳatinde bulunan cem‘iyyet-i külliyyeyi taḥt-ı iṭā‘atte tutabilmek içün fevḳa’l-‘āde mehāret ile zabṭ u rabṭ ḳavā‘idine ri‘āyet eyledi ve hiçbir vaḳitte erzāk ve zaḥīresiz kalmadı. Vāḳı‘ā muzafferriyyet münāsebetiyle her türlü levāzıma dest-res olurdu. Faḳat kendisi daḥi muzafferriyeti istiḥşāl içün tedbīrde hīḳ ḳuşūr etmedi “Ġrānīḳ” nehrinden

mürûr etmek münâsebetiyle orada bulunan Yunân muhâcirlerini kabza-i teşhîrine aldı “İssos” muhârebesi münâsebetiyle “Tîr” şehrini zabt eyledi. Ondan sonra “Erbîl” muhârebesi kendisini dünyâyâ mâlik etti. Bu muhârebeden sonra İran şâhı Dārâ’nın firârına kaştan meydân verdi ve ol vakit kendi fütûhâtını te’min ve tanzîmle iştiğâl eyledi. Bu “Erbîl” muhârebесinden sonra Dārâ’yı o yakından ta’kîb etti ki oña kendi memâlikinde ilticâ edecek bir maḥall bırakmadı. Dārâ’nın kendi şehirlerine eyâletlerine girmesiyle çıkması bir olurdu. İskender’in hareketi o kadar serî idi ki gūyâ rûy-ı zemîn müsâbakatına yâḥud muḥafferiyetine bir mükâfât olmak üzere [19] taḥşîş edilmiş idi. Bu İskender şu esbâb-ı meşrûhaya mebnî bu vechile mazhar-ı fütûhât oldu. Şimdi bakalım onları nasıl muḥâfaẓa etti.

Kendi ‘askerinden Yunânlılara gâlip ve İranlılara mağlûb mu‘âmelesi etmek isteyenleri muḥâlefet etti. Bu iki milletin âmiziş ve ittiḥâdını iltizâm eyledi. Fâtih olan tâ’ife ile meftuḥ olan tâ’ife beynindeki farkın azalmasına sa’y eyledi. Bu fütûḥâta mazhar olmak maḥşadıyla isti‘mâl etmiş olduğu efkâr-ı bâṭılayı külliyyen terk eyledi ve kendisini sevḳ eden efkâr-ı bâṭıladan ferâğat eyledi ve İrânlıları Yunân ‘âdâtını ittiḥâd ile mükedder etmek için kendisi de İrân ‘âdetlerini kabûl etti. İşte bu ḥikmete mebnî idi ki kendisi Dārâ’nın kendi eline düşen ḥaremine ve vâlidesine fevḳe’l-gâye ḥürmet ve ri‘âyet gösterdi ve öyle bir fâtih idi ki kabza-i teşhîrine aldığı tâ’ifeler vefâtında ağladılar. Bu bir ğarîb ğâşib idi ki tâc u taḥtlarını ğasb ettiği bir ḥanedân onun vefâtında mâtem ettiler, gözyaşı döktüler.

Şu ḥâller bir tercüme-i ḥâliñ şıfat-ı mütemâyizesidir ki bir dīger fâtihin bunuñla tefâḥür edebileceğini hiçbir müverriḥ beyân edememiştir.

Böyle bir şehin-şāh-ı ‘ādil gelmemiştir ‘āleme
Hep tevārīḥ-i selef ḥāṭır-nişānımdır benim³²⁷

beyti bu kelāmı mü’eyyiddir.

[20] 4.2.4. Eşbāh ve Neẓā’ir Beyānındadır

Fi‘liyyātın müte‘allikātından ve envā‘ından birisi de eşbāh ve neẓā’irdir. Eşbāh yāḥud neẓā’ir fi‘liyyāt yāḥud vuḳū‘atın diğ̃er ba‘zı lāḥikaları vardır ki doğrudan doğruya mevzū‘a ta‘alluḳu olmaz. Ma‘māfīḥ ma‘nā-yı murādı daha ziyāde tenvīr ve ikmāl eder. Bunlar daḥi kıyāslar, mişāller, içtiḥād, istiṭrād gibi şeylerdir.

İşte bunlar mevzū‘-ı baḥs olan maddeye müşābih yāḥud mümāsıl yāḥud bunları mü’eyyid yāḥud muvazzıḥ yāḥud bunları muḥṭır olmak üzere kütüb-i münzeleden ve mü’ellifāt-ı ḥikemiyyeden ve rivāyāt-ı maḳbereden naḳl ü ĩrād olunur. İşte bunlara eşbāh denilir.

Mişāl: Bir zāt maḥkeme ḥuzūrunda cināyete müte‘allik bir da‘vānın müdāfa‘ası sırasında umūr-ı ‘adliyyeye müte‘allik mu‘āmelātın icrāsında geregi gibi ve temāmiyle ri‘āyetiñ lüzūm ve ehemmiyetini isbāt etmek isteyip “Plutarḥ” Meşāḥīr-i Ricāl Muḥākemesi ‘unvānlı kitābında “Foseyon” nām bir zātın muḥākemesini iḥṭār eder. Şöyle ki, bu “Foseyon” ile erbāb-ı istiḳāmet ve şöḥbetten olan ba‘zı dostları cināyetle ithām olunarak ḳatle ḥükm olunmuştu. Ba‘dehu bunların berā’et-i zimmetleri tebeyyün ederek o vaḳit gūyā bir nev‘ mükāfāt ve onlara bir nev‘ salṭanat olmak üzere ve bu ḥaṭāyı ıslāḥ ve onları taṭayyüb ve ibḳā-yı nāmı ve a‘lā-yı şānları içün heykelleri i‘māl olunmuştu.

³²⁷ Nef‘î’ye ait olan bu beyitte “bir” kelimesi fazladan yazılmıştır ve vezni bozmaktadır. Nef‘î Divanı’ndaki orijinal hâli şöyledir:
Böyle şāhenşāh-ı ‘ādil gelmemiştir ‘āleme
Cümle tārīḥ-i selef ḥāṭır-nişānımdır benim.

[21] Müdāfa‘a eden zāt “Ey Atinalılar siz bizi bi-ḥaḳḳın mı yoksa bi-ḡayr-ı ḥaḳḳın mı maḥkūm ve ḳatl etmek istiyorsunuz” der. Meclis de hepsi birden bi-ḥaḳḳın öldüreceğiz diye cevap verirler. (Foseyon) eger bi-ḥaḳḳın ise uşūlü veche ile mu‘āmelesiz ve bizi söyletmeksizin olamaz der. Bunuñ üzerine erbāb-ı meclisden bir ḥaḳ-şinās zāt ḳıyām ile mu‘tād olan uşūle ri‘āyet etmeksizin bir şey’ yapmamalıyız demeğe cesāret eder. Faḳaṭ ne bu şāḥib-i mürüvvetiñ ve ne de (Foseyon)uñ sözüne ihāle-i sem‘ ü i‘tibār olunmayıp ‘adālet yalnız ḳavlde olduğu ḥālde dünyāda eñ ziyāde nā-ḥaḳ olan bir ḥükme ḳarār verdiler.

İşte diḳḳat ediñ benim ḥaḳḳımda da böyle bir şey’ olur diye bu misālî söylemiştir ki bu bir eşbāhtır.

4.2.5. Ezdād Beyānındadır

Fi‘liyyātıñ yā vuḳū‘ātıñ lāḥikalarından biri daḡi mebhūsun-‘anh olan maddeye az çok muḡāyir olan fi‘liyyāttır. İşte böylece ekseriyā bir şey’i zıddıyla ta‘rīf ederek onuñ ne olduđu gösteriliyor. İzāḥ olunur yāḥud hiç degilse muḡāṭablarıñ zihni ta‘rīf-i işpātiyyeye ḥazırlanır. Meşelā bir mü‘ellif maḥdūmunuñ aḥlāḳını taşvīr etmek isteyip bu maḳşadını isti‘māl için o zāta müte‘allik fezā’ili ḳāle almayarak onuñ berī olacağı ḳabā’ihî beyān eder. Şöyle ki [22] “Ḥuzūzāt-ı nefsāniyye ne uşūl ve aḥlāḳını ihlāl etti ve ne de bu ḳavā‘id-i memdūḡanıñ icrāsına māni‘ oldu. Ḥā’iz oldukları merātib-i ‘āliyye o münāsebetle uhdelerine tertīb edecek vazīfeleri ifā etmek niyyet-i ḥülāşasıyla degil mücerred onlara nā’il olmak için istīmān ve şeref ü şān ‘unvānları bunlar için lāzım olan ehliyyet ve iḳtidārı ḥā’iz olmayarak istiḡşāl ve bilā-istiḡḳāk muḡāfaza etmek mücerred ārzū-yı kibr ü ḡurūrlarını teskīn eylemek dā‘iyyesinde bulunan nūfūs-ı mühmeleye nazar-ı ḥaḳāretle bakardı.”

4.3. Tahrik-i Hevesât Beyânındadır

Bir bahste ta'rif ü taşvîr ve hikâye olacak şey'leri bulduktan ve bildikten sonra haṭîb yâhud münşî hevesleri tahrik ve ârzûları tehyîc edebilecek şeyleri taharri etmelidir. Heves **"Passion"** gayr-i irādî olan heyecânlardır ki rûhumuz üzerine te'sîr eder. Oña 'arz olunan şeyleriñ ba'zıları kendisine laṭîf yâhud fâ'ideli görünür. Ol hâlde onlara rûh meyl ü ragbet eder. Arkalarına düşer. Onuñ istihşâline çalışır ve bunuñ üzerine kendisinde ârzû, ümîd ve muḥabbet zuhûra gelir yâhud bi'l-'akis kendisine bā-ma'kûl ve muzır görünüp ondan nefret ve tebâ'üd eder ve bundan nâşî, ḥavf u ḥuşûmet ḥâşıl olur. İşte bi'l-cümle hevesleri bu muhtelif 'unşurlardan terekkeb eder ve onlardan ḥâşıl olur.

[23] Heyecânlar üzerimizde mütemenni'ü'l-muḳâveme nüfûz icrâ ederek ba'zı kere bizi hilâf-ı marâzımız olarak istediği semte sevk eder.

Rişte ender-gerdenem efgend üst
Mî bered her cây ḥâṭır hevâ-yı üst³²⁸

Beytinde olduğu gibi mādāmki böyle heyecânlar üzerimize nüfûzu vardır işte demek olur ki şifâhen yâhud tahrîren ifâde-i merâm edenleriñ insânlar üzerine gâyet mü'essir bir vâsıta-i fa'aliyyeleri vardır. Faḳaṭ bu vâsıta ne kadar mü'essir-i nâfi' vü nafiz ise onuñ ḥüsn-i isti'mâli tarîkîni bilmek ol derece iktizâ eder. Meselâ bir illet-i câriḥa yâhud bir kuvve-i nâriyye ne kadar ḳâṭi' ve ne kadar muḥarrik ve muḳâvim ise o kadar ihtiyâṭ ve i'tidâl üzere kullanılması icâb eder. Hevesler ki maḳbûl olan şeylere muḥabbet yâhud ragbet ve nâ-maḳbûl ve mezmûm ve ... olan şeylere ḥuşûmetten başka bir şey degildir. Bizi 'ale'd-devâm maḳbûlleri aramağa ve nâ-maḳbûl olanlardan kaçmağa sevk ve imâle eder. Faḳaṭ bu maḳşadı istihşâlde ekseriyâ bir mâni'a muşâdif olur. Bu mâni'a da haḳḳâniyyet fikri ve vazîfe ḳânûnudur. Hevesler her vakit bu nidâ-yı muḳaddese yâhud

³²⁸ Dostun attığı kement boynumdadır. Onun arzusu gönlümde her yere gider.

bu mürşid-i kāmile teheyhüc-i sem‘i kâbul etmezler. Ya ne yaparlar? Yeni nev‘imiz menāfi‘niñ menāfi‘-i huşuşıyyemizi fedā olmasına teşvîk ve tergîb ederler. O hâlde hevesler, muhtî ve mücrîm ‘addolunurlar. Ve haţibler yâhud münşiler heveslerden isti‘âne istedikleri için onlar dañi cānî ‘add- [24] olunurlar. İşte bu vechile menāfi‘-i şahsiyye, vazîfe ile mu‘arız oldukça insân hâ‘iz olduğu fâ‘il-i muhtârlık ile berâber kendisini mütemâdiyen taziyik eden bu iki âmir-i mücbir arasında kalarak birine göre hareket ederek ve kendi menfa‘atini fedâ ile vazîfeye itâ‘ate mecbûriyyet hisseder. Hüsn-i isti‘mâl görmemiş ise ‘aksini yapar. Ba‘zı kere dañi iki muhârib ve muharrik birleşip müttefikâne hareket ederek kalbimize meşrû‘ arzûlar, fütuvvetmendâne hevesler vücûda getirirler ki nefis-i levvâmeniñ levmine mazhar olmayarak zimâm-ı ihtiyârımızı onlara teslîm ederiz. Bu nev‘ hevesler (ya‘nî hem menāfi‘-i şahsiyye ve hem menāfi‘-i ‘umûmiyye) meşelâ bir vâlideniñ evlâdı hakkında olan şefkati, evlâdıñ vâlideyni hakkında olan muhabbet-i ihtirâm-kârâneleri kardeşleriñ yek-dîğeri olan meyl ü muhabbetleri, münâsebât-ı hâlişyye mebnî olan dostluk râbıta-i muqaddesesi diyânet ve garaż-ı nefsâniyyeden müte‘abbis bir sū‘-i mu‘âmele göründükde derûnumuzda hâşıl olan infi‘âl-i memdûh bu kabildendir. Bir muşibete dūçar olanlarıñ bize îkâ‘ eyledikleri te’sîr ve merhamet bir mu‘âmele-i hamiiyetmendâne yâhud bir hareket-i fedâ-kârâne istimâ‘ında derûnumuzda huşûle gelen şevk ü incâzâb işte bu beyân olunan hevesler kabîlindendir.

İşte böyle olur ise ya‘nî bu vechile hevesler ile vazîfe fikri ittiḥâd ederler ise külliyyet-i vücûdumuzda ittiḥâd-ı tām huşûle gelmiş olur. Şimdi bu beyân olunan aḥvâlde bizi bir semte sevḳ ve imâle eden ‘aql-ı selîm midir yoksa heves midir?

[25] Bu sâ‘ik, heves gibi şedîdü’t-te’sîr olan ‘aql-ı selîmdir ve ba‘dehu ‘aql-ı selîm gibi şâhib-i ihlâş ve metânet olan hevestir. Demek olur ki, aḥvâl-i meşrûhada eñ

muḳaddes vazîfelerimiz ve eñ maḳbûl ḥuḏûzâtımız bunlarda temâmiyyet-i insân ittiḥād etmiş.

İşte ne baḥtiyârdır ve ne şâyân-ı ihtirâmdır o ḥaṭîb o münşî ki ‘aḳl-ı selîm üzerine mebnî olan ḥarekât-ı ḳalbiyyeyi ḳabza-i teşhîre alır ve aḡrâz-ı fâsideden yâḥud nefsâniyyeden mütevellid hevesleriñ cerḥ ve îşâline ḥâdim olan maḳâlata kavâ‘id-i aḥlâḳ süllemleriyle taḳviyyet verir ve kendisine muḳâvemet edenlere yıldırım gibi şadme-resân olup muḥâliflerini ḥ‘âh-nâ-ḥ‘âh ḥâkim-i nâfizü’l-ḳavl ḥaḳîḳaten gerden-dâde-i teslîm ü rızâ olmaḡa icbâr eder ve kemâl-i sükût u sükûn ile eṭrâfa toplanmış olan yâḥud ḳalem-i iḥlâş raḳamıyla taştîr ettiḡi şaḥîfelere ‘aṭf-ı enzâr-ı diḡḳat eden biñlerce adamlar ba‘de-mâ kendisiyle *laḥmûke laḥmî*³²⁹ gibi yek-dil ve yek-cihet olurlar. İşte ‘ilm-i belâḡat ṭâlibleri bu menba‘-ı şaff-ı pür-füyûzâttan iḡtirâfa ülfet etmelidirler.

Dil-i şafvet-mâ‘illeri henüz meşâ‘ib-i ekdâr-ı dünyeviyye ile meftûr u mükedder olmamış ve bād-ı semûm aḡrâz-ı nefsâniyyeden şolmamıştır. Bi’t-ṭabî‘ her türlü iḥsâsât-ı ḥâlîşâneye güşâdedir. Vâlideynlerine naşıl muḥabbet ettiklerini ve bir gün kendileri daḡi evlâdlarını naşıl sevecekleri ve lede’l-ḥâce pâdişâhları ve vaṭanları uğrunda ne vechile fedâkârâne ḥareket edeceklerini eñ evvelki menşe’lerinde şerḥ ü beyân etmelidirler. Tâ ki henüz mükemmel olmayan âsâr-ı ḳalemiyyeleri müṭâla‘a olundukta [26] mektepte başlayıp memâtlarında müntehî olacak meveddet-i şaḥîḥeyi şimdiden iḥsâs etmiş oldukları görülsün ve ba‘zı kere daḡi efkâr-ı civân-merdâneleri ve ḳitâblarda görmedikleri elfâz ve ta‘bîrâtı mu‘allim-i kühen-sâllerine eşk-rîz-i riḡḳat olunan bu yazdıkları şeylerde isbât-ı müdde‘â için îrâd ettikleri delîlleriñ metânetine ve ṭarz-ı ifâdeniñ mükemmeliyyetine gereḡi gibi ehemmiyet vermekle berâber teslîm-gerde-i ‘aḳl-ı selîm olan ta‘bîrât-ı riḡḳat-engîziñ eñ muḳanni‘ bir lisân ve isticlâb-ı ḳulûba eñ ziyâde medâr olacak ḥüsn-i beyân olunmaḡı ḥiçbir vâḳt ferâmûş etmemelidirler.

³²⁹ Etin, etimdir.

Misāl: Vaktiyle Romada zulmeden birisi Roma ahālisinden bir bī-günāhı bi-ğayri hāḡḡın ‘alā mele’ü’n-nās darb-ı şedīd ile darb ettirmiş. İşte bunu ‘ādī adamıñ birisi naḡl edicek oña der ki : “Falān gün falān bī-günāhı falān yerde getirdiler. Şöyle bağladılar ve şöylece döğdiler.” Faḡaḡ bir māhir münşī bunu belīğ ve teheyyüc-i hevesāt yolunda ta’rīf etse şüret-i ḡālī öyle taşvīr eder ki o vak‘ayı gözümüzüñ önüne getirir ve derūnumuzda bir infi‘āl ve ḡayz u ḡazab ḡaşıl olur. O vak‘a ḡüyā gözümüz önünde oluyor gibi gelir ve kulaklarımız o bī-günāhıñ ḡazīn ḡazīn āh u enīnlerini işitiyoruz gibi gelir.

İşte Roma meşāhīr-i ḡutebāsından (Çiçeron) bu vak‘ayı ber-vech-i ātī ta’rīf ü taşvīr ediyor ve ‘an-aşl Latin lisān-ı nezāket-nişānında yazılmış olup bu vak‘a mu‘allim efendimiz Münīf Paşa ḡazretlerinden terceme olunmuştur. Şöyle ki: [27] “Ser-mest-i ḡayz u ḡazab olarak ve kemāl-i ḡiddetinden āteş püskürerek meydān-ı siyāsete geldi ve me‘āza’llāhı te‘ālā yüzünden ‘alā’im-i ḡahr u ḡasvet aḡardı ve gözleri her ḡarafa cināyet şerārları saçardı. Ḥulāşa nāşıyye-i ḡālinde zulmet-i ‘adāvet tecessüm etmiş idi. Herkes ‘acebā ḡanḡı ḡarafa taḡrīk-i ḡadem-i şüm edecek ve tīşe-i ḡurūr u kīn ile kimiñ ḡānmānını ḡarāb eyleyecek diye kemāl-i sūkūt u sūkūn ile muntazır idi. Hemān o zālīm-sāye gibi mülāzım-ı rikāb-ı fezāḡat-nisābı olan cellād-ı bī-emāna işāret edip der-‘aḡab üftān u ḡīzān ve mānend-i berg-i bīd-i lertzān olduḡu ḡālde meydān-ı siyāsete bir bī-günāhı getirdiler ki kemāl-i ḡavf u dehşetinden ne beñzinde bir damla ḡan ve ne de cisminde bir ramaḡ cān ḡalmıştı. Bir ḡürg-i tīz-dendān pençesine düşen bir berre-i nā-tüvānıñ ḡabā-yı zībā-yı ḡayātını ne derecede şiddet ve sür‘atle nez‘ eder ise o bī-ḡāreniñ libāslarını öyle ḡāk-ḡāk ederek şoyup ḡıkardılar ve ellerini ayaklarını ḡarekete mecālī ḡalmayacak şürette bağladılar ve her türlü işkence ve ezā ālet ve edāvātını ḡazırladılar. İşte bir Romalıyı Messina meydānı ortasında böyle darb-ı şedīd ile darb ettiler. Bu zavallı bu vechile ‘azāb ve elīme dūḡār olacaḡı ve deḡnek ya ḡamḡı şadāları cesedi üzerinde şaḡırdadıḡı eşnāda “Ben bir Romalıyım” şadāsından başḡa bir şey’ ḡıḡarmaz ve dehān-ı şikāyet açmaz idi. Bir Romalı ḡaḡḡında böyle sū’-i mu‘āmele ḡābil olmayacaḡı ḡaḡḡında o

ķadar ihtimāl vermezdim ki hemān bu ŗıfatı bu ‘unvānı [28] bu ‘unvānı ihtār etmesiyle berāber o dayaklar geri çekilir ve hep işkenceler zā’il olur zanneder idi.

İřte (Çiçeron)’uñ bu sözleri müstemi‘e o ķadar te’sīr eder ve dehřet verir ki bu iřidilen hikāye degil re’yü’l-‘ayn müşāhede olunan bir vaķ‘a-yı dil-sūzdur zannedebilir. Geçen sene edebiyātta görülen bir miřāl ki birisiniñ iki çocuęu vefāt etmesi üzerine pederleri söyledięi sözler teheyyc-i hevesāta güzel bir miřāl olabilir.

Dīęer bir miřāl: řā‘ir-i meřhūr Nābī maskaťü’r-re’si olan Urfa’ya ‘avdetinde hāřıl olan te’sīrāt-ı ķalbiyyesini řu vechile tařvīr etmiřtir.

“Bu ķadar sūziř-i řasretle ol sevād-ı dil-āviziñ dervāzesine ķadem-zen-i duķıl olmak müyesser olduķda bu hāl buķār-ı sürūr muķa‘ar-ı dimāęa řu‘ūd ve kesb-i ruťubetle rāh-ı çeřmden mürūr edip eger dīde-i ārzūya iksīr-i a‘zamdan mu‘teber görünen ğubār-ı tūtiyā kılınmasa ħurūř-ı seylāb-ı siriřķ kıřřa-i tūfān-ı Nūh’u řaķā’if-i eyyāmdan řüste edecek mertebeler nümāyān olur idi. Bu hālet-i girye-hīz-i sürūr-engīz ile řaķrā-yı ‘ademden dārü’l-beriyye-i imkāna ķadem-nihāde olacaęım ħānenüñ çeřm-i derīçe-i ğubār-ı rāh ile duķıl müyesser oldu. Nesīm-i řevķ ile derīçeleri sīne-çāk, revzenleri řevķ-nāk, revākları bāl-ĝüřā-yı [29] revākları bāl-ĝüřā-yı pervāz-ı řafā , tākları āĝüř-efzā-yı merķabā, evrāk u eřcārı ber-i zemāna ħoř-āmed-ĝüyān, sebze-i sāhası tūťi-i řekker-ĥāy-ı řükr-i Yezdān olup

“Revāk-i manzar-i çeřm-i men āřiyāne-i tūst
Kerem-nümā firūd-ā ki ħāk-i ħāne-i tust” (Ya‘ni, benim gözümüñ aķacaķ yeri seniñ yuvañdır, kerem et ve ařaęı in ki ev senin evindir.)

Zemzemesi çār dīvār-ı meserret-endūdından istimā‘ olundu. Ĥuřūřān semere-i izdivāc-ı ebeveyn ya‘nī uhteyn-i eķaveyn ki

“ Me-rā ümīd-i vişāl-i tu zinde mī-dāred
Ve ger ne her demem ez-hecr-i tust bīm-i helāk”

Terennümüyle bu kadar müddetten beri dīdeleri revzene-i rāh-ı ḥasret ve sāmi‘aları
mevķūf-ı peyām-ı beşāret olup

“ ‘Aceb görür müyüz ol rüyı bir daḥi yoksa
Kalır gider o ġarībū’d-diyār gelmez mi”

(Bunu kardeşleri ile okurlarmış) nālesi dem-sāz-ı āh ve enīn-i dil-i ḥazīn etmekle
peygüle-nişīn oldukları ḥālde bu sūziş-i āteş-i firāk ile derīçe-i ḥaremden şüret-i nümā-yı
vüşül olduğda bir müddet hücum-ı ḥayretle nümüne-i şüret-i dīvār olup “İn ki mī-binem
ne-bīdārist yā ne-ḥ’āb” mazmununu mantuķ-ı lisān-ı ḥāl ederek [30] yemīn ve şimālde
ağuş-ı ḥasretleriñ ḥamā’il-i gerden-i cism-i nizār ettiklerinde (ya’nī bir taraftan biri diğeri
taraftan diğeri kucaklarında şarıldıklarında) neş’e-i ma‘cūn-ı müferriḥ-i vişāl bir zamān
daḥi cümleyi deng ve lāl edip kāfile-i şu‘ūr dest-māye-i ḥayretle bir nice def’a āmed-
şüdden soñra iştīmām-ı rā’ilḥa-i üns-i kadīm ile ribāṭ-ı penç-güşe-i havāssda (ya’nī
havāss-ı ḥamsede) istikrār bulıcaķ tarafeynden kālā-yı dırāz-ı mācerā-yı iştiyāk, pīş-keş-i
pāy-ı tellāk kılınmağa āġāz olundu. *Ve-ḥamden sümme ḥamden!*³³⁰ Güyā ol ḥīn-i
meserret-ayīn muraķķa‘-i eyyām-ı ḥayātta bir meclis-i muşavver, yā nüşḥa-i kem-yāb-ı
zindeġānīde bir maḥall-i mu‘teber olmuştur ki ol hengām-ı dil-ārāmda peymāne-i ḥātırı
leb-rīz eden şahbā-yı neşāṭa taḥrīr-i keyfiyyeti ḥāme-i mestāne-ḥırāma ve ol rüz-ı keder-
süzde telāṭum eden emvāc-ı inbisāṭuñ taḥrīr-i kemmiyeti taşvīr-gerde-i ressām-ı
evhāmdır. Müvāşalat-ı cismānīden neş’et eden zevk-i rūḥāni ile gāḥ mükāleme-i ser-
güzeşt-i eyyām-ı firāk ve gāḥ müzākere-i müşkilāt-ı nüşḥa-i iştiyāk ederek gencīne-i
‘ömrden bir gün düzdīde kılındı. *Ḥadīķatü’s-Sü‘edā* da bir çok mişāller bulunabilir.

³³⁰ *Fe-hamden sümme hamden!*: Hamd üstüne hamd olsun.

Bālāda “ḥāme-i mestāne-ḥırāma” ta‘birini zikrettiği eşnāda bi’l-münāsebe iştidrāden şu beyti söylemiştir:

“Ne içdi maḥbereden bilmezem ki vālih olup
O rütbe eyledi ser-geştelik şî‘ār-ı kalem”

[31] Dīger Bir Miṣāl: Ḥīn-i mübāreze de iki biñ nāmerdi müteferriḳ edip Ḥāzret-i İmām ḥıdmetine müteveccih olup eyitti (Ya‘nī dedi)

“Yā ebetāh el-‘aṭaṣ el-‘aṭaṣ”³³¹ Ḥāzret-i İmām-ı Ḥüseyin dīde-i nem-nākinden seyl-i ḥūn-āb revān edip eyitti

“ Ey ciger-güşem şabr et ki seniñ için şerbet-i Kevşer müheyyā oluptur.” Şehzāde ol beşāretle yine meydāna mürāca‘at kılduḳda leşker-i a‘dā hücūm edip, ve yemīn ve yesārın alıp ve nihāl-i cism-i laṭīfī gülbūn-i ḡonca gibi bī-kām³³² olup ve siper-miṣāl a‘zā-yı şerīfine muḥālifler zaḥmlar bıçaḳlar şalıp ‘āḳıbetü’l-emr İbn-i Temīr ta‘nesiyle ve bir rivāyetle Men‘ā ibn Mürre-i ‘Abdī zaḥmıyla merkebinden düşüp na‘ra urdu ki “Yā ebetāh edriknī”³³³ Ḥāzret-i İmām-ı Ḥüseyin ol maẓlūmuñ intizārında iken ol na‘rayı istimā‘ edip bī-iḥtiyār meydāna girdi ve ol serv-i revānı ḥāḳ-ı meẓelletten götürüp ḥayme-gāhına götürdü ve ruḥsārını ruḥsārına sürüp eyitti

“ Ey ferzend-i dil-bend, ey ārām-ı dil-i derd-mend, bir tekellūm et” şehzāde göz açıp vālid-i büzürgvārını ve vālide-i dil-ḳarārını ve birāder-i ḡam-güsārını eṭrāfında görüp eyitti “Yā ebetāh gördüm ki ebvāb-ı āsumān meftūḥ olup şerbet-i selsebīlden cāmlar mürettep [32] oluptur.” Bu tekellūm eşnāsında rūḥ-ı pür-fütūḥı ravza-i Rıḍvān’a intikāl etti.

³³¹ Babacığım, susadım susadım.

³³² bī-kām : pür-peykān

³³³ Babacığım, yetiş!

“Māh-ı cemālin ol gül-i bāğ-i risāletün
Setr-i seḥāb-ı merg nihān itdi ey dirīg”

Ya‘nī, risālet bağının ay gibi olan cemālini ölüm buluşu gizledi.

“Şāh-ı gül-i ḥadīka-i iḳbālī rūzgār
Pā-māl-i inḳılāb-ı ḥazān itdi ey dirīg”

Elḥāşıl buña mümāsıl pek çok mişāller bulunabilir.

[33]

4.4. İstidlāl Hakkındadır

‘İlm-i belāğatiñ üçüncü kısmı istidlāldır ki müstemi‘niñ ne ḥüsn-i naẓarını isticlāb ve ne de heveslerini teheyüç dā‘iyyesindeir. Bunıñ maḳşadı mücerred işbāt-ı müdde‘ā ve iḳnā‘-ı müstemi‘dir. Bu o kadar mühimdir ki (Aristo) ‘İlm-i belāğata dā‘ir ḳitābında fenn-i münāzarayı ‘İlm-i iḳnā‘iñ ya‘nī belāğatiñ esāsı i‘tibār etmiştir. Bu feylesofuñ re‘yine göre belīg olmak işbāt-ı müdde‘ā ṭarīḳini bilmektir. Ta‘bīr-i dīgerle belāğat mücerred işbāt-ı müdde‘ādan ‘ibārettir.

Eger münāzara ya‘nī istidlāl ṭarīḳiyle olan şey’ Aristo’nuñ dedigi gibi belāğatiñ küllü ve hey’et-i mecmū‘ası degilse de eñ mühim eczāsından biri olduđu inkār olunamaz.

‘İlm-i belāğat ṭālibleri terkīb-i kelāmdan evvel vāḳı‘ olacak tedārikāt-i a‘dādiyelerinde mevzū‘-ı baḥislerine müte‘allik her dürlü istidlālātı kemāl-i dīḳḳat ve ehemmiyetle te’mīn etmelidirler.

İşte bu istidlāl yolunda isti‘māl olunacak kavā‘idiñ birisi de ḳıyās-ı mantıḳīdir. Bu ḳıyās-ı mantıḳī istidlālāt-ı ‘aḳliyyede mübtedā’-i ḥarekettir ya‘nī esāstır. Bu ḳıyās bi’l-

cümle ‘uḳūl-ı selīme aşḫābı ‘indinde müttefiḳ-i ‘aliyye olan ḥaḳāyık-ı müsellemeden birisi ele alınır yāḥud tecrübe üzerine mebnī olan bir ḳā‘ide-i müselleme-yi yāḥud gerek ḳalbiñ ve gerek insānlardan bir cemm-i ğāfirīñ şehādetleriyle ṣābit olan bir ḥāl-i ḥuṣūṣī ḳıyāsda esās ittiḥāz olunabilir. İstidlālīñ aṣlı ya‘nī esāsı olan da‘vā īrād olunduktan soñra bir ikinci kaṣiyye īrād [34] olunur ki bu daḫi bir ḥaḳīḳat-i müselleme yāḥud ḳābil-i efkār olacak bir vaḳ‘a olmalıdır ve bu ikinci ḳaṣiyyeniñ mu‘āvenetiyle bir üçüncü kaṣiyye istintāc olunur. Meṣelā istidlāl ṭarīḳiyle “İnsān ṭālib-i ‘ilm olmalıdır” ḥaḳīḳati isbāt olunmaḳ isteniliyor ise oña evvel emrde demeli ki “İnsān kendi ḥaḳḳında fā‘ideli olan şey’i aramalıdır” işte bu da‘vāyı īrād ettikten soñra “ ‘İlm de insāna fā‘idelidir” kaṣiyyesi īrād olunmalıdır. Bu ikinci kaṣiyye ya‘nī mücerred “İnsān kendi ḥaḳḳında fā‘ideli olan şey’i aramalıdır” fā‘ide-i külliyesinden binā‘en-‘aleyh insān ṭālib-i ‘ilm olmalıdır ḳaṣiyyesine intikāl etmege vāṣıta olur.

İşte bu üç kaṣiyyeden mübtedā‘-i ḥareket olan birincisine “kübrā” denilir. Vāṣıta olana da “ṣuġrā” üçüncüsüne daḫi “netīce” tesmiye olunur ve bunlarıñ mecmū‘na ḳıyās itlāk olunur. İşte bu bir ḳıyās-ı muḥtaṣardır ba‘zı kere ḳıyās-ı muṭavvel olur.

İstidlāl dā‘imā ḳıyās ṭarīḳiyle icrā olunur ya‘nī müsellemlerden ğayr-i müsellemler olan şeylere gidilir. Faḳaṭ ḳıyās az çok mestūr olur. Ḥükemā ki maḳṣadları yalnız isbāt-ı müdde‘adır. ḳıyās hemān dā‘imā açıktan açığa isti‘māl edilir. Ḥatībler ki tefennün ṭarīḳiyle ḥoş görünmek ve maḳṣadlarına vāṣıl olmaḳ için isti‘māl ettikleri vesā’iṭi açıktan açığa göstermemek isterler (ḥükemānıñ sālik olacağı ṭarīḳe ittisāl etmeyip) ḳıyāsı ekṣeriyā ḥüsn-i beyānları altında setr etmege çalışırlar. Meṣelā “Masillon”uñ beḳā-yı rūḥ ḥaḳḳında bir maḳālesi miṣāl olarak zıkr olunabilir.

[35] Masillon’uñ beḳā-yı rūḥ ḥaḳḳında bir maḳālesi miṣāl olarak bi’t-tercūme zıkr olunabilir. Ḥāllerine yāḥud ḳaderlerine rāzı olan mevcūdātıñ cümlesi bulunduḳları

hâlden hoşnûd görünürler. Meşelâ yıldızlar cevî-i semâda müsterih olup dîğer bir ‘âlem tenvîr etmek için bulundukları mevki‘leri terk etmek ârzüsünde bulunmazlar. Harekâtı bir kâ‘ideye tâbi‘ olan küre-i arz daği yıldızların yerlerini zabt etmek için yukarıya doğru şıçramak istemez. Vuḥûş ve behâ‘im muntazam şehirlerde ve ihtîşâmlı serâylarda ikâmet eden insânın maḥlûk lehine gıpta etmeyerek kırlarda ve ormanlarda ser-serî dolaşabilirler. Kuşlar yeryüzünde kendilerinden daha baḥtiyâr maḥlûkât olup olmayacağını hîç düşünmeyerek havada hoş vakt geçirirler. Hülâşâ cümlesi hâllerinden hoşnûd olup yerli yerinde dururlar. Yalnız insân muḫtarib ve nâ-ḫoşnûddur. Yalnız insân kendi ârzûlarının zebûnu ve ḫavf ve ıztırâblarının maḫhûrudur. Ümîdleri kendisine bâ‘is-i ekdâr u âlâm olur. Telezzüzât ve ḫuḫûzâtı içinde meftûr ve mükedder olur. Yalnız insân bu ‘âlem-i fenâda rabṭ-ı kalb edebilecek bir şey’ bulamaz. Bunun sebebi nedir. Ya bunun sebebi bu ‘âlem-i dünyâda ğarîb olmasıdır. ‘Âlem-i ‘uḫbâ için ḫalk olunup bu ‘âlemden daha vâşî‘ bir ‘âleme vâşıl olması ârzüsundan nâşîdir. Küre-i zemîn onun vatanı değildir. Mâsivânın ya‘nî Ḥaliḫ-ı te‘âlânın başkası onun nazarında lâ-şey’ meşâbesindedir.

[36] İşte bu tafşîlât ifâde-i sâdeye tenzîl olundukta ya‘nî ihtîşâr edildikte ta‘bîr-i dîğerle allanmış pullanmış olmayarak zîkr olunduğda üç kaẓiyyeden ‘ibâret olur. Bunlar da suġrâ, kübrâ ve netîcedir. Şöyle ki kâffe-i mevcûdât hâllerine göre bir sa‘âdet-i ḫâl için ḫalk olunmuştur. Yalnız insân ‘âlem-i fenâda bunu bulamıyor demek olur ki bunu başka yerde aramalıdır. İşte kıyâs bu şekilde terkîb olunur ise bir istidlâl-i hakîmâne olur. Faḫaṭ (Masillon) bunu bir istidlâl-i ḫutebâne şekline koymuştur ki bunda üç kaẓiyye daği tafşîl ve tevsî‘ olunmuştur. Bu nev‘ istidlâle “burḫân-ı muṭavvel” denilir.

4.4.1. Kıyās-ı Muhtaşar Beyânındadır

Eger şâ'irler yâhud hatîbler kıyâsı tafşîl ve tedvîl etmeyip bi'l-'akis onu ihtîşâr ederler ya'nî birinci yâhud ikinci cüz'ünü hâzîf ederler ise oña kıyâs-ı muhtaşar tesmiye olunur.

Meşelâ (Rasin'in bir fâci'asında onuñ eşhâşından olan (İfijenya) başına gelecek felâketi teferrûs ettigini beyân-ı mu'arrızında (Ağamemnon)a der ki "Onuñ başına getireceğiniz felâketleri ra'nâ bilirim" (Ağamemnon) onuñ cevâbında niçin soruyorsuñ mādâmki biliyorsuñ der. İşte bu bir kıyâs-ı nâkıştır bunu bir kıyâs-ı tamâm yapmak lâzım gelse öyle yapmak iktizâ eder. Bunu da bizzât (Ağamemnon) yapıp der ki [37] "Bir şey bildiği hâlde sorulmaz mādâmki sen de mevzû'-ı bahş olan maddeyi biliyorsuñ binâ'en-'aleyh şormamalıydıñ. İşte bu kıyâsta "kübrâ", "şuğrâ" ve "netîce" dañi mevcûddur. Bunu muhtaşar etmeniñ sebebi (Ağamemnon) ziyâde mütelâşî bir hâlde bulunup tam bir kıyâs tertîbine vakit ve hâli müsâ'id olmamasındandır. Onuñ için bu kıyâs-ı muhtaşar şeklini ihtiyâra mecbûr oldu.

Bu kıyâs-ı nâkış u muhtaşarın bir cüz'ü zımnîdir. Ta'bîri-i dîgerle bir cüz'ü dîger cüz'leriñ tahtında mahtefî ve müstetir ve bu kıyâs-ı muhtaşara (Aristo) kıyâs-ı hutebâne yâhud kıyâs-ı hutebâ tesmiye eder.

İstidlâllerden birisi de cüz'den külle istidlâldir ki bir netîce-i külliye istinbât olunmak üzere bir kaç ahvâl-i huşûşiyeye cem' olunur ise bu istidlâle cüz'den külle istidlâl tesmiye olunur. Meşhûr *Târih-i Tabî'i* mü'ellifi (Bufon) ölümden korkmak iktizâ etmeyeceğini isbât için bu kâ'ideyi isti'mâl etmiştir. (Bufon) makâlesinde der ki: " 'İlel-i hâda envâ'ından nâdiren vâki' olur. Bir kaç 'illet vardır ki onlara ... ba'zı harekâttañ nâşi huşûle gelir. Ba'zı te'sîrât yâhud infi'âlât-ı hatimeniñ pek müte'ezzî yâhud muhtarîb olduğunu gösterir. Bunlardan mâ'adâ dîger 'illetleriñ cümlesinde insân pek rahatla

teslīm-i rūḥ eder. Ḥattā ekserī insānlar öleceğini bile hīç bilmeyerek ölür. Yalnız pek azı şöñ nefesine kadar idrāki muḥāfaẓa eder. [38] Bunuñla berāber bu miqdār cüz'den belki hīçbirisi bulunamaz ki kesb-i 'āfiyyet ümīdiyle mütesellī olmasın. İşte ḥikmet-i ilāhiyye insānıñ ḥayrı maḳşadıyla bu iḥsās ya'nī ümīd iḥsāsı 'aḳla ḡalib gelmiştir. Ve şu ḥāle nazaran (Bufon) netīce-i ātiyyeyi istintāc eder. Demek olur ki ölüm bizim taḥayyül ettiğimiz gibi ḳorḳunç ve dehşetli bir şey' değildir. Biz onu uzaḳtan ḡāyet menfūr ve müdhiş bir şey' biliriz. Faḳat ḥaḳīḳatte öyle değildir. Bu ḡüyā bir ḥayāldir ki bir derece uzaḳtan bizi ḳorkutur. Faḳat oña yaḳlaştığımızda ḡā'ib olur.

4.4.2. Mişāl Hakkındadır

İstidlālīñ enva'ından birisi de mişāldir. Cümle 'indinde müselleme ve mu'teber olan bir tā'ifeniñ yāḥud bir zātıñ ba'zı ef'āl yāḥud aḳvālī esās-ı müdde'ā ittiḥāz olunur ise işte buña “mişāl” derler. Fransa ḥükemāsından meşhūr (Jan Jack Russo) ma'lūmumuz olan dü'ello uşulünün fiṭrat-ı insāniyede merkūz olmayan bir 'ādet-i vaḥşiyāne olacağı işbāt-ı mu'arızında bu istidlālī isti'māl eder. Ya'nī milel-i sābıḳa tarihlerinden müstecriḥ birtakım mişāller īrād edip der ki “ḳayşer-i rüm ile ḳatun yāḥud ... beyinde bu kadar taḥḳīr vāḳı' olmuş iken bunuñ hīçbirisi dü'ello da'vet-nāmesi gönderdi mi? Baḳıñız bir kere Yunanistān'ıñ eñ [39] meşhūr ser-dārları, ḥaberālları ba'zı düşmanları tarafından sopa ile tehdīd olunmuş iken nāmūsuna ḥalel geldi mi? İşte Jan Jack Russo bu mişālleri beyān ettikten şöñra der ki dünyānıñ eñ faẓīletli, şecā'atli 'ali-cenāb ve ma'lūmātlı ṭā'ifeleri beyinde dü'ello 'ādet degilse bu muḥāfız-ı nāmūsa müte'alliḳ bir tedbīr-i ma'ḳūl değildir. Belki onu iḥdās edenlere yaḳışır bir ḥareket-i vaḥşiyānedir.

4.4.3. Burhān-ı Zü'l-ḳarneyn Beyānındadır

Bir nev' istidlāl daḥi vardır ki oña da burhān-ı zü'l-ḳarneyn derler ki başḳa başḳa iki delīldir ki bir maḳşad için ya'nī bir müdde'āyı işbāt için īrād olunur. Bu ḡüyā iki ağızlı

bir balıdır ki iki tarafından darb eder. Meşelâ ecānibiñ mürûruna ma'nî olmak için bir kolluk neferini bir kapıya koymuşlar. Mu'ahharen mahall-i memnû'da bir ecnebî görülmesine mebnî neferi dīvān-ı harbde taht-ı muhakemeye almışlar ve bu burhān-ı zū'l-ķarneyn ile onu maḥķūm etmişler. Şöyle ki: "Bu ecnebîyi yāş-ı müsā'ade ile bıraktıñ yāḥud ğaflet-i h'āb gibi diĳkatsizlikle girmesine sebep verdiñ bunuñ ikisi de ķabaḥattir. Binā'en-'aleyh her hālde sen maḥķūmsuñ demişler.

Dīger bir mişāl: Aşil-zādegāndan denilen bir cānīnin şedīd-i mūcāzātı için maḥķemeye ihzārı ve [40] muḥakemesi icrāsı evānında ḥazardan biri bunuñ sā'ir aḥād-ı nāsa kıyās edilmeyerek birāz müsā'adeli tutulması için şefā'at etmek ister ve bu müddeā'nıñ ḥilāfında bulunan bir zāt daḥi buña muķābil burhān-ı zū'l-ķarneyni isti'māl ederek der ki: "Bu aşāletini söylediĳiñiz zātıñ aşil-zāde olacağı müselleminiz degildir. Aḥād-ı nāsdan ise teslīm-gerdeñiz olacağı üzere cezāya müsteḥaktır. İddi'āñız vechile aşil-zāde ise yine cezāya müsteḥaktır. Çünkü buña isnād olunan kabāḥat efrād-ı ehālīye yakışmaz ise aşil-zādegāna hīç yakışmaz. Bunuñ için bunu irtikāb etmelidir. Bu vechile 'alā kilā'l-ķadareyn cezāya müsteḥaktır der. İşte bu sūretle şahş-ı şefī'iñ muḥālifi bu "zū'l-ķarneyni" isti'māl eder ve dīgeri cevābdan 'ācīz kalır ve aşil-zāde olmaması münāsebetiyle mūcāzāttan mu'āf olmaz ilḥ.

4.4.4. Burhān-ı Müselsel Hakkındadır

İstidlālīñ enva'ından bir de "burhān-ı müselsel" vardır. Ba'zı kere bir kaç delīl zencīr gibi bir şūretle yek-dīgerine rabṭ olunur ki birincisiniñ ḥūkmü ikincisine ve ikincisiniñ ḥūkmü üçüncüsüne esās olup nihāyet istidlālīñ ibtidāsında murād olunan netīceye vāşıl oluruz.

Meşāḥīr-i ḥūkemā-yı Yunāniyye'den "Soķrat" ekşeriyā bunu isti'māl ederdi. [41] Meşelā bir yolcu gider iken yol üstünde bir doñmuş ırmaĳa teşādūf eder. Bunuñ

üzerinden geçip geçmemek kâbil olup olmadığını anlamak için bir tilki şalıverir. Tilki kulağını buzuñ üzerine kor. Şoñra buzuñ altından şuyuñ hareketini işitir. O vakt der-hâl durur, ileri gitmez. İşte bu tilkiniñ istidlâli istidlâl-i müselseldir. Gūyā kendisince bu istidlâli tertib eder şöyle ki: “Her seslenen şey’ müteharriktir. Her hareket eden şey’ doñmamıştır ve her doñmamış şey’ māyi‘dir ve her māyi‘ şey’ bir ağırlık altında kayar. Mādāmki kulağımıñ yanı başında su sesi işitiyorum demek olur ki doñmamıştır. Şu hâlde beni kaldıracak kadar kalın degildir.” neticesini çıkarır.

İşte istidlâliñ başlıca şekillerini beyân ettikten şoñra şurasını dañi ihtâr etmek lâzımdır ki istidlâllerden her kañgısı olur ise olsun maqbûl olması ya’nî maqşada muvâfık olması iki şartta mütevaqqıftır.

Birincisi, esās ittiḥāz olunan mübtedā-i hareket ma‘kûl bedīhī ve müsellemler olmak; ikincisi, lā-meḥāle andan netice-i maṭlûba çıkmaktır. İşte bu iki şarttan hangisi daha aṣlī yāḥud daha mühimdir denilse bunun ta’yini müşkildir. Çünkü bunların ikisi de lâzımdır. Zîrā birincisinde bir kuşūr vākı‘ olsa ya’nî fāsîd olsa bir adam netice çıkarmadan ‘acîz olur ve ne kadar mähîr olsa yine ḥaḳıḳatten tebā‘üd etmiş olur. [42] Kezālik esās ne kadar ma‘kûl ve ḳavī olsa onda olan neticeyi gereği gibi çıkarmayı bilmez isek maqşada dest-rest olamayız. Bu iki taḳdîrde dañi bî-hüde elfāz u efkār şarf etmiş olur. Bu ḳabîlden olan insān mantıḳî olamaz. Belki safsatacılıkla ithām olunur.

İşte şimdiye kadar söylediğimiz şeyler hep taṣavvura dā’ir idi. Şimdi ise tertibden baḥş etmek lâzımdır.

[43]

4.5.Tertib Beyânındadır

Efkâr ve taşavvurât hazırlandıkda onlar ne nizâm ve ne tertib üzere beyân olunmak lâzım ise oña karar verilmek iktizâ eder. Bu nizâm ve tertib her şey için lâbüdd olan ‘anâşırdan birisidir.

Hilkat-i tabi‘at her şeyde bu nizâmıñ misâlini ve numûnesini gösterir. Şanâyî‘ ki oña eñ mühim kavâninden birisi tabi‘ata taklîddir. Bu dañi tabi‘at gibi mücerred nizâm u tertible kâ‘im olabilir. Meşelâ bir hâne inşâ olunacağı vakt yalnız onuñ için lâzım olan enkâzın tedârikiyle iktifâ etmeyip iktizâyâ göre kapısı, nerdubânı, maţbahı el-hâşıl her ne lâzım ise kâffe-i müştemilâtı yerli yerinde tertib ü tanzîm olunmalıdır. İçinde ne maķûle adam oturursa oña göre yapıldığı gibi bir kimse yazacağı adamlarıñ hâline göre ifâde-i merâm etmeli. İşte belâğat dañi ‘ayniyle öyledir.

Kezâlik bir oda tefriş olunacağı vakt her gûne müştemilâtı ĩcâbına göre tertib olunup yerli yerinde konulmalıdır. İşte edebiyyât dañi ‘ayniyle öyledir. Bir kaşîde yâhud bir maķâlede muvâfık-ı uşûl ve hikmet bir nizâm u tertib görölmez ise hem müstemi‘leriñ hoşuna gitmez ve hem de onlara te’sîr etmez. Binâ’en-‘aleyh maķşad fevt olur. Kezâlik zamân-ı sa‘âdetde vukû‘ bulmuş bir muķârebeyi nakl edecek olsak tertib üzere söylemek lâzımdır. Şöyle ki;

[44] Evvelen: Tarafeyniñ ordusunuñ mürekkep olduğı kuvve-i ‘askeriyye ne miķdâr idi ve ser-gerdeleri kim idi ve esliḥâ ve mühimmâtları yâhud tuttuķları mevâķî‘ naşıl idi. Muķârebeye ne vakt şurû‘ olundu naşıl teķâbül-i satve vâķı‘ oldu ve ne türlü harekât-ı ‘askeriyye ve uşûl-ı ḥarb ittihâz olundu. Hulâşa müddet-i muķârebe ne kadar imtidâd etti. Şoñra ķanğısı ģâlib ve ķanğısı mağlûb oldu ve esbâbı ne idi ve ģâlib olan taraf ne yaptı. ‘Acebâ bu ģalebe ile kanâ‘at etti mi yoksa ta‘ķîb etti mi ve mağlûb hakkında ģaddarâne mu‘âmele etti mi yoksa levâzım-ı insâniyyeye ri‘âyet etti mi beyân

olunur. İşte bunlar bu vechile tertib ü beyân olunur. Ama eger daha tafşîl murâd olunur ise o hâlde evvel emrde niçün muhârebe ettiler ya'nî muhârebeyi mevâcib olan ahvâl ne idi ve nihâyet bu mağlubiyyet ve gâlibiyyetiñ tarafeyn hakkında müntic olduğu netâ'ic-i siyâsiyye daği 'ilâve olunur.

Kezâlik tiyatro oyunlarında bir fâci'a yâhud bir komedyâ te'lîf olunmak istenildiği hâlde daği bu kabîlden ba'zı nizâm u tertibe ri'âyet olunmak iktizâ eder ve bu maqûle 'ale'l-'umûm dört cüz'den mürekkep olur. Şöyle ki:

Evvelen: **“Exposition”** ya'nî baş-ı maqâl yâhud medhal-i kelâm olur.

Sāniyen: **“Noeud”** 'akd ya'nî hikâyeleriñ müştemil olduğu desîseleriñ ini'kādî zamānı.

Sālisen: **“Peripetie”** hâtime ya'nî müstemi'leriñ 'alâka-dârları ta'bîr-i dîgerle merâk ve rağbetleriniñ tezâyüd ettiği ve desîseleriñ hadd-i gâyete vardığı zamāna müte'allik kısımdır.

[45] Rābi'en: **“Denouement”** netîce ki o vaq'anıñ mâhiyyeti gösterir. Bu netîce oyunun bir cüz'-i aşliyyesidir. Bu kışşadan alınacak hışşeyi îzâh eder. Meşelâ bir vâlideniñ evlâdına olan muhabbeti yâhud riyâ-kârıñ 'âkıbet-i hâlini göstermekten 'ibârettir. Bu tertib her nev' insânda vardır ve edebiyâtıñ her nev'inde vücûdu lâzım olan bu şu'arâdan ziyâde hutebâya teveccüh olunur. Çünkü maqâleniñ vuzû'-ı nüfûz u te'sîri efkârıñ tertibinden hâşıl olur.

4.5.1. Tertīb-i Hutebā Hakkındadır

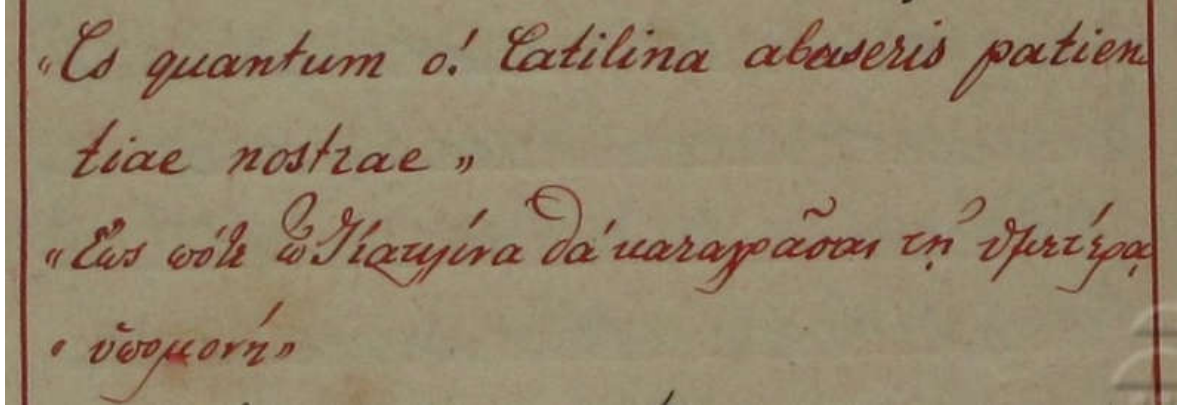
Haṭīb mevzū^c-ı bahşı iyice taşavvur ve tefekkür ettikten sonra onuñ eczā-yı muhtelifesini diğkhatle ve bu leyle taḫsīm etmelidir. Bir maḳāleniñ eczāsı başlıca beş cüz'den taḫsīm olunur. İşte bu beş cüz'ünü yegān yegān ta'yīn ü beyān edelim.

Evvelen: **“Exorde”** (muḳaddime ya'nī) her neden bahş olunur ise olunsun dā'imā bir nev^c muḳaddime ile söze başlanılır ki buña medḥal ve muḳaddime denilir. Muḳaddimedden maḳşad mevzū^c-ı bahşın māhiyyetini beyān ile berāber ol bābda müstemi'īñ rağbet ve diğkhatini isticlāb etmektir. İşte haṭīb bu muḳaddime vāsıtasıyla müstemi'lere kendi ahlāk-ı meslek ü mişvārı hakkında bir ḥüsn-i efkār vermege ve istikāmet-i ḥulūşıyyetine [46] nazaran kendisine 'alāḳa-dārılık göstermelerine çalışır. Ba'zı kere de haṭīb bir ḥüsn-i ḳabūl görmemek ḥavfıyla muḳaddimedede sözü tafşıl ü taṭvīl etmeğe mecbūr olur. Ba'zı kere de öyle taṭvīl-i kelāma ḥācet görmeyerek meḳānet ve şafvet ile kelāma āğāz u ibtidār eyler. Meşhūr “Bossu'e” İngiltere ḳraliçesiniñ cenāze alayı ḥuṭbesindeki muḳaddimesinde bu tarzı isti'māl etmiş ve demiş ki “Bu 'ālem-i fenāda 'izzet ü 'azamet ü ḳudret bevāṭı'l-mülk ḥiṭāb-ı müsteḥābına sezā-var olan cenāb-ı mālīkū'l-mülk ḥazretlerine maḥşūştur. Öyle bir fermān-fermā-yı bī-tevfīḳdir ki istiklāl-i dād u dehşette müdāḥale-yi vezīr-i müsteşārdan münezzehtir. Öyle bir mālīk-baḥşā-yı bī-tekellüfdür ki müselleme-i dest-şehriyārdan olan ma'mūre-i cihān emvāc-ı baḥr-i ḳudretiñ endaḥte-i sāḥil ettiğı bir”

Ba'zı kere **“Debut”** ḥadīd ve serī^c olur. Romalı meşhūr haṭīb Çiçeron'ıñ muḳaddimesi gibi ki a'zāsı ḳatl etmek için 'ayān-ı meclisine gelip aralarında oturmağa cesāret eden (Ḳatilina)yı gördükde bu haṭīb heyecān-ı ḡaşb ḥālinde yüksek şadā ile: “Ḳatilina! Sen ne vakte ḳadar bizim şabır ve taḥammülümüzü sū³-i isti'māl edeceksiñ, daha ne vakte ḳadar seniñ evzā^c-ı mecnūnāneniñ parçası olacağız” demiştir.

[47]

Ḥatīb-i meşhūr Çiçeron'ın Kätilina'ya ḥiṭāb-ı mezkūr sözü Latin lisānında 'ayniyle ber-vech-i ātī beyān olunur.

Ḥatīb-i mezkūr şūret-i ḥālī īzāḥ etmeksizin ve bir ittifāk tafşilātını beyān etmezden evvel a'zā-yı şūret-i ḥāle maṭla' oldular ve Kätilina mebhūt u ḥayrān kaldı. Yine ba'zı kere muḳaddime istiḥrāc üzere olur ya'nī müstemi'in ḥüsn-i ḳabūl görüp görmeyeceğini nāşıyye-i ḥāllerinden teferrüs etmek için isti'māl olunur ve ḥatīb oña göre ta'dil-i lisān eder. İşte beyān olunan mişāllerden anlaşıldı ki muḳaddime mevzū'ı bahş edilecek maddeye ve söz söyleyecek mevķı'a ve ḥiṭāb olacaķ eşḥāşa ve ḥattā ba'zı ḥatībīn zātına göre tertīb olunur ve ondan sonra ḥatīb müstemi'in ḥüsn-i nazarını yāḥud hīç degilse diḳḳati ḥaḳḳında emniyyet ḥāşıl ettiğinden sonra bahşedecegi maddeyi beyān eder. Tertīb beş kısma taḳsīm olunur demiş idik. İkincisi de beyān olup şimdi bunun ḥaḳḳında bahşedeceğiz.

[48] 4.5.2. Beyān Beyānındadır

Ḥatīb muḳaddime vāşıtasıyla müstemi'in ḥüsn-i nazarını isticlāb yāḥud hīç degilse diḳḳati ḥaḳḳında emniyyetini ḥāşıl ettikten sonra bahşedecegi maddeye şurū' eder. İşte buña beyān yāḥud başt-ı maḳāl denilir. Bu başt-ı maḳāl ba'zı kere dolaşıklı olur ise ya'nī ḥatīb muḥaṭabları'nı kolaylıkla idrāk edemeyeceklerini añlar ise beyān edecegi

şey'in başlıca aksamını ta'dād eder ve ittiḥāz olunacak ṭarīk ta'yīn edebilir. İşte taḫsīm beyānıñ mütteḥimidir, mükemmelidir. Miṣāl (Masillon) bir kibārıñ taḫvāsında melḥūz olan ba'zı muḥāṭarāta dā'ir maḳālesinde baḥsī üç maddeye taḫsīm ile demiştir ki : “Eñ büyük fezā'ilden ma'ḍūd olan taḫva bile ba'zı aḥvālde mezlaḳa-yı aḳdām olabilir. Meşelā me'müreyn-i devletiñ taḫvāsında ḳorḳulacak üç muḥāṭara vardır ki bunlar her türlü fezā'ili ḳabā'iḥe tebdīl edebilir. Birincisi kendi zātlarına maḥşūş taḫvādır ki onları mükellef olanları meşāliḥ-i 'āmme vezāifiyle isti'mālden men' eder. İkincisi mevācib-i vesvese olan bir taḫvādır ki onları teşebbūs ve ḥareketlerinde tereddüde ve teznīde düşürür. Üçüncüsü ḥafīfū'l-'itimād ulaḳlık taḫvāsıdır ki aḳvāl yāḥud efkār-ı bāṭıla te'sīrātını telaḳḳıye müste'id olur. Çünkü bunlar birinde ḳabūl olunduktan [49] sonra nükūl etmek müşkil olur. İşte bunda Masillon taḫsīm ḳā'idesine ri'āyet etmiştir. Fakat taḫsīmde ḥadd-i i'tidāl tecāvüz olunmamalıdır. Çünkü şu ḥāl maḳāleniñ nüfūz ve ehemmiyyetini selb eder ve faşlı lāzım olan şeyleri faşl eder. Dağınıklık ve ibhāmı def' maḳşadıyla ittiḥāz olunan bir tedbīr-i 'aks-ı kaḳıyyeyi müntic olur.

Beyānıñ yanı başında ḥikāye ya'nī mevzū'-ı baḥse müte'allik vukū'āt yāḥud aḥvālīñ taḡayyürü daḥi 'ilāve olunur. Bunlar beyān ve müte'allikātıdır.

Tertīb-i ḥutebānıñ üçüncü kısmı cerḥ ve ibtāl **“Réfutation”** dördüncü kısmı taḳviyyet ve te'yīd **“Confirmation”** beşinci kısmı da ḥātimedir ki Fransızlar buña **“Conclusion”** tesmiye ederler.

4.5.3. Cerḥ ve İbtāl

Cerḥ ve ibtāl mevzū'-ı baḥs ve oña müte'allik vukū'āt ve aḥvālīñ hikāyesi beyān olunduktan sonra te'yīd ya'nī dela'iliñ tafzīli gelir ki işte maḳāleniñ cevheri ve mā-bihī'l-ḳıvāmıdır. 'Ulemā-yı belāgattan Kuintiliyon der ki: Aḳıllı ḥaberal ḳavī ve cesūr 'askerini birinci şafa şoḳar ve bunlarıñ mā-dünunda olanları onlarıñ verāsına ve eñ münteḥib ve

galebeyi te'mîne muqtedir 'askerlerini de eñ geriye alıkor. İşte bir hutib daħi hutābetinde oña taqlid etmelidir. Şöyle ki şıdk-ı müdde'āsını te'mîne medār olabilecek kavī delīlleri ibtidāda irād etmelidir ve delīlleriñ şan'ıklarını maķāleniñ vasaına şokuşturmalı, sonra da maṭlūb olan iķnā'ı [50] hāşıl edecek berāhīn-i kātı'ayı cümle-i ahīre olmak üzere eñ soñraya alıķomalıdır.

4.5.4. Hātime Beyānındadır

Tertib-i hutebānıñ beşinci kısmı hātime dir. Bir maķāleye üç şüretle hitām veriliyor ya'nī hātimele riñ enva'ı vardır. Evvelen baħşıñ o kadar tevsī'e taħammülü olmayıp hutib daħi heyecān hālinde degilse o müe'essir ü muķanna' söz söyleyenler hemān birkaç kelime ile iktifā eder. Buña **"Conclusion"** hātime derler. Meşelā bir mürşid-i kāmiliñ yāhud bir fazılñ vezā'if-i insāniyyeye dā'ir oğluna hutāben irād ettiği bir hutābeyi ber-vech-i ātī ittiḥām edip demiştir ki: "İşte oğlum dā'imā teyakķuz ve intibāh üzere yolun mezālīķ-i aķdām olan mevāķi'-i hātır-nākdan ḥavf u iştirāne ile nefsi emmāre ve ḥ'āhişleriñe karşı ve müdāhinlere karşı salāh-ı 'ıffet ve istikāmetle muķāvemet et. İşte böyle ḥulāşa etmiştir."

Sāniyen, hutib şıdk-ı müdde'āsını işbāt için birkaç delil irād ettikten sonra onların muḥtaşaran tekrār edilmesine tekrār-ı telḥiş **"Recapitulation"** denilir. Meşelā 'ulūm ve ķanūn taḥşīlini teşvīķini mütezammın irād olunan bir hutibe ber-vech-i ātī hitām veriliyor. "Ḥulāşa insān taḥşīl-i kemālāt ettiği hāde kendisine 'abeş olarak verilmemiş olan kavī cismāniyye ve rūḥāniyyesini tevsī'le maṭlūb-ı ilāhīyi yerine getirmiş olur ve meziyyet-i insāniyye [51] insāniyyesi nisbetinde terakķī eder ve yeni nev'ī beyninde daha ziyāde 'izzet ü ihtirāma mazḥar olur ve esbāb-ı ma'işet taḥşīline daħi medār olur. İşte dünyāda bunlardan daha a'la daha eşref daha fā'ideli ne olabilir"

4.5.5. Péroration

Salisen, bahş pek mühim olur. Haṭîbiñ kendisi daḥi heyecân ḥālinde ise müstemi‘leriñ hevesâtına murāca‘atla onlarıñ ḳalblerinde bir te’sîr-i belîğ ḥuṣûlüne sa‘y ederek söze ḥitām verir ve buña da “Perorazon” derler. Meşhûr Fransız “Bossu’e” bir cenāze ḥuṭbesini nihāyetinde bu ḥātimeyi isti‘māl etmiştir ve demiştir ki

“Ey ehālî-yi memleket geliñiz ve ğayret nazarıyla bakıñız. İḳbāl ü ihtîşām ve ‘izzet ü ihtirām bir kahramānıñ a‘lā-yı şānı için ba‘de’l-vefāt ne yapabilmiştir. İşte görecekeriñiz şanduka-i mezār üzerinde birtakım ‘unvānlardan kitābelerden ‘ibārettir ki bunlar daḥi dār-ı fenādan göz yumanlara göre ‘abeş ‘alāmetlerdir. Daha ne göreceksiñiz bir mezārıñ eṭrāfında eşk-rîz-i te’essüf görünen birtakım eşḥāş mürûr-ı zamānla maḥv u mūnderis olacak serî‘ü’l-zevāl ‘alā’im-i ḥark, mātem bu te’essüfler bu şarkılar bu ihtirāmlar bu tevķîrler kimiñ için ise yalnız o müsteṣnā olmak üzere her şey burada mevcūd ve mükemmeldir.

Ḥayāt-ı insāniyyeniñ bu bakıyye-i nā-ḳîzine ağlayıñız. Böyle ḳahramānlarıñ gūyā ibḳā-yı nāmları ve a‘lā-yı şānları için tehiyye ettiğimiz vesā’iṭ-i dāhiye ve keder diye añlayınız. Şeref ve şan [52] meydānlarında o ḳadar te’sîr-i inhimāk ile pūyān olanlar! Bā-ḥuṣûş siz yaklaşıñız. Sizler ki ehl-i ḥarb ve ḍarbsiñiz. Size sezā-vār olmağa bu zātdan daha ziyāde ehl-i erbāb var mıdır? Bu sırada bi’l-münāsebe mu‘allim efendimiz devletlü Münîf Paşa Ḥazretleri der ki ben Mısır’da iken bir kitābe ya‘nî mezār üstü yazısına teşādüf ettim ki ḥoşuma gittiginden birḳaç beytini söyleyeyim işte şudur:

Dāver-i Mısır Muḥammed ‘Alîniñdir bu maḳām
Ḳadd-i ta‘zîmle gel ḥākin eyle ḥürmet
‘Āleme sığmaz iken debdebe vü iclālî
Laḥd-i merḳatta uyur şimdi bakıp al ‘ibret
Ḥıṭa-i Mısırda āsārına ḥad yok ammā

İşte ez-cümle bu ‘ālī eşeridir şöhet

ilh

[53] 4.5.6. Her Türlü Mebāhişde İsti‘māl Olunur Tertīb Kavā‘idi

Tertīb bahşinde şimdiye kadar beyān ettiğimiz uşul, tertīb-i hutebāya mahşūştur. Faķat her türlü minse’ette müsta‘mel ba‘zı kavā‘id-i kelime vardır ki onları ‘ilāveten beyān etmez isek maķşadımızı temāmiyle ifā etmemiş oluruz.

Bir bahş her ne kadar basit olur ise olsun ‘ale’l-‘umūm bir kaç cüzü kâbil-i takşimdir. Bu cüz’lerin birinci şıfatı şaded-i aşliyyeden inhirāf etmemek ya’nī istidrād tarīķiyle çok şeyler söylememek ve kendisine yabancı hıç bir ma’nāyı şāmil olmamak ve cümlesi o maķşada müte‘allik ve oña mā’il ve hādım olmaķtır. Bir de cüz’leri yek-dīgerine rabt eden mevzū‘atın vahdetiyle berāber bu cüz’ler yek-dīgerinden mutehayyiz ve ayrı olup birbirine muhallit ve mütedāhil olmamalıdır. Mevzū‘-ı bahşin cüz’leri bir nizām üzere yek-dīgerini te‘ākub etmelidir ki muhātabın oña rağbeti gittikçe tezāyüd etsin. İşte bu müṭale‘ata hükümüne bu sebebe mebnī tertīb maķbül olmaķ ve müstemi‘in rağbetini celb etmek için üç şart lāzımdır. Şöyle ki

Evvelen: Mevzū‘-ı bahşin vahdeti (ya’nī öyle karışık şey söylememek)

Şāniyen: Cüz’lerin mütemāyiz olması.

Şālişen: Tedricī olmasıdır.

Kanğı nev‘ münşe’at olur ise olsun bu kâ‘ideye ya’nī bu üç şarta ri‘āyet edilmek lāzımdır. Eñ az ehemmiyetli olan āşārda bile cüz’lerin terkibinde bir şıfat vardır ki [54] mevzū‘un külline revnaķ-ı leṭāfet ve te’sir verir. Hatta eñ ‘ādī mişāl bir türkü bir şarkı bir māni gibi eñ dün ‘addolunan āşārın ma’ķūliyyeti bile māhirāne bir tertıbden nāşī olur.

Bir mektûb yazılmak istenildikde oña dañi kendisine maḥşûş tertîb-i i'tinâ olunmalıdır. Maşlahata müte'allik bir mektûb gâyet vâzıḥ-ı müretteb ve münakkaḥ olmalıdır. Bu vuzû' nikâhına vâsıl olmak için her ma'nânın kendisine maḥşûş yerini mülâhâza etmelidir. Meşelâ meşhûdât ve maḥsûsâta dâ'ir olan bir mektûbda muḥarrir bir baḥsî bitirmezden evvel dîger baḥse girişir ise ve ondan soñra baġteten bu ikinci baḥsî bırakarak yine birinciye ric'at eder ise ve bu vechile her şey yarım söylenilerek ve baḥisler dañi yek-dîgerine karıştırılmış olur. Bir za'îf aklıñ hevâ vü hevesinden ve ser-serî ḥayâlâtından başka bir kâ'ideye etbâ' olmaz ise o mektûbu okuyanlara bi't-ṭab'î birṭakım mücib-i kelâl ve nefret olur.

Eger deniliyor ise ki bir mektûb ṭabî'î ve gelişigüzel tarzda yazılmamış ise ondan ne ḥâşıl olur. Öyle bir mektûb 'âdetâ bir ḥikmet kitabı kabîlindendir. Buña şöyle cevap veriliyor ki ḥayır hîç öyle degil, ṭabî'îlik ve gelişigüzellik başka intizâmsızlık ve karışıklık başkadır. Bunlar yek-dîgerinden tefrîk olunmalıdır. Vakı'â bir mektûbda bir baḥs terk olunur ve mevzû'-ı baḥs nâ-tamâm bırakılır ve baḳıyyesi ba'zı müṭâla'ya mebnî muḥâtabın ferâsetine bırakılır ve silsile-i efkâr geregi gibi yek-dîgerine rabṭ olunmayarak baġteten bir baḥisten dîger baḥse intikâl olunabilir. Faḳaṭ bu ḥâlde murâd ne ise ancak onu söylemek onu bilmek lâzımdır.

[55] Ḥulâşa ele kalem alınmazdan evvel maḳşad kararlaştırmamış olsa bile hîç degil ise efkâr zuhûr ettikçe onlar tertîb olunmalıdır ve bir fıkrayı yazar iken ondan soñra ne geleceğı bilinmelidir. Ḥattâ muşâḥabette dañi bir nev' tertîb ve nizâm lâzımdır. Burada muşâḥabetten murâdımız her gün bî-kaydâne isti'mâl ettiğimiz ve 'aqlın müdâhelesi olmayarak mücerred i'tibâd ṭarîkiyle dudaklarımızın telaffuz ettiği vâhiy sözler olup meşâlih-i 'âmmeye, şanâyî'-i nefîseye, edebiyyâta ve hükmiyyâta dâ'ir ciddî ve mühim olan muşâḥabettir.

Hakikaten bir sözü söylemezden evvel yâhud söyledikçe efkâr tertîb olunmaz ise muhâtabların ragbeti celb yâhud onları iknâ edecek şüretde nasıl beyân-ı rây olunabilir. Vakı'a insân müşâhabetini evvelce hazırlamak ve tab olunacak ya'nî naazar-ı âma konulacak eser gibi tertîb ve tanzîmine itinâ etmek lâzım degildir. Faķat demek isteriz ki bir mecliste bile öyle serv-bün sözler ile olmayan sözlerle insânlar üzerine bir güne te'sîr hâşıl etmek ile olmayıp bir maķşad-ı hâşıl olmak için tertîb her hâlde bir şarta zarûrîdir.

Umûr maddeye de ya'nî her ticâretde alışverişte intizâmsızlık ve isrâf eñ küllî serveti itlâf eder ve hikmet-i taşarruf eñ küçük ser-mâyenin tezâyüd ve tevsî'ına medâr olur. İşte efkârımız daği böyledir. Müddet-i ömrümüzde devâm edecek âdetlerin ittihâzına maķşûş olan yaşıımızda servetimizi hüsn-i isti'mâle maķşûş ahvâl ve harekâta alışdığımız gibi efkârımızı daği tertîb ve tanzîme maķşûş âdetler ile ülfet ettirmeliyiz.

[56]

4.6. Kısm-ı Sâliş: Beyân Hakkındadır

Mevzû'-ı bahş gereği gibi taşavvur olunup eczâsı daği münâsibi vechiyle tertîb olunduktan sonra tarz-ı ifâde ile iştiğâl olunmalıdır ki buña beyân denilir. Hattâ Volter der ki ifâde olunan ma'nâ müstemi'in zihnine şekl-i ifâdeden daha az çarpar ya'nî tarz-ı ifâde aşıl ma'nâdan ziyâde te'sîr eder. Çünkü herkesin anlayacağı mevâdda insânların murâd ettikleri ma'nâ birdir. Bunların beynlerinde olan fark-ı ta'bîr ve tarz-ı ifâdenin ihtilâfından ibârettir. Tarz-ı ifâde o kadar mühimdir ki eñ âdî ma'nâlara ğarâbet verir eñ za'îf ma'nâlara kuvvet ve te'sîr verir ve en sâde ma'nâlara revnâķ ve âzâmet verir. Hattâ sû'-i te'sîri olacak ma'nâları hüsn-i te'sîre kalb eder.

Meşelâ ulemâdan birisi: “Sokrat'ın inşâfı ilminden ziyâdedir.” diye söylediği söz ve kezâlik bir kere Diyojen Eflâţun'un ziyâretine gittiğinde çamurlu ve çıplak ayaklarıyla halılar ile müzeyyen olan odasına girdiği sırada “Ben Eflâţun'un tefâhürünü pây-mâl

ettim.” diye huzūra hitāb ettiğinde Eflāṭun da “Her bir insānın kendisine maḥṣūṣ bir tefāḥı var. Hatta seniñ tefāḥūrūñü o yırtık elbiseniñ deliğinden farkediyorum.” diye cevāb vermesi ḥüsn-i beyāna ġāyet güzel bir mişāldir.

Kezā birisi dīgerine “Sen yalancısıñ” diyip “Efendim sen ḥaḳīḳati ketm ediyorsuñ” [57] demiş olsa ḥüsn-i ta‘bīrle ifāde-i merām etmiş olur. Kezā bir kere birisi bir rüyā görmüş. Ta‘bīri zımnında mu‘abbire gitmiş. Mu‘abbir demiş ki “Seniñ ne kadar aḳrabā ve ta‘aluḳātıñ var ise kāffesiniñ ölüsünü göreceksiñ.” Dīger bir mu‘abbire gitmiş o da “Sen kāffe-i aḳrabā ve bütün ta‘alluḳātıñdan ziyāde ma‘mūr olacaḳsın.” demiş İşte bu ikinci mu‘abbiriñ sözü ḥüsn-i beyāna güzel bir mişāldir.

Dīger bir mişāl bir ḥ‘āceniñ tenbel bir şākirdi varmış. Dersi taḳrīr etmek üzere bir gün ḥ‘āceniñ huzūruna gittiğinde “Ḥ‘āce efendi bugün dersimi ez-ber edemedim” dediğinde ḥ‘ācesi de “Taḥṣīṣe ḥācet yok” diye cevāb vermesi ḥaḳīḳaten ġāyet nāzikāne ve ḥüsn-i beyāna muvāfıḳ bir şüretle der ki “Güyā her gün dersini ezber edemiyorsuñ” diye yüzüne kuşūrunu urmuştur.

Kezā birisi, “Bu zāt kendisini hevā vü hevesine teslīm eder” demiş. Dīgeri de “Ḥayır, o zātıñ şıfat-ı ġāliyyesi” degildir demiştir ki kibārāne ifāde-i merām etmiş olur. Kezā birisi bir şeyiñ noḳṣānından bahşederken “İşte bu noḳṣāndır” demeyip “Bu ‘ālemde kemāl olamaz” dese bu da ḥüsn-i beyāndan olur.

Kezālik “İstanbul şehri her türlü musā‘adāt-ı ṭabī‘yyeye mazḥar olmuş ya‘nī her türlü meḥātı cāmī‘dir.” diyecek yerde “Güyā ḥālıḳ-ı te‘ālā bir rüz-ı firūzda ḥizāne-i luṭf u ‘ināyeti açmış ve İstanbul’uñ her tarafına nuḳūd-ı ḥüsn-i behāsını şalmıştır” demiş olur ise işte şā‘irāne ifāde-i merām etmiş olur. Hākezā “Bu me’mūriyyet filāna münāsibdir” diyecek [58] yerde “Bu me’mūriyyet filān için biçilmiş bir kaftāndır” denilse ḥüsn-i beyāndır.

İnşâ dediğimiz şey’ yalnız elfâzı değil belki fasîh maḳāleyi teşkîl eden ma‘nânın intiḥâbından ‘ibârettir. Meselâ falan münşînin inşâsı laṭîftir yâḥud rengîndir dediğimizde ne murâd ederiz. Efkârı pek doğru pek vâzî‘ ve mu‘ayyen, mükemmel ve sözleri biri birine gereği gibi merbûṭ olarak tertîb olunmuş ma‘nâsını murâd ederiz. İhtimâl ki o zât pek çok zaḥmetle bulmuş olacağı ta‘bîrâtı gūyâ hemen kendiliğinden gelir ya‘nî tekellüfsüz zuhûr eder. Kalem önünde arz-ı ḥıdmet etmiş demek isteriz. Fıḳarâtın te‘addudu birbirine karışmış mu‘tânın vuşûfu kaṭ‘an ihlâl etmemiş ve ḳalbe ḥüsn-i te’sîri olmaz ise bile müstemi‘in ḳulağına hoş gelir. Meşâhîr-i üdebâ vardır ki âsârının her neresini açacak olsak bu müdde‘âyı isbât eder. Birçok emsâl ve numûne bulabiliriz.

Ez-cümle Fransa mü’ellifin-i meşhûresinden “Jan Jak Russo”nuñ Emîl nâmında bir çocuğun terbiyesi hakkında yazmış olduğu eserde çocukların ‘ilâvelerine müte‘allik olan şoparcası mebhâşimize bir mişâl-i şarîḥdir. İşte müellif-i müşârün-bi’l-benân şöyle başlar

“Çocukların birinci ağlamaları yalvarmadır. Eger diḳḳat olunur ise soñra cebr ü taḥakküm olur. Bunlar kendilerine i‘âne ettrirmeden başlarlar. Soñra ḥıdmet ettirmede ḳarâr kılarlar. Bu vechile çocukların şıfat-ı ḥâllerine –onlara maḥkûmiyyet eḥâsı ondan gelir- soñraları ḥâkimiyet ve istîdâd fikri ondan tevellüd eder. Lakin bu fikirleri onların ihtiyâcâtından [59] ziyâde bizim tek-â-pûlarımızı taḥrîk ettiğinden aḥlâḳ âsârı burada görünmeğe başlar ki oña sebep evveli ṭabî‘yyet degildir. Bu sebebe mebnîdir ki çocuk daha bu yaşta iken onun ḥareketinden ve ağlamasından murâd ḥafîsi ne olduğunu fark etmek lâzımdır.

Ne vakt çocuk bir şey demeyerek elini uzatmaya başlarsa yâḥud çabalar ise elindeki şeye yetişirim zannettiğinden zîrâ mesâfeyi taḥmîn edemez ve bunda ḥaṭâ eder. Lakin elini uzatır iken yalnız şızlar, ağlar ise artık mesâfeyi taḥmîninde hata etmeyip o şeyin gelmesi yâḥud kendisi o şeye îşâl için etrâfındakilere emrediyor demektir. Birinci

taḳdīrde çocuğu yavaş yavaş yürüterek o şeyiñ yanına getirin ikinci şūretde hīç işitmiyorsuñuz gibi geçiştirin. O ne kadar feryād ederse siz o kadar işitmemezlige uruñ çocuğu insānlara hükm ve emretmege alıştırmamalı. Çünkü bu çocuk insānların ḥākim ve āmiri degildir. Kezalik eşyāya fermān ettirmemelidir. Çünkü eşyā fermān diñlemez. Bu vechile her ne zamān bir çocuk gördüğü şeyi ister ise yāḥud oña bir şey verilmek murād olunur ise çocuğu o şeyiñ yanına götürmek onu çocuęuñ ayağına götürmekten iyidir. Çocuk bu hareketden yaşına göre bir netīce çıkarır ve onu çocuęuñ zihnine koymak için bundan daha a‘lā bir çāre yoktur.

İşte bālādaki maḳāle fi’l-aşl Jan Jaḳ Russo’nuñ eser-i kalemî olup mu‘allimimiz devletlü Münīf Paşa Ḥazretlerinden tercüme olunmuştur.

[60] Kemāl begiñ āsarından da bir mişāl söyleyelim

“Bahār eyyāmı bu köhne cihāniñ şubḥ-ı şafā-yı nev-civānīsıdır. Bahār erişince topraęıñ (Zemīniñ söyleseydi daha münāsib idi) eṭrāfı ser-ā-pā ṭarāvet kesilerek "Yuḥyil'arzi ba‘de mevtiḥā"³³⁴ sırrı āşikār olur. O kuru kuru ağaçlar maḥşere teşādūf etmiş ‘ızām gibi yeñiden cān bulmağa başlar. Bir ḥālde ki ṭarāvetlerine diḳḳat olunsa nazar-ı ‘ibretle vücūdlarına sereyān eden ḥayātı görmek ḳābildir. Bir ḥālde ki eñ ednāsındaki neşv ü nümāya bakılsa ‘ālemiñ her zerresinde bir rūḥ tecellī ediyor zannolunur. Bir ḥālde ki şahrāniñ her ṭarafında tecessüm etmiş zevḳ-i rūḥāni belki rūḥ-ı şafā-yı cismāni denilse mübālaęa edilmemiş olur.

Nev-bāhariñ eñ büyük bir bedi‘ası mebzūliyyet ve me’lūfiyyet cihetleriyle ḡāyet ḥaḳīr gördüğümüz çimenlerdir. Dünyādaki elvāniñ ḥadd-i i‘tidālî olan yeşilden ṭatlı renk mi olur. Bahār mevsiminde ise gūyā rüy-ı ‘arziñ her zerresi yeşillenir. Hele bir kerre çimenler açıklı koyulu renkleriyle topraęı ihāta etmege bir kerre ebr-i bahāriñ in‘iṭāfi

³³⁴ Ölümünden sonra arzı (yeryüzünü) nasıl diriltiyor? (Rûm Suresi 50. Ayet)

çimen-zār üzerinde mevceler, hāreler teşkīl etmege, bir kerre şahrānıñ ötesinde bir yerinde yığın yığın beyāz çiçekler açılmağa başladı mı, bir kerre deryā hafif dalğalanmağa bir kerre nesīm āheste revāne güzār ile saṭḥ-ı māda bir cebīn nazāireler yaparcasına çimenler göstermege bir kerre ufaḳ ufaḳ mevceler, ḥabāblar rūzgārıñ öñüne düşerek bir yere toplanmış [61] semen eṭrāfa dökülmüş yāsemen döküntülerinden nişān vermege yüz tutar mı? Şahrāları şafāsından harekete mecālī kalmamış deryā, deryāları şevḳinden ihtizāza gelmiş şahrā kıyās edersiñ. İşte bu maḳūle āsār müṭāla‘asında bizce ḥāşıl olan telezzüz mücerred kelimātiñ ḥüsn-i intihāb ve selāsetinden nāşī olup belki bunlarıñ delālet ettiği iḥsāsāt ve efkārdan daḥi ... olur.

Mü‘ellifiñ beyān-ı efkār için ittiḥāz ettiği tertībi deḡistirir isek o ḥālde her ne kadar lafızlar yine ḥālī üzere ve ma‘nā daḥi yine şahīḥ ve selīs kalır ise de bu inşāda aṣl-ı cālib-i raḡbet olan revnāk ve leṭāfet te’sīri bulamazsınız. Kezālik o derecenıñ mādūnında bir edīb öbürünün beyān ettiği maḳūlat yāḥud maḥşūşatı beyān edecek olur ise evvelkinde iḥsās ettikleri telezzüzüñ nesnesini bulamazsınız.

Inşāda yek-dīgerine muḥālif iki ‘unşur vardır. Birisi efkārıñ tertībi dīgeri elfāzıñ maḳāmeleriniñ ta’yīnidir . Vaki‘ā me‘ānīyi bunlarıñ zurūfı olan ta‘bīrāttan tefrīk etmek müşkildir. Faḳaṭ burada ḥüsn-i beyānı teşkīl eden şey’ taḥşīl etmek dā‘iyesinde bulunduğumuzdan ittiḥād etmiş oldukları ḥālde daḥi yek-dīgerinden ayrı olan bu iki şeyi karıştırmamalıyız. Binā’en-‘aleyh evvelā me‘āniden ve ba‘dehu elfāzdan bahş edeceğiz. Çünkü me‘ānī i‘tibārca elfāza teḳaddum eder.

[62]

4.6.1. Efkar Yāḥud Me‘ānī Beyānındadır

Efkārda nazar-ı i‘tibāra alınacak üç şey’ vardır.

Evvelen, efkārîñ hadd-i zâtında olan şıfât-ı ‘umûmiyyesi.

Sāniyen, efkārîñ kendi beynlerinde olan münāsebāt.

Sālisen, her fikri kendi şekl-i maḥşûşı ya‘nî oña verilen şîve ki şüret-i efkār tesmiye olunur.

Efkārîñ şıfât-ı ‘umûmiyyesi her bir fikr ki mā-ḳabl ve mā-ba‘dından ayrıdır ve mücerred bir müseḥhānîñ şüreti yāḥud ta‘bīridir. Ta‘bīr-i dīgerle bir ma‘nā-yı maḥşûşa delālet eder. İşte bunlar bir kā‘ide-i muṭṭarideye tābī‘dir. Bir fikriñ birinci şıfatı neḳāhettir. Tertīb-i ‘umūmīde mevzū‘uñ hey‘et-i mecmū‘āsınıñ iyice idrāki kāfī olup küllüñ her bir cüzü’ zihninde vāzıḥan muşavver olmalıdır. İşte efkārîñ şıfât-ı ‘umûmiyyesinden biri de budur.

Efkārîñ şıdkı yāḥud şıḥḥatı: Efkarıda neḳāhet gibi lābüdd olan bir şıfat daḥi şıdkıdır. Bir fikr vukū‘-ı ḥāle ve nefsü’l-emre muvāfıḳ olur ise oña şādıḳ denilir. Meşelā ben ıssızım, ben düşünüyorum, ben hoşlanıyorum, ben raḥātsiz oluyorum dediğim vaḳt şu ḥāller ḥaḳīḳaten bize vaḳī‘ olur ise işte bu fikirler şādıḳ olur. Yāḥud iki şey’ arasında bir münāsebet-i ḥaḳīḳiye var ise ya‘nî bir müsnedü’n-ileyh ile bir müsned beyninde münāsebet var ise bu daḥi kezālik şādıḳ olur. Meşelā kızb mezmūmdur yāḥud ḥaḳ ‘ālīdir dediğimiz vaḳt mezmūm fikriyle kızb fikri beyninde nice şıḥḥatı muşaddaḳ bir münāsebet olacağı beyān etmiş olurum.

[63] Bi’l-cümle efkarıda muṭlaḳā bir şıdk-ı hendesī yāḥud bir şıdk-ı mantıḳī bulunmaḳ iḳtiżā etmez. Tecrübe ve taḥḳīḳe mebnī olan şıdk-ı muṭlaḳtan yāḥud münāsebāt-ı ‘aḳliyye ile istidlāl olunmuş bir ḥaḳīḳatten başḳa ikinci derecede bir şıdk daḥi vardır ki ḳalb-i insānī ba‘zı kere onuñla iktifā eder. “El-kalbu ‘indeke fenḳur mā-

fihi”³³⁵ Meşelâ gâşb-ı ma’kûl hâlinde bulunan bir zât hakkında meşhûr bir şâ’ir demiş ki “Babasının intikâmını alacak bir adama göre hiç bir şey müstehîl değildir.”

Vâkı‘â şâ’irîñ bu sözüne muṭlaḳā doğru ve şâdık denilemez. Çünkü ṭabî‘at yâḥud insânlar eñ şedîd gâşb ve heyecân hâlinde bulunan adamlarîñ teşebbüsâtına sedd ü mümâne‘at çekebilirler. Lakin ḳalb bu kâ’ideyi teslîm eder ve buña i‘timâd eder. Çünkü her şahşîñ iḥsâsât-ı ḳalbiyyesine muṭâbıktır. Hatta bu şâdık ‘addettigimiz ve ikinci derecede ṣâbit dediğimiz müdde‘â bir kıyâs-ı mantıḳîden daha maḳbûl, ma’kûl ve mü‘essir ve i‘timâda şâyân görülür. Bunuñ ismine de şıdḳ-ı iḥsâs tesmiye olunur.

Meşelâ bir ḥükümdâr gâşb hâlinde bir bî-günâhîñ ḳatline fermân etmekle maḥkûm-ı ‘aliyye ye’s hâlinde mensûb olduḡu ṭâ’ifeniñ lisânı üzere ḥükümdâra iḳâle-i lisân eder. Ḥükümdâr ne diyor diye su‘âl ettikde ‘âkîl ḳurenâsından biri “Cenâb-ı ḥaḳḳ ‘afv u merḥamet erbâbını sevir” der. Hâzır bulunan bir bed-ḥûy: “Efendim sizi aldadıyor, bu ḥabîs ‘âdetâ size sitem ediyor” der. Ḥükümdâr kâzib olarak ḥayra sevḳ etmeḡi şâdık olarak şerre sevḳ etmekten [64] daha ḥayırlı olacağını bildiğinden ikinci vezîri şuş diye tekdîr ettikten soñra o mü‘eddeb ve ‘âḳilin yüzüne ḥiṭâben “Âferîñ sen her vaḳt doğru söylermişsiñ” diye talṭif eder. İşte ‘âḳıllı vezîr nefsü’l-emri ketm ile hîçbir vaḳitte ḥatırdan çıkarılmaması lâzım gelen bir ḥaḳîḳati söylemiş demek olur. Bed-aḥlâk olan vezîr ise bir ḥaḳîḳati beyân ederek diğerk bir ḥaḳîḳati unutturmak istemiş demek olur.

Bir fikir doğru olmaḡla berâber ‘ammeniñ re’yine muḡâyir olabilir ve buña mâ-fevḳü’l-‘aḳl yâḥud mâ-verâl-aḳl derler. Faḳaṭ ekseriyâ bu mâ-verâl-aḳl olan fikirler ḥaṭâ olur. Çünkü ekser ḥalkîñ re’yi ya’nî ‘aḳl-ı selîmiñ re’yi bir sebep-i mâḳûle müstenid olmaması pek nâdir vâḳı‘ olur. Binâ’en-‘aleyh fikre tevessülün ya’nî ḥalkîñ naḡar-ı

³³⁵ Kalp senin yanında. Bak, içinde ne var.

istikrāsını celb derecesini iħrāz etmek için bir çok mü'ellifleriñ yaptığı gibi öyle mā-verāl-aql olan efkāra raġbet etmekten ictināb etmelidirler. (Bizim ekşer mü'elliflerimiz öyledir. Meşelā bizde ħayāt-ı ħayvān nāmında bir kitābımız vardır ki bu şüretle yazılmıştır.) Aşıl fikre tevessülün cümle 'indeinde maqbūl ve müselleme efkārı kendisine maḥşūş olan bir şüretle beyān etmekten 'ibārettir. O da bu beyān edilen kavā'id vāsıtasıyla olur. Bir fikir gerek doğru olsun yāḥud olmasın bilā-taḥkīk kabūl olunur ise oña fikr-i bāṭıl derler. Her kavmiñ ve her memleketiñ kendisine maḥşūş fikr-i bāṭılları vardır. Bunlarıñ içinde ba'zıları doğru olabilir. Faḫaṭ ḫatīb yāḥud mü'ellif evvel emrde sencide-i mizān-ı 'aql etmedikçe hıçbir fikri kabūl ve isti'māl etmez. Şimdi gelelim efkārıñ kendi beynlerindeki [65] münāsebeti baḥşine:

Her bir fikr kendi başına sālifü'l-zıkr iki şıfat-ı mühimeyi ya'nı doğruluk ve neḫāḫati cāmī' olmak kifāyet etmez. Belki maḫāleniñ mevzū'nu teşkıl eden başlıca efkār beyninde ba'zı münāsebāt-ı vücūdī lāzımdır. Kezālik başlıca efkārı merbūṭ olan efkār-ı mülḫaḫa beyninde ba'zı münāsebet bulunması iktizā eder.

4.6.2. Efkarıñ Beyninde Olan Münāsebāt Hakkındadır

Bi'l-cümle fikirler kendi beynlerinde mütteḥid olmalıdır ve cümlesi bir mevzū'-ı vāḫide ta'alluḫ etmelidir. Bu kā'ide ṭabī'āt-ı insāniyye iktizāsındandır. Çünkü ṭabī'āt-ı insāniyye bir anda bir şeyden başkasını iḫāta edemez. Binā'en-'aleyh efkārımızı beyān etmek uşūlünde buña ri'āyet etmeliyiz ve efkārıñ beynlerinde bir güne mübāyenet olmamalıdır. Efkar bir hey'et-i müctemi'a teşkıl etmelidir ve muḫāṭabıñ 'aqlına yalnız bir te'sīr ḫāşıl etmelidir. Meşelā desek ki "İnsān şöyle dursun akrān ve emşālimizle edilen 'ādī muşāḫebetiñ bile tamām-ı maṭlūba muvāfık olması ne kadar müşkildir?"

Evvelen: İsti'māl olunan elfāz ve ta'bīrātıñ kıymet-i ḫaḫīkiyyelerini ya'nı me'ānī-i şaḫīḫelerini ve maḫall-i isti'māllerini,

Sāniyen: Lisān kavā'idine,

Sālişen: Belāğat kavā'idine,

Rābi'en: Mantık kavā'idine ri'āyet etmek iktizā eder. Hele mevzū'ı baḥş her ne ise onu iyice bilmek lüzūmu da ihtāra ḥācet yoktur. İşte söyledigimiz terkibde görölüyor ki hep fikirler bir rābiṭa-i [66] müştereke ile nasıl birbirine merbūttur. Bu tafşiliñ her bir cüz'ünü bir fikr-i maḥşūşa ta'alluk ediyor. Bu daḥi maṭlūb vechile şifāhen yāḥud taḥrīren ifāde-i merāmıñ kolay bir şey' olmadığını beyān etmekten 'ibārettir.

Efkār bir küllüñ cüz'ü olmak i'tibāriyle birlikte ittihād etmelidirler. Faḫaṭ her cüz'ü mā-ḫabline ve mā-ba'dına rabṭ etmek için bir rābiṭa lāzımdır ve birinden öbürüne tabī'i olarak geçmek için bir geçit lāzımdır.

İşte ehl-i belāğatiñ giriz yāḥud intikāl ta'bīr ettikleri rābiṭa ve geçit budur. Fransız üdebāsından "....."³³⁶ demiş ki: "Fenn-i kitābette en müşkil olan girizdir. "..."nuñ bu kolu tamāmiyle teslīm olunmazsa bile kitābetiñ eñ mühim olan cüz'lerinden biridir. Çünkü maḫālātta bunları terkib eczāsıniñ irtibātı kadar bir şey' revnāk ve te'sīr vermez. Hutebā ve bülegā nuṭuklarıñ ekserinde bu giriz pek sāde ve tekellüfsüzdür. Bunu mevzū'uñ taḫsīminden isticrāḥ ederler.

Üdebādan birisi memdūḥunuñ sitāyişini üçe taḫsīm etmiştir. Birincisi ḫaḫīqate muḥabbet; ikincisi ḫaḫḫāniyette ḡayret; üçüncüsü istiḫāmeti iltizām etmektir. Bu mādiḥ maḫālesinin ilk kısmını ikmāl ettikten sonra ikinci kısmına geçmek için uzaḫtan bir giriz aramayıp hemān yanı başında bulacaḡı bir giriz ile iktifā etmiştir. Meşelā bu zātıñ ḫaḫīḫa-i muḥabbeti bu beyān ettiğim şürette idi. Şimdi baḫalım ḫaḫḫāniyette ḡayreti nasıl idi diyerek geçmiştir. Kezālik [67] ikinci kısmından üçüncüye geçmek için bu girizi

³³⁶ Bu kısım metinde boş bırakılmıştır.

kullanmış. İşte haqqānıyette ğayreti böyleydi. Şimdi şıdķ ve istikāmetiñ beyānı kalmıştır der. İşte sāde bir girīz bulmuştur. Roma meşhūr ħutebāsından “Çiçeron” daħi maħākim ħuzūrunda ‘āmmeye ħiṭāben söylediği nuṭuklarında daħi dā’imā bu uşūle ri‘āyet eder idi. Fī’l-ħaķīķa mele’ü’n-nās īrād olunan nuṭuklarda ve bi’l-ħuşuş nuṭuklarıñ aķsām-ı muhtelifeleri arasında birkaç daķīķa fāşıla verilmek lāzım geldikde bu ħabīlden bir girīz kifāyet eder. Faķat şā’irler ve ħatībler ve ‘ale’l-‘umūm iķnā’dan ziyāde ħoş görünmek dā’iyesinde bulunan münşī’ler daha muşanna‘ daha muħayyel girīzler ararlar.

Bir maķāle yāħud bir risāleniñ bi’l-cümle eczāsını eki belli olacak şūrette yek-dīgere rābṭa etmek içün beynlerinde eñ ziyāde münāsabet ve müşābehet olan eczāsını biri biriniñ yanı başına koymaya i’tinā olunmalıdır.

İLM-İ BELÂGAT-LA RHETORIQUE'İN TERİM SÖZLÜĞÜ³³⁷

ahvâl: Bahsi geçen olayların ya da eylemlerin kimden kaynaklandığı, neden ve nasıl gerçekleştiği, ne zaman ve nerede olduğu beyan edilirse bunlara bir maddenin ahvali denilmektedir (12).

ahvâl-i muhaffife: Hafifletici durumlar. “Bir mahkeme huzûrunda irâd olunan bir makâlede iki nev ahvâl” vardır denilerek ilki “ahval-i muhaffife” olarak verilmiştir. “Müddeî-aleyh taraf-dârı” (aleyhine dava açılan kimse, davalı) nin beyân ettiği (12).

ahvâl-i müşeddede: Şiddetlendiren durumlar. “Bir mahkeme huzûrunda irâd olunan bir makâlede iki nev ahvâl” vardır denilerek, ikincisi “ahvâl-i müşeddede” olarak verilmiştir. “Müddeî taraf-dârı yâhûd müddeî-yi umûmî” (savcı) nin beyân ettiği durum”dur (12).

bast-ı maḳal: Söz açma, söze giriş. Tertib bahsinde örnek olarak verilen tiyatro oyunlarının bölümlerinden ilkidir. Diğer ismi ‘medhal-i kelâm’ ve Fransızca karşılığı da ‘exposition’dur (44). Ayrıca “Tertib-i Hutebâ” bahsinde tertib beş kısma ayrılmış ve ikincisinin beyân ya da diğer adıyla bast-ı makal olduğu söylenmiştir (48).

belâgat-i cismâniyye: Retorik geleneğinde metin hazırlama aşamalarından tasavvur, tertib ve beyânın dışında, Münif Paşa’nın eklediği dördüncü aşamadır ve ona göre diğer üç kısımdan daha üstündür. Belagatin bir şekl-i haricîsi (dış görünüm) olan fiile kudemânın (eskiden yaşamış kişiler) verdiği isimdir (5, 6).

beliğ: Eserde beliğ tanımı şöyle yapılmıştır: Diller birbirine bağlı birkaç fikri ifade etmek için ortaya çıktıklarında onları diğer kişilerden daha güzel kullanmaya gücü yeten, etkili, ikna edici ve hoşça giden tabirler bulan insanlar ortaya çıkmıştır. Bu kişilere “beliğ” denir. Münif Paşa’ya göre iki tür “beliğ” insan vardır. İnsanda belâgat cibillî yani doğuştan olduğu için doğal sebeplerle beliğ olanlar ve sonradan tahsil ile beliğ olanlar (3). Ayrıca beliğ

³³⁷ Terimlerin karşısındaki italik yazılmış olan tanımlama veya açıklamalar asıl metinden doğrudan aktarılan bilgilerdir ve parantez içindeki sayfa numaraları da asıl metindeki sayfa numaralarıdır.

olmanın önkoşulu ispat etme yollarının bilinmesidir. “Bu feylesofun (Aristo) reyine göre belig olmak isbât-ı müddeâ tarikini bilmektir.” (33).

beyân: Retorik geleneğine göre bir metnin hazırlanmasında üç aşama vardır ve bunların üçüncüsü fikirlerin dile getirilip üslup kazandırılması olan beyandır.³³⁸ Müellif “hüsn-i beyâna muktedir olmak için üç muâmele vardır” diyerek bunların üçüncüsünün “beyân” ya da Fransızca karşılığı ile “élocution” olduğunu söylemiştir. “Onları (fikirleri) ifâde ve tezyin edecek elfâzı bulmaktır.” (5). Bunun dışında eserde beyânın farklı bir tanımı daha yapılmıştır. Münif Paşa’nın ilm-i belâgat tasnifinde ikinci sırada “Tertîb” yer almaktadır. “Tertîb” de kendi içinde beşe ayrılır ve bunların ikincisi “beyân”dır. Hatibin mukaddimeden sonra asıl konuya girmesi yani söze giriş (bast-ı makal) olarak tanımlanmıştır (48).

burhân-ı muṭavvel: Uzun uzadıya anlatılmış delil. Kıyası oluşturan suğra, kübra ve neticeye ek olarak bir konuyu sade ve özet anlatımın dışında delillendirerek anlatmadır (36).

burhân-ı müselsel: İstidlal türlerinden biridir. Zincir gibi birbirine bağlı hükümlerden oluşur. Birinci hüküm ikincisine, ikincisi de üçüncüsüne bağlıdır. Böylece istidlalin başlangıcında istenilen neticeye ulaşılmış olur (39).

burhân-ı zü’l-ḳarneyn: İki cihetli delil manasına gelir. İstidlâl türlerinden biridir. Başka başka iki delil olarak tanımlanır. “Bu güya iki ağızlı bir baltadır ki iki tarafından darb eder.” (39).

büleğâ: Beliğ kimseler, güzel ve düzgün söz söyleyenler. Bu kelime eserde “hatib” ile yakın anlamlı olarak verilmiştir. “fenn-i hitâbet tahsiline vâsita olan usûl ve kavâidi cem ve tedvin edenler” olarak tanımlanır (3, 4).

³³⁸ Filizok, R. (2012). “*Topikler (topiques, topos) Yahut Meşhûrât Nedir?*”. Web: <http://www.ege-edebiyat.org/wp/?p=1921> adresinden 19.03.2017’de alınmıştır.

cerh ve ibtâl: Tertib-i Hutebânın beş kısmından üçüncüsüdür. Eserde cerh ve ibtâl “ahvâlin hikâyesi beyân olunduktan sonra teyid yani delâilin tafzili gelir” diye açıklanmıştır. Yani cerh ve iptal bir iddia, fikir veya düşüncenin doğruluğunu teyit etme yanlış olanları çürütme, reddetme, kabul etmemedir (49).

conclusion: Tertib-i Hutebânın beş kısmından beşincisi olan hâtimenin Fransızca karşılığıdır. Münif Paşa’nın hâtime çeşitleri olarak sıraladığı üç türün ilkidir. Bunda, sonuç olarak verilen kısım özetlenerek kısaca verilir (50).

confirmation: Tertib-i Hutebânın beş kısmından dördüncüsü olan takviyyet ve teyidin Fransızca karşılığıdır. (bkz. takviyyet ve te’yîd maddesi)

cüz’den külle istidlâl: Parçadan bütüne istidlal veya bir mantık terimi olarak tümevarım anlamına gelir. İstidlal türlerinden biridir. Tam bir netice çıkarmak maksadıyla birkaç özel durumun bir araya getirilmesi olarak tanımlanır (37).

debut: Sahneye ilk çıkış. Eserde bu terimin tanımı yapılmamış sadece bazen debutun yani sahneye ilk çıkışın “hadid ve seri” (öfkeli ve hızlı) olduğu vurgulanmıştır. Çiçeron’un Catilina Söylevi örnek olarak verilmiştir (36, 37).

deliberatif: Kelime manası olarak tartışmacı anlamına gelir. Eserde, ‘nutk-ı tezkire’ ve ‘nutk-ı cedelî’nin Fransızca karşılığı olarak verilmiştir (4).

demonstratif: Hitabet-i isbâtiyyenin Fransızca karşılığıdır. (bkz. hitâbet-i isbâtiyye maddesi)

denouement: Tiyatro oyunlarındaki “çözüm, netice” bölümünün Fransızca karşılığıdır. Tertib bahsinde örnek olarak verilen tiyatro oyunlarının bölümlerinden sonuncusudur (45).

dikkat: Çiçeron’un münşî olmak için sıraladığı üç unsurdan biridir. Eserde, “bir bahse aklımızın var kuvvetini vermek hassasıdır” diye tarif edilmiştir (7).

disposition: Tertibin Fransızca karşılığıdır. (bkz. tertîb maddesi)

élocution: Beyânın Fransızca karşılığıdır. (bkz. beyân maddesi)

esbâb-ı muhaffefe: Hafifletici sebepler. Cezâ hukukunda cezâyı hafifleten sebepler. (bkz. ahvâl-i muhaffife maddesi)

esbâb-ı müşeddede: Kuvvetlendiren, artıran sebepler. Cezâ hukukunda cezâyı ağırlaştıran kanunî veya takdirî sebepler. (bkz. ahvâl-i müşeddede maddesi)

eşbâh: Benzerler, benzeyen şeyler anlamına gelir. Fiiliyatın türlerinden biridir. Bahsedilen konuya örnek teşkil etmesi için kutsal kitaplardan, felsefî eserlerden aktarılan bilgilerdir (20).

exorde: Tertib-i Hutebânın beş kısmından üçüncüsüdür. Mukaddime ya da medhalin Fransızca karşılığıdır (45).

exposition: Tiyatro oyunlarındaki “serim” bölümünün Fransızca karşılığıdır. Tertib bahsinde örnek olarak verilen tiyatro oyunlarının bölümlerinden ilkidir. Bast-ı makal yahud medhal-i kelim yani söze giriş olarak tanımlanmıştır (44).

ezdâd: Zıtlar, birbirine zıt olan şeyler. Fiiliyatın türlerinden biridir. Eserde “bir şeyi zıddıyla tarif ederek onun ne olduğu gösteriliyor” diye tanımlanır (21).

fenn-i belâgat: Belâgat bilimi. Münif Paşa, belâgat ilmini daha çok hitabet, tesir ve ikna yönüyle ele almakta ve tanımlamaktadır. Eserde belagatin “müstemi’in meyl ve rağbetini celb eylemek, onların efkârına bir te’sir hasıl etmek yani onları ikna ve ilzâm eylemek, bir mahkeme ya bir cemiyet huzurunda bir müddeâyı isbât” gibi konularda bir vasıta olduğunu söylemiştir. Belâgat ilmi “hatib veya büleganın vücuda getirdikleri fen” dir (1).

fenn-i hitâbet: Güzel ve etkili söz söyleme bilimi. Hitâbet genel hatlarıyla üçe ayrılır ve kullanıldığı yere göre de ismi değişir. Bunlar; Nutk-ı Tezkire, Hitâbet-i Adliyye ve Hitâbet-i

İsbatiyye'dir (4). Hitabet sanatını bu şekilde üçe ayıran Aristo'dur. Retorik adlı eserinde bu tasnifi yapmıştır ve Münif Paşa'da buradan alıntılanmıştır.

fenn-i hüsn-i beyân: Akıcı ve güzel anlatım bilimi. Hüsn-i beyan bir belagât terimi olarak sözün manâsını açmak ve kolay anlaşılacak şekilde onu muhataba ulaştırmak demektir.³³⁹ Müellife göre, belagât ilminden önce ortaya çıkmıştır. “fenn-i hüsn-i beyân dahi ‘ilm-i belâgatten evvel zuhûra gelmiştir” (2). Aristo tarifine göre de hüsn-i beyân veya ilm-i belâgat bahsedilen konu ne olursa olsun dinleyicinin dikkatini çekecek her türlü vasıtayı keşf etmektir (4).

fenn-i iknâ: İkna bilimi. İlm-i belâgatin diğer adıdır (2).

fenn-i münâzara: İleri sürülen delilleri ve fikirleri tetkik ederek fikirlerin münasebet ve adem-i münasebetini göstererek cevap vermek sanatı. İstidâlin önemli bir kısmını teşkil eder. İstidlâl bahsinde Aristo'nun Retorik adlı eserinde fenn-i münazarayı “ilm-i iknânın yani belâgatin esâsı itibâr et”tiği söylenmiştir (33).

fi'l: Retorik geleneğinde metin hazırlama aşamalarından Tasavvur, Tertîb ve Beyânın³⁴⁰ dışında, müellifin eklediği dördüncü aşamadır ve ona göre diğer üç kısımdan daha üstündür. Söylenilen sözlerle elimizin, başımızın, gözümüzün uyum içinde olmasıdır. Diğer adı “belâgat-i cismâniyye”dir (5, 6). Eserde, fiilin Fransızca karşılığı boş bırakılmıştır. Muhtemelen “Action” olmalıdır.³⁴¹

fi'liyyât: İşlenen, meydana getirilen işler, niyette ve sözde kalmayıp iş olarak yapılan şeyler. Eserde de fiiliyat sözlük anlamıyla bağlantılı olarak “hakikatte mevcûd olan bir şeyi tarif etmek yahud bir vakâyı beyân etmektir.” diye tanımlanmıştır (12).

³³⁹ Akdemir, (1999), **a.g.s.**, .97.

³⁴⁰ Filizok, (2012), **a.g.m.**, 1

³⁴¹ Bu tespit Prof. Dr. Kazım Yetiş'e aittir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş, (1996), **a.g.e.**, 30.

gırız: Fikirlerin öncesini ve sonrasını birbirine bağlamak, birinden öbürüne geçebilmek amacıyla gerekli olan bir geçittir. Ehl-i belagat bu rabita yahud geçite giriz veya intikal adını verirler. Ayrıca belagatçilere göre “Fenn-i kitâbette en müşkil olan girizdir” (66).

ḥaṭīb: Güzel söz söyleyen, hitâbet yeteneği olan kimse. Münif Paşa, “hatib” ya da “bülegâ”nın doğuştan değil sonradan, tahsil ile belîğ olduklarını söyler. “taallüm ve tahsil ile belig adamlar zuhura gelmiştir ki bunlara haṭib veya bülega tabir olunur” (3, 4).

ḥātime: Yazılı eserlerin o eserin özeti ve netîcesi durumunda olan son bölümü, son söz. Tertib-i Hutebânın beş kısmından beşincisidir. Üç çeşit hatime vardır: Conclusion, Recapitulation ve Péroration (50).

ḥitâbet-i ‘adliyye: Adlî (Hukukî) hitabet. Fenn-i hitâbetin kullanıldığı üç makamdan biri olup, insanların diğer insanlara karşı kendi haklarını müdafaa etmek amacıyla konuşmalarına denilir (4). Fransızca karşılığı metinde boş bırakılmış. Muhtemelen “Judicaire” olmalıdır.³⁴²

ḥitâbet-i isbâtiyye: Törenselle (Epideiktik) hitabet. Politik hitabet menfaat sorunuyla, adlî hitâbet adalet sorunuyla ilişkili ise, törenselle hitabette erdem ve ahlak ile ilişkilidir. Fenn-i hitâbetin kullanıldığı üç makamdan biri olup, hitâbet-i adliyye ve nutk-ı tezkirenin dışında kalan hitabettir. Fransızca karşılığı olarak da “demonstratif” verilmiştir (4).

invention: Tasavvurun Fransızca karşılığıdır. (bkz. tasavvur maddesi)

istidlâl: İlm-i belagatin üçüncü kısmıdır. Münif Paşa istidlâl için şöyle der “Bunun maksadı mücerred isbât-ı müddeâ ve iknâ’-ı müsteimdir.” Yani istidlâldeki amaç yalnızca bir iddianın ispatı veya dinleyicileri ikna etmektir (33).

istidlâl-i hakīmâne: Sadece kıyasın suğra, kübra ve netice bölümlerini kullanarak sade bir ifadeyle yapılan delillendirmedir (36).

³⁴² Bu tespit Prof. Dr. Kazım Yetiş’e aittir. Tabirin Fransızca karşılığının sonradan doldurulmak üzere boş bırakıldığı ancak muhtemelen müsveddeden temize geçirilirken unutulduğu kanaatindedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş, (1996), a.g.e., 30.

istidlâl-i hutebâne: İstidlal-i hakimânenin tam tersidir. Burhan-ı mutavvel (uzun delillendirme) gibidir. (bkz. burhan-ı mutavvel maddesi)

kıyas-ı hutebâne/ hutebâ: Eserde, Aristo'nun tarif ettiği bir kıyas türü olarak verilmiştir. Bir cüzü diğer cüzlerin altında gizli olan kıyas-ı muhtasara denir (37).

kıyas-ı mantıķı: Mantık bilimine ait kıyas. Kıyas İslam hukuku ve pozitif hukukta tam olarak aynı işi görmemektedir.³⁴³ Münif Paşa'nın bu eserde üzerinde durduğu kıyas pozitif hukuğa ait kıyastır. İstidlal yolunda kullanılacak kurallardan birinin kıyas-ı mantıkî olduğunu söyler (33).

kıyās-ı muhtaşar: Şairlerin ya da hatiplerin kıyası uzatmadan özetleyip yani birinci ve ikinci cüzünü atlayarak anlattıkları kıyastır (36).

kübrâ: Büyük önerme. Kıyası meydana getiren üç önermeden ilkidir. Münif Paşa bunu "mübtedâ-i hareket" yani hareketin başlangıcı olarak tanımlar. (34)

l'art de convaincre: İkna etme, inandırma sanatı. Eserde, fenn-i ikna ya da diğer adıyla fenn-i belagatin Fransızca karşılığı olarak verilmiştir. "fenn-i iķnâ'a Fransızlar l'art de convaincre derler" (2).

mevhibe: Kelime manası olarak bağış, ihsan demektir. Çiçeron'un münşî olmak için sıraladığı üç unsurdan biridir. Eserde 'istidâd-ı mâder-zâd' yani doğuştan gelen yetenek olarak tanımlanmıştır. Münif Paşa, bu özelliğe sahip olanların "belagât mektebine" gitmelerine gerek olmadığını söyler (7).

mişâl: İstidlâl türlerinden birisidir. Herkes tarafından kabul görülen bir topluluk ya da bir kişinin bazı eylemleri esas iddia edilen şey olarak görülürse buna misal denir (38).

³⁴³ Demir, A. (2009). *Karşılaştırmalı Bir Yaklaşımla Kıyas*, **DÜHFD**, 14(21), 157.

mukaddime: Tertib-i Hutebânın beş kısmından ilkidir. “Her neden bahsolunur ise olunsun dâima bir nev mukaddime ile söze başlanılır” (45).

müsebbib: Sebep olan, yol açan (kimse). Fiiliyatın türlerinden biridir. “vakanın sebep olduğu” kişi veya nesne olarak tanımlanır (17).

netâ’îc: Neticeler, sonuçlar. Fiiliyatın türlerinden biridir. Eserde “bir fiilin evveli ne imiş ve ondan ne neticeler çıkmış beyân olunmak iktizâ eder ise” ondan önce ve sonra olan olayları beyan etmek gerekir denilmiştir (15).

netîce: Sonuç. Kıyası meydana getiren üç önermeden üçüncüsüdür (34).

nezâ’ir: Nazireler, benzerler anlamına gelir. Fiiliyatın türlerinden biridir. Eserde “eşbah” ile eş anlamlı olarak verilmiştir (20). (bkz. eşbah maddesi)

noeud: Tiyatro oyunlarındaki “düğüm” bölümünün Fransızca karşılığıdır. Tertib bahsinde örnek olarak verilen tiyatro oyunlarının bölümlerinden ikincisidir. Akd ya da hikayeyi oluşturan olayların biraraya getirildiği zaman olarak tanımlanır (44).

nuṭṭ-ı cedelî: Nutk-ı tezkirenin eş anlamlısıdır. (bkz. nuṭṭ-i tezkire maddesi)

nuṭṭ-i tezkire: Politik (Müzakereci) Hitabet. Fenn-i hitâbetin kullanıldığı üç makamdan biri olup, hükûmetle ilgili konularda veya memleketin genel menfaatleri konusundaki konuşmalara denilir. Diğer adı “nutk-ı cedelî”dir ve Fransızca karşılığı ise “deliberatif” olarak verilmiştir (4).

passion: Heves. Tahrik-i hevesât başlığı altında geçen bu Fransızca kelimenin gayr-i iradî (irade dışı) bir heyecan olup ruhumuz üzerine tesir ettiği söylenir (22).

peripetie: Tiyatro oyunlarında olayların akışında görülen beklenmedik değişim; düğüm noktasının çözülüşü. Tertib bahsinde örnek olarak verilen tiyatro oyunlarının

bölümlerinden üçüncüsüdür. Hatime yani dinleyicilerin merak ve isteklerinin arttığı, olayların sona ermeye başladığı bölümdür (44).

péroration: Ayta sonu olarak da bilinen “perorazon”; bir söylevin sonunda, ya ileri sürülmüş bulunan kanıtları özetlemek veya dinleyicilerin duygularını okşamak maksadıyla eklenen sözdür. Münif Paşa’nın hâtıme çeşitleri olarak sıraladığı üç türün üçüncüsüdür. Hatibin kendisinin de heyecan halinde olduğu esnada dinliyecilerin kalplerinde güzel bir tesir bırakarak sözlerine son vermesidir (51).

recapitulation: Münif Paşa’nın hâtıme çeşitleri olarak sıraladığı üç türün ikincisi olan “tekrâr-ı telhis” in Fransızca karşılığıdır. (bkz. tekrâr-ı telhis maddesi)

refutation: Tertib-i Hutebânın beş kısmından üçüncüsü olan cerh ve ibtâlin Fransızca karşılığıdır. (bkz. cerh ve ibtâl maddesi)

sebeb: Bir şeyin olmasına yol açan şey, durum yâhut kimse, neden, bâis, âmil. Fiiliyatın türlerinden biridir. “mevzu-ı bahs olan fiiliyâtı yâhud vakayı vücûda getiren” şey olarak tanımlanır (17).

sevâbık: Kelime manası olarak, geçmişte kalmış olaylar, geçmişte işlenmiş iyi veya kötü fiiller anlamına gelir. Fiiliyatın türlerinden biridir. Eserde “bir fiilin evveli ne imiş ve ondan ne neticeler çıkmış beyân olunmak iktizâ eder ise” ondan önce ve sonra olan olayları beyan etmek gerekir denilmiştir (15).

şuğrâ: Küçük önerme. Kıyası meydana getiren üç önermeden ikincisidir. Münif Paşa bunu “vâsıta olan” olarak tanımlar.

ta'bir-i belîğ: Etkili ve güzel ifâde. “Bir his ya hırs-ı müfrit derhal kuvve-i hayaliyeyi tahrik edip tabir-i belîğ vücûda getirir.” (2). Tabir-i belîğ örnek olarak Şam’ın fethinde gücü tükenen askerlerin kaçtığı esnada komutanları olan kişinin sözleri tabir-i belîğ olarak verilmiştir (3).

taḥrīk-i hevesât: Hevesleri harekete geçirme. Hatib veya münşî anlatılacak şeyleri hazırladıktan sonra ruha tesir edecek heyecanları harekete geçirmek zorundadır. İşte buna “taḥrik-i hevesât” denir (22).

taḳviyyet ve te’yîd: Tertib-i Hutebânın beş kısmından dördüncüsüdür. Eserde tanımı yapılmamış ya da örneklendirilmemiştir (39).

ta’rîf-i mufaṣṣal: Ayrıntılı anlatım. Fiiliyatın ta’dadı (fiillerin sayılması) başlığı altında, anlatılan konunun basit veya ayrıntılı olmasına göre iki türlü anlatım yolu kullanıldığı söylenmektedir. Bahsedilen konu sade ise kısa bir tarif yeterlidir ancak uzun bir konunun aktarımında “mürekkeb eczâsı ta’dâd olunmak iktiza eder” yani tüm yönleri teker teker sayılmalıdır. Bu da iki tür tarifle olur. Birincisi tarif-i muhtasar diğeri tarif-i mufassaldır (10). Tarif-i mufassala örnek olarak Telemak adlı eserdeki bir mağaranın tarifi verilmiştir (10, 11).

taṣavvur: Retorik geleneğine göre bir metnin hazırlanmasında üç aşama vardır ve bunların ilki fikirlerin toplanması olan tasavvurdur.³⁴⁴ Müellif, “hüsn-i beyana muktedir olmak için üç muâmele” vardır diyerek bunların ilkinin “tasavvur” ya da Fransızca karşılığı ile “invention” olduğunu söylemiştir. “Bir bahsin temâm-ı müeddâsını istihzâr ve ihâta etmektir” yani bir konunun tüm anlamlarını hazırlama ve etraflı şekilde kavramadır (5).

tekrâr-ı telhîş: Münif Paşa’nın hâtime çeşitleri olarak sıraladığı üç türün ikincisidir. Hatibin iddia ettiği konunun doğruluğunu ispat etmek için birkaç delil sunup daha sonra bunları özet olarak tekrar etmesidir (50).

tertîb: Retorik geleneğine göre bir metnin hazırlanmasında kullanılan üç aşama vardır ve bunların ikincisi fikirlerin düzenlenmesi olan tertiptir. Müellif, “hüsn-i beyana muktedir olmak için üç muâmele” vardır diyerek bunların ikincisinin “tertîb” ya da Fransızca karşılığı ile “disposition” olduğunu söylemiştir. “Onun muhtelif eczâsını usûl üzere zihinde taksim

³⁴⁴ Filizok, (2012), a.g.m.,1

ve tertib etmektir.” Yani konunun çeşitli kısımlarını usûlüne uygun şekilde zihinde ayırmak ve düzenlemek (5).

uşûl: Bir ilimde bir sonuca erişmek için belli bir plana göre tâkip edilen yol, metot. Çiçeron’un münşî olmak için sıraladığı üç unsurdan biridir. Eserde usûl “bir bahsi temamiyle ihata edip hiç bir mühim cüzü hâricde kalmamak için ne vechile hareket olmasını bize talim ve tayin eder.” denilerek tanımlanmıştır. Ayrıca münşiyi “yolunu şaşırmaktan vikâye eder” denilmiştir (7).

SONUÇ

Köken bakımından Yunanca bir kelime olan retorik Antik Çağ'dan itibaren varlığını sürdürmüştür. Retorik, güzel söz söyleme ve hitabetin karşılığı olarak tanımlandığı gibi bunları inceleyen bir bilim dalı olarak da tanımlanır. Ortaya çıktığı dönemden itibaren farklı tanımlarla ve içeriklerle günümüze kadar ulaşmıştır.

Antik Çağ'da retorik, insanların mahkeme önünde haklarını savunmak amacıyla yaptıkları konuşmalardan doğmuştur. Mahkemelerde haklı çıkabilmek için etkili ve güzel konuşarak jüriyi ikna etmeye çalışmak bu sanat/ilim dalının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Retoriğin Antik Çağ'da ortaya çıkışında ilk sofistlerin rolü büyüktür. Para karşılığında retorik öğreten sofistler, bazı filozoflar tarafından eleştirilmişlerdir. Bu eleştirilerleri yöneltenler, Batı'da bugün bile retorik sanatının en önemli isimleri arasında gösterilen başta Aristoteles olmak üzere Sokrates ve Platon'dur. Onların retoriğe bakışları sofistlerden daha farklıdır.

Aristo'nun *Retorik* adlı kitabı bu alanda yazılan en derli toplu ilk kaynaktır. Bugünkü retorik anlayışı da büyük ölçüde bu eserle birlikte şekillenmiştir. Retoriğe ait bölümleri, terimleri ve tasnifleriyle retorik sistemli hâle getirilmiştir. Bu çalışmaya konu olan Münif Paşa'nın *İlm-i Belâgat-La Rhétorique* adlı eserinin de temel kaynağı Aristo'nun bu kitabıdır. Temelinde tesirli konuşma ve ikna amacı aynı kalmakla birlikte, ortaya çıktığı dönemden sonra alanı daha da genişlemiştir.

Eski Yunan'ı ele geçirerek onun kültürel zenginliğini de bünyesine katan Roma ilk başlarda retorik ve retorik eğitiminden uzak durmuştur. Ancak Roma'nın cumhuriyet çağında retorik, Cicero ve Quintilianus ile önem kazanmaya başlamıştır. Bu iki isim de Münif Paşa'nın eserinde sık sık iktibaslar yaptığı Batılı müelliflerdendir. Roma'da retorik, açık bir alanda ikna kabiliyetini sergileme olmaktan çıkıp, okullarda öğretilen bir bilim olma özelliği kazanmıştır.

Orta Çağ'da Hristiyanlıkla birlikte Tanrı merkeze alınır ve insanı ön plana çıkaran retorik ve diğer tüm eğitim modellerinin yerini dinî eğitim alır. İnanç değişikliği sebebiyle retorik diğer dönemlere göre adından çok az söz ettirmiştir. Retoriğin yeniden gündeme gelmesi Rönesansla birlikte olmuştur. Bu dönemde Antik Çağ'ın fikrî yapısı yeniden benimsenir ve estetik değerler öne çıkar. Retorik, tüm bu süreçten günümüze kadar ise İngiliz ve Amerikan retorisyenlerinin tartışmaları etrafında gelmiştir.

Batı'da güzel konuşma ve yazma yöntemlerini öğreten, muhatabı ikna vasıtası olan retorik, Doğu'da belâgat adıyla tanımlanmaktadır. Retorik ve belâgat bu anlamda birbirlerine benzese de ortaya çıkış amaçları ve kullanımları farklılık arz eder.

Belâgat ilk olarak Arap edebiyatında ortaya çıkmıştır. İslamiyetten önce edebî anlamda bir zirve yaşayan Cahiliye Araplarının, panayırarda düzenledikleri şiir yarışmalarının belâgatin ortaya çıkışında büyük rolü vardır. Bu panayırarda şairlerin hakeme şiirlerini beğendirmeye uğraşları, o dönemde edebî tenkitin olduğuna bir işarettir. Belâgatin ortaya çıkışı da bu tenkit anlayışıyla birlikte olmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'in nuzûlüyle beraber belâgat müstakil bir ilim olma özelliği kazanır. Edebî anlamda mahir olan Cahiliye şairleri Kur'ân'ın üslubu karşısında hayrete düşerler. Ona benzer şiirler yazmaya çalışsalar da bir türlü bunu başaramazlar. Uzun bir süre yalnızca Kur'ân'ı anlamlandırma çabalarıyla eserler kaleme alınmıştır. Bunlar belâgat ilminin ilk mahsulleridir. Belâgatin kurallarının belirlenmesi Câhiz ile olmuştur ve belâgat Sekkâkî'nin sistemleştirdiği şekliyle de günümüze kadar ulaşmıştır.

Fars edebiyatı edebî anlamda ileri seviyede olsa da belâgat konusunda aynı yetkinliğe sahip değildir. Farsça'nın bulunduğu dil ailesinin, bu alana Arapça kadar yatkın olmaması sebebiyle Fars edebiyatında belâgata dair çok az eser verilmiştir ve bunlar da Arap belâgatini model alan eserlerdir.

Türk edebiyatında ise belâgat çalışmaları, Arap edebiyatında olduğu gibi İslâmiyet öncesine indirilemez. Türk edebiyatında belâgata dair çalışmalar Tanzimat'tan önce büyük çoğunlukla Arapça kaleme alınmıştır. Bu dönemde Arapça ilim dili olduğu için belâgat çalışmalarında da böyle bir tercih görülür. Tanzimat'tan sonra ise belâgat anlayışında

değişikler yaşanmıştır. Arapça'nın ilim dili olma üstünlüğü sona ermiş, Fransızca yeni ilim dili olarak ortaya çıkmıştır. Yeni açılan okullardaki öğrencilerin de Arapça bilmeyişleri bu alanda Türkçe kitaplara ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir. Belâgat bu dönemde okullarda öğretim programlarına dahil olmuştur.

Tanzimat'la birlikte belâgat iki yönlü bir anlayışla devam etmiştir. Birincisi klasik belâgati devam ettirenler, ikincisi de Batı retorikini benimseyenlerdir. Tüm bu anlayışlar etrafında belâgata dair çalışmalar da artmıştır. Cumhuriyet döneminde ise belâgat çalışmaları devam etse de Tanzimat'a göre azdır. Bu dönemde daha çok edebî sanatlar, şiir teorisi veya tahlilleri, nazım şekilleri ve aruz gibi belli konular üzerine eserler verilmiştir.

Tanzimatla birlikte değişen belâgat anlayışı etrafında eserler veren müelliflerden biri Münif Paşa'dır. Münif Paşa, Tanzimat döneminin en önemli isimlerindendir. O, Fransız kültürüyle erken yaşlarda tanışır. Bu sebeple yazdığı eserlerin çoğunda Fransız müelliflerinin etkisi görülür.

Münif Paşa'nın Mekteb-i Hukuk'taki belâgat derslerine ait notlar olan *İlm-i Belâgat-La Rhétorique* adlı eser, Türk edebiyatında belâgata dair yazılan eserler arasında en farklı olanıdır. Münif Paşa eserinde Batı retorikini anlatır. Ancak Batılı kaynaklardan derlediği terimleri ve bu kaynaklardaki tasnifleri Türkçe'ye uyarlar. Batı'nın retorikini İlm-i Belâgat olarak tanımlar ve Fransızların L'art De Convaincre dedikleri sanatın da İlm-i İkna olduğunu söyler. Bu eserde daha çok ikna etme yolları ve hitabet üzerinde durulur.

İlm-i Belâgat-La Rhétorique, klâsik belâgat anlayışının çok dışında bir eserdir. Eserin başlığının hem Arap harfleriyle *İlm-i Belâgat*, altına da Latin harfleriyle *La Rhétorique* yazılması o güne kadarki nazariyât çalışmaları arasında görülmemiş bir özelliktir. Yine eserde verilen kelimeler Fransızca karşılıklarıyla birlikte verilmiş olup, tasniflerin hepsi ve yararlanılan kaynakların büyük çoğunluğu Batı'ya aittir. Bu eser, Tanzimat'tan sonra edebiyat nazariyâtı alanındaki değişimi göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Türk edebiyatında belâgat sahasında Batılı kaynaklardan yararlanılarak oluşturulan ilk eser de Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l-İnşâ*'sıdır. Bu iki ciltlik eserin özellikle ilk cildi Batılı kaynaklara başvurularak oluşturulmuştur. Zaten Süleyman Paşa eserinin dibace bölümünde yararlandığı bu Batılı kaynağın Emile Lefranc'ın *Literature* adlı eseri olduğunu belirtmiştir.

İlm-i Belâgat-La Rhétorique ve *Mebâni'l-İnşâ* arasında yapılan bir karşılaştırmayla Tanzimat'tan sonra Türk edebiyatında belâgat sahasında eser veren müelliflerin Batı edebiyatına yöneldikleri görülmektedir. *İlm-i Belâgat-La Rhétorique* ve *Mebâni'l-İnşâ*'nın klasik belâgatin meânî, beyân ve bedî konularını doğrudan vermeyişi en büyük değişimlerden biridir. Bu iki eserde verilen nesir örneklerin, nazım örneklerine göre fazla olması da belâgat için bir yeniliktir. Belâgata dair eserlerde ilk defa Batılı müelliflerin isimleri, eserleri ve görüşleri bu iki kitapta yer almaktadır. Bu iki eser ilerleyen dönemde yazılacak olan ve bu alanda en önemli kitaplar arasına giren Recâizâde Mahmut Ekrem'in *Talim-i Edebiyat*'ına da zemin hazırlamıştır.

Bu benzerliklerin yanı sıra adı geçen iki eserin birbirinden ayrılan özellikleri de vardır. İki eserin sayfa sayıları, muhtevaları, konu tasnifleri, yararlandığı kaynaklar vb. hususlarda yapılan karşılaştırmalarla bu farklılıklar gözlemlenebilir. Bu farklılıklardan hareketle *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*'in, *Mebâni'l-İnşâ*'ya göre daha fazla Batılı kaynaklardan yararlandığı görülmektedir. Çünkü *Mebâni'l-İnşâ*'da klasik belâgata ait pek çok konu yer alır ve hatta eserin ikinci cildi tamamen klasik belâgatin bedî bölümüne aittir.

Tüm bu sonuçların ortak noktası *Mebâni'l-İnşâ* ve *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*'in belli ölçülerde Batı edebiyatını model alıp, eski belâgat anlayışından uzaklaştıklarıdır. Bu iki eserden en çok Münif Paşa'nın *İlm-i Belâgat*'i Batı'yı yansıtır.

İlm-i Belâgat-La Rhétorique'in şimdiye kadar yapılan çalışmalarda üzerinde fazla durulmayışı ve birkaç çalışmaya konu olup, tam metninin verilmemiş olması bu çalışmanın ortaya çıkmasında en büyük etkindir. Müellifinin yenilikçi, farklı bakış açısıyla yazılan ve Türk edebiyatında hitabet konusunda yapılan ilk çalışmalardan biri olan *İlm-i Belâgat-La Rhétorique* Tanzimat sonrası nazariyât çalışmaları arasında müstesna bir yere sahiptir.

KAYNAKLAR

- Akarsu, B. (1975). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. (Birinci Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Akdağ, A. (2016). “*Kerküklü Mehmed Mihrî ve "El-Eserü'l-Celîl Fî Medh Alâ İsmâîl" Adlı Eseri*”. Journal of Turkish Language and Literature, 2(3), 51-70.
- Akdemir, H. (1999). *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*. (Birinci Baskı). İzmir: Nil Yayınları.
- Aksoy, M. (1991). *Molla Lütî'nin Risâle-i Mevlânâ Lütî'si*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Aksoy, M. (1991). *Molla Lütî'nin Risâle-i Mevlânâ Lütî'si*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Altınörs, A. (2000). *Dil Felsefesi Sözlüğü*. (Birinci Baskı). İstanbul: Paradigma Yayınevi.
- Altınörs, A. (2011). “*Platon ile Aristoteles'in Retorik Anlayışlarının Karşılaştırılması*”, Ekev Akademi Dergisi, 15(49), s.81-92.
- Altıntop, S. (1999). *Belâgat-ı Osmaniye'deki Edebî Terimlerin Tanımları ve Tasnifi Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 1999.
- Aristoteles (1998). *Retorik*. (Çev. Mehmet H. Dogan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Avşar, Z. (2007). “*Şairlerin Görüp Unuttukları Bir Rüya: Belâgat*”. Turkish Studies – Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Tunca Kortantamer Özel Sayısı-II, 2(4), s. 161-184.
- Aydoğan, S. (2009). *Diyârbakırlı Sâ'id Paşa, Mîzânü'l-edeb*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kitabevi Yay.
- Aytaç, K. (2009). *Avrupa Eğitim Tarihi*. (Birinci Baskı). Ankara : Doğubatı Yayınları.
- Aytekin, M. (2006). *Vak'anüvîs Halîl Nûrî'nin "Matla'u'n-nûr" Adlı Telhîs Tercümesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Ayverdi, İ. (2006). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Bağcı, O. (2013). *Aristoteles Retoriği ve Siyasî Konuşmalardan Örnek Metinler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Baranoğlu, Ş. (1999). *Abdurrahman Süreyya Mizanü'l-Belaga*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Bayrav, S. (1998). *Filolojinin Oluşumu*. (Birinci Baskı). İstanbul: Multilingual Yayınları.

- Belen, M. (2010). *Mehmet Nüzhet Efendi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Benli, M.S. (1991). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Fatih Devri Sonuna Kadar Geçen Dönemde Arapça Belâgata Dair Eser Yazan Osmanlı-Türk Alimleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1991.
- Benzer, N. (2016). *Mebâni'l-İnşâ-Cild-i Sâni*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Bilgegil, K. (1980). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri –Belâgat-*. (Birinci Baskı). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Bilkan, A.F. (1987). “İlm-i Belâgat”. Millî Kültür, Sayı: 58, s.44-59.
- Bolelli, N.(2012). *Belâgat Arap Edebiyatı*.(Birinci Baskı). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Budak, A. (2004). *Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını: Münif Paşa*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Budak, A. (2006). “Münif Paşa'nın Bilinmeyen Yazma Bir Eseri: İlm-i Belâgat - La Rhétorique”. Cemal Y. ve Latif B. (Editörler). Uluslararası V. Dil, Yazın, Değişibilim Sempozyumu; Edebiyat, Edebiyat Öğretimi ve Değişibilim Yazıları. (Birinci Baskı). Ankara: Pegem A Yay. C.2, s.86-92.
- Budak, A. (2014). *Osmanlı Modernleşmesi Gazetecilik ve Edebiyat* (Birinci Baskı). İstanbul: Bilge Kültür Yayınları.
- Bulut, A. (2015). *Belâgat-i Müyessera, el-Meânî – el-Beyân – el-Bedî*. (Birinci Baskı). İstanbul: İfav Yayınları.
- Coşkun, M. (2002), *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i*. (Birinci Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çaldak, S. (2005). “Taşköprülüzâde'nin Mevzû'âtı'l-Ulûm'ındaki İlimler Tasnifi Üzerine”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(2), 115-146.
- Çalık, G. (2008). *Yeni Bir Edebiyat Nazariyesi Getirme Çabası: Tedrîsât-ı Edebiyye*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Çelik, Y. (2011). “Sekkâkî'ye Kadar Belâgat Çalışmaları”. Bilimname: Düşünce 1(20). s. 85-108.
- Dağlar, A. (2007). *Hacı İbrâhim Efendi'nin 'Şerh-i Belâgat':ı: metin*. Türkoloji Araştırmaları: Tunca Kortantamer Özel Sayısı 2, 321-370.

- Davidson, T. (2008). *Greklerde Eğitim Düşüncesi* (Çev.: A. Aydoğan). İstanbul: Say Yayınları.
- Demir, A. (2009). “*Karşılaştırmalı Bir Yaklaşımla Kıyas*”, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 14(20), s.157.
- Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. (Otuzuncu Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (1983). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. (Birinci Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Baltacı, C. (2005). *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. (İkinci Baskı). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Duman, M.A. (2014). “*Bilge Cato’nun Retorik Algısındaki Hellenistik Baskıdan Recâizâde Mahmut Ekrem’in Belagat İlmi Çehresinde Yaptığı Yeniliklere Yahut Medeniyetlerin Medar-ı İftiharları*”. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(8), s. 197-210.
- Durmuş, İ. (2003). *Meânî*, DiA. Ankara: TDV Yayınları, C. 28, 204-206.
- Dürüşken, Ç. (1995). *Antik Çağda Bir Eğitim Sistemi: Rhetorica*. (Birinci Baskı). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Emiroğlu, İ. (2009). *Klasik Mantiğa Giriş*. (Beşinci Baskı). İstanbul: Elis Yayınları.
- Eraslan, K. (1986). *Eski Bir Belâgat Kitabı*. 1. Milli Türkoloji Kongresi Tebliğler, İstanbul, 3-8.
- Erdem, İ. (2012). “*Hacı İbrahim Efendi, Eserleri ve Arapça Öğretimine Dair Görüşleri*”. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14(1), 137.
- Erünsal, İ. (1988). *Muâdînin Miftâhu’t-Teşbih’i*. Osmanlı Araştırmaları, VII-VIII, İstanbul, 215-272.
- Evliyaoğlu, G. (1973). *Konuşma Sanatı: fonetik, diksiyon, retorik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gencan, T.N. vd. (1974). *Yazın Terimleri Sözlüğü*. (Birinci Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Göğüş, B. vd. (1998). *Yazın Terimleri Sözlüğü*. (Birinci Baskı). Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- Gökalp Alpaslan G. (2007). *Tercüme-i Telemak, Yusuf Kâmil Paşa*. (Birinci Baskı). Ankara: Öncü Yayınları.
- Gökçe, H. (2007). *Selim Sâbit (ölümü 1911) Mi'yâru'l-Kelâm (metin-inceleme-sözlük)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Güceyüz, İ. (2015). *Belâgat Literatürünün Târihî Seyri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2015.
- Güneş, B. (2009). *Belâgat Ekseninde Retorik/Dil Bilimi Terimleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Güngör, Ş. (1987), *Hadikatü's-Süeda*. (Birinci Basım).Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Hacımuftuoğlu, N. (1988). *"Belâgat Ekolleri ve Anadolu Belâgat Çalışmaları"*. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, Sayı: 8, s.115-127.
- Hacımuftuoğlu, N. (1992). *Bedî, DîA*. İstanbul:TDV Yayınları C. 5, s.320-322.
- Hacımuftuoğlu, N. (1992). *Beyân, DîA*. İstanbul:TDV Yayınları, C.6, s. 22-23.
- Hacımuftuoğlu, N. (1993). *"Belâgat İlminin Gelişmesine Müessir Olan Kaynaklar"*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, S. 11, s. 268-298.
- İmer, K. vd. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*.(Birinci Baskı). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İpekten, H. (2001). *Eski Türk Edebiyatı: Nazım Şekilleri ve Aruz*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Dergâh Yay.
- İplikçioğlu, B. (2007). *Hellen ve Roma Tarihinin Ana Hatları*. (Birinci Baskı). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kaçar, M. (2007). *"Cumhuriyet Dönemi (1923-2007)Türk Edebiyatında Belâgat Çalışmaları"*. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 5(10), 315-330.
- Kaçar, M. (2015). *"Muhtasar Bir Belâgat Metni: Mefhûmu't-Telhîs"*. Journal of Turkish Language and Literature, 1(2), 45-64.
- Kaçar, M. (2012). *Hadîkatü'l-Fünûn Türkçe Te'lîf Edilmiş Bir Belâgat Kitabı*. (Birinci Baskı). İstanbul: Okur Akademi.
- Kalyon, A. (1998). *Ahmed Cevdet Paşa'nın Belâgat-ı Osmâniyyesi (s. 1-101) Transkripsiyonlu Metin-İndeks*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Kalyon, F. (1998). *Ahmed Cevdet Paşa'nın Belâgat-ı Osmaniyyesi Transkripsiyonlu Metin – İndeks (s. 101 - 203)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Kara, N. (2001). *Zübdetü'l-Beyân (inceleme-metin-dizin)*. Yayınlanmamış YLT, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

- Karaalioğlu, S.K. (1975). *Edebiyat Terimleri Kılavuzu*. (Birinci Baskı). İstanbul: İnkılâp ve Aka Yayınları.
- Karabey, T., Atalay, M.(2000). *Ahmet Cevdet Paşa Belâgat-ı Osmâniyye* (Birinci Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karataş, T. (2001). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*.(Birinci Baskı). İstanbul, Avcı Yayınları.
- Kart, E. (2014). *Doğu Belâgati ve Batı Retoriği Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Kartal, A. (2007). “*Türk Edebiyatında Belâgat Çalışmaları ve Tezâd ve Telmîh Sanatlarına Eleştirel Bir Bakış*”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(1), s.413-428.
- Kaya, M. (1998). *Hitabet*, DİA. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C.18, s.156-58.
- Kestelli, R.N. (2004). *Resimli Türkçe Kamus*.(Birinci Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Kılıç, A. (2007). “*Altıparmak Mehmed Efendi ve Şerh-i Telhîs-i Miftâhı’nda Şerh Metodu*”, Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, (Tunca Kortantamer Özel Sayısı-I), 2(3), s.332-339.
- Kılıç, A. (2007). *Ahmed Hamdî, Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî (İnceleme-Metin-Dizin)*. Kayseri: Laçin Yayınları.
- Kılıç, H. vd. (1992). *Belâgat*, DİA. Ankara: TDV Yayınları, C. 5, 380-383.
- Kırkız, M. (2014). *Arap Belâgat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları*. (Birinci Baskı). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Kızıklı, S. Z. (1997). *Arap Belâgatinde Teşbih ve Mecaz*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kızıklı, Z. (2013). “*Arap Dili ve Belâgatine Kuramsal Bir Yaklaşım*”, İslâmî Araştırmalar Dergisi, 24(1), s. 17-24.
- Korkmaz, M. (2001). *Zübdetü'l-Beyân*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*.(Birinci Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Köksal, M.F. , Tok, V.A. (2013). *Osmanlı Edebiyatı-Belâgat Menemenlizâde Mehmet Tâhir*. (Birinci Baskı). Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.

- Meyer, M. (2009). *Retorik*. (Çev: İsmail Yerguz). Ankara: Dost Kitabevi.
- Muallim Naci (2009). *Lugat-ı Naci*. (Haz: Ahmet Kartal). Ankara: TDK Yayınları.
- Okatan, H.İ. (1986). *Sürûrî'nin Bahru'l-Ma'ârif'i İnceleme ve Mukaddime Metni*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Olgun, T. (1994). *Edebiyat Lügatı* (Birinci Baskı). Haz. Kemâl Edib Kürkçüoğlu. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Olgun, T. (1994). *Edebiyat Lügatı*. (Haz. Kemâl Edib Kürkçüoğlu). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Özsarı, R. (2006). *Cumhuriyet Döneminde Kompozisyon Anlayışı ve Batılı Kaynaklarla Mukayesesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Öztürk, E. (2010). *Alî Cemâleddin Arûz-ı Türkî, İlm-i Kavâfî, Sanâyi'-i Şi'riyye ve İlm-i Bedî (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi, Yozgat.
- Paksoy, K. (2016). "Son dönem belâgat kitaplarından İbradîli Mehmed Şükrî'nin İlm-i Belâgat adlı eseri (metin)". Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi, 2(4), 32-52.
- Pala, İ. (2016). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Yedinci Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Platon (1999). *Gorgias ya da Retorik Üzerine*. (Çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat), İstanbul, Kaf Yayınları.
- Polat, K. (2016). *Ali Nazif'in Zinetü'l-Kelam'ı ve Türk Belagatindeki Yeri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Püsküllüoğlu, A. (1996). *Edebiyat Sözlüğü*. (Birinci Baskı). İstanbul: Özgür Yayınları. s. 51-89.
- Saraç, Y. (2004). *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*. (Birinci Baskı). İstanbul: Bilimevi Yayınları.
- Saraç, Y. (2004). "Osmanlı Döneminde Belâgat Çalışmaları". Journal Of Turkish Studies, Harvard University, C. XXVII, 311-344.
- Shareef, M.A. (2015). *El-Hatîb el Kazvînî'nin Telhîsü'l-miftâh Eseri Işığında Klasik Türk Edebiyatı Belâgat Terimlerinin Tasnîfi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Sönmez, A. (2008). *Batı Retoriğinin Genel Terimleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

- Summak, A. (1999). *Miftâhü'l-Belâga ve Misbâhü'l-Fesâha*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Şaban, İ. (2011). “Osmanlı Âlimlerinin Arap Belâgatine Dâir Eserleri”, Şarkiyat Mecmuası, İstanbul, s.107-132.
- Şaban, İ. (2011). *Osmanlı Âlimlerinin Arap Belâgatine Dâir Eserleri*. Şarkiyat Mecmuası, İstanbul.
- Şanlı İ. (2010). *Muhammed bin Muhammed Altıparmak Telhîs Tercümesi [Tenkitli Metin]*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Şemseddin Sami (2007). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şentürk, A. A., Kartal, A. (2008). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. (Beşinci Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tarlan, A.N. (1947). *Edebî Sanatlar*. (Birinci Baskı). İstanbul: Yüksel Yayınları.
- Tekin, O. (2011). *Helen ve Roma Tarihi*. Eskişehir: AÖF Yayınları.
- Theodorakopoulos, V.T. (2004). *Attika Retoriğine Giriş* (Çev. Sema Sandalcı). İstanbul: Arkeoloji Yayınları.
- Tietze, A. (2002). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Tolasa, H. (1981). “18. Yüzyılda Yazılmış Bir Divan Edebiyatı Terimleri Sözlüğü *Müstakîmzâde'nin Istılâhâtü's-şirriyyesi*”. İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 24(1), 363-380.
- Topçuoğlu, H. (2004). “Cumhuriyet Öncesinde Belagat ve Edebi Bilgilere Dayalı Ders Kitaplarında Dil ve Edebiyat Öğretimiyle İlgili Tespitler”. Bilge Dergisi, Sayı:41, s.40-62.
- Uyar F. (2014). *İlk Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitapları Üzerine İnceleme 1870-1910 (Mi'yâru'l-Kelâm - Tedrisât-ı Edebiye - Târih-i Edebiyât-ı Osmâniye)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Uzun, E. (2015). “Platon'da Retorik'in Peşinde Bir Gorgias Okuması”, Hukuk Kuramı Dergisi, 2(2), s.7-20.
- Ülken F. (1990). *Şeyh İsmail Ankaravî'nin Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâha'sı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Ünver, İ. (1993), “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, Ankara Üniversitesi DTCF Türkoloji Dergisi, 9(1), 51-89.

- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. (İkinci Baskı). İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yalar, M. (1997). *el-Hatîbu'l-Kazvînî ve Belâgat İlmindeki Yeri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Yazıcı, T. vd. (1992). *Belâgat*, DİA. Ankara: TDV Yayınları, C.5, 383-384.
- Yetiş, K. (1996). *Talîm-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyâtı Sahasında Getirdiği Yenilikler*. (Birinci Baskı). Ankara: AKM Yayınları.
- Yetiş, K. (2006). *Belâgattan Retoriğe*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kitabevi.
- Yetiş, K. vd. (1992). *Belâgat*, DİA. Ankara: TDV Yayınları, C. 5, 384.
- Yıldız F. (2016). *Mebâni'l-İnşâ-Cild-i Evvel*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Yılmaz Orak K., Orak B. (2011). *“Belâgatin Felsefî Temeli Mantık”*. Prof.Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri, Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi, s.224-227.
- Yılmaz Orak, K. (2013). *Belâgat Geleneğimiz ve Belâgat-i Lisân-ı Osmânî*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yılmaz, Kadriye (2009). *Ahmed Hamdî'nin Belâgat-i Lisân-ı Osmânî'sindeki Terimlerin Tanımları ve Tasnifleri Üzerinde Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

EKLER

EK-1. FİİL YÂHUD BELÂGAT-I CİSMÂNİYYE

Fiil şifâhen nutk îrâd eden bir hatîbin sûret-i telâffuzundan ve sâir her türlü evzâ u harekâtından ibârettir. Bunun müstemiîni iknâ için hüsn-i tesîri fevkalâdedir. Hattâ birgün hatîb-i meşhûr-ı Yunânî Démosthènes'e suâl ettiler ki, "Fenn-i belâgatin cüz-i âzâmı nedir?"; cevâbında "Fiildir" dedi. "İkinci cüzü nedir?" denildikte "Yine fiildir" dedi. "Üçüncü nedir?" diye suâl olundukta "Yine fiildir" diye cevap verdi. Çünkü bu zât-ı âlî-kadrdan sonra gelen Romalı hatîb-i meşhur Çiçeron'un mecâmi-i nâsta vuku bulan tecrübelerinin netîcesi olarak fiilsiz yâni nutuk kavâidine riâyet edilmez ise en mâhir bir hatibe galebe çalabilir. Sâlifü'z-zikr Démosthènes fenn-i hitâbetin bu cihetinde pek fâik idi. Nitekim hasmı Eschim'in meşhur bir kelâmı bunu isbât eder. Bu Eschim Atina'da mahkûmun bih olduğu bin dirhemi edâya muktedir olmadığından Rodos cezîresine gidip orada temekkün ve belâgat tadrîsiyle iştigâle başlamış idi. Birgün talebesine Atina'da Démosthènes aleyhine îrâd etmiş olduğu bir nutkunu okudu. Bunu şâkirdler ziyâde tahsîn ettiler. Ferdâsı gün Démosthènes'in kendi aleyhinde îrâd etmiş olduğu bir nutku okudu; bu defa şâkirdler evvelki tahsîne hiç kıyas kabûl etmeyecek sûrette alkışladılar. Eschim bu hâli gördükte "O canavarın kendi lisânından işitseniz nasıl tahsîn ederdiniz" diye infiâl gösterdi. Çiçeron demiştir ki, "Fiil tabîatın bilcümle insanlara tâlim ettiği bir lisân-ı umûmî mesâbesinde bir kuvvettir ki, cühelâyâ, avâma ve hattâ ecânibe tesir eder. İnsanın bir nutuktan müteessir olması hatîbin lisânına vâkıf olmaya mütevakkıftır; hattâ ekseriyâ câhil ve sâde-dil müsteimler nazarında bazı dakik mânâlar anlaşılmayarak geçer gider, lâkin cümle indinde anlaşılır alâmât vâsıtasıyla hâriçte rûhun harekâtını gösteren fiil hiçbir kimsenin nazarında mestûr kalmaz".³⁴⁵

³⁴⁵ Bu bölüm Metin Kayahan Özgül'ün Münif Paşa'nın hayatı hakkında yazdığı kitabından nakledilmiştir. *Nakledilen bu metin, İlm-i Belâgat-La Rhétorique*'in eksik olan Fiil (Action) bölümüne ait Selim Çınay'daki müsveddeden temize geçirilmiş bir kısımdır. Bkz. Özgül, (2014), **a.g.e.**, 317.

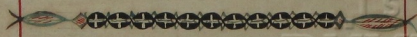
EK-2. İLM-İ BELÂGAT-LA RHÉTORIQUE'İN TIPKIBASIMI

1

علم بلاغت

In Rhetorique

بلاغت اویانله دهها مکتوبه زما فرزند هرسنی نرقی ایزیکینله بلاغه ده ضمیمه
نقشه امینده

فیه بلاغتلک تعریف و تقصیمی بیانده ده

تلاوی اقران و اشعار و مجرید بیضه افکار عادی بی مبارله اقبال ایچون
استغاک ایدر لیلک لسانه قلعینه عایت اقبال کفایت ایدر کلمه اکریا و افق
اولینجی کی دیکر بیضه دولت کرام الیم بر کلمه بولشیر فریده و باهضمین انزلک
اعطایه بر تأثیر حصن ایما یمن انزلک افشاء و انزلک ایلک ایستیکیریم

İSTANBUL
BELEDİYESİ
ATATÜRK KİTAPLIĞI

یا خود بر فکر یا بر صحبت حضرت بر معانی آسان یا خود مدافع امتیاز خود
نگارنده یا بر مقدار نامی تحریر یا خود بر کتابی تألیف و ترتیب امتیاز و تکیه
یا خود بر مجلسه مصاحبت اجداد افاده مرام امتیاز و مستحق بودن ریشین
جلب امتیاز است بجزیره یکنه سانه تولدینه در سینه سوز سوزیدن کاغذ و
او حاله بقدر واسطه مراجعت آینه اقتضایه است او واسطه نفس موضوع
بمعنی اولاد عالم بلاغت یا خود فاضله اقتضایه

بر فاضله اقتضایه قرآن کریم «*Last de convaincre*»

در این . است از یک فاضله وضع امتیاز که سبیل و همی اول امر و جبهه
فکر و فطوره کلمه است فاضله بیان نفس علم بلاغت اول فطوره
کلمه و نفس زمان علم بلاغت بی بهره اولاد و در بعضی بلاغت عالم
فراغت و عیال اولی کور باور طرح ممکن و کلمه

است بکلیه در بطن بر قیام فکر افاده ایده جلت در جبهه شکل و تصویر
آینه بوی کلمه دیگر انضمام دهان افاده همه استعمال آینه مقدر بین مؤثر
و مقنع و خوسه اینج نبیالت بر وجه اولاد فطوره کلمه و کلمه بولاد (بلیغ)
دیوار . بر حسن با حسن فقره یا خود بر خاطر عال در حال قدر خیال
تحریر ادب بر تبیین یا خود کفریه مدافعه اسلام و اسلام
نقصی اناسه و قدر اولاد محاربه ده عاگر موجودیه منزهه و کلمه

است که بداند و من

قرارد یا سواد قلاده سرور لری اولاد ذات هم است اسناد اسامان
قرارد از به یکدیگر یکزن دشمه او طرفه و کلمه دیو اقره زن نه چاه غرقه
باشلادی است بر تبیین بقدر که برادره قاصض انار عذر و اعتبار و
بر تبیین یا عاگر اسلامیه عذر محبتی او قدر تحریر است یکی هم جمله عذر
ایوب و شملینه غالب اولاد — کمال دیکر

یونانیه قدیمه بر میانه محاربه بر طرنا عاگر منزهه و کلمه قاصض
باشلادی فقط استی بولاد ذات نیات ایوب اقره زن نه با عذر یک

« اسناد سواد یکدیگر یکزن باطل اگر اسناد زده دیو حور لری اسامان
محاربه ده یکنه بر اقد و یکزن » — دیکر کمال

بر دفعه وقت سعادت اهل اسلام بر فاضله یا عیال محاربه لری اناسه
سرور لری سرور اولاد شوکله با کلمه عاگر حور و دشت ستونی اولاد
و انزوا قرارداد نیز فطوره او حاله ایاب محبتیه بر فاضله عاگر تبیین
است اسناد سرور یکزن سرور اولاد لری باس در جنبای و تبیین همش در نظر
در حاله معیه و فطوره اولاد به صورت بله ایاب محبتیه در حال یونانیه
کوریلو

است بر فطوره انسان بلاغت جبهه فقط قدر نگاهه بعضه احواله و
فطوره ایوب یونانیه سواد طبع ایاب یا اولاد او حاله عاگر تمام و تبیین

ایله بلیغ ادمار فرموده کلمه که بزرگ خطیب و یا بلغا بفرموده بر خطیبان
حکمره همه خطابت تعیین واسطه اولاده اهل و قواعی جمع و تدوین ایدلر
فرموده کلمه که بزرگده بلغا عنوانی ایله تفسیر اولور و بزرگ وجوده کلمه -
دکتر فنده علم بلاغت تفسیر اولور -

فوق خصلت علی عموم اید مختلف مقامه استعمال اولور - محل استعمال کورده
اسم و کسره - حکومت معارضه بمالده مثلا معوضا - مجلس کی مملکت منافع
عمومیه مذاکره اولور یعنی وقت استعمال اولور اید خصلت ایدلر نظریه (علم)
تذکره (یا خود (نظم جدیدی) «*Deliberatif*» دربر

نایا - استدلاری منافع خصلت برتری بیلرک اختلاف نیکو ایدرک فصل
دعوتلری نامور اولاده دیگر ادمار خصلت حقاری احقانه ایدرک نظریه
اولور ایدلر نظریه (خصلت علیه) «*Demonstratif*» تفسیر اولور -
ناما - بزرگ خارجیه یعنی مذاکرات سیاسه و محاکات علیه معارضه اولور
مقاله دنی خصلت انبایه «*Demonstratif*» تفسیر اولور -

خداوند فیه بلاغت بکلمه معانی و محاکمه افاده کلام انبای فیه ایدرک
نموده و هرمن مناسبه اولور اولور اولور افاده ده استمالی جائز فیه
و یا تعبیرا همه بیان فیه -

حکامی یونانیده «*السطور*» تعریفه کوره همه بیانه یا خود علم بدوشت

موضوع بیانه در اولور اولور استمالی اعتباری جلب ایدرک اولور
و استمالی کشف ایدرک

اسکی زمانه بوزانلر انسانلر بآلوه نل ایدرک کتب بر بوزانلر رسم نو
ایروب بونی فیه بلاغت عدلی اتخاذ اولور

نهی تحقیق بلاغت معادله اولور میوه بر قوند که انسانلر کویا سولر لفظیه
تجزیه اولور حق قرآن کریمه «*ان صد لیلان کسرا*» دیو ذکر اولور -

بر حسن بیانه مقدمه اولور ایچره ایدرک معالیه نوزده

تجسیمی تصور «*Invention*» ایچین ترتیب «*Disposition*
ایچین بیان «*Locution*» در

تصور بر بیان تمام مؤداسی استقامت احواله ایدرک

ترتیب اولر مختلفه اجزاسی اهل اولور دهده تقسیم و ترتیب ایدرک
بیان اولور افاده و ترتیب ایدرک انبای بولور -

ایسته بر اولور علم بلاغت ایدرک تقسیم اولور بواحد و دو سه کوره برده
در برخی عیوده اولور که اوده فعل «*دیلور*»

فعل مذکور ایدرک تکمیلر بونده بلاغت بر شکل خاصیه که بولور
بلاغت جسمانیه دربر

بلاغت جسمانیه یا خود فعل اولور وجود اولور یا اولور کوز اولور استمالی

ساختار این اتحاد اتحده عبارتند -

ساختار اینک « انکست خطی او را تم یوزر »

« بسطی بر فکر سولیه » اینست بونی اساندر سولیه

سولیه با مناسب و غایت لطیف اولاد -

تصور = سوز سولیه یا خود با نفع با سلامزده اول موضوع بحث

ایریم جاک مادوی ایچی تصور و تمهید اینک و شل اوله بیه جاک هر دیر

منابع بلیک اقتضایه اینست افش و بلیک بونده عبارتند -

روما شاهر خطیاسنده « صحیح بوده » بر خطیب یا خود بر نشی بی یا جویج

تبیاید - و دیگر آرمی اول امرده آو آرمی جینی موقعی قرار شد بعد از

عبده دهده آن وقت و بعد دینی تبعیداید - اینست بر آرمی بولیم یا یا -

ایم ارده آن المذبح بی شای قورنفر کذلک بر خطیب یا خود بر نشی دینی

بحث اید جاک مادوی و متعلقانی اول امرده هر دیر و فکرمه سولیه و اولیم

یا پار نیم مظلوم و هم المله یازده باور و هر دیر و فکرمه و هر ماده نیک

تخته تخته و مستر اولاد سید کویا کدو لکینه کلمه بی اینست و بعد لیر

و هیس ترتیب اوزده دهده توارد اید -

عالم بدقت قواعده واضح اولاد بر خطیب مستور نشی و همده ایچون

اوپو شای سوزدر بغیر دیگر نشی و همده اوپو شای مستور نشی و بایدی

اولاد = موهب یا خود استعداد مادر زاد « نایا » وقت نایا = اجولده -

موهبه دیان بر جاک دهده قمریه و اصل اولوب آن شل اولدینده

حقاش و شای کشف و افشاو اینک خطیه قطریه سید -

اینست بر مرتبه نادرا اساندره بیلور - و بر امتیازه نایا اولدر بدقت

کلمه کلمه حاجت یوقد -

تعلیم ادب اور چه حاجت

اوقدسی اواز امد مودب « مولانا جامع »

موقعیه ال زیاده موهبه صلیب اولدر بیه سن و اقدام حقاش نظر بیدار

یا فکرمه لیر = وقت خطیب یا خود نشی بی و فکرمه و فکرمه و فکرمه ایدر

اجول دینی بیری شیر مقدمه و قیاید -

وقت بر ججه عفا نیک واره قوتی و بلیک فکرمه سید کولج ادبیانه متعلقه

مولوده و کولج سار هر دیر مقدمه فکرمه اقداری اوزده اینک لایزده

فکرمه آن مافوقه اولاد درجه دکل زبا اولدر بهالده و فکرمه و فکرمه

دوچار اولور -

حق بلغاده « کینلیون » نقل ایدر بر مقاله قلم اولور ایچونده ساگرد

لریده برین بر ججه ویرمه ایدیم بر فکرمه و فکرمه و فکرمه و فکرمه

واحد یازده صوب کال نایا و فکرمه نایا اللیله باشم اور ایدی

فراوانی هفت مجرای سیر « و انسانک تعریفه » انسان حیوان
 ذی عقله که موجودات عضویه بنده برین مرتبه بی حاشه در « دمای

فعلیات تعدادی بیان در

موضوع بحث بیضه و ساره اولوالب اوزله حقه و علم اجمالی و برهان
 انچه مفید و مختصر بر تعریف کفایت ایدر باور (مثلا بر انسان با حیوان)
 یا خود نیادانی تعریف این یکزده واقع اولین بی نقطه بیصد که موضوع
 بحث تکلیف اولین حالده اولم تعریف کفایت اینم بودی بالاطراف تعریف
 امتیاز انچه مرکب افزای تعداد انچه اقصا ایدر یعنی اگانه اولی
 اوصاف چنان چنان که تعداد و بیان انچه اقصا ایدر بودی برین تعریف
 مختصر دیگر تعریف مفصل دیگر بودی و بی مختصر برده تعریف
 حکیمان اولم تعریف حکمان اولم که انک تعریف با مادیات یا خود
 معنیات فاعله ایدر = اینم تعریف مفصله بی مثال

تاما که بر مقارنه تک تعریفی

بر مقارنه برین قیاسا برین اولی و دوم و در دره و دیگر و
 هیکل برین درونه انواع اهداف اتم مزیه بولنه و مقارناتی اطراف

از انچه و ساره آله دالایه عبارت اولوب حاشه شمس مقالی هوب با و ساره
 تقدیریه طرقت اوزرینه جواتیده نجاه الیانه حشلی صلی بکار صریک
 اطراف حیوانات و مختزاده جانبی شکل الیانه صاف و برده حیوانات در
 حدالینه نام نیافای قدر شریه چمنستانه الیانه انواع ازهار بریده
 برین طبع منتشر و صوره بر طایفه انچه ملحق لک انک سابق درونه شای
 شمس غیر خلل ایدر صوب نغرات انچه طوره چرخه زوایای شعور و حیوان
 باوی چیده کفایت و سیر و حیوان و چهار انچه زمانه اوله انرا ایدر
 نمائش باوی از ویان سرور اولیله بر واقع اولین تبه و بهر جنبه نظر اولم
 بیضه بر درو کوریه کس سولیک بیضا روی دریا آینه بی صاف و هموار و بیضا
 در غلج طایفه در حشای حیدر با کوریه طرف و دیگر سر سحاب چنا
 و قاره و کله و انما انچه در شکل فضا انچه در ایدر مقارناتی
 از انچه حیوان و در دره ایدر کس بیضی کمال سقلم دار و بیضی یولسه
 یولسه و در لاسه و در لاسه صانکه نازک و قارخ اولم بیضی بیضی ستمه سال
 و سار اولوب بیضی آهوه کوریه جبال و تلال نظیر از و الیانه
 بر حلاوتان انچه الیله جبال قرص صاف و بیضی بر و دره از نزع نمایان
 اولم باغ و سار انچه و زیتونه و فضا و کس اولم انچه اولم مزید و
 معور اولم ارباب نمائش بر باغ جسم حیوان کوریه

ایست با او در کم مغاره که از غریق بهما قند زهر آفتاب فقط اصلش کی رسد نشانی دلدار
مژده سال بر موقعی تعریف ایچونه بدیده کرد چاک واقع تعریف اولوز

فعلیات در حال حقیقه موجود اولوز برقی تعریف اتمیک یا خود بر واقعی
بیان آید من اگر حکایت اولوز بنی اترنفل یا خود بر واقعی را که متعاض
اولوز احوال کانی نقل اولوز انضایه سولیک مجتو هفت اولوز فعل کجده صدور
انجیه یا خود نه اترینه واقع اولوز نه سبب من ایسه نه خود نه واقع اولوز نوقت دهر
سوده واقع اولوز بیان اولوز که بوندر بر ماده ملک احوالی دینور

یوناستیم سولاسی اخیه اولوز که بر حکم حیض در اباد اولوز بر مقاله ده ایکی
توق احوال وارده بر نوعی احوال حقیقه دیگری احوال منده دینور و درین
طوقی یا خود درین عموم احوال منده بر درین علم طوقی احوال حقیقه
بیان اید برین مرتبه اسناد اولوز فکالت اولوز یا خود حقیقه فکالت اترینه
احوال منده یا حقیقه برینه اسباب منده یا خود حقیقه دیر و ناقصا بو
اصطلاح مشهور اولوز فقط بران طوقی زجر اولوز

== مثال دیگر ==
برده تدر و بعلیات قرار بر اولوز معلوم ایست بوندره تدر طریقه
صیو «ولیک» کورمه و «دوبه» نام کتابین بفرایبی سوبه
ایله تعریف آید

تدر فرایب سلاک تعریف

افساب و کتاب هوز غروب ایروب دها امار بر عصاب کلکون کلکده اولوز
سوریا دغلی افقده کور بوردی ویر تا بانه جانب شرقیه فرایب سال
مصلحتده بر زمیه نیکلوه اترنخ عصبه دیار بر انور ایدرایی

کولج یوزی صاف و بارنه و هوز ساکه و لطیف ایدی کورنیه رونق آید
دوقت خلاص تعریف دیکچرک طراوت نوظهوری حرارت زمین تسکیده ایدی
صید نشانه عرب یادیم بیاچ من اولوز دود لری جمیع اتمادی ایسه ویده
نقد و کلام سلسای سنجایی سلاک اترنخ هیچ بخت کورده صیوب اولوز
ریسقا نه بی باایی بر سکوه سراسر اسباب ایسه ایدی طلقه کاه بیله کورنیه
احوال کورنیه لری سلسه اولوز کورنیه کورنیه کورنیه کورنیه کورنیه
قران یا ایدی ایسه کورنیه بیامه دیرکله و دیار کورنیه بقیه برقی قرده
ایری بواصن بر بوسنر اخشام و زمانه کاه با اتمیک بر با عافین
واستقراوه اولوزری خاک ایله یکسان اولوز بر سواد اعظم شده
وازیه سابقه ملاطفتی و تکریم حالاک اما مقابله برنجم افکار عمیقی
راغن اولوز شوکالده بر دیک کسبج اترینه اوتوروم و درینک دینه
و یانی الم طیاره در کاه چول طیف دگاه فرایب کور احوال نظیر ایدرک

در به در به خیالده طالع دیر اید که بر اسی فقیه محمود پشیر ایدی بر توی
دولت پایتختی ایری شری یوز نود افریده ده خا اولاد بر لوده بر زمان
تجربان اهاا داردی شونیا بوللرده اردهم ادره اید لودی
معلمه فوسانده نشانه ویده یوز بوللرده صدای حرفی و حجاج و نعره ' ناله'
سونه و سادی عیونیه جیقاردی

یوز قیقه یقیه کورانه مرمر لرها سلیر فیکل اید لودی یوز نکرده اولاد
ستونار معایه و هیالده نیت و اختتام ویر ایدی، یوز قیقه اولاد ایولار
مجموعه ناس اولاد میدانار بقیه سیر فید و کیسی و فنی نقاشی و دین لرنلر
ایفان ایچونه کیسی اسباب معین لرنلر ندر کن ایچونه بر جوده خواهه اقیه اقیه
کیدر ایدی

اوتوده اسباب قیقه کورانه اولاد حجاج لرها قیقلر مرمر لرنی هم اید
فریزی، قریزی، یویا، چیه ایبلکلید، کشیور سالدی، کوردستانه
بالق کرباسی، عربستان ایچو و عقیلیانم یادل اید لودی شویکی حالده بو
بلده جیسوده باقی ناله، بو ویم و شغیز و بوسلخت قوی شونلر بقیه
بر خیال ملال انکورد

یوز لرنلر الله های هولر اولاد بکولر اوتونه منقلب الله فرارستانه اولاد
سکون و سکون ارده طالع انام اولاد میدانار کور لرنلر قیقه قائم

اللهه تجار طالع عالم اولاد یوز سهر شریک روت و سامانی بر فقر و شفق
تحرک اقیه کبار و اغیا سلیری حیوانات و حصیه یغی الله چهار با سوری
عیار تخان طوقه و شرا نکرده محراب و منبری خطب اقیه عالم
یوز و یابلده دایم ایدر که یوز سالد بر مونی تقیق ایدر

سویح و نتائج حقنه در

قلیانا هر و لرنده و اقلعه بی ده سویح و نتایج بی یفلک
اولی نه ایجه و اذنه نه تجر حقیقه بیان اولغه اقتضای ایلر بقیه و یکله بر
فلک مقلاتی اولاد احوالده یقیه اولر نه نقل بال لرنلر اکلای شمع
ایچونه بیجده ارده اول و هکده اولاد قلیانا و دوقعات کور و بیاد اولغه
اقتضای ایدر یوزده ده سویح و نتایج و دیلوه

ناله

فراتر مبروه ساعده «راسیه» کلال اندوده «قورنه ناک» اولاد
شعری بیاید انیاق ایچونه ناله فرارستانه اول فرارستانه یوز لرنلر چهارده
لرنلر نقل و حجاب ایدوب دیر «
» قورنه ناله اهلایه با نلای و قورنه فرارستانه یوز لرنلر غایت انقصر

بر حاله ایری آید چه حسیطه ای بوده ایری یا تردنی حسی حقیقی نه اولیغی
کیم یا یز ایری مؤلفار سید صید نه چهل ایری در موضوعات اکثری نامقول
و بلکه نظریه محمول ایری حسیطه اولیغی قوه کلیاً مغایر بمسلک موضوعه
عاری ایری استحکام اولیغی الفظه فی کسرتیغ افکاره مستحبه اولیغی یا یو
نظرات و محتانی عوامه موضوعی نیک چنانسلوده عیانت ایری خلاصه هر دو قوه

و قوه حتی قواعده و ادب کلیاً هتک و اخلال اولغوردی

ایسته قزان یا تر و سنان سفر و انماجه فطولتی انسان از ذات عالیه
بر آن وقت یا تر و به صاحب اولیغی حسیطه مستقیبی نمی آید بکیده و اصلیه
سوز فزاید به چلنده حکمره (بر موهبه سبحانیه اولیغی نه) هان اولیغی مزین
قوه کفادرس و ادبای مقصیه انما به مصلحتی سره اولیغی نه حسیطه
نیای عقل و ادبی صحت انما به وضع الیری اعانه جدره و وضع الیری
محتانی و عیانت حسیطه مستحبه و به یانه و اخلال رقیبتی کرده بر آن و ریغایت
مقبول و معقول یز قاله انراغ ادب و اسانغوده (قزان سنان) لفظی و
معنی را بکده اولیغی هر دو نظرات و محتانی را بر وضع الیری

بر سوا به بیان حسیطه انما به تجاوزه اولیغی نه بول وقت اولیغی نه اولیغی نه سوز
و بیانی طمان معلوم که بریم مؤلفار هر زود به بحال ایری هر دو
سوز انسان طمانه ایله محقق اولیغی نه بحال ایری

سوز حاله نه یا بیل مطلب اولیغی نه حسیطه اولیغی نه در همی نه؟

بر وقت نه ماسبق یا خود قیسی بیان اولیغی نه اکلاسیکی ایچونه حقیقه نوز
اولیغی نه احوالات بیانی کفایت ایری بقیه بیانی بیان اتمان لازم و کله ایسته
سوا به و تباغ یا خود را خود بود

سبب و مسبب حقیقه در

فعلیه انواعه به برده سبب الی سبب وار در کرک موضوعی بی اولیغی نه
فعلیه یا خود و قیسی وجوده کتیره سبب اوتری نه کرک بالذات و قیسی نه
سبب اولیغی سبب اوتری نه بعضه تفصیلات و به ملک احوال بلاغه اقصیه نه
مثلاً سوز «موتسکیه» بول اسکندر دینله اسکندر رومی قوه هتک نه
مقله اسباب اسناد اولیغی اقصیه ایری بکینی و بیده بر قوه هتک با سوا به سبب و
انراغی بر وجه افی بیان ایری

«اسکندر ماکه دنیای همجاری برهنه طوائف و حسیطه انما به یکسریه

کتاب اشباه و تفهیم بیان شد

فعلیاتاً مطلقاً گفته و انواعه بر سر اشباه و تفهیم در اشباه یا خود و غیره
فعلیات یا خود و غیره و دیگر جمله لاحق بر او و در هر کس طبع غریبه طبع غریبه منقول
مطلق اولان موافقه معنی مراد دهان زیاد و تنوع و لایا اید بوند و فی
قیاساً مطلقاً استنباط استنباطی سیرور

اینکه بوند و موضوعی است اولان ماده یا خود و معانی یا خود بوندی مؤید خود
موضوع یا خود بوندی مؤید خود اولان کتب و تفسیر و مؤلفات حکیم و در دیات
مقبوله نقل و ایاد و غیره اینست بوند اشباه و دیلو

مثال = بر ذات محک و مؤید جنبه متعلق بر عدولان مدافعه هر دو
امور علیه متعلق معادله اولان کتب و تفسیر و مؤلفات حکیم و در دیات
اینکه اینست «بلوایح» مشهور جهان محکم عنوانی کتبه «فوسوسه»
نام بر ذات محک و مؤید جنبه متعلق بر عدولان مدافعه هر دو
و معنی اولان مدافعه در سلسله اجزاء اولان مدافعه هر دو
بوندی بر ذات مدافعه جنبه اید و در او کتب و تفسیر و مؤلفات حکیم و در دیات
و معنی اولان مدافعه در سلسله اجزاء اولان مدافعه هر دو
بوندی بر ذات مدافعه جنبه اید و در او کتب و تفسیر و مؤلفات حکیم و در دیات

مدافعه این ذات «ای آیه لیل است بر بی محمدی یوسف محمدی محکم و نقل
اینکه اینست «بلوایح» مشهور جهان محکم عنوانی کتبه «فوسوسه»
نام بر ذات محک و مؤید جنبه متعلق بر عدولان مدافعه هر دو
و معنی اولان مدافعه در سلسله اجزاء اولان مدافعه هر دو
بوندی بر ذات مدافعه جنبه اید و در او کتب و تفسیر و مؤلفات حکیم و در دیات

کتاب اشباه و تفهیم بیان شد

فعلیاتاً مطلقاً گفته و انواعه بر سر اشباه و تفهیم در اشباه یا خود و غیره
فعلیات یا خود و غیره و دیگر جمله لاحق بر او و در هر کس طبع غریبه طبع غریبه منقول
مطلق اولان موافقه معنی مراد دهان زیاد و تنوع و لایا اید بوند و فی
قیاساً مطلقاً استنباط استنباطی سیرور

بر عتقانی اغیار انجیل باب اولیاء که در وکیل و کسب و کار
ای

ایست (صیغه یون) که بر سوزله ستر او در تیار ایر در کشته و بر یکم بود
ایست به طایه دکل ای کلمه شده اولیاء بر دفعه و سوزده طایه ای بود .
چندین او بایسته گویند بر تال که برینند ایکی چو چینی دقت ایست او در تال
پر ای سوزله یکی سوزله بر تال هوسانه کوزل بر تال طایه بود .

== دیگر بر تال ==

شهر مشهور نابی مسقط الرأس او در تال هوسانه طایه اولیاء تیار تال هو
قلیبتی شو و در طایه تصویب شد .

« بود در سوزله حرم اول سواد دلاویزیک در وازده سنه قدرین دخول ایست
« میسر اولده بر حال بو بیا سوزده مقدر و دفعه صعود و کسب و طایه راه
چشمه مرور ایست اگر دیدم از زویم ایست اغیار در تال کورنه غیا توتیا
تالنه خروشه شیلای سرتان قصه خندانده نوی محافا ایامه ششم ایست
مرتبه کر نمایان اولور دی بر حال تیریم فی سوزله ناکیز ایست حوالی عدده در تال کورنه
اطلاقه خندانده طایفه خانه ناکیز هم در تال کورنه راه ایست دخول میسر ایست .

نسیم شوه ایست در تال کورنه طایفه در تال کورنه سوزله بالکای

سوزله بالکای بر وازده صفای طایفه آغوشه آغوشه ایست ایست
بر زمانه خوسه آمد کویا به سینه ساعه طوی شکر خولی سکرینه و طایفه

« سوزله خوسه جسم من آشیانه توست »

« کرم خای سوزله ناکیز خال خانه توست »

(یعنی بنیم کوزمک افجه بی سینه یوزده کرم ایست و ایست ناکیز او سوزله
او کورنه) تیریم چار دیوار سرتان اندونده استماع اولدی خصوصاً
تیره از وازده ایست یعنی اجنه آغوشه که

« مرا می وصال تو نرزه میارد »

« کورنه هر دم ایست تیریم تیریم »

تیریم بودده عدده تیریم دیدم کورنه راز صرت و سوزله موقوف

طایفه طایفه

« عجب کورنه یک اول روی بر دمی یوتس »

« قالدیکه او عجب کورنه کورنه »

او کورنه سوزله ایست او کورنه ناکیز ایست آه وایه دل خندانده

بقول شیه اولور طایفه حالدیه بو سوزله آغوشه ناکیز ایست در تال کورنه صوتیه

خای و دخول اولده بر تال کورنه تیریم تیریم صوتیه دیوار طایفه

« این کورنه بنیم بر تال یا ناکیز » موقوفه طایفه سوزله ایست

بیمه دستارده اخیره صندلک حمالی کرده مستتره ایته کندی (یعنی برافنده
ری دیگر طرفه دیگری قوجاندرن صهاره کندن) نه مجموعه مفرقه و حال
برنامه و فی جملی دناک دلاک ایدوب فافله شعور دستایه قریه پنج
دفعه آمد سوده صکره استنهم لایحه آتس قریله سراج پنج کورس مودره
(یعنی خواست مودره) استغفار بوجبه طرفینه کالای دوازده جلدی استیاده
پنجاه پای تلامه فافله اعانه اولری و همایتم همایتم کویا اول حیدرست
ایده رفیع ایام حیاته برپایه صحر با نسو کباب تره کایه بر محل مغرورست
اول همایتم دلازمه بجایه فافله لیریه ایده هر پای بشه تحریکین خله
مستانه قرام و اول روز که سوزده تلامه ایده امواج استیادک تقیر کیتی
تصویر کرده سلم ادهامه.

مواصلاست جسانه نه شانه ایده زنده روحانیه کاه و کلام سرکنده ایام کیتی
دلازه فافله کله کله فافله استیاده ایده راج کجینه مودره برکونه دوزیه دلازه
حیدر فافله کله کله برجهوه صلاله بولنه بلور.

بالاده «هلم مستانه قرام» تعریفی دوازده یکی آمده بالنامه استغفار
سویجی سولانه «نه ایچی مجیره دله سلیمه کورده الهی»
«اوتریه ایلی سرکنده کلام»

== دیگر برنال ==

حیدر مبارزده ایکیلک نامری متفرقه ایدوب حقیقه امم خدمته
مفرقه الهی ایدی (یعنی دیدی)

«یا ایتا الکطسه الکطسه» حقیقه امم حیدر دیده فافله سینه فافله
روان ایدوب ایدی

«ای جیک کورس قیرایک سنک ایچون سرب کورمیا اولوب»

شهرزاده اول بشایه ینه میانه مراحبت قیلده لشکر اعاده الحجوم ایدوب

ویمیه دیسایه آلوب و نزالک جسم لطیفه کلیمه غنچه بی بیگم اولوب و سربال

اعضای سربینه فافله عملر بیجانده صالوب عاقبت کورس ابن تریقه سینه

قیرر لایقه مضایحه موده عیدی زحیمه رکبده و سوب مفره اوردیکه

«یا ایتا ادکین» حقیقه امم حیدر اول مظلوما انتقارنه ایکه اول مفره

استماع ایدوب بی اختیار میانه کوردی و اول سرور دانی خالک زندانه کوروب

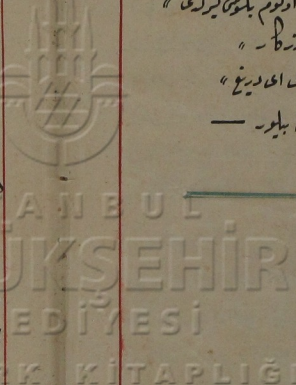
صحر کله کوروی و صحرانی صحر سوروب ایدی

«ای قریه دلازه ای امم کور درنده بر کلام ایت» شهرزاده کور آهوب

والد نیر کورینی دلازه و فافله و برده شکسین اطرافده کور دیاریدی

«یا ایتا کورمکه ایدوب اسان مفرقه الهی سرب سلیمه جاملر سرب

اولیاده بر نظم انسانده روح پر نور و روح رسوله اشغال آید
 « مادیه‌الیه اول کل باغ سالتان »
 « ستر سحاب مرلک زبان آیتی ای دینو »
 یعنی رسالت باغشک آیت کی اولاده جهان اولوم باغشک کیزدی
 « شاع کل حدیقه آقبالی روزگار »
 « امال انقلاب خزان آیتی ای دینو »
 اهلان بولغا محافل بان چوره سالار بوغنه بایور —

۴ استدلال حقه در

علم باوقفا اونیجی قسم استدلال که مستغلات نه همه نظریه استیجاب و نه ده
 هر ساری تریج دلخیزنده در بونا مقصدی مجرد ایهام و اقلای مستور
 بود و نه مرحد که (السطور) علم بوغنه لایزال کتایه فن مناظره بی علم آفتاب
 یعنی باوقفا اسان اعتقاد اینه یونیسونو رائه کرده یانغی فواید ایهام
 طریقین بایکده تغییر دیکله باوقفا مجرد ایهام معادله عبارتده
 اگر مناظره بین استدلال طریقیه اولاده شی اساطور و دیدیکین کی بوغنه کلان
 حقیه مجموعهم در کلمه ده اک رسم اقتراسته بری اولیجی انکار ایهام
 علم باوقفا طایفه ترکیب کلامده اول واقعیه و هیجده تله کلام اهدای برزخ هر
 موضوع بخانه متعادل هر دو راسته بر لایق کای وقت و ایهام تعمیم ایهام لر
 اینه بود استدلال بولنده اشغال فواید قواعده برین ده قیاس منطقیه بر
 قیاس منطقیه استدلال عقلیده تیه و کتیه یعنی اسده بر قیاس بالجماع عقل
 سلیم ایهامی غرض قضیه علمیه اولوه حقایق معادله برین الم العز یا خود تریج
 اوتر نه بین اولوه بر قاعده مسلمین یا خود کرک قلبان کرک انانده بر
 جرم غفیرک سنها و ایلیم نایه اولوه بر حال خفیه قیاسده اسان اتحاد فواید بایور
 استدلال اصلین بین اسان اولوه دعو ایاد اولیقه حکره یا یکجمن قضیه ایاد

الوتر که بر فرض بحقیقت مسلم باشد تا آنکه اولی جمیع بر وجه اولییه و بر
 دیگری قضیه نانی معادینم بر فرضی قضیه استیفاء الوتر مثلا سلال طریقیه هر
 « انسان طالب علم اولییه » حقیقت اجتهاد الفقه استیفاء را که اولی مورد دلیل
 که « انسان کسی حقیقت فاعله اولییه بی اولییه » ایست بر وجهی ابراد اینیکه
 حکم « عامه انسان فاعله » قضیه ابراد الوتریه بر اینکمی قضیه یعنی مورد
 « انسان کسی حقیقت فاعله اولییه بی اولییه » قاعده کلیه ستم بی علم انسان
 طالب علم اولییه قضیه استیفاء نمک و اصل اولیه

اینه برابره و فیه دوه قیافه اوله بخیمه «کیری» دیلور واسطه اولانه ده
صفا، اویغیمه دهنی «تجه» شیرلور. دینلرک مجموعه قیاس الهامه اولور.
انته یو رئاس مختصر، بیهکره قیاس مطول اولور.

[illegible]

(ماسلوم) بقای روح حقنه بر مقامی متعالی دارد یا نه و ذکر لغوه
 . حالیه یا خنده قدری را رضی اولاد موجوداتی حکم بولند قدری حالیه
 خند و کورتیور مثلا بیلینر جوق ساده مستی اولوب دیکر بعالم توبیراتیک
 اچمه بولند قدری موقدلی ترک اتیک از دوش بولند و طاق بر قاعده یا تابع
 اولاد کرده دوش بیلینرک بربری خطب اتیک اچمه یوقاریه طور و طبع
 ایستمر و حوسه و نهام نظم سر برده و احتشامی سر برده اقامتیه
 انسانا ماخلولده غلبه ایتمه ک قیرده واور مانده سر برده ایتمه
 قوسد بر یوزن کنه بر نه وها بخیار لغوات اولوب اولیغنی اچمه و دوش قیر
 اولاده خوسه و تکیه بر ک خلد و حله حال دنده خند اولوب بر یوزن
 طور بر یکه انسان و طفر بر و ناخند و . یکه انسان کنی از دوش بر ی
 زبونی و خوف و اضطراب بر یز مقربیه ایملی کنه باعث کنه و
 اسلام اولوب تلذذات و خضوفتی اچمه مقدر و مکر اولور یکه انسان
 بر بعالم فساد بر ی قلب اید بیلجک بر ی بولمان . نولسج تدر
 بولن سبج بر بعالم فساد غریب الیه عالم عقب اچمه خلد اولوب بو
 عالمه وها داس بر بعالم اصل و حق از دوشه تاثیر کرده زمینه اتیک
 و حق و دکر ماسله بین خلد و فساد بقیه سبج اتیک نظریه و سبج
 تمامه سوده .

بوزنگه برابر بومقدار جزوده بلامهرچ پس بولمذکر کس عاقبت امید یلم مسلح و طعنه
اینکه حکمت الهی انسان را قوی مقصیلیم بر احواس یعنی امید احواس عقله غالبه و طعنه
در سوحاله نظراً (بر بونی) تجربه آتی به استیلا ایدر دمیلم اولوم که اولوم نیزیم
تجلی ای که یکی قوی و دشمنی پس و کله بر افی افرانده غایت مقهور و طعنه
برش بیلایر فقط حقیقه اوله و کله بولویا بر حاله که بر دریم اولانده
بند تورقیر فقط ایا یافتند بفرده غایب اولور .

§ سوال حقیقه در

استدلال انرا حقه بر پس ده سوال در - جمله عنده مسلم و معتبر اولانده بر حق
نق یا خود بر ذات بیده افعال یا خود افعال اس میا اتحاد اولور ایسم اینه
بول «سوال» دیگر خزان حکما حقه مشهور (شراف و قوس) معلوم اولانده
در ملو اصولیات نظریه انسانیه در مکرر اولانده بر عادت و حیثیات اولانده اثبات حقیقه
بر استدلال استعمال ایدر یعنی علی سابقه تاریخ حقه نتیجه بر حق مسلم ایدر ایدر
دیگر «قیصر دم ایل قانون یا خود بونیه بوقه بود در حقیر و اقوال حقه یکمه
بولنجه پس در ملو دعوت نام که کوه دریمی یا بانی که یکمه یونانستان ال

ال شهر سردار لری جز لای بیده دشمنی فرقه صوب ایل توبه ایلانده یکمه
نامونه علی کدی می! اینه شراف و قوس بوشالای یان ایدیکمه حقه دیگر
ذاتیات ال فضیلتی، بوقله، علی جناب، معلومانی در حق طعنه و طعنه
عادت و کله بولمذکر ناموس معلوم بر تدبیر معقول و کله بلم افی اهدات ایدر
یا قیصر - بر دکت و حیثیات در

§ برهان ذوققرینه بایند

بر نوع استدلال ذی دارد که اگاهده برهان ذوققرینه دیگر که بقیه بقیه یکمه
ایلم که بر مقله انچه بین بر معانی اثبات انچه ایدر اولور بولویا ایلم
اغری بر باله و کله ایلم حقه حقه ایدر استد ایدر مرونه مانع اولانده
انچه بر قول و تقریر بر قوی و قویله موزنرا محل فخرده بر احنیم کولمذکر
نقوی و بولانده حقه تحت محکمیه المار و بو برهان ذوققرینه ایل افی محکوم
ایلم سولم که «بوجنی بی یاسه ساعده ایل برادک یا خود عقله حقه
یکی در حق طعنه کرمه سب و بدک بولن ایلکسده قباحته - بولور
حاله سه محکومک و محمد - دیگر بر سوال -
اهدات اگاهده دیکور بر حیثیات حقه بخلافی انچه محکمیه احضاری و

و محاکمات اهل اس اواخر حضار و نه بدین بزرگ سائر احاد نام قیاس ایلیم رل بن
ساعده طوئیس اجمود شفاعت اقبال اینه و بدو عانا خدوخت بولیم بر دانه
دنی بولیم مقابله بهاد زلفرتین اسماعیل ایدرک دیرک « بواصلاتی سولیمیکیز
ذاتک اصلزاده طوئین مامز و کدر احاد نامده ایلیم قلمیکر و کز اولمیش اوزده
فزیلیم مستحقه ادها کز در اولیم اصلزاده لیسیم فزیلیم مستحقه چونکه بولیم اسناد ادها
قیامت اولد اها ایله قیامت ایلیم اصلزاده کانی ایچ قیامت بولیم اجمود بولیم اجمود
انیمه بر بولیم علی کلا لقه ریه فزیلیم مستحقه دیر اینه بوجور تله شوضه تقصیر
مخالفتی نو « ذلفرتین » استعمال ایدر و دیکری جوابده غیر فیل و اصلزاده
طوئیس قیامتیه بیا نده معانی طوئین ای

ک بهان سلسله حقیقه در

استدلال اولاده برده میرها سلسله وارد بصدکره بر جاع وید
تغیرکی بر جود تله یکدیکینه بر لیه طوئین بر قیامتیه حکم ایلیمیکیز و ایلیمیکیز
حکم اولیمیکیز اسن طوئین قیامتیه استدلال ایتارن ملز اولمیش نتیجه لاصل
طوئین شهر حکم ایلیمیکیز دانه « سوتراط » اگر بیا بولیم استعمال ایدر

منه بر بولیم یکدیکینه بول او سوتراط بر دو کس ایلیمیکیز تصادف ایدر بولیمیکیز
اوز نه کجوب کجوب قیامت قیامت اولمیش اکلاده اجمود بر تلمن صالیمیکیز
تلمن قورغی بولیم اوزنه قور حکم بولیم اکلاده صولیم قیامت ایدر او
وقت دجال طوئین ایلیمیکیز اینه بولیمیکیز استدلال استدلال سلسله کجوب
کد و سنجیم بواصلاتی قیامت ایدر سولیمیکیز
هر سلسله شئی متحرکه هر حرکت ایدر شئی دولتمند و هر دولتمند شئی مایه
و هر مایه شئی بر اغیر لوه الله قیامت مادمک قورغی ایلیمیکیز قیامت شئی شو
سسی ایدر بولیم دیر اولور که دولتمند سولیمیکیز قیامتیه جمعه قده
قیامتیه کدر نتیجه قیامتیه

ایسته استدلال باشیم کجوب بیا ایدر که حکم سوتراط دنی ایدر
ایست لازم که استدلال اولور هر قیامتیه طوئین اولور مقبول طوئین معنی مستحقه
مواقف طوئین ایلیمیکیز متوقف

تغییر اسن اتحاد اولمیش قیامتیه مقبول بیدر و سلسله طوئین
ایلیمیکیز لاملله ایدر نتیجه مطلوبه حقیقه اینه بولیمیکیز سوتراطیه حکم
دها اصل ایا خود ده مهر دینیم بولیم قیامتیه حکم چونکه بولیمیکیز
ایکس لازم که بولیمیکیز بر قیامتیه واقع اولمیش قیامتیه اولمیش بر ادم
تغییر حقیقه دانه غیر طوئین و نه قدر طوئین بیه حقیقه قیامتیه ایدر

کمال استی نقد مقول و قوی اولی که می چیدایی
باین ارج مقصد و ترس اولی که می چیدایی
صرف انچه اولی که می چیدایی اولی که می چیدایی
انچه اولی که می چیدایی

ایست شوی که می چیدایی اولی که می چیدایی
بجه اولی که می چیدایی

۴۵ ترتیب بیانده در

انچه اولی که می چیدایی اولی که می چیدایی
ایست شوی که می چیدایی اولی که می چیدایی

عناصر در برسیه

خلقت طبعی هر شیده بودی که می چیدایی
قوانین برسی طبعی بودی که می چیدایی
ملا بر خاتم اش اولی که می چیدایی
انچه اولی که می چیدایی اولی که می چیدایی
مستحق بر این ترتیب و تنظیم اولی که می چیدایی
کوره یا بدین ترتیب اولی که می چیدایی
اولی که می چیدایی اولی که می چیدایی

کمال بر اولی که می چیدایی اولی که می چیدایی
ایست شوی که می چیدایی اولی که می چیدایی
مستحق بر این ترتیب و تنظیم اولی که می چیدایی
کوره یا بدین ترتیب اولی که می چیدایی
اولی که می چیدایی اولی که می چیدایی

اول - طرفین اردوستان مرکب از این قوه عسکریه نه مقدار ایی و سرکرده ایی
کرم ایی و اسلحه و درممانی باخود نموده قاری مواقع فصل ایی محاسبه چ نه وقت
سرور اردو فصل تقابل سوره واقع اولی و نه در لو مکان عسکری و احوال حرب
اتخاذ اولی خلاصه مدتها محاسبه نقد امتداد ایی مکره قضیه غالب و قضیه
مغلوب اولی و اسباب نه ایی و غالب اولیه طرف نه ایی عجب بر غلبه ایی ضاعفت
ایمی برترس عقیده ایی و مغلوب حق غدرانه معادله ایی برترس لوزان
چهار رعایت ایی بیاه اولتر ایت بزر بود و چهارم ترتیب و بیان اولتر اما
اگر درها تقصیل مراد اولتر از حاله اول آمده بخود محاسبه ایی بر خیز محاسبی
موجب اولیه احوال نه ایی و نه زیاده بود مغلوب و غالبین طرفین حق و نه اولتر
نای ساسم هم علاوه اولتر

کذا لای یأثم الذی یؤثر فی بر فاجعه یا جود بر قوم یا الجناحه المذمومة بل یجوز جلاله
و فی یو قیلید بهمه نعم و تقیم رعایت المذموم اقصا ایدر و بدو مقوله
عالم المعصوم و تراجم ذریه و کتب اولور شوالله

اولاً = "Exposition" یعنی بحث مفصل یا خود مدخل علوم و ادب
ثانیاً = "Nouveau" عقد جنی حکم بر آن منتقل از دینی و دسیس بر آن اعتقادی
ثالثاً = "Péripétie" خانه یعنی معنای علامه در این تعبیر
و دیگر مراد و غنچه نیک تر از این است و دسیس بر آن حد غایت و در دینی و معنای
نفسه

[illegible]

ترتيب خطها حقه و

خطیب معروف بنی ایوب بقدر تفکر اینکده حکمہ آنرا ایزدی مختلف فی وقتہ
و بدلیل تقسیم امتداد بر عقائد ایزد س باسوجیبہ جزو تقسیم اولیو این
بوسبہ فریزی چنانچہ باین تقیہ و بیان ایوم
اور = "Exorde" (مقدمه) یعنی کلمتی که تحت اولیو ایوم و لغویو
برقوه مقدمه ایوم سوزہ باسنادیلو کہ بعضی دخل و مقدمه دیاور

مقدمه در مذهب
موضوع بحثك حقیت بیان الیه برابر اولیا و مستوفیان
درغبت و دفعی استیجاب آیاتك ایست خطیب بوقدم و طریقه سلیم مسدود كنند
اخذ كنند سالك و متواری حققت جسمه و اولی و دیگر و استقامت خلوصیه

نظر کنیم عداوت در اندک کورتمندیه جای شور بپوشد کرده خطیب جسمه قبول
 که در ممالک هوشیار مقدمه سوزی تفصیل و تطبیق آید که میباید بپوشد کرده
 از بر تطبیق کلام حاجت کور میرک و مکتب و صفات ایل کلام آغاز و آیت ایل
 مشهور (پوسته) انظاره قرار بستان جنبه ایل خطیب من که مقدم من بو
 طری استماع آید و در حین

« یو عالم فدا ده غزین دغمت و قدرت » بگویند

« خطیب مستقیم سزاوار او را به جناب ممالک کمال حقیقت مضمحل او را به
 فرمانبردار بی توقعه که استقلال داد و دهفته داخله و زیر مشا رده
 نزهت او را به ممالک نجاشه بی تکلفه که مسلم دستبردار او را به معوره
 جهان ابله بحر قریب انشاعه سل ایکن بی »

بعد که « *Debut* » حدید و سیر و اولور روم است و خطیب مجبور
 ناز مقدمه بی که اعضای قتل ایلان ایلوه عیان مملکت کلوب اردو
 او طریقه جیسات این (قالتا) بی کور در که بو خطیب هجانه خطیب
 حاله بولک صا ایل

« قالتا ! » سه نه وقت قدر نرم جود و تحمل از سو استعمال اید و جمل
 ده نه وقت قدر سنک اوضاع بخوانه کاک با بچری اوله هیزه » و بعد

خطیب مشهور مجبور ناز قالتا به خطیب مذکور سوزی سینه لاس
 عینله به و به آتی بیان اولور

« *Co quantum o! Catilina abaseris patientiae nostrae* »

« *Es oile & Naugira da' uarapa' aom in & p'at' aom*
 « *venp' aom* »

خطیب مذکور صورتها ایضا آید که سینه و بر آفانه تفصیل بیانه
 ایزد اول اعضا صورتها عالم و طبع اولیلر و قالتا مروت و قریه قادی
 به بعد که مقدم استماع اوزره اولور عین مستغرق جسم قبول کور و
 کور به حکمت ناهیه حال از نه تفسیر ایلان ایلوه استعمال اولور و خطیب ایل
 کور به نقد لسان ایدر ایسته بیانه اولور مثال از نه اکلایدیک مقدم و مضمحل
 بحث ایل ایل جاک مادوم و سوز سولیه جاک موقه و خطیب ایل ایل جاک سینه
 بعد خطیبان زانه کور به ترتیب اولور و اندک صکره خطیب مستغرق جسم
 نظری با خود هیچ و طلم و قی حقیق این خیل آید که صکره بحث ایدر حکم
 ماده بی بیانه ایدر

ترتیب سینه تم تقی اولور و بعد ایلان ایلنجی بیانه اولیلر سوزی نوز
 حقیق بحث ایدر حکم

بیان بیان در

خطیب مقدم واسطه سبیل مستقیم حسب نظری استیلا یا خودی و کمال حق
حقه انجمنی حاصل آید بیکه حکم بدی اید و حکم مادوم شروع اید البته
بیان یا خودی و مقال دینور بدی و مقال بدی و طو لا شیقل اولور
یعنی خطیبی مخالفان تو را میگوید و اولی اید میگوید که ای کلاس باید ایچ
شیک با سبیل انسانی نهاد اید و اتخاذ اولی و بعد طریقه تبعیه اید بیلور
تفسیر بیان منجمد مکملیر مثال (ماسیلور) بیکبارک تقدس ماحول
اولی و بعد می طرقت دار مقال منجمی اید و مادوم تفسیر اید و بعد
ان بیک فضائله معدود اولی و بعد اولی و بعد اولی و بعد اولی
مثلا مادومیه دولتی تقدس تو را میگوید اید و مادومیه دولتی
در موضوعی قیاسی بدی اید بیلور برنجی کشی و انکیزه تو را میگوید
انری و کلف اولی و مصالح عام و حق فیلد استعماله میگوید
انجمنی موجب و سوس اولی و بعد اولی و بعد اولی و بعد اولی
تزییم و سوس انجمنی خفیفه انجمنی و بعد اولی و بعد اولی
یا خود افکار باطله تأییداتی نفعیه مستعد اولور چونکه بوند بیک قبول اولی و بعد

مکره نکول انک شکر اولور البته بوند ماسیلور تفسیر ماحول
ایمدر دفعه تفسیر و بعد اعتقاد بیاور اولی و بعد اولی و بعد اولی
سبیل اید و فصلی لازم اولی و سبیل فصل اید و غفله و اربا می و دفعه فیلد
اتخاذ انجمنی بر تفسیر عکس تفسیر بدی اولور
بیان یا با سبیل خطیبی موضوعی و بعد ماحول و دفعات یا خود اولی و بعد
و حق عدله اولی و بعد بوند بیان و ماحول
تزییم خطیبی انجمنی قس جریع و ابطال **Refutation** در دنج قس
تفویض و تأیید **Confirmation** تفسیر قس ده حاتم در که تراشیر بر
Conclusion تفسیر اید

جمع و ابطال

جمع و ابطال موضوعی و ابطال ماحول و ابطال خطیبی بیان اولی و بعد
مکره تأیید بدی دولتی تفسیر مکره البته مقالی و سبیل انجمنی
حاصل و بلا فیلد (تفسیر) و بعد فیلد میرال قوی و سبیل عکس برنجی و بعد
تولید مادومیه دولتی و بعد اولی و بعد اولی و بعد اولی و بعد اولی
ان کیر و دمی اولی و بعد اولی و بعد اولی و بعد اولی و بعد اولی
و حاشی تأیید مدار اولی و بعد اولی و بعد اولی و بعد اولی و بعد اولی
منصف بدی مقالی و بعد و بعد بدی مکره و بعد اولی و بعد اولی و بعد اولی

حاصل اید و چنان بر طبقه تأملی عمل افروز و لطف اودره ان صکره الی قولماید

§ هجتم بیان در

ترتیب خطباتی بشیخ تمی حاضر در مقابل اوج هر تذکره و بریلور منی حاضر در انوعی وارد در اول خطبات اودر توسیع تمای طویب خطیب دخی هیبایه جالنه دطلم اودر و دفعی سوز سولیاندرها بر تپای کلر ایلد انفا ایدر **Conclusion** حاضر در بر مقدم بر سر کمالک یاخود بر فضیلت دلم انفا استایه دتر اطلان خطبات

ایراد اینیک بر خطیبی بر وجه انی اتمم ایدوب دجیدر کم

بایسته اوغلو دما نیفله و انیاد اودره بلیله فله الد اقسام اودره مواقف خطباتیکه حوزو و امترا ایلد نفس اماره و خداهایکد قاسم و دله اندره قاسی سلو غفقه و استقامتله مقادرت ایت ایتیم بولیم خلد ایتیم

نایا - خطیب جدیه مدعنت انیاد اچون بر تپای دلیل ایراد ایتیکه صکره اندرک تمهید نکر ایلنه نکر تأمین **Recapitulation** دنیلور مدو

علوم و فنونه تحصیلیه تشویق نشنه ایراد اولش بر خطیب بر وجه انی حتم و بریلور «هنوز انسان تحصیل لایان ایتیکه حاله کدیننه عیا اودره و برللمه اودر و قوی جسمانی و روحانی من توسیله مطلوب الاهی یا برینه کورمه اولور و درینانیا

استایس نشینده تری ایدر و منی توصیفیه دهان زیاد و غنیه و اعتدال مظهر اولور و اسیای معیشت تحصیلیه دخی مدار اولور ایتیم و زیاده بیزلورده دهان اعلی دهان «اشرف لکها قاده لایله یلور»

Peroraison

نایا - بحث با مردم اولور خطیبان کتیب دخی هیبایه حاله ایستعداد و هرمنه مراجع ایلر قیلدر بر تپای بلوغ خطیب سنی ایدرک سوز حتم و بریلور «بروره زود» در بر مشهور قرائت و بر سوز «برجهان خطیبی نهانجه برجهان بی استعلا ایتیم و دیکم

«ای اهلای مملکت کلمیک و غنیه نظریه یا نیکر اقبال و احشام و غنیه و احترام بر قریبمان اعلای ساف اچونه بعد کوفات نه یاب بایسته ایتیم کوره جکله خدوت قرائت اودر بر وجه تم غنایور کدیه لوده عبارتد که بولدر دخی وارفاده کوزو و بولماندر کوره عفت عودلورده دهان کوره جکله بر قرائت اطلانده اسکین و تأمل کورینور بر وجه تم انجمن مدو زمانه محدود دخی لایم سیر کزول عودیم و هنر اقامت یو تأمل بولدر بد احترام بولدر قرائت اچونه لایم بولدر اوستا و لایم اودره کدشی براده موجود و مکملر

«حیات انسانیا بد بقیه ناچیزنه ایلد کین بولدر قریبمان کویا اقای نامری و «اعلی سانی اچونه زیم ایتیکه واسطه و اهی و کدیه و ایلدیک شرق و ش

میگذشت اوقه تأیه استراحت ایله پویان اولسد! باطن من سز یاندیشکیز لکه
اهل حرب ورمیکیز سزه سز اولمقه بوزارده دهان زیاده اهل ارباب درمیه
بهره ورده بالشم معلم افند و دلتونوف پاسا هفت نوری دیکر بیهوده
ایکده یکنایه یعنی خزار استی یازیمنه تضاد ایتم که خدمه کیه نیکه بر قباغ
فین سوله بریم ایشته سوره

« داد محمد علی که بدو نام »

« وَتَقْطِعْ لَهُ قُلُوبًا كَمَا كُنْتَ تَقْطَعُ لَهَا قُلُوبًا »

» عالم صفیاء ایکہ دیدہ و اجہدا «

« الحمد لله اولیوسمعی باقوب ال عبت »

« حاتم مُصرده اثنارینه حد یوده اما »

« ایست از جمله بدعای ازید محبت » الح

۵۱ هر دو را با هم استعمال اولی تر قوی تر و اعظمی

ترتیب چہ در سجدہ کہ بیانہ ایکیگز احوال ترتیب خطیبام مخصوصہ فقیہ احمد درلودہ
من آئندہ متعنی بعضہ قولہ کلیہ واردرکہ اندوی علاوہ یان ایتر الیہ کہ بعضہ
معلوم انما انما سہ اولادہ

[illegible]

اولاً = موضوع بحثك وعهدتي (یعنی اولیہ قایم شدہ سہولت مافی)

ثاناً = فخر درك متمايز الوطى ثالثاً = تدریجی الوطی در

قفتی نوعی منشأ اولیایم المومنه بوقاعده می یفتی بدایع شریعت را عایت اید ملک
لایزمه الا انه احتمیل اولیایم انار و به یلم جزو دل ترکیبیه بر صفت وارد کرد

برده «بر ماوریتی فلان» محبوبه مجلسه برقصانه « و نیلیم همه بیانه »
اش و دیگر میزی بیگانه افغانی و کل یک سرچ مفاتیح شکل ابد معاینات افغانیه
عبادت ملا فخریه مشیقل اشاس لطیفه یا هندو نیکه و دیگر همه در مایه
افغانی بل طوطی بل افغانی و معیه مکمل دستوری بی بیه کوی و دیو طوطی
ترتیب افغانه مشقه مراد ابدیه افغان که اوقات بل چونه زنده بهیسه افغان
بیاری کویا که و لکنه کلرینه کلختر افغانه افغان افغانه عید همه خسته
و بلک استر افغان افغان بی بیه قاسمه معانه و صوفی قطع افغان
افغان و قلم همه تائی اولافان بل مشیقل فخریه خسته کلر .

شہر ادبا وار در کہ انانیہ لہرز دخی آجہ جید اولہ مد بدو علی اساتہ ایدر جہودہ
اصال و حقونہ بولہ بلورہ

از عهد قزاقه مؤلفه مشهوره نسخه را در قزوین در سال ۱۱۸۱ هجری قمری
تبریزی حفظه یازدهم اولیای آن در عهد قزاقه نگاشته و در عهد قزاقه
سی و هفتم بر مکتب مؤلفه سال ۱۱۸۱ هجری قمری
«چهارم» بنی احمدی در سال ۱۱۸۱ هجری قمری در قزوین
بنی احمدی در سال ۱۱۸۱ هجری قمری در قزوین
در عهد قزاقه - آنکه مکتب احمدی سال ۱۱۸۱ هجری
حاکمیت و استبداد فکر آنده قزوین در قزوین

کمال بکمال انارند ده برتک سوبه بلم

« برار ایامی بکره جهان جمع صفای نوحه بانیسیر برار ایشیف طوب باغیان
(زنجان سوبه سی و دها مناسبی) اطرائی سرایا طرانت کسبله رک
« بجای ارمه بعد موزلا » سری اشک اولور اوقوری قوری اغا جبار محشره
نصادوا اتمسه عظیم کن یکیمه جابه بولغه باسلار بر حاله که طراوتی دقت
اولسه نظر عرتله دجودلرینه سرباه ایده حیاتی کور ملک قابله بر حاله که
اک ادنی سته کنی نودنمای باقیله عالمان هر زره رخ بر روح تجلی ایدیه
نظمه اولور بر حاله که هرمانا هرگزنده تجسم اتمسه ذره روحانی بلکه روح صفه
حسافی دنیاسه مبالغه ایدلسه اولور

نوبلارک ال بولک بی بی بیجی تبولیقه و مالونیه و نهاریله غایت حق کور دیکیز
چمنلور دنادوکی اولان حد اعلی اوده سیلینه و نهاریله رنگی اولور برار
موسمه ابر کویا روی اهلان هر زره سی بشیللور
لهله برکه چمنلر اچیقانی قوریلری رنگارلم طوبلغی احاطه اتمک برکه ابر برارک
انصافی جزا اوزرن موملر حاده لر تشکیل اتمک بیما کره هرمانی اوت سنه بیله
نیغه نیغه باجمه میچیکر اچیانغه باسودیم؟ برکه دریا حقیقه و الفانغه برکه
نسیم اهسته روانه کذا ایلد لگی ماده باجمه نظیر دریا باجمه سنه چمنلر کورنک
برکه اوفانه اوفانه موملر جهانلر سوز گلان اوکته دوشه رک بریده طریکله

سمه اطراف دو کلمه یا سمه دو کورنارنده نسا وریک بوز طوبایم صواری صفه
هرکته جهان قالمه دیبا دیباری شوقنه انارده کلمه هر قیاسی اید سربل
اشیه بر مقول انا مصلحه سده نینجه حلال اوده تلذذ میورد کلمه ناک حبه انتخاب
دسترسنه نسی الوطوب بلک بونلرک دوله ایتیکی احسان و افکار دهر دخی
صفیه اولور

دولفاج بی افکار اجموده اخاذ ایتیکی ترتیب دسیر یارلک احواله هر تقدیر افکار
یه هلا اوزره و صفا دخی نه صحیح و سلیس نالولر ده بر افساده اصل جالب غیبه
اوده روحه و صفت تأثیری بول مرکز کلال او در بر نما مادونخ بر ادیب اوزر
بیایه ایتیکی مقصود یا خود محوای بی ایدیه لک اولور ایدلسه احسان ایتیکلر
تلذذ نفعی بول مرکز

انسانه بکدیکینه مخالف اکی غنهر داردر برین افکار ترتیب دیکری الفاظک
مقابلیه تغییر واقعا معانی بیزلارک فردی اوت تغییرانه تقصیر اعیان نکلده
فقط برارده حسه بیانی تشکیل اید نسی تجلی ایدیا دیم سنه بولکه لغزنده اخاذ اتمه
اودلرک حاله دخی بکدیکرته اری اوده بواکی سنی قارنیه بملی نه نیلک اوت
معاینه و نیده الفانغه بمعنایه هرکته چونکه معانی اعتبار هم الفانغه تقصیر

دعا فری اولیٰ فی بدی که به اینکین و زبانی صحت در نگه بانه که به مکره او مودب
و عاقلان بوزن نه خردی «اخریه سده هر وقت طوفانی سوبل شای و دیو تلطف
ایست عقلی و زینت لاری کتم ایله هیچ بر وقته خنجره بهیفا لایس لازم
کلاه به حقیقت سوبله دیان اولور به اجدود اولور و زبانی به حقیقت
بیان ایله رک و دیگر به حقیقت ادرنه و مد ایستد و دیان اولور
برنگ طوفانی اولور برابره ایله که معانی اولور دیو با فواید عقل خود با
و العقل دیگر فقط انزیا بود و العقل اولور فکر خرد اولور چونکه انزیا
رای جن عقل سلک رای بسبب معقوله منه اولیایان نادر واقع اولور بیایم
نکره نویسلان جن حلقان نکره استقران حلیب در جنی امور ایمل ایچره به
چود مولک انزیا بیایم کبی اولور با عقل اولور افکاره غیب آید که اجضا الحلیب
زینم اکثر مولک انزیا در تدبیرده هیات حیوان تدبیر بکنا نیز دارد در کوی چون
یا لیس (اصل نکره نویسلان جمله عنده منقول و مسلم افکار کذیه موضوع
اولور به صورت نام بیان نمیکند عبارتند اوده بدیایه ایمل قواعد و احکام اولور
برنگ کرک طوفانی اولور با خود انشور به حقیقت قیرک افکاره ایمل فکر با ایمل
دیگر هر ذرات که مولک کذیه موضوعی فکر با ایمل دارد بر یوایل ایچره هو
بیشتری طوفانی اولور با خود مولک اول امرده سنجده نیزان
عقل ایچره کوی فکر بقول و استعمال نیز سدی کلام افکار کذیه نیزان که

مناسباتی بخشنه = هر بر فکر کذیه باسته سالف نکره ایکن صفت و روحی بنی
طوفانی و تقاضای جامع اولور کفایت نیز بلک مقدار که موضوعی تشکیل ایله با ایله
افکاره بنده بعضه مناسبات وجودی زور در کلال با شایه افکاره مربوطه اوسر با ایمل
ماحقه بنده بعضه مناسبات بیونی اتفاق ایله

۵ افکاره بنده اولان مناسبات حقه در

بالجمه فکر کذیه بنده مناسبات اولور و هر یکی بر موضوع واحد تعلیم ایملیه بر
قاعد طبعان انسانه اتفاقند در چونکه طبع انسانه با ایمل بنده بیقتی لایله
ایله مرتب ایمل افکاره بنده بیان ایمل اصولده بود عایت ایمل بنده افکاره
بنده بر کوی صیانت اولور افکاره بیعت جمعه تشکیل ایملیه و می طبع عقل
چکانه یا تأثیر ایملیه کلام دیسلکه «انسانه سوبله طور سوده افکاره و استعمال
ایملیه عادی مصاحبت با ایمل تمام مطلوبه موضوع اولیایان نقد و کلامه ؟
اول استعمال افکاره و تغییران قیمت حقیقی بنی معانی صحیح بنی و عقل سواد
لری نایا = لا قواعین انسا = بدعت قواعین لایا = فطریه قواعین عایت
ایمل اتفاق ایله کلام موضوع بنی هر ایمل ایچره بیایمل کوی سوده هو
اختصاره حاجت برودر ایست سوبله کزیکده کوی یوایل که کلام بر رابله

شکر الیه فصل بر بیه مربوطه بود فطرت الهی بر هر فردی بلکه مخصوص فطرت
ایچوره بود و فطرت و در هر یک صفات یا خود تحریک یا افاده مراد از فطرتی بر
شئی اولیغ بیان آنیکه عبارتند

افکار بر فطرت فطرتی اولیغ اعتباری بلکه اتحاد اولیغ بر فطرت فطرتی ماقبله
و مابعد بر فطرت ایچوره بر فطرت اولیغ و مابعد و بر فطرت اولیغ بر فطرت
ایچوره بر فطرت اولیغ

ایچیه اهل بدو فطرت کبریا یا خود انتقال تغییرات فطرتی را بر فطرت کبریا بر فطرت اولیغ
او با سینه

و در علم «لا بد فطرتی فطرتی تسلیم اولیغ تسلیم الیه مراد اولیغ فطرتی کبریا
بر فطرت کبریا و مابعد فطرتی کبریا بر فطرت اولیغ فطرتی کبریا و مابعد فطرتی
و بر فطرت کبریا و مابعد فطرتی کبریا بر فطرت اولیغ فطرتی کبریا و مابعد فطرتی

فطرتی استیلا بر فطرت اولیغ
اولیغ بر فطرت اولیغ و فطرت اولیغ بر فطرت اولیغ
ایچیه فطرتی فطرت اولیغ فطرت اولیغ فطرت اولیغ
ایچیه فطرت اولیغ فطرت اولیغ فطرت اولیغ
ایچیه فطرت اولیغ فطرت اولیغ فطرت اولیغ
ایچیه فطرت اولیغ فطرت اولیغ فطرت اولیغ

ایچیه فطرت اولیغ فطرت اولیغ فطرت اولیغ
سوی حدود و استقامت فطرتی فطرت اولیغ فطرت اولیغ

روما مستور خطی سینه و مجبور فطرت اولیغ فطرت اولیغ
فطرت اولیغ فطرت اولیغ فطرت اولیغ

فطرت اولیغ فطرت اولیغ فطرت اولیغ
ایچیه فطرت اولیغ فطرت اولیغ فطرت اولیغ
فطرت اولیغ فطرت اولیغ فطرت اولیغ
فطرت اولیغ فطرت اولیغ فطرت اولیغ

بر فطرت اولیغ فطرت اولیغ فطرت اولیغ
ایچیه فطرت اولیغ فطرت اولیغ فطرت اولیغ
فطرت اولیغ فطرت اولیغ فطرت اولیغ

DİZİN

1. Terim Dizini

aḥvāl 12, 17, 44, 49, 55

aḥvāl-i muḥaffefe 12

aḥvāl-i müşeddede 12

‘akd: 44

başt-ı maḳāl 44, 48

belāḡat 1, 2, 3, 5, 7, 8, 17, 33, 43, 49, 65, 66

belāḡat-i cismāniyye 5

belīḡ 2, 3, 4, 26, 33, 51

beyān 5, 9, 10, 12, 15, 16, 17, 19, 22, 24, 25,

34, 39, 41, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 53, 56, 57,

58, 61, 62, 64, 65, 66, 67

burhān-ı muṭavvel 36

burhān-ı müselsel 40

burhān-ı zū’l-ḳarneyn 39,40

büleḡā 4, 7, 8, 66

cerḥ ve ibtāl 49

conclusion 49, 50

confirmation 49

cüz‘den külle istidlāl 37

debut 46

deliberatif 4

demonstratif 4

denouement 45

diḳḳat 7, 8

disposition 5

efkār 1, 8, 13, 19, 26, 34, 42, 43, 45, 48, 54,

55, 58, 61, 62, 63, 64, 65, 66

elocution 5

esbāb-ı muḥaffefe 12

esbāb-ı müşeddede 12

eşbāh 20

exorde 45

exposition 44

eẓdād 21

fenn-i belāḡat 1, 4, 5

fenn-i ḥiṭābet 4, 49

fenn-i ḥüsn-i beyān 2, 4

fenn-i iḳnā‘ 1

fenn-i münāẓara 33

fikr-i bāṭıl 64

fi‘l 5, 9, 12, 15

fi‘liyyāt 8, 9, 10, 12, 15, 17, 20, 22

girīz 66,67

ḡaṭīb 4, 6, 7, 9, 22, 23, 25, 46, 47, 48, 49,

50, 51, 64, 67

ḥātime 44, 49, 50

heves 22, 23, 24

ḥiṭābet 4

ḥiṭābet-i ‘adliyye 4

ḥiṭābet-i işbātiyye 4

ḥüsn-i beyān 4, 5, 26, 34, 56, 57, 58, 61

‘ilm-i belāğat 2, 4, 5, 6, 9, 25, 33

‘ilm-i iḳnā‘ 33

intikāl 66

invention 5

istidlāl 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41

istidlāl-i hakīmāne 36

istidlāl-i ḥutebāne 36

istiṭrād 20, 53

iṣṭihād 20

ḳiyās 20, 33, 34, 36, 37

ḳiyās-ı ḥutebā 37

ḳiyās-ı ḥutebāne 37

ḳiyās-ı mantıķī 33, 63

ḳiyās-ı muḥtaṣar 34, 36, 37

ḳiyās-ı muṭavvel 34

ḳiyās-ı nāķıṣtır 36, 37

ḳiyās-ı tamām 36

kübrā 34, 36, 37

l'art de convaincre 2

levāḥıķ 17

me‘ānī 61, 62

medḥal 45

medḥal-i kelām 44

mevhıbe 7

miṣāl 20, 38

muḳaddime 45, 46, 47, 48

münṣı 6, 7, 22, 23, 25, 26, 58, 67

müsebbib 17

netā’ıc 15, 17

netıce 34, 36, 37, 41, 42, 45

neẓā’ir 20

noeud 44

nuṭķ-ı cedelī 4

nuṭķ-i teẓkire 4

passion 22

peripetie 44.

péroration 51

recapitulation 50

réfutation 49

safsata 42

sebeb 17

sevābıķ 15, 17

şuğrā 34, 36, 37

ta‘bır-i belīg 2, 3

taḥrık-i hevesāt 22

taḳviyyet ve te'yīd 49

ta'rif-i mufaṣṣal 10

ta'rif-i muhtaṣar 10

tarz-ı ifāde 56

taṣavvur 5, 6, 42, 45, 56

tekrār-ı telhīş 50

tertīb 5, 6, 22, 41, 43, 44, 45, 46, 53, 55, 56,

58

uṣūl 7, 8

2. Şahıslar, Eserler ve Yer Adları Dizini

Ağamemnon 36, 37

‘Arabistān 14

Aristo 4,37

Ba‘albek Ḥarābeleri 12

Bossu’e 46, 51

Bufon 37, 38

Çiçeron 6, 26, 28, 46, 47, 67

Çīn 14

Dārā 18, 19

Diyojen 56

Eflāṭun 56

Emīl 58

Erbīl 18

Fenelon 8

Foseyon 20, 21

Fransa 15, 16, 38, 58

Ġrānīk 18

Ḥayāt-ı Ḥayvān 64

Ḥazret-i İmām Ḥüseyin 31

İbn-i Temīr 31

İfijjenja 36

İngiltere 46

İran 18

İskender 17, 18, 19

İskender-i Rūmī 17

İssos: 18

İstanbul 57

Jan Jack Russo 38, 39, 58, 59

Ḳatilina 46, 47

Kemāl 60

Korne’ıl 15

Kuintilian 7, 49

Makedonya 17

Masillon 34, 35, 36, 48, 49

Meṣāhīr-i Ricāl Muḥākemesi 20

Men‘ā ibn Mürre-i ‘Abdī 31

Messina 27

Mısır 52

Mevlânâ Câmî 7

Monteskiyo 17

Muḥammed ‘Alī 52

Münîf Paşa 26, 52, 59

Nâbî 6, 28

Nûh 28

Plutarch 20

Rasin 15, 36

Roma 6, 26

Ruyin 12

Sokrat 40, 56

Suriye 13

Şam 3

Târih-i Tabîî 37

Tedmür Harâbeleri 12, 13

Telemâk 8,10,11

Urfa 28

Volney 12

Volter 56

Yunanistân 3, 4, 5, 38

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : KILIÇ, Mustafa
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 16.05.1993, Espiye
Medeni hali : Bekâr
Telefon : 05392592374
Faks :
e-mail : mustafa.kilic@gazi.edu.tr

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi	Devam ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi	18.06.2015
Lise	Espiye Yunus Emre Anadolu Lisesi	17.06.2011

Yabancı Dil

İngilizce

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

